

MinisterievanPropaganda.org

ONTWAPENEND

1957

1982

€ 2,50

ONTWAPENEND
GESCHIEDENIS VAN 25 JAAR PSP

ONTWAPENEND

Geschiedenis van 25 jaar PSP

Voorwoord

Een volledige beschrijving van 25 jaar PSP is niet de eenvoudigste weg om tot een jubileum-publicatie te komen, maar, als het resultaat eenmaal zichtbaar is, wel een zeer bevredigende. Het doet het Wetenschappelijk Bureau van de PSP dan ook veel genoegen U deze publicatie als uitgever te mogen aanbieden. Het plan tot het onderzoeken van de geschiedenis van de PSP ontstond in juli 1979 bij enkele PSP-leden. Tenslotte tijdsige afronding van het project mogelijk te maken stelde het bestuur van het Wetenschappelijk Bureau op verzoek van de inmiddels gevormde geschiedenisgroep Jack Hofman als medewerker aan. Een groot deel van het onderzoek, de coördinatie van het project en de eindredactie van de hier voorliggende tekst werd door hem in het kader van zijn vervangende dienstplicht verricht. Deze ondersteuning van het geschiedenisproject vloede voort uit het belang dat het Wetenschappelijk Bureau toekent aan het project. Vastgesteld moet worden dat er ten aanzien van de geschiedschrijving van de PSP tot voor kort weinig was gedaan. De ondersteuning van het project betekent geenszins dat hier sprake zou zijn van door de PSP geautoriseerde geschiedschrijving. Het komen tot een officiële visie van de PSP op haar geschiedenis werd door alle betrokkenen onwenselijk gevonden. De verantwoording voor de tekst berust bij de uit de hieronder genoemde personen bestaande geschiedenisgroep. Wel maakte overleg over opzet en verloop van het project ons duidelijk dat de geschiedenisgroep bij haar werk streefde naar een hoge mate van zorgvuldigheid. In hoeverre dit voornemen is geslaagd laten wij ter beoordeling aan de lezers. Wij zijn van mening dat de studie een belangrijke bijdrage levert aan de beschrijving van de naoorlogse Nederlandse geschiedenis en ook een goede basis is voor verder onderzoek naar de PSP en haar rol in de Nederlandse politiek. Wij zijn verheugd dat dit vele werk tot stand gekomen is en willen hier onze waardering uitspreken en dank betuigen aan de leden van de geschiedenisgroep Paul Denekamp, Jan Willem Duyvendak, Jack Hofman, Pieter de Jong, Peter Kruizinga en Ron Leijser, en ook aan de vele anderen die hun medewerking hebben verleend.

Wij hopen dat U het boek met evenveel plezier zult lezen als wijzelf.

het bestuur van het Wetenschappelijk
Bureau van de PSP.

© Stichting Wetenschappelijk Bureau PSP
Postbus 700, 1000 AS Amsterdam

omslagillustratie: OPLAND
druk en zetwerk: Bevrijding, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inleiding	8
Hoofdstuk I - Voorgeschiedenis	13
inleiding	13
1. links socialisten voor de oorlog	14
2. anarchisten en radikaal-pacifisten: uitstervende tradities?	16
3. christen-antimilitaristen: 'kerk en vrede' en cdu	20
4. de nederlandse sociaal-demokratie: sdap en pvda	26
5. socialisten in de koude oorlog: de socialistische unie	28
6. de derde weg: intellectuelen tussen kominform en atlantisch pact	34
Hoofdstuk II - Daklozen onder dak (1955-1957)	38
1. het 'daklozenberaad'	39
2. de oprichting	43
3. analyse van de eerste beginselen	45
Hoofdstuk III - De eerste stap (1957-1960)	52
1. verkiezingen en opbouw van de partij	52
2. het politiek klimaat	57
3. de houding van de pvda	60
4. de houding van de cpn	64
5. de groeistuipen van de psp	67
Hoofdstuk IV - Socialisme zonder Atoombom (1960-1965)	71
1. geweld ter discussie	72
2. anti-kolonialisme	75
3. ban-de-bom	78
4. 'de partij die wint'	84
5. de psp als onderdak voor linkse socialisten	87
Hoofdstuk V - Opgang en teleurstelling (1965-1967)	96
inleiding	96
1. het jongerenprotest	97
2. de psp en het jongerenprotest	99
3. vietnambeweging	103
4. de monarchie	114
5. groei en organisatie van de psp	117
6. teleurstelling in 1967	122

Hoofdstuk VI - Links Nederland en PAK (1967-1971)	126
1. partijvernieuwing	126
2. wat te doen?	130
3. 'links nederland'	133
4. pak	137
5. psp in crisis	146
Hoofdstuk VII - Buitenparlementair Protest (1965-1971)	149
1. psp en milieubeweging	150
2. studentenbeweging	158
3. huurders- en buurtverzet	163
4. kra'ket	167
5. konklusie	170
Hoofdstuk VIII - Richtingenstrijd (1971-1975)	174
1. proletaries links	175
2. 'analyse en beleidsplan'	180
3. een nieuwe koers	184
4. mits of teneinde	186
5. intermezzo: oppositie tegen het kabinet-den uyl	191
6. het uittreden van de 'oosterhesselengroep'	192
Hoofdstuk IX - Nieuwe Start (1975-1982)	200
1. nogmaals: het pacifisme	201
2. psp-vrouwen	204
3. psp en anti-kernenergie-beweging	210
4. psp en vredesbeweging	215
5. organisatie en ledengroei	218
6. verkiezingen	224
Noten	231
Bijlagen	251
Register	269
Lijst van afkortingen	276
Lijst van interviews	279

Inleiding

"De enige ideologie, die de PSP inspireren kan, is die van bevrijding van de mens." (Hannes de Graaf in Bevrijding, 14-10-71)

Op 27 januari 1982 was het precies 25 jaar geleden dat de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) is opgericht. Tegenover de gevaren van de (atoom)bewapening en de versterkte nationale en internationale verhoudingen wilden de oprichters van de PSP een vernieuwende en inspirerende politiek plaatsen. Een politiek die uitging van de bevrijding van de mens in alle opzichten. In deze doelstelling is in 25 jaar weinig verandering gekomen, wel in de manier waarop men trachtte die te verwezenlijken.

Vanaf juli 1979 zijn wij als werkgroep van geïnteresseerde PSP-leden, met een historische of sociaal-wetenschappelijke achtergrond, bezig geweest met de geschiedenis van de PSP. Ons uitgangspunt was te onderzoeken hoe de PSP in de 25 jaar van haar bestaan inhoudelijk en organisatorisch vorm gaf aan haar doelstellingen en welke rol zij in de naoorlogse politieke verhoudingen speelde.

Over de rol van de partij zijn in de loop van de tijd, binnen en buiten de PSP, verschillende opvattingen geformuleerd. Als meest bekende visies kunnen de volgende genoemd worden:

- de PSP heeft voornamelijk betekenis als getuigenispartij of pressiegroep, die pacifistische standpunten op het terrein van defensie en internationale politiek uitdraagt;
- de PSP is een vertegenwoordiger van een deel van de socialistische beweging met een geheel eigen traditie, die duidelijk afwijkt van de sociaal-demokratische en kommunistische 'hoofdstromen'. Deze stroming wordt wel aangeduid met de termen radikaal-socialistisch of links-socialistisch;
- de PSP heeft een algemene 'voortrekkers'-functie, dat wil zeggen dat zij vaak als partij bepaalde politieke thema's aan de orde stelt, die pas later meer algemene ingang vinden;
- de belangrijkste rol van de PSP ligt in haar streven naar de bundeling

van linkse politieke partijen, vakbonden en andere sociale bewegingen; - de PSP fungeert parlementair en organisatorisch als een platform voor allerlei actiegroepen en buitenparlementaire bewegingen. Hun protest wordt door de PSP ondersteund en 'politiek vertaald'.

Bij de beantwoording van de vraag naar de rol van de PSP dient behalve aan de geschiedenis van de partij, ook aandacht te worden geschonken aan de politieke en maatschappelijke verhoudingen waarin de partij funktioneerde. We gaan daarom in op een aantal internationale ontwikkelingen, zoals de koude oorlog en de bevrijdingsstrijd in de derde wereld; op de politieke en sociaal-ekonomische geschiedenis van Nederland na 1945 en meer in het bijzonder de geschiedenis van andere linkse partijen en bewegingen en hun relatie tot de PSP. Deze factoren worden uiteraard slechts summier behandeld en alleen voor zover dat nodig is om de geschiedenis van de PSP te begrijpen.

In de beschrijving van de partijgeschiedenis hebben we gelet op de volgende aspecten:

- standpunten, ideeën en theorieën met betrekking tot de inhoud van het pacifisme, het socialisme en de relatie tussen beide, alsmede de manier waarop de maatschappij geanalyseerd werd en de strategieën die daarbij naar voren kwamen;
- de partij als organisatie, het ledental en de aanhang;
- de interne meningsverschillen en stromingen in de partij;
- de rol van de partij in acties en de verhouding tot actiegroepen en buitenparlementaire bewegingen;
- het parlementaire werk van de partij;
- de sociale samenstelling van leden en kiezersaanhang.

De aandacht die aan deze aspecten kan worden besteed, hing sterk af van de beschikbaarheid van bronnenmateriaal, waardoor niet al deze onderwerpen in dezelfde mate aan bod komen.

Het grootste deel van dit onderzoek is nieuw. Behalve enige publikaties over het ontstaan van de PSP en een enkele brochure, is de geschiedenis van de partij nooit onderwerp geweest van systematisch onderzoek. We hebben ons daarom vrijwel geheel moeten verlaten op primaire bronnen, zoals partijbladen, programma's, brochures, notulen van vergaderingen, kongresverslagen, teksten van radio- en televisieuitzendingen, berichtgeving in de pers en interviews met betrokkenen. Hierbij was de onvolledigheid van het archief van de PSP over de eerste jaren een belangrijke handikap. Langs allerlei wegen hebben we getracht de lakunes aan te vullen. Zo konden we beschikken over enkele persoonlijke archieven

van (ex-) PSP-leden en hebben we met een aantal vooraanstaande (ex-) PSP-leden ronde-tafel-gesprekken gevoerd over enkele interpretatieproblemen bij onze geschiedschrijving.

De nadruk in het boek ligt op de landelijke organisatie, activiteiten en opvattingen van de partij. De geschiedenis van de afdelingen is gedeels buiten beschouwing gebleven. Een belangrijke beperking is verder dat niet systematisch wordt ingegaan op de betekenis van het parlementaire werk van de PSP. Het zeer tijdrovende onderzoek naar alleen al de Handelingen van de Tweede Kamer, dat hiermee gemoeid zou zijn, bleek binnen het kader van de gekozen opzet niet mogelijk. Ook moest een vergelijking met de ontwikkelingen in aan de PSP verwante partijen in het buitenland achterwege blijven.

Het boek is in grote lijnen chronologisch opgebouwd. In het eerste hoofdstuk behandelen we de vraag in welke historische tradities binnen het socialisme en de vredesbeweging in Nederland de PSP geplaatst kan worden. Elk volgend hoofdstuk beschrijft een aaneensluitende periode uit de afgelopen 25 jaar. Hierbinnen is gekozen voor een thematische opzet, waarbij de tijdsgrenzen van de hoofdstukken soms worden overschreden.

Dit boek is zeker niet bedoeld als het laatste woord over de geschiedenis van de PSP. Hoewel wij in het onderzoek en in de presentatie ervan geprobeerd hebben zorgvuldig en kritisch om te gaan met de interpretatie van het materiaal, is ons dat wellicht niet overal gelukt. Desondanks willen we niet nalaten om enige voorzichtige konklusies te trekken, ten aanzien van de rol van de PSP in de afgelopen 25 jaar.

In de eerste plaats heeft de PSP een grote betekenis gehad als enige partij met een pacifistische grondslag in Nederland. In de standpunten en activiteiten van de partij hebben het streven naar ontwapening, uittreden uit de NAVO en het opheffen van de machtsblokken in de wereld steeds een belangrijke plaats ingenomen. In de eerste jaren van de PSP lag het aksent vooral op het pacifisme, met name in het beeld van de partij naar buiten. Later traden ook andere aspecten meer op de voorgrond, maar de PSP is een continue faktor in de vredesbeweging gebleven en heeft het imago van vredespartij steeds behouden.

In de tweede plaats heeft de PSP een belangrijke rol gespeeld in het op gang komen van de strijd tegen kernwapens, de anti-imperialistische strijd (Vietnam) en de strijd voor een schoon milieu. Na omstreeks 1970 is dit wat minder het geval, ten dele omdat de PSP intern verdeeld raakte, en ten dele omdat buitenparlementaire bewegingen zelf een grotere betekenis kregen.

In de derde plaats was een belangrijk kenmerk het open en ondogmatische karakter van de partij en haar politieke opvattingen. In de 25 jaar van haar bestaan toonde de PSP een grote bereidheid om nieuwe politieke ideeën en ontwikkelingen in haar denkbeelden op te nemen. Aan de andere kant bracht de PSP vanuit haar gedachtengoed ook vaak zelf nieuwe thema's in de Nederlandse politiek onder de aandacht.

De PSP is op grond hiervan te plaatsen in een vernieuwingsgezinde links-socialistische traditie in Nederland, die duidelijk verschilde van de kommunistische en sociaal-demokratische stromingen en waarin ruimte was voor radikaal-pacifistische, religieus-socialistische en anarchistische invloeden. Aan klassieke socialistische doelstellingen als het gemeenschappelijk bezit van de produktiemiddelen, de uitbreiding van gemeenschapsvoorzieningen en de verkleining van inkomensverschillen heeft de PSP overigens steeds vastgehouden.

Op basis van een onderzoek naar alleen de geschiedenis van de PSP, blijven dit uiteraard slechts enkele voorlopige konklusies. Voor een werkelijk inzicht in de betekenis van de PSP in de afgelopen 25 jaar, zou een uitgebreider onderzoek naar de geschiedenis van allerlei maatschappelijke bewegingen, andere linkse partijen en politieke veranderingen in Nederland vereist zijn. Op dit gebied bestaat tot nu toe echter weinig literatuur. Misschien vormt ons werk een stimulans om de geschiedsschrijving van links na 1945 verder ter hand te nemen.

Zoals gezegd, dit boek is zeker niet het laatste woord: wij houden ons ten zeerste aanbevolen voor kritiek en aanvullingen. In elke geval hopen we dat leden en ex-leden, die in de loop der jaren actief geweest zijn in de PSP, zich in het geschrevene kunnen herkennen.

Tot slot willen we de mensen bedanken, die deel-studies geschreven hebben, die uit persoonlijk bezit archiefmateriaal ter beschikking hebben gesteld, die hebben meegewerkt aan interviews en ronde-tafel-gesprekken, die kommentaar en kritiek hebben geleverd op eerdere versies van het manuscript en de vele anderen die op enigerlei wijze hebben bijgedragen aan het tot stand komen van dit boek.

april 1982

Paul Denekamp
Jan Willem Duyvendak
Jack Hofman

Pieter de Jong
Peter Kruizinga
Ron Leijser

I - Voorgeschiedenis

"Mijne Heren, Het moge U bekend zijn, dat een groot deel van het Nederlandse volk politiek dakloos is."

(Henk van Steenis in een brief aan het bestuur van de Partij van de Arbeid, 30-11-1955)

INLEIDING

Aan de oprichting van de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) op 27 januari 1957 zijn twee fasen voorafgegaan. Midden 1955 ontstond het 'Daklozenberaad', een groep van progressieve mensen die politiek dakloos waren, dat wil zeggen niet aangesloten bij één van de bestaande politieke partijen. De groep, voornamelijk afkomstig uit kringen van de vredesbeweging, bestond aanvankelijk uit ongeveer dertig mannen en een enkele vrouw en streefde ernaar een pacifistisch geluid in de volksvertegenwoordiging te doen horen. Men probeerde het eerst via twee bestaande partijen, de Socialistische Unie en de Partij van de Arbeid (PvdA). Toen dat niet lukte besloot men het op eigen kracht te proberen. Het 'Daklozenberaad' werd op 30 juni 1956 omgezet in 'Actiegroep tot vorming van een Partij op Anti-militaristische en Socialistische Grondslag', nadat men zich ervan had vergewist dat er enige animo voor een nieuwe partij bestond. Een half jaar later kon de PSP door 350 leden ten doop worden gehouden.

In dit hoofdstuk gaan we na uit welke organisaties de oprichters van de PSP afkomstig waren en wat hun motieven waren om tot de oprichting van een zelfstandige politieke partij over te gaan.

Allereerst hebben we bekeken of de 43 personen die bij het daklozenberaad en bij de oprichting van de PSP betrokken waren en daarbij op enigerlei wijze naar buiten getreden zijn¹, een rol gespeeld hadden in andere verenigingen met een min of meer pacifistisch-socialistische inslag. En dat is inderdaad het geval. Onder deze 43 bevinden zich 7 van de 17 leden van het algemeen bestuur van de Vredesbeweging De Derde Weg, 6 van de 16 leden van het hoofdbestuur van Kerk en Vrede, waaronder de voorzitter en de sekretaris, terwijl 5 personen lid van het be-

stuur van de Socialistische Unie waren geweest en 2 actief waren in de Algemene Nederlandse Vredes Actie (ANVA).

Ook de politikoloog Lucas van der Land wijst in zijn onderzoek naar het ontstaan van de PSP op de betekenis van de Socialistische Unie en eveneens op die van de christen-antimilitaristische groeperingen². Uit zijn enquête onder 89 van de eerste 100 leden blijkt dat er daarvan 22 lid zijn geweest van de Socialistische Unie en 11 van de Christelijk Democratische Unie (CDU). Deze aantallen worden slechts overtroffen door de 23 ex-leden van de PvdA. Verder zijn 10 van de eerste 100 lid geweest van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) en 2 van de Onafhankelijk Socialistische Partij (OSP)³. Samenvattend kan gesteld worden dat de PSP-oprichters voornamelijk lid waren (geweest) van de volgende partijen en organisaties: SDAP en PvdA, de Socialistische Unie, Kerk en Vrede en CDU, en de Derde Weg.

Aan de hand van bovengenoemde organisaties wordt in dit hoofdstuk een korte schets gegeven van de stromingen en partijen, die als mogelijke voorlopers van de PSP beschouwd kunnen worden.

1. LINKS-SOCIALISTEN VOOR DE OORLOG

Het lijkt niet onlogisch de PSP te plaatsen in een traditie van kleine links-socialistische partijen in Nederland. De partijen die beschouwd worden als vertegenwoordigers van die traditie zijn de Revolutionair Socialistische Partij (RSP), de Onafhankelijk Socialistische Partij (OSP) en het resultaat van de fusie tussen hen beiden: de Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij (RSAP).

Zo'n historische vergelijking gaat natuurlijk altijd een beetje mank, maar in dit geval zijn de paralellen wel erg moeilijk te trekken. OSP en RSP waren in het geheel geen pacifistische partijen en als afsplitsingen van respectievelijk SDAP en Communistische Partij Nederland (CPN) organiseerden zij voornamelijk arbeiders, hetgeen in de PSP veel minder het geval was.

Het is dan ook niet vreemd dat slechts twee van de oprichters van de PSP lid zijn geweest van de OSP en geen enkele van de RSP. Eén van de oud-OSP-ers was ir. Piet Schut, die als verantwoordelijk redakteur van het partijblad, een belangrijke rol in die partij speelde. Schut had een

groot aandeel in de voorbereiding tot het oprichten van de PSP en hij was de eerste hoofdredakteur van het partijorgaan 'Bevrijding'. Hij overleed evenwel reeds in 1957, zodat zijn invloed op de latere PSP van weinig betekenis is geweest.

De OSP ontstond in 1932 als afsplitsing van de SDAP. Aanleiding was het verbod dat door het kongres van de SDAP werd opgelegd aan de grote linkse oppositie binnen die partij om nog langer een eigen blad uit te geven en eigen bijeenkomsten te beleggen. In feite ging het om een diepgaand meningsverschil over het karakter van de crisis van de jaren dertig en de strategie die door de socialistische beweging in antwoord daarop gevolgd moest worden.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1933 bleek de OSP niet eens in staat de kiesdeler te halen en vanaf dat moment werd de partij geplaagd door interne conflicten en terugloop van het ledental: van 7000 bij de oprichting daalde het tot 3000 in 1935⁴. Spoedig daarna werden de banden met de Revolutionair Socialistische Partij (RSP), met wie men, ondanks onderling wantrouwen, al samenwerkte in het in 1932 gevormde Revolutionair Eenheidsfront tegen Fascisme en Oorlog (Antifo), steviger aangehaald en in 1935 vond de fusie plaats tot Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij (RSAP).

De RSP was in 1929 ontstaan als gevolg van een conflict in de toenmalige CPN⁵ over de te volgen tactiek inzake de vakbeweging. Henk Sneevliet, voorzitter van het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS), een radicale vakcentrale, wees de bemoeienis van de partij met zijn bond van de hand. Met zijn aanhang verliet hij de CPN om kort daarop de RSP te stichten.

De nieuwe partij leunde zwaar op het NAS en werd daarom wel eens de kiesvereniging van het NAS genoemd. In het conflict met de CPN speelde de controverse tussen Trotski en Stalin een rol op de achtergrond, waarbij Sneevliet voor de politieke lijn van Trotski koos.

De RSP bracht het in 1933 tot 1 zetel in de Tweede Kamer, maar had nooit meer dan 1000 leden.

In de RSAP, waarvan Sneevliet sekretaris werd, domineerde de politieke lijn van de RSP, hetgeen ongetwijfeld een reden is dat vele OSP-ers na de fusie de nieuwe partij de rug toekeerden. De OSP-ers moesten, veel meer dan de RSP-ers, beschouwd worden als zoekers naar een links-socialistisch alternatief voor de sociaal-democratie, zonder in de dog-

matiek van stalinisme (CPN) of trotskisme (RSP) te vervallen. Dit streven bleek in de jaren dertig in toenemende mate een doodgeboren kind. Naast de sterk verburgerlijkte SDAP en de stalinistische CPN was weinig ruimte voor de links-socialisten. Vanwege het opkomend fascisme werd bovendien juist door hen een sterke druk gevoeld om tot een eenheid van links te komen. Dit laatste is zeker een reden geweest waarom veel OSP-ers uiteindelijk in de moederschoot van de SDAP zijn teruggekeerd.

Het zoeken naar een vernieuwing van het socialisme is een kenmerk dat ook bij de PSP terug te vinden is. Het lijkt ons echter niet juist de OSP daarom meteen als een voorloper van de PSP te bestempelen, zoals de politiekoloog Paul Lucardie in een recente studie wat te gemakkelijk doet⁶. Inhoudelijk ontleent de PSP vrijwel niets aan de OSP.

De RSAP wist in 1937 de zetel van de RSP in het parlement niet te behouden. Ook liep het ledental van de partij (ca. 4000 bij de fusie) in de jaren voor de oorlog sterk terug. Veel leden konden zich moeilijk vinden in de strakke leiding van Henk Sneevliet, die de partij naar goed leninistisch voorbeeld had gemodelleerd. Bovendien moet worden vastgesteld dat er weinig politieke overeenkomst bestond tussen de PSP in 1957 en de RSP/RSAP. Het zou ons niet verbazen als Sneevliet, wanneer hij nog geleefd had, de oprichting van de PSP, net als de activiteiten van de Jongeren Vredes Actie, zou hebben afgedaan als *'het zinloze pacifistische gedoe der weekere elementen uit de bezittende klasse'*⁷.

2. ANARCHISTEN EN RADICAAL-PACIFISTEN: UITSTERVENDE TRADITIES?

Het ligt niet direct voor de hand om het anarchisme te zien als voorloper van de PSP. Kenmerkend voor het anarchisme is immers dat het zich keert tegen parlement en politieke partijen.

Maar het anarchisme was een veel bredere stroming. Onder invloed van Domela Nieuwenhuis, de grote anarchistische voorman rond de eeuwwisseling, ontwikkelde het zich niet alleen tot een radicale anti-parlementaire beweging, maar ook tot een daaraan gekoppelde levenshouding. Drankbestrijding, seksuele hervormingen (neo-malthusianisme), atheïsme en anti-militarisme waren belangrijke thema's waaromheen organisaties ontstonden⁸.

Na de dood van Domela Nieuwenhuis in 1919 trad stagnatie op in de anarchistische beweging en in de loop van de jaren twintig nam de aanhang af. Onder invloed van de Russische revolutie won de CPN nogal wat kiezers en leden uit die kringen. Het anarchisme raakte in een isolement en had een sterke neiging om te verstarren en tot traditie te worden. Een deel van de nevenorganisaties bleef evenwel bestaan en uit deze kringen zijn een aantal mensen bij de PSP terecht gekomen. Een voorbeeld hiervan was dr. Oene Noordenbos, tevens voorzitter van de atheïstische vereniging De Dageraad en van 1958 tot 1968 Statenlid voor de PSP in Noord-Holland.

Zoals gezegd is het anti-militarisme een belangrijk aspect in het anarchisme. In 1904 werd, op initiatief van Domela Nieuwenhuis, de Internationale Anti-Militaristische Vereniging (IAMV) opgericht. Deze verkreeg tijdens en na de Eerste Wereldoorlog een relatief grote aanhang, zoals overigens de gehele vredesbeweging. Er heerste toen bij uitstek een 'nooit-meer-oorlog'-stemming in Nederland en ontwapening was de wens van een groot deel van de bevolking.

De IAMV werd vooral bekend door haar dienstweigeringsspekties. Naar aanleiding van de hongerstaking van dienstweigeraar en IAMV-er Herman Groenendaal in 1921, en de steunakties die daarop volgden, werd in 1923 een (zij het magere) dienstweigeringswet ingesteld.

De belangrijkste theoreticus in de IAMV was de theoloog Bart de Ligt⁹. De Ligt heeft in de jaren twintig en dertig de anarchistische theorie van directe actie verder ontwikkeld en er de principes van geweldloosheid en geestelijke weerbaarheid aan verbonden. Hij is ongetwijfeld geïnspireerd en beïnvloed door Gandhi, zoals o.a. blijkt uit de overeenkomst van het door De Ligt geïntroduceerde begrip 'geestelijke weerbaarheid' met Gandhi's 'soulforce'. In 1930 werd hij redakteur van 'Bevrijding', maandblad gewijd aan de vernieuwing van het socialisme¹⁰. De intentie van 'Bevrijding' was de heterogene socialistische beweging een nieuwe maatschappelijke basis te geven op grond van geweldloosheid en geestelijke weerbaarheid. Dit gezichtspunt correspondeerde met de denkbeelden die in deze jaren door Henriëtte Roland Holst werden ontwikkeld¹¹. Ook zij vervulde in die tijd een belangrijke inspirerende rol in de links-socialistische en pacifistische bewegingen.

In de jaren dertig kreeg de vredesbeweging het steeds moeilijker. De IAMV had in 1937 nog slechts enkele honderden leden over. Alleen

De les die door de meerderheid uit deze ervaring werd getrokken was dat het land door een sterke bewapening tegen een aanval van buiten diende te worden beveiligd. Al tijdens de oorlog konkludeerde 'De Vonk' niet zonder bitterheid dat het door hen voorgestane 'humanistisch-pacifistisch-socialisme' tot een serie scheldwoorden was geworden ¹⁵.

Als voortzetting van de JVA en de IAMV moet de in 1946 opgerichte ANVA worden beschouwd. Doel van de ANVA was "allen te verenigen, die de oorlog veroordelen als een internationale misdaad en die erkennen, dat hieruit de plicht voortvloeit om te streven naar een op gerechtigheid gerichte wereldorde, waarin oorlog zal zijn uitgesloten." ¹⁶ Het bleef een kleine groep die zich evenals de IAMV voornamelijk richtte op de dienstweigeringsproblematiek. Het uitgeven van het blad 'Vredesactie' was eigenlijk de voornaamste activiteit. In het blad hebben nogal wat pleidooien gestaan voor een wereldfederatie met een wereldregering, een idee dat bij de oprichting ook door de PSP zou worden aangehangen.

Een behoorlijk aantal van de ANVA-leden is direkt of indirekt (via De Derde Weg) bij de PSP terechtgekomen. Toch zijn de anarchistische beweging en de daaruit voortgekomen radikaal-pacifisten van weinig betekenis geweest voor de PSP. Hoogstens heeft het ideeëngoed van deze tradities enige invloed gehad op de PSP, vooral wat betreft de invulling van het begrip pacifisme.

3. CHRISTEN-ANTIMILITARISTEN: KERK EN VREDE EN CDU

Ook christen-antimilitaristische en christelijk-sociale stromingen hebben een lange traditie in Nederland. Teruggrijpend op 'Het sociale vraagstuk en de christelijke religie', de titel van de rede die de anti-revolutionaire voorman Abraham Kuijper gehouden heeft op het Christelijk Sociaal Congres van 1891, zijn er in de eerste decennia van deze eeuw verschillende pogingen ondernomen van de kant van de linkse calvinisten om te komen tot progressieve politieke organisaties op konfessionele grondslag ¹⁷. Het meest bekend geworden is de Bond van Christen Socialisten, vooral door de consequente antimilitaristische politiek die zij heeft gevoerd tijdens de eerste wereldoorlog. Voor de ontwikkelingen na 1945 zijn de CDU en de Geloofsgemeenschap van Christen-Antimilitaristen Kerk en Vrede van belang.

De CDU werd in 1926 opgericht door leden van de Anti-Revolutionaire Partij en aanhangers van een aantal radicale protestante splinters ¹⁸. Voormannen van de CDU waren Ds. J.J. Buskes jr., de Friese onderwijzer Fedde Schurer en de Groningse assuradeur Harm van Houten, die vanaf 1933 Kamerlid is geweest. 'De Partij voor Christelijk vooruitstrevende politiek', zoals de CDU zichzelf kenschetste ¹⁹, was een door en door konfessionele partij van rechtzinnig-calvinistische signatuur. Dit blijkt al direkt uit art. 2 van de statuten: "De CDU aanvaardt de eeuwige beginselen van Gods Woord als geldend voor het persoonlijke, maatschappelijke en staatkundig leven" ²⁰. Verder waren in het gemeenteprogram typisch orthodox-protestantse punten te vinden als de bevordering van de zondagsrust en zondagsheiliging en het afschaffen van kermissen. Voor het overige droeg de partij meer een pacifistisch en sociaal-demokratisch karakter.

De CDU onderkende drie grote problemen in de samenleving: kapitalisme, militarisme en kolonialisme, die zij in haar blad 'De Strijder', in brochures en vanaf 1933 ook in de Tweede Kamer, te vuur en te zwaard bestreed.

In de jaren dertig keerde de CDU zich fel tegen de economische politiek van Colijn, die ervan beticht werd het economisch liberalisme te prediken, dat "de kapitalistische maatschappij waaraan onrecht, ellende en crises onafscheidelijk verbonden zijn"; in stand hield tegenover de geordende samenleving ten nutte van de gemeenschap ²¹. Zij verwierf zich daarbij een zekere aanhang, die haar in 1933 met 1 zetel en in 1937 zelfs met 2 zetels in de Tweede Kamer bracht. Deze stellingname betekende dat de CDU, toen ze doorgedrongen was in de Tweede Kamer, vaak één lijn trok met de SDAP, wat koren op de molen was van haar antirevolutionaire en christelijk-historische bestrijders. De CDU ontkende overigens nadrukkelijk een sociaal-demokratische partij te zijn:

"Wij wijzen het valse etiket, dat ons gevaarlijk moet doen schijnen in de ogen van het eenvoudig Christenvolk verontwaardigd af. Wij bedanken er eveneens stichtelijk voor te fungeren als lokvogels in de rode eendebijt. Wij zijn en blijven een zelfstandige, positief Christelijke partij." ²²

Wat het militaire vraagstuk betreft verwierp de CDU "den oorlog als middel tot beslechting van internationale geschillen" ²³, eiste ze nationale ontwapening als consequentie van haar streven naar internationale

ontwapening en keerde ze zich tegen elke vorm van dienstdwang voor gewetensbezwaarden. Op internationaal nivo dienden conflicten opgelost te worden door arbitrage onder gezag van de Volkenbond (de voorloper van de Verenigde Naties) en op nationaal nivo zou de overheid beschikken over een politiekorps ter handhaving van orde en rust. De figuur van een politiekorps kwam niet voor in het politiek programma, maar in een artikel van Buskes in 'De Christen Democraat' (opvolger van 'De Strijder') van 16 januari 1937. Hij verweerde zich daarmee tegen de 'zwaarste' aantijging van de ARP tegen het CDU: antimilitarisme, n.l. dat 'de Overheid het zwaard niet te vergeefs draagt'. Volgens Buskes sloeg dit niet op het leger maar op de politie ²⁴. In tegenstelling tot de SDAP en de Vrijzinnig Democratische Bond bleef de CDU staan op het standpunt van eenzijdige ontwapening, ook toen de internationale spanningen aan de vooravond van de tweede wereldoorlog toenamen. Opmerkelijk is dat dit standpunt hun nauwelijks stemmen moet hebben gekost.

Na de oorlog raakte de CDU betrokken bij de oprichting van de PvdA. De CDU, die verzwakt was door het verlies van kopstukken als Fedde Schurer, die in 1937 overstapte naar de SDAP en ds. Buskes, die in 1945 hetzelfde deed, was later verdeeld over het al dan niet toetreden tot de PvdA. Het hoofdbestuur ried toetreden met 9 tegen 2 stemmen af. De toenmalige jongerensekretaris van de CDU, Henk Lankhorst, heeft later uiteengezet wat de bezwaren waren:

"het voornaamste bezwaar, dat toen reeds bij mij en vele andere leden van de CDU tegen de PvdA bestond, is, dat deze partij een soort voorparlement ging worden, waarin de stem van de kleine groeperingen zou worden opgevangen" ²⁵.

Dit zou volgens hem ertoe leiden dat deze kleine groepen, omdat ze een minderheid binnen de PvdA vormden, nooit meer in staat zouden zijn hun eigen geluid in de volksvertegenwoordiging te laten horen. Jan Janze, een ander hoofdbestuurslid van de CDU, die net als Lankhorst in de PSP terechtgekomen is, maakte de PvdA uit voor een 'levend lijk'; hij weigerde toe te treden tot die partij omdat ze veel te weinig anti-kapitalistisch was ²⁶. Het congres van de CDU besloot tenslotte met een minieme meerderheid tot toetreden tot de PvdA. Voor opheffing was echter een drievierde meerderheid nodig en om uit de ontstane impasse te geraken, heeft men toen besloten om de

partij op te heffen, waarbij de financiën en het blad werden overgedaan aan hen die niet meegingen.

De restgroep viel vervolgens uit elkaar, een deel vertrok naar de CHU ²⁷, een ander deel deed een poging een nieuwe linkse partij te stichten, de Christelijk Democratische Volks Partij, die verder niet van de grond is gekomen.

Daarmee kwam na twintig jaar een eind aan een partijpolitiek georganiseerde beweging van christen-socialisten en anti-militaristen, die in de loop van de jaren dertig op een aantal punten, met name het ontwapeningsstandpunt, in een met de PSP vergelijkbare positie ten opzichte van de sociaal-democratie was komen te staan. In dat opzicht kan de CDU beschouwd worden als een christelijke voorloper van de PSP.

De leden van de CDU raakten, voorzover ze niet toegetreden waren tot de PvdA, politiek dakloos.

Na de opheffing van de CDU bleef Kerk en Vrede over als enige christen-antimilitaristische vereniging van enig belang. Kerk en Vrede was in 1924 opgericht als Geloofsgemeenschap van Christen antimilitaristen. Evenals bij de CDU, waarmee via veel personen nauwe banden bestonden was de aanhang van Kerk en Vrede voor vrijwel 100% afkomstig uit protestantse kringen. Vooral veel dominees waren lid, naar verluidt 13% van alle protestantse predikanten ²⁸.

In tegenstelling tot de CDU deed Kerk en Vrede niet in directe zin aan politiek. Haar grootste bloei bereikte de vereniging toen haar blad rond 1933 10.000 abonnees telde. Daarna ging het bergafwaarts. In 1941 werd Kerk en Vrede door de Duitsers ontbonden, vooral vanwege het feit dat de beweging vele jaren het nationaal-socialisme bestreden had ²⁹.

Na de oorlog kwam er een nieuwe, meer radicale beginselverklaring, waarin nadrukkelijk werd gesteld dat oorlog op grond van christelijke beginselen volstrekt veroordeeld moest worden en

"dat een op deze beginselen steunende gemeenschapspolitiek in haar anti-kapitalistische, anti-imperialistische en anti-militaristische strekkingen, een onmisbare voorwaarde is voor een duurzame vrede." ³⁰

Hoewel Kerk en Vrede ook na de oorlog niet in directe zin aan politiek wilde doen, spoorde de beginselverklaring de aanhangers van de vereniging wel aan tot ontplooiën van politieke activiteiten.

Hij komt de volken troosten

Kerstfeest nadert. Wij zingen: „Hij komt de volken troosten“. Christenen van alle volken gaan straks het Kerstfeest vieren, in Oost- en in West-Berlijn, in China en Formosa, in Rusland en Amerika, in Indonesië en Nederland.

Onder de volkeren heerst angst. Er is angst voor oorlog en angst voor Rusland, angst voor de blanken en angst voor de gekleurden.

Straks wordt het „Vreest niet“ gelezen van de kansel of gezegd door een lieve meisjesstem, die in het Kerstspel klinkt. Blijft deze boodschap van niet vrezen beperkt tot de morgen in de kerk en de avond van het spel?

En gaan we dan allemaal weer door met bang zijn en daarom bewapenen en nog angstiger worden, omdat de ander ook bang is en ook bewapent?

Zo jagen de volkeren elkaar op van angst naar bewapening en van bewapening naar angst.

Kerstpamflet van Kerk en Vrede, omstreeks 1958

Het was dan ook nauwelijks verbazingwekkend dat veel leden van Kerk en Vrede een actievare rol gingen spelen in de PvdA, ook al was men weinig gelukkig met de politiek van die partij. Vooral de rol van de PvdA in de politieke acties heeft grote verontwaardiging gewekt in christen-antimilitaristische kring. Men ondersteunde samen met de Vereniging Nederland-Indonesië en de ANVA het verzet rond deze kwestie. Het gevolg was dat men ging uitzien naar andere partijpolitieke mogelijkheden. Kerk en Vrede-hoofdbestuur lid Henk Lankhorst deed in 1949 een voorzichtige oproep om te komen tot de vorming van een progressieve partij:

*„Het ligt niet op de weg van 'Kerk en Vrede' de politieke mogelijkheden van de vooruitstrevende elementen in ons volk te scheppen. Het is op grond van haar beginselverklaring naar mijn mening wel haar plicht op de in deze bestaande leemte te wijzen en haar leden op te roepen buiten 'Kerk en Vrede' om in de richting van het opheffen van deze politieke onmogelijkheid te werken. Waar mogelijk in samenwerking met anderen.“*³¹

In 1950 wijdde Kerk en Vrede een vergadering aan de konsekwenties van het anti-militarisme op politiek terrein. Daarbij werd de PvdA zwaar bestoofd. Naast de politieke acties werd ook de houding van de PvdA in de koude oorlog fel veroordeeld. Sommige Kerk en Vrede-leden, waaronder Buskes, bleven desondanks lid van de PvdA, omdat ze geen reëel alternatief zagen. Anderen prezen op deze bijeenkomst de in maart 1950 opgerichte Socialistische Unie.

In de periode 1950 - 1956 werd in 'Militia Christi', het blad van Kerk en Vrede, zeer weinig aandacht geschonken aan problemen van partijpolitieke aard. Wanneer dat wel gebeurde, kwam steeds opnieuw de discussie los over de vraag of het konsekwent was lid te zijn van Kerk en Vrede én van de PvdA.

Opvallend is dat Militia Christi geen aandacht besteedde aan het optreden van het 'Daklozenberaad'. Eerst toen het besluit gevallen was een nieuwe politieke partij te stichten en een deel van het hoofdbestuur van Kerk en Vrede daar actief bij betrokken was geraakt, kreeg het blad interesse.

Er zullen maar weinig verenigingen zijn waar de oprichting van de PSP zoveel discussie heeft losgemaakt als in Kerk en Vrede. De tegenstelling tussen de uitgesproken voorstanders van de PvdA en de politiek daklozen, die sinds 1946 bestond, werd nu vertaald in de tegenstelling

PvdA- en PSP-gezinden. In de periode 1957 - 1958 vond een uitvoerige en hartstochtelijke discussie plaats over de voor- en nadelen van beide partijen. In juni 1958 werd zelfs een conferentie gewijd aan dit vraagstuk dat *"de meest actuele controverse in onze kring"* werd genoemd³². Tot een uitspraak kwam het echter niet en in het verslag van deze conferentie werd nog eens gewezen op het feit dat Kerk en Vrede een geloofsgemeenschap was en dat haar taak niet in de eerste plaats een politieke moest zijn. Na deze conferentie besteedde men - om moeilijkheden te voorkomen - weinig aandacht meer aan de partijen.

4. DE NEDERLANDSE SOCIAAL-DEMOKRATIE: SDAP EN PVD A

Het valt buiten het kader van dit boek om de geschiedenis te schrijven van de Nederlandse sociaal-demokratie. We zullen ons beperken tot een aantal punten die van belang zijn voor ons onderwerp.

In tegenstelling tot de OSP (en ook de CPN) is de PSP niet ontstaan als een direkte afsplitsing van de sociaal-demokratie. Toch kan het ontstaan van de PSP niet los gezien worden van ontwikkelingen in de sociaal-demokratie.

In de eerste plaats niet omdat elke linkse partij positie moet kiezen ten opzichte van de hoofdstroom van de arbeidersbeweging die de sociaal-demokratie in Nederland nu eenmaal is: het is geen toeval geweest dat het 'Daklozenberaad', één van de voorlopers van de PSP, zich tot de PvdA, de naoorlogse vertegenwoordiger van de Nederlandse sociaal-demokratie, heeft gewend. In de tweede plaats niet omdat betrekkelijk veel van de oprichters (23 van de eerste 100 leden) lid geweest zijn van de PvdA.

De term sociaal-demokratie heeft in de loop van de geschiedenis meerdere betekenissen gekend. Vooral sinds de Russische revolutie van 1917 en het ontstaan van de kommunistische beweging is de inhoud van het begrip sociaal-demokratie echter verbonden met een beweging die langs parlementaire weg het socialisme wilde bereiken. In Nederland was dat voor de Tweede Wereldoorlog de in 1894 opgerichte SDAP. Hoewel de SDAP in theorie een socialistische maatschappij nastreefde, ontwikkelde zij zich, toen een socialistische meerderheid in het parlement niet in zicht wilde komen, in de richting van een partij die streefde naar regeringssamenwerking met rechtse partijen.

Het strijdbare element in de SDAP werd vanaf de jaren twintig steeds meer naar de achtergrond gedrongen. De SDAP verburgerlijkte sterk en ging zich aanpassen aan de bestaande verhoudingen. Zij probeerde zichzelf om te vormen van arbeiderspartij tot volkspartij. Hierbij speelden de ideeën van de Belgische socialistische ideoloog Hendrik de Man een belangrijke rol. Zijns inziens waren de ideeën van Marx over klassenstrijd achterhaald en moest het socialisme vooral worden opgevat als een kultuurbeweging.

Als één van de laatste 'afwijkende' standpunten werd in 1937, mede onder invloed van het oprukkende Duitse fascisme, het sinds 1919 beleden anti-militaristische standpunt van eenzijdige ontwapening over boord gezet. Daarmee was de laatste belemmering die de SDAP afhield van samenwerking met de gevestigde partijen uit de weg geruimd. In 1939 werd de SDAP opgenomen in de laatste vooroorlogse regering van de christelijke partijen en de links-liberale Vrijzinnig Democratische Bond (VDB).

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de omvorming van de SDAP definitief haar beslag. In 1946 ontstond uit een samengaan van SDAP, VDB, CDU en wat progressieve protestanten en katholieken, de Partij van de Arbeid. De PvdA wierp zich op als solide regeringspartij en maakte tot 1958 onafgebroken deel uit van 'rooms-rode' koalities. Door die regeringen werd onder invloed van de PvdA, weliswaar begonnen met de opbouw van een sociaal verzekeringsstelsel, maar ideeën dat de bestaande kapitalistische maatschappij fundamenteel veranderd moest worden waren bij de sociaal-demokraten vrijwel geheel verdwenen. Tegen deze gang van zaken onstond nog wel enig verzet, onder meer in de vorm van een Sociaal Democratisch Centrum³³, maar de invloed daarvan was zeer beperkt. De PvdA werd een vage volkspartij, autoritair geleid door Koos Vorrink, de vooroorlogse leider van de Arbeiders Jeugd Centrale (AJC). Toch werden nogal wat latere PSP-leden aanvankelijk lid van de PvdA. Er was immers nauwelijks keus. Het enige alternatief, de CPN, volgde zo slaafs de politiek van Moskou, dat ze niet in aanmerking kwam voor wie democratische vrijheden belangrijk vond. Maar erg lang duurde dat lid zijn van de PvdA ook niet. In 1947 stemde de PvdA in met de politieke aktes in Indonesië en steunde dus de koloniale oorlog tegen de vrijheidsstrijd van het Indonesische volk. Naar aanleiding hiervan bedankten 7000 mensen als lid van de PvdA, waaronder veel latere PSP-ers³⁴.

De houding die de PvdA vervolgens innam in de koude oorlog deed de rest. De partij keerde zich nog feller dan men gewoonlijk al deed tegen de kommunisten en zette zich hard in voor versterking van de bewapening, waarbij men volledig vertrouwde op grote bondgenoot Amerika en de NAVO. De PvdA was een partij geworden die geloofde in bewapening. Een partij ook die nauwelijks meer socialistisch was en alleen nog maar de scherpste kantjes van het kapitalisme wilde afslijpen.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat, op een enkele uitzondering na, geen pacifistisch socialist het lang in die gelederen kon uithouden.

5. SOCIALISTEN IN DE KOUDE OORLOG: DE SOCIALISTISCHE UNIE

Om de volgende delen van dit hoofdstuk te kunnen plaatsen is het van belang aandacht te besteden aan het politieke klimaat van de jaren vijftig. Het politieke gebeuren is tot in de jaren zestig sterk beïnvloed door de koude oorlog waardoor de wereld steeds meer in twee volstrekt vijandige kampen opgedeeld raakte.

Vanaf het voorjaar van 1947 begon de tweedeling ook door te dringen tot de Nederlandse politiek. De eerste grote anti-kommunistische uitbarsting kwam hier in het najaar van 1948 als gevolg van de kommunistische machtsovername in Tsjecho-Slowakije. Iedereen die zich niet kritiekloos op het westerse standpunt stelde kreeg het zwaar te verduren. Elk afwijkend denken werd gezien als wegbereiding voor het communisme. En communisme stond gelijk met 'daar komen de Russen', met een diktatuur die volgens de publieke opinie minstens even gevaarlijk was als die van de verslagen Hitler.

De oorlog, die in Korea in het najaar van 1950 uitbrak, wakkerde de koude oorlogspsychose nog verder aan. Na een kortstondige periode van matiging na de dood van Stalin in 1953 werd een droef dieptepunt bereikt bij het Russisch optreden tegen de Hongaarse opstand van 1956. In Nederland leidde dit tot een hevige rel, waarbij gebouwen van de CPN, maar ook kommunisten individueel, het moesten ontgelden. Linkse mensen die het noch eens waren met de politiek van de Verenigde Staten, noch met die van de Sovjet-Unie, konden vrijwel geen kant op.

Op partijpolitiek terrein heerste een extreme polarisatie. Aan de ene

kant stond de CPN en aan de andere kant een anti-kommunistisch eenheidsfront van alle andere politieke partijen. In de strijd tegen het communisme gingen de PvdA, het Nederlands verbond van Vakverenigingen (NVV) en de sociaal-demokratische kranten 'Het Parool' en 'Het Vrije Volk' vaak voorop. Zo omschreef het PvdA-Tweede Kamerlid Frans Goedhart in 1959 het standpunt van zijn partij als volgt:

"Een ondubbelzinnige pro-westerse houding, krachtige steun aan NATO en WEU, aanvaarding van de noodzakelijke offers voor de militaire verdediging (zonder daarbij in romantische snorrepijperij te vervallen) en het in alle opzichten aandeel nemen in de verdediging van het Westen tegen het communistische imperialisme en zijn ontelbare handlangers zijn dan ook steeds kenmerkend geweest voor het optreden van de PvdA."* 35

Hierbij mag niet worden vergeten dat de opstelling van de CPN in de jaren vijftig die polarisatie eerder nog heeft bevorderd. Het ontwerp-beginselprogramma dat de CPN aan het begin van de jaren vijftig publiceerde geeft uitstekend de positie weer waarin de kommunisten zich gemanoevreerd hadden. Alles wat machthebbers in de Sovjet-Unie en de andere Oosteuropese landen deden werd goedgepraat:

"Geen strijd voor de vrede is denkbaar, die niet berust op de hechtst mogelijke solidariteit met de Sovjet-Unie en met Stalin, de grootste maatschappijhervormer, die ooit aan het hoofd der opwaarts strevende mensheid heeft gestaan." 36

In een periode waarin de internationale tegenstellingen zo'n overheersende positie in het maatschappelijk gebeuren gingen innemen, verloor de sociaal-demokratische vakbeweging haar laatste restje strijdbaarheid dat nog niet in de crisis van de jaren dertig verloren was gegaan of direct na 1945 was opgeofferd aan de ideologie van de wederopbouw. Samen met de katholieke en de christelijke vakbeweging, de ondernemersorganisaties en de zogenaamde rooms-rode-kolatieregeringen werd een beleid gevoerd waarbij de industrialisatie en gunstige exportpositie voorop stonden en de verbetering van de inkomens van de werknemers op de laatste plaats kwam.

* WEU - West Europese Unie, een vergadering van parlementariërs uit Westeuropese NAVO-landen

De grote vakbonden organiseerden zelden stakingen, 'wilde' akties, die meestal ondersteund werden door de na 1947 kommunistisch geworden Eenheids Vak Centrale (EVC), waren veelal tot mislukken gedoemd. Het aantal stakingsdagen zakte tot een ongekend minimum³⁷. Zelfs een in 1952 doorgevoerde reële loonsverlaging veroorzaakte nauwelijks enige beroering.

In dit steeds ijsiger wordende klimaat handhaafde zich een betrekkelijk kleine groep van voornamelijk intellektuelen, die zich niet wilden plaatsen in het strikte zwart-wit schema van de koude oorlog³⁸. Deze mensen waren afkomstig uit de eerder behandelde links-socialistische, radikaal-pacifistische en christen-antimilitaristische stromingen en kenden elkaar soms nog uit het verzet. Men vond elkaar op punten als het behoud van de wereldvrede en de opbouw van een rechtvaardige samenleving.

In de eerste naoorlogse jaren komen we hen voornamelijk tegen rond bladen als 'De Groene Amsterdammer', 'De Vrije Katheder', 'De Nieuwe Stem' en 'De Vlam'. Laatstgenoemde was, als opvolger van het verzetsblad 'De Vonk', de duidelijkste voortzetting van de vooroorlogse radikaal-pacifistische en links-socialistische tradities. 'De Vlam' was in 1945 en 1946 dan ook niet alleen een blad maar ook een beweging. Op verscheidene plaatsen in het land kwamen Vlam-groepen van de grond, die, tezamen met de Vlam-kampen, een belangrijk discussie-platform en misschien nog meer een inspiratiebron zijn geweest voor linkse socialististen.

De beweging bezat echter weinig groeimogelijkheden en raakte vrij snel in een impasse. Haar heterogeniteit en de daaruit voortvloeiende meningsverschillen over de te volgen strategie waren hieraan mede debet. Een belangrijke bron van konflikt vormde de houding ten aanzien van het kommunisme. In 1948 kon er door links-socialisten en kommunisten nog wel redelijk worden samengewerkt. Vanaf dat moment echter deden de rigide verdeling van de wereld in tweeën en de restauratie van de vooroorlogse verhoudingen in Nederland hun invloed steeds sterker voelen. De verstarrende houding van de CPN en de ekstreme vijandigheid van de PvdA waren funest voor elke onafhankelijke linkse koers. Een blad als 'De Vrije Katheder' ging er volledig aan te gronde³⁹.

Ook verschillende pogingen om op partij-politiek gebied tot een alternatief voor PvdA en CPN te komen mislukten. Het meest in het oog

**STEMT deze keer
SOCIALISTISCHE
UNIE**

LIJST

9

VIJFHUIZEN

SOCIALISTISCHE UNIE

Legmeerstraat 6 hs - Amsterdam

Affiche van de Socialistische Unie voor de Provinciale Statenverkiezingen in Noord-Holland, voorjaar 1954

springende voorbeeld van zo'n poging is de Socialistische Unie (Soc. Unie).

De noodzaak om tot eenheid van linkse krachten te geraken werd steeds groter. Dit leidde ertoe dat een oproep van ir. Carlos Pronk in 'De Vlam' van 10 december 1949 voldoende respons kreeg om in maart

van het daarop volgende jaar een partij te stichten. De kern van de nieuwe partij werd gevormd door ex-SDAP-ers en door een groep ex-CPN-ers rond Gerrit Roorda in Friesland. Hierbij voegde zich in november 1950 nog een groepje rond Dirk Schilp en een groep rond de Gorkumse ex-wethouder van de PvdA, A.C. Swaters. De Soc. Unie, die bij de oprichting niet veel meer was dan een samenbundeling van een aantal min of meer wegwijnende groepen, is nooit uitgegroeid tot een volwaardige partij. Een solide afdelingsstructuur ontbrak: er is zelfs geen afdeling van betekenis in Amsterdam geweest. Verkiezingsukses heeft de partij dan ook niet weten te halen. Alleen in Friesland werd, dankzij de persoonlijke populariteit van Roorda, een Statenzetel behaald.

Deelname aan de Kamerverkiezingen van het jaar erop kostte de Soc. Unie zelfs haar waarborgsom omdat ze niet voldoende kiezers wist te trekken. Opvallend was het ontbreken van enige aanhang in traditioneel linkse gebieden in Noord-Holland⁴⁰.

Eén van de oorzaken van het gebrek aan sukses waren de algemene politieke omstandigheden van de jaren vijftig. Het is niet zo verwonderlijk dat een partij die opkwam voor 'internationale ontwapening en socialisatie' het moeilijk had in de koude oorlog. Er is echter nog een reden geweest waarom het niets geworden is. Het was funest dat Pronk, die de oprichtingsvergadering had uitgeschreven en na de oprichting politiek sekretaris werd, kans heeft gezien de partij van begin tot eind te domineren. Pronk bezat, naar het schijnt, de eigenschap slecht te kunnen samenwerken. Het partijorgaan 'Nieuwe Wereld' is evenals het partijbestuur, vrijwel een privé-aangelegenheid van hem geweest. Dit verklaart veel van het gezwank van de Soc. Unie: begin 1953 wilde Pronk samenwerken met de PvdA, hetgeen leidde tot het verdwijnen van twee prominente leden van de Vredesbeweging De Derde Weg, Schut en Van Bentveld, uit de partij. Een half jaar later zocht hij weer contact met de vredesbewegingen, hetgeen in het voorjaar van 1954 resulteerde in de oprichting van de Onafhankelijke Commissie voor Vredeswerk (OCV), waar de Soc. Unie na korte tijd weer buiten kwam te staan.

Toen Pronk in 1956 de toenaderingspogingen van het 'Daklozenberaad' van de hand wees en kort daarna aankondigde dat de Soc. Unie zich voor de Kamerverkiezingen van 1956 zou terugtrekken ten gunste van de CPN⁴¹, was het einde nabij. Veel leden waren toen al verdwenen en voor een deel toegetreten tot het 'Daklozenberaad', zoals de gehele afdeling Den Haag, waartoe Fred van der Spek behoorde. Ook Henk

Lankhorst, die in het voorjaar van 1954 nog als nummer twee op de kandidatenlijst voor de Provinciale Statenverkiezingen in Noord Holland voorkwam, was toen al opgestapt.

Het was afgelopen toen Pronk in 1957 aankondigde dat de Soc. Unie toe zou treden tot de PvdA. Een meerderheid in het partijbestuur van de Soc. Unie kreeg een verklaring toegestuurd, waarin Pronk stelde:

*"dat het 'eenzijdige' ontwapeningsstandpunt 'vijfde colonne arbeid ten behoeve van de stalinisten betekent', dat een 'krachtige defensieve eenheid' in het westen geboden is en dat we moeten samengaan met de PvdA."*⁴²

Zij hieven vervolgens de partij op en zochten contact met de PSP, waar ze in december 1957 toegelaten werden, zij het zonder feestmuziek. Hiermee deden zij een stap die veel Soc. Unie-leden al eerder hadden gedaan.

De betekenis van de Soc. Unie is voornamelijk geweest de vrij unieke positie die ze in het Nederlandse politieke leven van de jaren vijftig innam als links-socialistische partij. Zij heeft gefungeerd als tijdelijk onderdak voor een aantal personen die in de beginjaren van de PSP een belangrijke rol zouden spelen en in die partij vooral het socialistische element zouden versterken. Organisatorisch was de Soc. Unie echter een zootje.

Het beginselprogramma van de Soc. Unie⁴³ vertoonde op essentiële terreinen verwantschap met dat van de PSP, namelijk op de punten van socialisatie en internationale ontwapening. De sekretaris van de Derde Weg, Johan Riemens, noemde het programma 'globaal een Derde Weg program', hoewel hij verder van de Soc. Unie niet al te veel moest hebben. Op Pronk's vraag hoe het kwam dat zo weinig aanhangers van de Derde Weg toegetreten waren tot de Soc. Unie antwoordde Riemens in het blad van de beweging 'De 3e Weg':

"Welnu Pronk het antwoord is dat zeer weinig aanhangers van de Derde Weg politiek vertrouwen hebben in Uw intellectuele en morele qualiteiten. Daarom treden zij niet toe tot de S.U., of zijn zij die toegetreten zijn zo snel mogelijk er weer uitgegaan. En in wezen is U daar gelukkig mee ook. Want zodra een klein deel van de derde weg gangers die nu weigeren om toe te treden tot de S.U., dat wel zouden doen en er slechts een vleugje demo-

cratische geest in de S.U. overgebleven zou zijn, dan zou men onmiddellijk niet U maar een figuur van enig niveau als no 1 op de kandidatenlijst plaatsen en als redacteur benoemen.

Daarom werd door U twee maal 'het redelijk menselijk overleg' dat U in hetzelfde artikel 'Geen half werk' aanbeveelt 'tegen wantrouwen en dreigementen van H-bommen' geweigerd toen dat overleg gevraagd werd door de Derde Weg gangers die wilden overleggen over de partij-politieke consequenties van de derde weg politiek.

Angst voor het verlies van uw eigen positietje drijft u steeds meer in het isolement en leidt U er toe de meest absurde beschuldigingen te uiten. Uw program is globaal een Derde Weg program. Uw optreden is vierkant een derde rangs optreden. Adieu Pronk.'⁴⁴

6. DE DERDE WEG: INTELLEKTUELEN TUSSEN KOMINFORM EN ATLANTISCH PACT

De belangrijkste vredesbeweging in de jaren vijftig was ongetwijfeld de Derde Weg⁴⁵. Deze is ontstaan uit een bespreking die op 28 april 1951 in het Minerva-paviljoen in Amsterdam gehouden is. De enkele tientallen personen die daar aanwezig waren, waren voor het merendeel aangesloten bij één of meer van de bestaande vredesorganisaties. Allen hadden de overtuiging dat naast de bestaande organisaties dringend behoefte was aan een nieuwe beweging, die zich zou keren tegen de politiek die de wereld verdeelde in een Amerikaans blok (de eerste weg) en een Russisch blok (de tweede weg). Voor dat doel werd een werkgroep gevormd, die een manifest opstelde dat in januari 1952 verscheen en dat ondertekend was door 51 personen, die, op een enkele uitzondering na, behoorden tot de bekende intellectuelen van progressief Nederland.

Het manifest konstateerde dat er, buiten alle grote politieke partijen die waren vastgelopen in de Oost-West tegenstelling, mensen waren die zich niet wilden neerleggen bij de feitelijke tweedeling van de wereld:

*"Zij wijzen daarom zowel het door Amerika beheerste Atlantisch Pact als de door Rusland beheerste Kominform af, ongeacht het karakterverschil tussen beide organisaties en zien de 'derde weg' als de weg die uit het doodlopende slop van deze tweeledige afhankelijkheid naar vrede leidt."*⁴⁶

'de 3e Weg', orgaan van de 'Vredesbeweging de Derde Weg', augustus 1957

Verder werd er vastgesteld dat er in Nederland als gevolg van de eenzijdige voorlichting door de massamedia hoe langer hoe meer een oorlogspsychose was ontstaan. Het manifest riep allen, die zich niet wensten neer te leggen bij de tweedeling en de oorlogsvoorbereidingen, op zich te verenigen in de Derde Weg.

Het manifest kreeg veel publiciteit. Vooral in de aan de PvdA gelieerde bladen werd het echter scherp bestreden. Opmerkelijk is dat alle besprekingen in de dagbladers, waar onder 'De Volkskrant', 'Trouw', 'Het Algemeen Handelsblad', 'Het Vrije Volk', 'Het Parool' en 'De Waarheid', ervan uitgingen dat de in het manifest gekonstateerde dodelijke tweedeling van de wereld een volkomen onaantastbaar feit was. *"Al deze bladen ontkenden het bestaan, of zelfs maar de mogelijkheid van een derde weg."*⁴⁷

Bijzonder illustratief voor de felle bestrijding door de PvdA was het feit dat enkele ondertekenaars die lid waren van de PvdA, waaronder ds. Buskes, prof. dr. Willem Nagel en prof. dr. Nico Donkersloot, door de leiding van die partij op het matje werden geroepen en een forse uitbrander van partijvoorzitter Vorrink kregen. Het schijnt dat Buskes toen van woede en teleurstelling geen woord meer kon uitbrengen en Nagel zegde direkt zijn lidmaatschap op.⁴⁸

De Derde Weg wilde een brede beweging worden. De aanhangers geloofden erin dat de tegenstellingen doorbroken konden worden als maar veel mensen konden worden gemobiliseerd. Daartoe was echter vereist dat men zich niet als te radikaal zou opstellen, behalve natuurlijk waar het de bestrijding van de koude oorlog betrof. Zodoende

kwamen de woorden socialisme en pacifisme niet in het manifest terecht. En sprak men zich eveneens uit tegen elke binding met politieke partijen. Daartoe werd eind 1952 de zogenaamde 'onafhankelijkheidsverklaring' uitgegeven. In dit stuk werd met name afstand genomen van de kommunistisch georiënteerde Nederlandse Vredesraad: géén samenwerking totdat de onafhankelijkheid van de Derde Weg, ook in de publieke opinie, absoluut buiten kijf stond. Zelfs een nieuwe partij stichten zag men toen ook niet zitten:

*"Wie wel eens rondgekeken heeft onder de aspiranten voor zo'n partij (. . .), die toch aan reële maatschappelijke krachten vorm moet geven en gedragen worden door een homogene groep in het volk, ziet hier niet veel mogelijkheden. Voor het 'getuigenis' is geen partij nodig en een splinterpartijtje wat het toch zou worden, is politiek niet gewenst."*⁴⁹

De aantrekkingskracht van de Derde Weg bleek uiteindelijk tegen te vallen: het lukte in elk geval niet er een massa-beweging van te maken. Bij gebrek aan mogelijkheden naar buiten toe is het niet verwonderlijk dat men zich vervolgens naar binnen keerde. Na de publiciteit rond het manifest werd het al gauw stil in de Nederlandse pers; en toen De Vlam in 1952 ook tenonder was gegaan, werd het eigen, nogal onregelmatig verschijnende orgaan al spoedig de enige spreekbuis van de Derde Weg. Het blad 'De 3e Weg' fungeerde echter meer als documentatie- en discussiebulletin binnen de beweging dan als spreekbuis naar buiten toe.

Een belangrijk probleem was hoe de abstracte bestrijding van de koude oorlog in konkrete politieke voorstellen moest worden omgezet. Type-rend is de moete die de Centrale Werkgroep van de Derde Weg had met de beantwoording van een vraag in Het Parool van 19 januari 1953. Naar aanleiding van de onafhankelijkheidsverklaring had 'Het Parool' geschreven dat men nu wel wist waar de Derde Weg tegen was, maar dat men ook wel eens zou willen vernemen waar de beweging vóór was. Het duurde bijna een half jaar voor er een antwoord werd gepubliceerd en waar-schijnlijk stond slechts een deel van de Centrale Werkgroep hier achter.⁵⁰

In 1954 ontwikkelde zich in de Centrale Werkgroep een discussie over het karakter van de Derde Weg als vredesbeweging. Dr. Jef Suys, die vooral in het begin een sterk stempel op de beweging heeft gedrukt,

stelde zich op het standpunt dat de Derde Weg van een zuiver principe diende uit te gaan:

*"De vredesbeweging moet zich principieel uitspreken tegen oorlog, oorlogsbewapening en militaire dienst en voor het overige minimalisering van het geweld tot richtsnoer nemen."*⁵¹

Hij diende een voorstel in om het manifest in antimilitaristische zin te wijzigen. Krijn Strijd en Johan Riemens, ook kopstukken van het eerste uur, stelden hier tegenover dat zo'n verandering hoogstwaarschijnlijk zou leiden tot verlies van de niet van ieder geweld afkerige socialistische groepen binnen de beweging en ook de samenwerking met de vredesgroepen buiten Nederland sterk zou bemoeilijken. Het manifest werd uiteindelijk niet gewijzigd en Suys trad uit de Centrale Werkgroep, nadat hij nog gewezen had op het feit dat de Derde Weg de naam vredesbeweging eigenlijk niet waardig was, omdat ze niet tot een minimumuitspraak als deze te brengen was.⁵²

Na 1956 ging de beweging, die toen was omgezet in een reguliere vereniging, zich vooral richten op het protest tegen de kernbewapening, die steeds meer in de aandacht kwam te staan. De oprichting van de PSP betekende evenwel een belangrijke verzwakking van de Derde Weg in organisatorisch opzicht, hoewel het ontstaan van een pacifistisch-socialistische partij natuurlijk een succes voor de vredesbeweging als geheel genoemd kon worden. De Derde Weg was al nooit erg groot geweest (in 1952 waren er rond 3000 adhesiebetuigers, maar in de loop der jaren was dit aantal al tot 1500 gedaald), maar toen veel leden hun activiteiten meer naar het partijpolitieke vlak, met name naar de PSP gingen verleggen, bleven er maar weinig getrouwen over. Toch bleef de beweging nog tot 1965 bestaan.

Ondanks de geringe activiteit en de kleine aanhang, noemen we de Derde Weg toch de belangrijkste vredesbeweging van de vijftiger jaren. Dat komt omdat de idee van een 'derde weg' vrijwel direct na de publicatie van het manifest een begrip werd in Nederland, niet in de laatste plaats omdat ze fel werd bestreden. En het maakte niet zoveel uit van welke kant de kritiek kwam. Of men hen nu, zoals het PvdA-Kamerlid Jacques de Kadt, "querulanten van het stalinisme"⁵³ of, zoals 'De Waarheid', helpers van het "fascisme van Wall Street"⁵⁴ noemde. Overigens hadden zowel De Kadt als 'De Waarheid' ongelijk: als de Derde Weg ergens een wegbereider voor was, dan was het wel voor de PSP.

II - Daklozen onder dak (1955-1957)

"... er zijn nu eenmaal duizenden pacifisten en socialistes, die door de gebeurtenissen na de tweede wereldoorlog, van de politionele akties in Indonesië, tot en met de rampzalige gebeurtenissen in Hongarije, Egypte en Algerije, niets meer van die grote partijen, met hun vertrouwen in machts- en gewelds-politiek, verwachten en die verlangend uitzien naar een radicale, socialistische en pacifistische partij die vierkant met deze stemmen uit het verleden breekt." (Piet Schut in 'Bevrijding' no. 1, 20-2-1957)

Er zijn, zo hebben we gekonstateerd, in de eerste tien jaar na de tweede wereldoorlog, een vrij groot aantal groepen, bewegingen en partijen ontstaan of heropgericht die zich niet konden vinden in de politiek van de PvdA en de CPN. Al deze groepen waren klein en zijn vrijwel zonder invloed gebleven. We hebben dit verklaard uit de grote meningsverschillen binnen deze groepen, hun organisatorische zwakheden en de extreme bestrijding door PvdA en CPN die hen ten deel viel. Maar de belangrijkste oorzaak voor hun geringe succes was toch wel de verstarde internationale en nationale situatie (koude oorlog en restauratie). In de periode 1945-1955 kunnen we in de stroming 'tussen PvdA en CPN' twee belangrijke tendenzen onderscheiden. De eerste was het streven naar eenheid van al deze groepjes. Dit streven kan verklaard worden uit het door velen gevoelde onvermogen om ook maar enige invloed op de Nederlandse politiek uit te oefenen. Voor de oorlog bestond dat gevoel ook al. In het verzet was echter gebleken dat er best kon worden samengewerkt. Duidelijke voorbeelden van het na-oorlogse eenheidsstreven waren de ANVA, de Soc. Unie en de Derde Weg. Duidelijk werd dat de eenheid die men zo graag wilde, in de praktijk vaak moeilijk te realiseren was. Geen van deze initiatieven is echt geslaagd te noemen. De tweede tendens is de groeiende behoefte van deze groepen om in het parlement te komen. PvdA en CPN waren in toenemende mate ongeschikt om hen te vertegenwoordigen. Andere manieren om hun standpunt te verbreiden waren er nauwelijks. Voor het parlementaire gebeuren hadden kranten en radio tenminste nog enige belangstelling. Hoewel de Derde Weg in de eerste jaren nadrukkelijk geen politieke partij wilde zijn, ging men vanaf 1954 toch die kant op. Deze ontwikkeling was van groot belang voor het ontstaan van de PSP.

1. HET 'DAKLOZENBERAAD'

In het eerste nummer van 'De 3e Weg' in 1954 vroeg de redactie om reacties van de lezers op de vraag of het nuttig en noodzakelijk was de basis van de beweging te veranderen:

"Is het nuttig, dat een organisatie van principiële geweldsbestrijders in het kader van de PvdA ontstaat? Is het wenselijk of zelfs noodzakelijk, dat een Derde Weg-stem in de Kamer gehoord zou worden en hoe zou dit te verwezenlijken zijn zonder het niet-partijpolitieke karakter van de Vredesbeweging en de Derde Weg te loochenen?"¹

'De 3e Weg' besteedde in dit jaar opvallend veel aandacht aan de ontwikkelingen binnen de West-Europese sociaal-democratische partijen, met name aan de positie van pacifisten binnen de Britse Labour Party. Eind mei 1954 riep de Centrale Werkgroep van de Derde Weg een 60-tal personen, die te beschouwen waren als geestverwant, op tot beraad om te komen tot een werkgemeenschap van principiële geweldsbestrijders binnen de PvdA. Ook de Soc. Unie was voor dit informeel overleg uitgenodigd, maar weigerde er aan deel te nemen. Min of meer los van dit initiatief ontstond vlak daarna binnen de PvdA nog een andere groep rond ds. Buskes, die wilde komen tot "een principieel socialistisch discussie- en opiniecentrum in de PvdA."²

De Derde Weg bracht beide PvdA-groepen tenslotte bij elkaar met het doel pogingen in het werk te stellen om erkend te worden als PvdA-werkgemeenschap. Dat laatste lukte niet, maar wel kwam het in februari 1955 tot de oprichting van een Sociaal Democratisch Centrum (SDC), het tweede binnen tien jaar. Lang niet iedereen in de Derde Weg was tevreden over het SDC, omdat het geen centrum van principiële geweldsbestrijders was geworden. Onder meer het feit dat Frits Kief optrad als voorman van het SDC schrok een deel van de Derde Weg af, omdat deze zich in 1952 tegen de Derde Weg had gekeerd toen deze beweging zich niet voor gewapende opstanden in Oost-Europa uitsprak.³

Verder kwam er niets terecht van het plan om ervoor te zorgen "De Derde Stem in 1956 in het Nederlandse parlement"⁴ te doen doordringen. Ook al had het SDC nog geprobeerd het latere Amsterdamse PSP-raadslid mr. Bernard van Tijn op een verkiesbare plaats van de PvdA-lijst te krijgen.⁵

Onvrede met deze gang van zaken is een belangrijke aanleiding geweest

tot het ontstaan van het 'Daklozenberaad'. Piet Schut, Johan Riemens en D. van Bentveld, alle drie vooraanstaande 'Derde Weggers', namen in mei 1955 het initiatief om met een aantal geestverwanten naar andere wegen te zoeken om het pacifisme toch in het parlement te brengen. In juni 1955 werd het eerste 'Daklozenberaad' gehouden. Het voornaamste agendapunt van de vergadering was: hoe komen we de politiek in? Daarover bleken de meningen nogal verdeeld. Sommigen wilden wel een nieuwe partij maar de meesten zagen daar nogal tegenop. Een anarchist als Gé Nabrink zag er helemaal niets in en ook de latere 'motor' van het groepje, ir. Henk van Steenis, ook al een 'Derde Wegger', bleef meer verwachten van een beweging dan van een partij. De financiële en organisatorische konsekwenties van een poging in de Kamer te komen zouden wel eens te groot kunnen blijken. Bovendien waren de verwachtingen, gezien de mislukkingen van de Soc. Unie en daaraan voorafgaande pogingen, niet erg hoog gespannen.

*"Wij hebben ons afgevraagd, of het noodzakelijk is om een nieuwe politieke partij te vormen. Wij zijn ons bewust dat dit een politieke verbrokkeling geeft en het gevaar van een scherp tegenover anderen staan met zich brengt, waarvan wij de gevaren heel goed onderkennen."*⁶

De daklozen werden het er over eens dat eerst maar geprobeerd moest worden aansluiting te krijgen bij de Soc. Unie. Tenslotte had die ook internationale ontwapening in haar program staan. Men vond echter geen gehoor bij Pronk en de zijnen. Samenwerking werd van de hand gewezen. Wie achter de Unie stond moest er maar lid van worden en erop stemmen. Maar van dat stemmen kon niet veel meer komen, omdat Pronk de lijst terugtrok en adviseerde om op de CPN te stemmen. Voor de daklozen deed dat de deur definitief dicht.

Toen heeft men, na lang beraad, besloten bij de PvdA aan te kloppen. Tenslotte ging het er vooral om dat 'de stem van het pacifisme' en de waarschuwing tegen bewapening en oorlogsdreiging zou worden gehoord. Toch zou het niet terecht zijn het 'Daklozenberaad' op grond hiervan uitsluitend als een groepje radikaal-pacifisten te kenschetsen. Er zaten ook mensen in, die geen pacifistische achtergrond hadden, maar wel overtuigd socialist waren. Niettemin was de invloed van de ethisch bevlogen vredesactivisten en 'Derde Weggers', die zichzelf overigens ook als socialist zagen, groter.

BEVRIJDING

ORGAAN VAN DE
PACIFISTISCH SOCIALISTISCHE PARTIJ

20 FEBRUARI 1957 - 1e JAARGANG No. 1

Abonnementen
niet-leden f 4 — p.j.

De nieuwe mens

in een nieuwe wereld.

Het wordt zo langzamerhand afgezaagd om te zeggen dat de wereld in technisch-economische zin rijp is om een eenheid te vormen, maar dat de mens daar nog niet aan toe is. Afgezaagd of niet, het is zo en het is de grote taak van onze partij en ons blad om deze rijpheid te bevorderen. Wij zijn er ons terdege van bewust dat de gedachte: Als je een betere wereld wilt, moet je eerste betere mensen hebben, een beetje een halve waarheid is als de omgekeerde: Als je betere mensen wilt, moet je eerst een betere wereld opbouwen.

De wereld waarin wij leven is voor het grootste deel van de mensheid een miserabel verflucht vol ontbering, ziekten en ellende en het kleinste deel dat zich in materieel opzicht een menswaardig bestaan heeft verworven, een betere wereld, laat zijn leven bederven door angst en wantrouwen.

Het lijkt zo op het eerste gezicht, dat we voor een mogelijkheid worden opgehoofd waar we niet uit kunnen komen. Het zal allemaal wel waar zijn, zo wordt er dan gedacht: Ik ga mijn gang maar, het loopt toch alles anders dan je denkt en graag wilt.

Indedaad, maar komt dat niet omdat je eigenlijk niet ernstig zelf wilt, niet werkelijk wilt, maar je eerder mee laat drijven op de heersende stroom? Wie innerlijk haat vervangt door liefde, macht door recht, wantrouwen door samenwerking, bouwt in zichzelf aan de nieuwe mens en tegelijkertijd aan een nieuwe wereld. Het zijn geen tegenstellingen, geen afzonderlijke grootheden. Ze vormen een onverbrekelijke eenheid.

Van verschillende kanten is ons gezegd: „Alles goed en wel, maar wat jullie willen

n.l. ontwapening en internationale rechtsoorde, kan alleen door alle volkeren samen tot stand worden gebracht en daarvoor is eerst in nationaal opzicht zo groot mogelijke eenheid noodzakelijk. Dit sluit dus in, dat de oprechte pacifisten moeten trachten hun menswete binnen de bestaande partijen te laten zegenvieren. Een kleine groep is onmachtig, neigt tot schijnheiligheid en kan niets wezenlijks te berekenen.

Aan deze redenering ligt weer dezelfde denkfout ten grondslag. Het gaat er niet om te werken binnen de grote partijen of af-pacifistische organisatie erbuiten. Groepelingen en personen, die binnen de grote partijen in pacifistische zin werkzaam zijn, hebbende onze volle sympathie en wij zijn steeds bereid tot onderling gesprek en waar mogelijk is, tot samenwerking. Maar er zijn nu eenmaal dutzenden pacifisten en socialisten die door de gebeurtenissen na de Tweede Wereldoorlog, van de politieke nices in Indonesië tot en met de centrale gebeurtenissen in Hongarije, Egypte en Algerië, niets meer van die grote partijen met hun vertrouwen in machts- en geweldspolitiek verschaften en die verlangend uitzien naar een radicale socialistische en pacifistische partij die voorkomt met deze stemmen uit het verleden breekt.

Laat allen die zo denken en voelen over hun ondervonden teleurstelling heen stappen en ons helpen een krachtige partij op te bouwen die mede door zijn orgaan duizenden in den lande nieuwe hoop en vertrouwen geeft en zodoende een sterke steunkracht vormt, ook voor de grote partijen die de radicale stap naar de vernieuwing niet durven wagen.

P. Schut.

Socialistische Gist

„Ik heb me er hogelijk over verwonderd, dat men de U.N.O. partijdigheid heeft verweten. Waaruit zou dat moeten blijken? De Assemblée heeft zowel het optreden van Engeland en Frankrijk als dat van Rusland afgekeurd. Dat Engeland en Frankrijk wel gevolg hebben gegeven aan het bevel het gewapend optreden te staken en Rusland zich niets van de U.N.O. heeft aangetrokken, kan men de U.N.O. moeilijk verwijten. Het zou intussen verkeerd zijn uit deze gang van zaken de conclusie te trekken, dat de uitspraken van de U.N.O. inzake Hongarije geen enkele waarde hebben. Er gaat ongetwijfeld een zedelijke kracht van uit, waarvan de gevolgen moeilijk zijn te voorspellen, vooral nu, zoals Nehru het pas heeft uitgedrukt, de Russen de grond onder de voeten voelen bewegen.

Men spreekt tegenwoordig veel over de noodzaak van realisme in de internationale politiek. Maar het is zo, dat wie de werking van de zedelijke krachten stomweg negeert, blijk geeft van een ontstellend gemis aan realiteitszin!

(Mr. J. in 't Veld in de Eerste Kamer over buitenlandse zaken.)

Contributie alg. leden	f 7.50	per jaar.
Leden van afdelingen	f 10. —	„ „
Tweede lid zelfde gezin	f 3.75	„ „
Donateurs min. bijdrage	f 5. —	„ „

Partijsecretariaat: H. J. Lankhorst
Fr. v. Micrisstraat 87 - Amsterdam
Postgereguleering penningmeester ten name
van de Pacifistisch Socialistische Partij
no. 194240

Het eerste nummer van 'Bevrijding', orgaan van de Pacifistisch Socialistische Partij,
20-2-1957

Enkele aanwezigen, onder wie Lucas van der Land, haakten af omdat ze het te pacifistisch vonden.⁷

Van een samenwerking met de PvdA kwam ook niets terecht. In een brief van 30 november 1955 hadden de daklozen een gesprek met het PvdA-bestuur gevraagd om het volgende voorstel te bespreken:

"Ons staat voor de geest dat U een door U aan te wijzen persoon op een verkiesbare plaats op de kandidatenlijst voor de Tweede-kamer verkiezingen zet, waarvan bekend is, dat hij in grote lijnen ons standpunt deelt, en dat U daarnaast een niet verkiesbare plaats openstelt voor een door ons aan te wijzen kandidaat, die vanzelfsprekend lid van de PvdA moet zijn of daartoe worden. Het Nederlandse volk zal daardoor bij voorkeurstem kunnen doen blijken van zijn bereidheid tot het in het parlement brengen van deze persoon, waarvoor wij actie zouden moeten mogen voeren.

*Vanzelfsprekend zouden de hier bedoelde personen het recht moeten hebben in de Tweede-kamer een eigen geluid te laten klinken en niet door partijdiscipline aan het standpunt van de meerderheid van de fractie van de PvdA worden gebonden."*⁸

Voor de eerste van deze twee plaatsen op de kandidatenlijst werd gedacht aan het PvdA-lid ds. Buskes, die de meeste daklozen wel kenden van de Derde Weg of Kerk en Vrede. Evert Vermeer, voorzitter van de PvdA, vond het uit taktisch oogpunt belangrijk met de daklozen een gesprek te voeren. Hij had op overigens onduidelijke gronden het idee door zo'n gesprek de Soc. Unie misschien af te kunnen houden van deelname aan de verkiezingen in mei 1956. Het dagelijks bestuur van de PvdA bleek verdeeld, maar in januari 1956 kwam het toch tot een gesprek, waaraan werd deelgenomen door Vermeer en sekretaris Johan Scheps van de PvdA en van de kant van de daklozen door Riemens, Van Steenis, A. Bakker en Swaters.⁹ Zowel partijbestuur als partijraad van de PvdA wezen het voorstel af. Zij meenden dat het hebben van een afwijkend standpunt in de PvdA best mogelijk was en wezen daarbij op ds. Buskes, die in 'Het Vrije Volk' wel eens artikeltjes met een pacifistische inslag schreef. Maar zulke figuren moesten maar liever niet in de Kamerfractie komen. En over de voorkeurstemmenaktie had men helemaal geen goed woord over: *"Wij menen dat dit geen zuiver beeld zou kunnen geven van de politieke verhoudingen in ons land."*¹⁰

Kort daarop kwamen de daklozen weer bijeen om zich te beraden op

wat er nu verder gedaan moest worden. Er werd besloten om geen stemadvies voor de komende verkiezingen van mei 1956 uit te brengen en er werd een 'centraal actie-comité' ingesteld, bestaande uit Van Steenis als voorzitter, Schut als sekretaris en Wim Koopmans. Dit driemanschap deed op 21 februari 1956 een oproep aan de daklozen uitgaan, waarin men hen vroeg adhesie te betuigen met het streven van het beraad. Hierin maakte men melding van het mislukken van de besprekingen met Soc. Unie en PvdA, maar van de oprichting van een nieuwe partij was nog geen sprake. Wel werd een zeer globaal program opgenomen, zodat het duidelijk was in welke richting men dacht.¹¹

De algemene doelstellingen van het program waren zeer vaag: Bevordering van zoveel mogelijk menselijk geluk en wegnemen van vrees en angst. Ze typeren echter de sfeer in die tijd wel aardig: vrees voor een oorlog tussen de beide machtsblokken was een voorname reden waarom de daklozen bij elkaar zaten.

Op 10 april verzond men een tweede oproep met vrijwel gelijklopende tekst.

2. DE OPRICHTING

Kennelijk kwam er voldoende post binnen, want op 30 juni 1956 kon het 'Daklozenberaad' worden opgeheven en de definitieve voorbereiding van een nieuwe partij ter hand worden genomen. Voor die vergadering waren 59 mensen uitgenodigd, waarvan er 42 verschenen. Van Steenis hield een inleiding en hamerde er nog eens op dat nationale ontwapening het eerste programmapunt moest zijn. Daarop werd na uitvoerige besprekingen unaniem besloten de 'Actiegroep tot vorming van een Partij op Anti-militaristische en Socialistische Grondslag' op te richten, waarvan de aanwezigen tegen betaling van f2,50 lid konden worden. Deze partij moest in ieder geval aan de volgende verkiezingen meedoen. De voorbereiding van de oprichting was uiterst gedegen. Een voorlopig bestuur van maar liefst achttien personen werd gekozen en er werden twee commissies ingesteld, één ter voorbereiding van statuten en huishoudelijk reglement alsmede voor de organisatie van plaatselijke afdelingen, en één die een beginselprogram moest samenstellen. Van de eerste commissie was C. Oderkerk voorzitter en Jan Brandsen sekretaris, de tweede stond onder leiding van Van Steenis, sekretaris was Aad Heesterman. Er werd naar gestreefd dat het voorlopig bestuur een representatieve verte-

genwoordiging zou vormen van de verschillende organisaties die aan de wieg van het 'Daklozenberaad' hadden gestaan. Het dagelijks bestuur van de 'Actiegroep' bestond uit Van Steenis, voorzitter, Schut, vicevoorzitter, Lankhorst, sekretaris, Jaap Daalder, penningmeester en Piet Eygenhuis. Mira Selier-Slosser werd gevraagd de sekretaris te assisteren.

Opvallend is de omzichtigheid waarmee de 'Actiegroep' te werk ging. Men streefde ernaar minstens 250 leden en een komitee van aanbeveling van 25 Nederlanders bij elkaar te hebben, voordat men tot oprichting van een partij zou overgaan. Daarbij werd gedacht aan een termijn van één à anderhalf jaar. Enkele jongere leden als Brandsen en Redeker vonden dat te lang duren en stimuleerden een snellere gang van zaken. De werkzaamheden vlotten echter boven verwachting en reeds in november 1956 was een ontwerp-beginselverklaring gereed. Ook was er voldoende toestroom om een comité van aanbeveling te vormen en de oprichtingsvergadering alvast uit te schrijven. Daartoe verspreidde men een pamflet dat in de bijlagen is opgenomen.¹² De 250 leden waren er al eind december en dit aantal zou nog groeien tot ongeveer 350 ten tijde van de oprichting.

Op 26 en 27 januari 1957 werd het oprichtingskongres gehouden. De vergadering vond plaats in Krasnapolsky te Amsterdam, waarbij ongeveer 125 mensen aanwezig waren. Van Steenis, Lankhorst en Schut hielden redevoeringen en het ontwerp-beginselprogramma werd ter discussie gesteld. Dit werd zonder al te veel problemen aanvaard.

Het kostte meer moeite om een naam voor de partij vast te stellen. Er waren maar liefst 24 voorstellen gedaan. Naast een groot aantal, waarin de begrippen pacifisme en socialisme in talloze varianten verschenen, kwamen ook namen voor als Bond voor Algemeen Welzijn, Vernieuwingspartij, Federatieve Gemeenschap voor Samenwerking en zelfs Nederlandse Arbeiders Partij. De strijd ging tenslotte tussen de door het hoofdbestuur aanbevolen namen Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) en Radicaal Socialistische Vredes Partij (RSVP).¹³ Uiteindelijk werd met krappe meerderheid de naam PSP gekozen.¹⁴

Verder werden er een hoofdbestuur van dertien leden en een adviesraad met eveneens dertien leden gekozen. Een meerderheid van hen was lid van de Derde Weg: in de adviesraad acht en in het hoofdbestuur zes van de leden. Kort na de oprichting telde de PSP al 10 afdelingen en 400 leden.¹⁵ Uit het onderzoek van Van der Land krijgen we een aardig beeld van de eerste leden. De groep van 100 leden, die hij heeft geën-

quêteerd, leverde een respons op van 63 mannen en 26 vrouwen. De meesten waren van middelbare leeftijd en bezaten een relatief hoog inkomen. Ruim de helft van deze groep kan als intellectueel worden beschouwd en iets meer dan een kwart was arbeider of kantoorbediende. Onder hen waren de mensen uit de provincie Noord-Holland en de grote steden sterk oververtegenwoordigd.¹⁶

3. ANALYSE VAN DE EERSTE BEGINSELEN

In zijn proefschrift over het ontstaan van de PSP konkludeert Van der Land *“dat de oprichters een partij op radicaal-pacifistische grondslag voor ogen heeft voorgestaan”*.¹⁷ Hij doet dat op grond van het beginselprogramma en de redevoeringen van Lankhorst en Van Steenis op het oprichtingskongres.¹⁸ Als we ons voorlopig even op het beginselprogramma concentreren, dan lijkt ons deze konklusie op z'n minst onvolledig. De PSP blijkt veel verder liggende doelen te formuleren:

“De Pacifistisch Socialistische Partij staat een radicale vernieuwing van ons volksleven voor.

- 1. Een geestelijke vernieuwing: wij willen duidelijk maken dat de verhoudingen tussen individuen en groepen niet op macht dienen te worden gebaseerd, maar op liefde en recht. Wij willen angst vervangen door vertrouwen en verdeeldheid door samenwerking.*
- 2. Een sociale en economische vernieuwing: wij erkennen de gelijkberechtiging van alle mensen (wat mede tot uiting te brengen is in de economische gelijkheid van allen en in de volledige medezeggenschap van alle werkers in de ondernemingen) en willen de maatschappij zo opbouwen dat de klassen werkelijk verdwijnen.”*

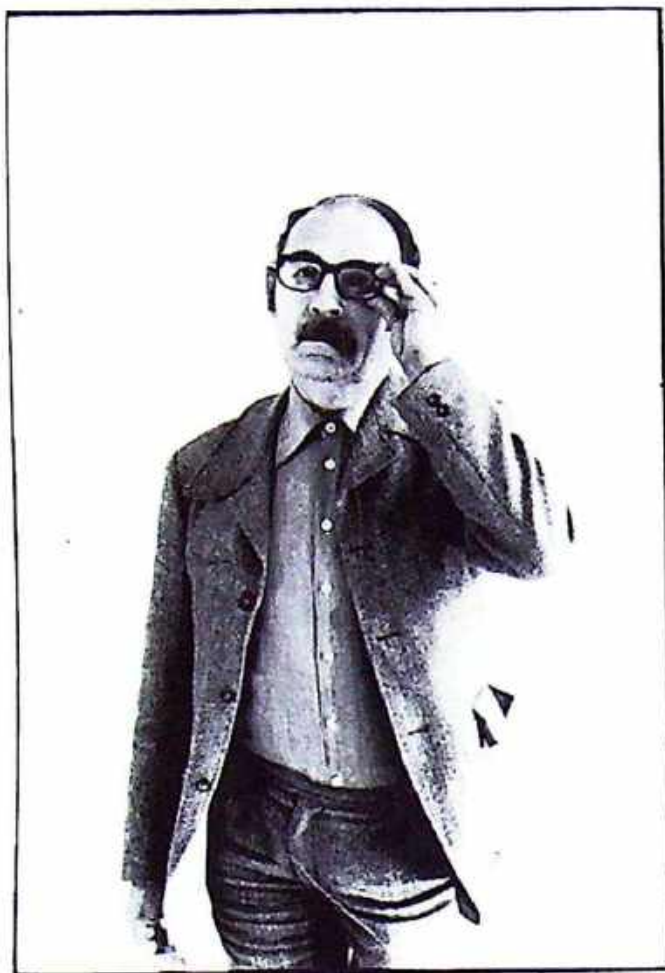
Van der Land doet deze uitgangspunten af als *“zo vaag en voor zoveel interpretaties en praktische uitwerkingen vatbaar, dat zij geen enkele verplichting scheppen”*.¹⁹

Volgens Riemens, één van de opstellers van het programma, was het echter niet de bedoeling om een konkrete uitwerking te bieden. Men had juist bewust gekozen voor algemene formuleringen, omdat het een

Vier van de oprichters van de PSP

Henk Lankhorst

Johan Riemens

ir. Piet Schut

ir. Henk van Steenis

programma van beginselen betrof. Over konkrete eisen als Nederland uit de NAVO was men het toch wel eens. Overigens hielden de opstellers van het programma niet konsekvent vast aan deze opzet. Om tegemoet te komen aan de sterk levende verlangens van sommige leden werden ook punten opgenomen als *“de lichamelijke opvoeding zal een wezenlijk deel van het onderwijs moeten zijn”* en het vervangen van gevangnissen door *“een systeem van heropvoeding”*. Dit komt merkwaardig over als in hetzelfde programma bijvoorbeeld over atoomwapens wordt gezwegen.²⁰

Wel heeft Van der Land met zijn visie op het programma in zoverre gelijk, dat het geen samenhangende maatschappij-analyse of geschiedenisopvatting bevat.

Opvallend is verder de volgorde van de twee bovengenoemde punten: geestelijke vernieuwing wordt eerst genoemd, daarna pas sociale en economische vernieuwing. Dergelijke ethische uitgangspunten zijn niet terug te vinden in de traditionele links-socialistische en kommunistische stroming in Nederland. Wel komen we ze tegen in de vredesbeweging, bij anarchistische stromingen en in links-calvinistische groeperingen.

In de uitgangspunten van de PSP wordt verder het ‘derde weg’-streven verwoord:

“Een op deze wijze functionerende staat, die gebaseerd is op de beginselen vrijheid, gelijkheid en broederschap (. . .) kan door zijn beroep op het Amerikaanse en Russische volk een binnend element worden, dat voorwaarde is voor ontspanning en dat grondslag kan zijn voor één wereldregering.”

Er volgen dan twaalf programmapunten, waarin wordt geprobeerd deze beginselen uit te werken.

Het eerste punt behandelt de democratie-opvatting van de PSP. Democratie wordt geacht gebaseerd te zijn op geestelijke vrijheid en daarom verwerpt de PSP elk autoritair stelsel, zowel op staatkundig als op economisch terrein. De democratie moet voornamelijk gestalte krijgen in volledige zeggenschap van alle volwassen medewerkers in ambtelijke organen en bedrijven, echter binnen het raam van algemene regels, wier verordening voorbehouden is aan *“langs democratische weg tot stand gekomen hogere organen”*. Kenmerkend voor het belang dat de PSP aan democratisering hechtte, is het feit dat dit punt als eerste is vermeld, nog voor de verwerping van geweld. Het bestaan van de staat is in deze

passage volledig aanvaard. Van anarchistische invloeden was hier blijkbaar geen sprake.

Het tweede punt, 'verwerping van geweld', is het enige punt dat betrekking heeft op het pacifisme.

"Wij verwerpen geweld als middel ter oplossing van geschillen, zowel op internationaal gebied als tussen de verschillende maatschappelijke groepen van één volk.

Wij weigeren daarom de militaire paraatheid als factor voor het verkrijgen van juiste verhouding tussen de volkeren te aanvaarden en keren ons tegen elke bewapening en in het bijzonder tegen de bewapeningswedloop en militaire blokvorming. Wij keren ons met kracht tegen de verdoving van de gewetens die ontstaat door angst, haat en oorlogspsychosen.

Ook de aanvaarding van geweld als middel om sociale revoluties te bewerkstelligen en de daarmee gepaard gaande leer dat het doel de middelen heiligt, verwerpen wij principieel en praktisch."

Er worden inderdaad geen konkrete eisen, als ontwapening of uittreden uit de NAVO, gesteld. Deze eisen waren eerder in de 'oproep aan de daklozen' nog expliciet genoemd.

In de tekst wordt het gebruik van geweld bij sociale revoluties uitdrukkelijk afgewezen, zo stellig dat daarop in 1961 al werd teruggekomen. Deze afwijzende formulering was ongetwijfeld een overwinning van de principiële pacifisten in de partij.

Andere met pacifisme samenhangende belangrijke punten in het programma zijn het streven naar een volkerengemeenschap met aan het hoofd een federale wereldregering²¹ en het anti-kolonialisme, waarbij men zich ook uitsprekt tegen politiek en economisch imperialisme.

In het vorige hoofdstuk hebben we de CDU genoemd als verwante vooroorlogse partij. Als we het politiek programma van de CDU vergelijken met het beginselprogramma van de PSP, dan valt onmiddellijk de treffende gelijkenis op tussen de openingszinnen van de paragrafen over het geweldsvraagstuk in beide teksten. De PSP-leden "*verwerpen geweld als middel ter oplossing van geschillen (. . .)*" en de CDU "*verwerpt den oorlog als middel ter beslechting van internationale geschillen*".²² Het is heel goed mogelijk dat het CDU-programma model stond voor dat van de PSP.

In deze paragraaf uit de beginselen van de PSP over het geweld, die een uitgesproken radikaal-pacifistisch karakter heeft, komen heel duidelijk

de oudere christen-antimilitaristische en radikaal-pacifistische tradities in Nederland tot uitdrukking.

Het volgende belangrijke onderdeel van het beginselprogramma heeft betrekking op het socialisme van de PSP. De sleutelpassage hierover is te vinden in de paragraaf "economisch leven", het zesde programmapunt:

"Wij stellen ons op het standpunt, dat een economisch stelsel, waarbij enkelingen of groepen voordeel putten uit de arbeid van anderen, verwerpelijk is. Wij streven naar een samenleving waarin de produktiemiddelen, grond, huizen, transport-, bank- en verzekeringswezen aan de gemeenschap behoren.

Ook door de PSP werden indertijd lidmaatschapskaarten en contributiezegels gebruikt (1962-1963)

Alle ondernemingsvormen, wier doel is winst te maken, dienen te worden afgeschaft.

Alle arbeid dient gericht te zijn op de bevrediging van de rechtvaardige behoeften van allen en daarom behoren de ondernemingen dienst aan de gemeenschap ten doel te hebben. Zij zullen ware werkgemeenschappen worden, waarin ieder een volledige medezeggenschap heeft.

De regeling van produktie en consumptie dient in handen van de gemeenschap te komen."

In dit citaat vinden we een gangbare socialistische formulering over het gemeenschapsbezit van de produktiemiddelen. Zich baserend op de ideeën van Van Steenis, de opsteller van deze paragraaf, trekt Van der Land deze uitleg in twijfel.²³ Van Steenis was de oprichter van een kooperatief ingenieursburo en een groot voorstander van produktie-associaties. De ondernemingsvorm waarvan in het programma sprake is, de "werkgemeenschappen", zijn ongetwijfeld in dergelijke zin bedoeld, maar op grond van interviews met vooraanstaande oprichters staat voor ons vast, dat Van der Land's twijfel niet terecht is.²⁴ De term "gemeenschap" in deze passage kan niet uitgelegd worden in de beperkte betekenis van produktie-associatie. Wel is duidelijk dat het programma zich niet uitspreekt voor nationalisatie, maar uitsluitend de nadruk legt op een volledige medezeggenschap in de ondernemingen. Ook deze paragraaf over het "economisch leven" is een algemene schets van de doelstellingen van de PSP. Een analyse van de bestaande - kapitalistische - maatschappij ontbreekt volledig. Begrippen als klassenstrijd of klassen- tegenstellingen komen in het programma niet voor. Daarmee wijkt de PSP sterk af van de vooroorlogse links-socialistische partijen, van de SDAP en zelfs van de PvdA, die nog in 1947 de maatschappij in termen van klassentegenstellingen analyseerde.

Het ontbreken van zo'n beschrijving is een duidelijke aanwijzing, dat marxistische theorieën in welke vorm dan ook weinig invloed hebben gehad op de oprichters van de PSP en waarschijnlijk zelfs bewust zijn verworpen. Een andere aanwijzing hiervoor vormt de discussie over het onderwerp klassenstrijd in de eerste jaargang van het partijorgaan 'Bevrijding'. Op een 1 mei-viering van de afdeling Utrecht in 1957 bepleitte de oud-OSP-er Schut een: "*noodzakelijke verandering in de doelstellingen van het socialisme, o.a. dat het zich aan moet passen aan de omstandigheden van de tijd. Dus geen klassenstrijd en niet meer de idee, dat het doel verwezenlijkt kan worden uitsluitend door het proletariaat*".²⁵

Het voormalige CDU-lid Janze stond op een heel ander standpunt. Naar aanleiding van een actie van mijnwerkers in Limburg, noemde hij de klassenstrijd een "rechtsstrijd", die kon "worden onderdrukt doch niet vernietigd (. . .)".²⁶ Het lijkt waarschijnlijk dat de hierop volgende reactie van Riemens in grote lijnen de visie van de PSP in de eerste jaren weergaf. Volgens Riemens was het bestaan van klassentegenstellingen en klassenstrijd een maatschappelijke realiteit. *"Maar dat wil niet zeggen dat wij voor het scheppen van een nieuwe wereldorde zonder klassen alleen of zelfs in de eerste plaats een beroep zullen doen op het proletariaat, d.w.z. op de industrie-arbeiders."* Er moest een beroep worden gedaan op het menselijkheids- en rechtvaardigheidsgevoel van alle mensen. Bovendien was het begrip klassenstrijd volgens hem historisch te zeer verbonden met de gedachte aan geweld.²⁷ Wanneer we afsluitend het karakter van het beginselprogramma samenvatten, dan kunnen we stellen dat het vooral een globale schets is van de doelstellingen en idealen, die de PSP voor ogen stonden. Het bevat geen analyse van de bestaande maatschappij en geeft ook nauwelijks aan langs welke strategie de doeleinden van de PSP bereikt zouden kunnen worden. De PSP sluit hiermee aan bij een traditie van utopische en ethische richtingen in het socialisme. Om op grond daarvan te konkluderen, dat de PSP in de eerste periode nauwelijks links genoemd kan worden, zoals Van der Land in zijn proefschrift doet²⁸, gaat ons echter veel te ver. Zo'n opvatting is alleen staande te houden, als men 'links' gelijk zou stellen aan 'marxistisch' of 'sociaal-demokratisch'.

Deze visie doet bovendien geen recht aan het streven naar een vernieuwing van het socialisme, waaraan de PSP alleen al door de koppeling van socialisme en pacifisme uitdrukking probeerde te geven. Het feit dat het partijorgaan van de PSP, in navolging van het vooroorlogse 'Bevrijding, maandblad gewijd aan de vernieuwing van het socialisme'²⁹, ook de naam 'Bevrijding' kreeg is illustratief voor dit streven van de PSP.

III-De eerste stap (1957-1960)

*"Laat de reactie dan maar winnen
Laat Moskou dan maar rustig binnen
Oer Nederlands dragen we blij
Een splinter tot de kamer bij"*
(*'Het Vrije Volk'*, 14-3-1959)

1. VERKIEZINGEN EN OPBOUW VAN DE PARTIJ

De zorgvuldigheid waarmee de oprichting van de PSP was voorbereid, werd in het eerste jaar van haar bestaan voortgezet. De werkzaamheden van het hoofdbestuur waren sterk naar binnen gericht en concentreerden zich op de opbouw en organisatie van de partij. De notulen van hoofdbestuur en dagelijks bestuur uit 1957 bevatten zo goed als geen verslagen van politieke diskussies. Het ging vrijwel uitsluitend over vraagstukken van organisatie en propaganda. Dit was een bewust beleid, er werd niet naar buiten getreden omdat het bestuur de PSP daarvoor te onbetekenend achtte.¹ Op 20 februari 1957 verscheen voor het eerst het partijorgaan 'Bevrijding'. Het eerste nummer bevatte een verslag van het oprichtingskongres en de tekst van de inleidingen, die Van Steenis en Lankhorst daar hielden. 'Bevrijding' kwam in 1957 elf maal uit met een oplage van gemiddeld 1850 exemplaren.² Kort daarna verscheen de eerste PSP-brochure 'Nieuwe Wegen', waarin een aantal artikelen uit 'Bevrijding' waren gebundeld.³

Zoals gezegd werd veel tijd besteed aan de opbouw van de partij. Leden van het hoofdbestuur en van het zeer actieve gewestbestuur van Noord-Holland reisden het hele land af. Ze spraken op openbare vergaderingen en spoorden aan tot het oprichten van afdelingen. Bovendien werden adresbestanden van verwante organisaties verzameld en de op deze wijze verkregen adressen bewerkt. Een goed voorbeeld van dit laatste was de uitgave van een 'voorlopig memorandum over actie en propaganda van de PSP'. Hierin kwam een lijst voor van organisaties en bladen waar voornamelijk potentiële leden en kiezers te vinden zouden zijn. Men on-

derscheidde een tweetal cirkels rond de PSP. In de eerste cirkel bevonden zich de organisaties en bladen waarmee men zich het nauwst verwant voelde, zoals:

“Vredesbeweging De Derde Weg (1000 personen), Geloofsgemeenschap Kerk en Vrede (3000 personen), Doopsgezinde Vredesgroep (500 personen), Genootschap der Vrienden-Quakers (200 personen), Algemene Nederlandse Vredes Actie (1000 personen), De Vrije Gedachte (2000 personen), het Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties - O.V.B. (9000 personen), Federatie van Vrije Socialisten (1000 personen), Nederlands Syndicalistisch Vakverbond (100 personen).”

Het latere Tweede Kamerlid ds. Nico van der Veen tekende hierbij aan dat de eerstgenoemde zes organisaties *“samen echter waarschijnlijk 4500”* personen omvatten. In de tweede cirkel, die meer voor stemmenwerving dan voor ledenwerving in aanmerking diende te komen, waren nog eens 23 organisaties en 11 bladen vertegenwoordigd, waaronder zeer uiteenlopende groepen en verenigingen als de Anti-Atoombom Actie, het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers, de Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming (NVSH) en het Bahai Wereldgeloof.⁴

Deze propaganda bleef niet zonder resultaat. Telde de PSP bij haar oprichting circa 350 leden, op 31 december was dat toegenomen tot 858. Het aantal afdelingen steeg het eerste jaar van 10 naar 19. Hiervan waren er 9 in Noord-Holland, 4 in Zuid-Holland, 2 in Gelderland en 1 in respectievelijk Utrecht, Groningen, Friesland en Noord-Brabant.⁵

In Noord-Holland kwam al kort voor de oprichting van de PSP een gewestelijke organisatie tot stand; hiervan was Redeker voorzitter en Brandsen sekretaris. Dit gewestbestuur is van zeer groot belang geweest voor de opbouw van de partij. Aanvankelijk richtte men zich op het stichten van afdelingen in Noord-Holland. In Amsterdam en Aalsmeer was al voor de oprichting een afdeling gevormd.⁶

Vervolgens wierp men zich met grote energie op de voorbereiding van de Provinciale Statenverkiezingen van maart 1958. Daarbij ging men bepaald niet over één nacht ijs. Er werd op 4 mei 1957 een commissie ingesteld door het hoofdbestuur en het Noordhollandse gewestbestuur. Deze moest een onderzoek instellen inzake eventuele deelname in Noord-Holland. Op 22 juli 1957 bracht de commissie hierover een posi-

tief advies uit. Dit advies werd uitgebreid toegelicht. Primair achtte men de propagandistische waarde verbonden aan het deelnemen aan de verkiezingen. Daarnaast leek het behalen van een zetel mogelijk. Verder was de kommissie van mening

“dat de huidige internationale gebeurtenissen, waaronder A en H bom proeven en de daarop gevolgde reacties in ons land, de onrust die nationaal is ontstaan door het doorvoeren van de bestedingsbeperkingen, huurverhoging enz. enz., de voorwaarden zullen scheppen voor een voor onze partij gunstig verkiezingsklimaat in 1958. Het is veel minder waarschijnlijk dat deze gebeurtenissen in 1960 nog dezelfde invloed zullen uitoefenen wanneer wij eerst dan aan de verkiezingen zullen deelnemen.”⁷

Men was van oordeel dat de meeste kans op sukses bestond in Noord-Holland, omdat daar de partij in verhouding tot de overige provincies de meeste leden telde, zoals onderstaand staatje weergeeft:

Provincie	Inwoners	P.S.P.ers	Inwoners per lid
Noord-Holland	1.701.000	267	6.350
Utrecht	524.000	60	8.750
Zuid-Holland	2.200.000	189	11.650
Friesland	453.000	37	12.650
Groningen	442.000	31	14.250
Gelderland	1.000.000	56	17.850
Overijssel	624.000	18	34.700
Noord-Brabant	1.148.000	13	88.500
Drente	267.000	3	89.000
Zeeland	252.000	2	126.000
Limburg	603.000	0	-----

(BRON: RAPPORT van de commissie inzake advies tot eventuele deelname aan de Provinciale Statenverkiezingen in 1958, 22 juli 1957; Archief PSP)

Bovendien beschikte men in Noord-Holland reeds over een vrij behoorlijke organisatie. Verder was de kommissie van mening dat deelname

aan deze verkiezingen belangrijk was om praktische ervaring op te doen die van nut zou kunnen zijn bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1960.

In het kader van de verkiezingskampagne verscheen in het najaar van 1957 een speciale brochure, 'de eerste stap'. Daarin was de volgende instructie te vinden:

*"Voer de actie op de kiezers gericht systematisch. Richt uw propaganda tegen het militarisme van de PvdA. Richt uw propaganda tegen het conservatisme van de VVD. Richt uw propaganda tegen het totalitarisme en militarisme van de CPN."*⁸

In deze gestencilde brochure duikt voor het eerst de leus op, die de PSP in de eerste vijf jaar van haar bestaan met zoveel succes zou gebruiken: 'Socialisme zonder Atoombom'.⁹ In de twee maanden die vooraf gingen aan de verkiezingen werden in de hele provincie verkiezingsavonden gehouden. Deze vergaderingen trokken veel mensen en leverden een behoorlijke publiciteit op in de plaatselijke pers.¹⁰ Verder werd in een oplage van 200.000 het manifest 'STRAALJAGERS of SCHOLEN' verspreid. Hierin werd uiteengezet dat er voor de tegenstanders van de bewapening een alternatief was bij de komende verkiezingen:

*"Nu zijn er in ons land veel partijen, maar geen durft 'NEEN' te zeggen tegen de bewapening. Er was dus geen keus. Over de PvdA hoeven we niet eens te praten: ze slikt de bewapening tot en met, en ze is er nog trots op ook. De communisten? Ze roepen van de daken dat ze tegen bewapening zijn. Maar één mei in Moskou wordt gevierd met militair machtsvertoon. Evenals koninginndag in Amsterdam. Nu is er wèl een keus. Sinds januari 1957 bestaat de PACIFISTISCH SOCIALISTISCHE PARTIJ. In de korte tijd van haar bestaan is zij steeds meer geworden tot het verzamelpunt van allen voor wie socialisme en atoombom onverzoenlijk zijn."*¹¹

Het valt op dat het pamflet op geen enkele wijze aangeeft wat dit alles te maken heeft met de Statenverkiezingen. Maar ook door de andere partijen werden de verkiezingskampagnes gevoerd op landelijke onderwerpen, zoals de bestedingsbeperkingen, die de regering-Drees in 1957 had doorgevoerd.

De verkiezingen leverden de PSP 35.026 stemmen op, dat was 3,2% van de Noordhollandse kiezers. De PSP haalde daarmee twee zetels in de

Provinciale Staten, die bezet werden door Lankhorst en Noordenbos. Een nadere analyse van de uitslagen geeft aan dat de PSP vooral sterk was in de kieskringen Zaandam en Amsterdam, waar respectievelijk 4,8% en 4% werd gehaald. Wat minder deed de PSP het in de kop van Noord-Holland, waar in geen enkele kieskring meer dan 2% werd geskoord.¹²

Direkt na dit verkiezingssukces besloot het hoofdbestuur om deel te nemen aan de Gemeenteraadsverkiezingen, die in mei 1958 plaatsvonden. Behalve in Noord-Holland werden ook lijsten ingediend in een aantal gemeentes in andere provincies. Evenals bij de Statenverkiezingen was er geen speciaal verkiezingsprogramma; eigenlijk had de PSP ook niet veel meer in te brengen dan afschaffing van de Bescherming Bevolking (BB)

Spotprent in 'de Volkskrant' naar aanleiding van de verkiezingswinst van de PSP bij de Provinciale Statenverkiezingen in 1958 ('Bevrijding', april 1958)

en de militaire voorlichting op scholen, zoals 'Het Parool' terecht opmerkte.¹³

Toch was ook nu het resultaat goed. In 13 van de 24 gemeenten waarin was meegedaan werden in totaal 17 zetels behaald. In Noord-Holland ging de PSP sterk vooruit. Liefst 6 van de 14 zetels in deze provincie werden in de Zaanstreek behaald. Overigens werd her en der op zeer wankelende basis meegedaan. Zo was mevr. Postma-Oort het enige lid in Blaricum en toch kwam zij voor de PSP in de raad. Buiten Noord-Holland werd alleen in de gemeenten Groningen, Leeuwarden en Opsterland een zetel behaald. In Opsterland was Gerrit Roorda, het tot de PSP toegetreden oud-bestuurslid van de Soc. Unie, actief.¹⁴

Het verkiezingssukces leidde tot een sterke toename van het ledental. Zo werd een aantal mensen lid omdat nu duidelijk was geworden dat de PSP geen mislukking was, zoals de Soc. Unie. Eind december telde de partij bijna 2000 leden en het aantal afdelingen steeg van 19 tot 43. Er kwam een organisatie voor de 17 Raadsleden en de twee Statenleden, de Sektie Vertegenwoordigende Lichamen. Bovendien werd begonnen met de scholing van het nieuwe kader. De 'commissie vorming', bestaande uit Maria Snethlage, Wim Meijer en Fred van der Spek, schreef daarvoor een zeer uitgebreide cursus 'Socialisme'. In de loop van 1959 werd een onbewoonbaar verklaard pand aan de Bloemgracht in Amsterdam aangekocht; het werd door leden opgeknapt en het partijburo werd er gevestigd. De PSP kreeg nu ook haar eerste betaalde kracht.

2. HET POLITIEK KLIMAAT

Toen de PSP bij de Provinciale Statenverkiezingen in 1958 35.000 stemmen haalde, was dat een resultaat dat men bij de oprichting niet had kunnen voorspellen.

Vooraf in PvdA-kringen werd niet verwacht dat de PSP een succes zou worden. Zo schreef ds. L. H. Ruitenberg dat een nieuwe partij alleen zou kunnen slagen in een crisisperiode en dat de PSP daarom kansloos zou zijn.¹⁵ Anderen wezen erop dat vorige pogingen op niets waren uitgelopen. Maar ook binnen de PSP kwam het succes voor sommigen onverwacht. Iemand als Hein van Wijk vond het resultaat "*een grote verrassing voor iedereen.*"¹⁶

Voor een verklaring van de eerste resultaten van de PSP moeten we kij-

ken naar politieke ontwikkelingen in het midden van de jaren vijftig. In die tijd ontstond in de westerse wereld een groeiende bezorgdheid rond het vraagstuk van de kernbewapening. Vooral de experimenten met waterstofbommen, die aantoonde hoe groot de vernietigingskracht van dergelijke wapens was en die leidden tot een toename van de radioactiviteit in de atmosfeer, veroorzaakten onrust. Deze onrust werd zo groot, dat de angst voor de komst van 'de Russen' ten dele werd vervangen door de angst voor het vallen van 'de Bom'.

Engeland was het eerste land in West-Europa waar (rond 1955) een beweging tegen kernwapens ontstond. Direkte aanleiding vormde een incident bij een Amerikaanse proefexplosie, waarbij Japanse vissers radio-actief besmet waren geraakt. Nadat de Britse regering aankondigde zelf proeven met waterstofbommen te zullen nemen, breidde de beweging zich uit over het hele land. In januari 1958 werd de 'Campaign for Nuclear Disarmament' (CND) opgericht door enkele losse groepen atoombomtegenstanders. De CND organiseerde met Pasen 1958 de eerste meerdaagse demonstratie naar het atoomonderzoekscentrum Aldermaston. Deze demonstratie, waaraan duizenden mensen deelnamen, was het begin van een massabeweging, die rond Pasen 1959 20.000 demonstranten trok. De beweging kreeg een nieuwe impuls door het optreden van het 'Committee of 100', een groep die met akties van burgerlijke ongehoorzaamheid de aandacht van een groot publiek wist te trekken. Het hoogtepunt bereikte de Britse ban-de-bom-beweging in 1963, toen de jaarlijkse paasmars uitgroeide tot een slotmanifestatie op Trafalgar Square met meer dan 100.000 demonstranten, één van de grootste naoorlogse demonstraties in Groot-Brittannië.¹⁷ De beweging heeft veel invloed uitgeoefend op de Britse vakbonden en op de Labour Party. Tot grote woede van Gaitskell, de toenmalige leider van Labour in het Lagerhuis, koos zijn partij op het kongres van 1960 zelfs voor eenzijdige kernontwapening.¹⁸ Hoewel Labour dit standpunt een jaar later herriep, bleef een grote minderheid in haar gelederen voorstander van eenzijdige kernontwapening.

In Nederland bleek ook bezorgdheid te bestaan over de kernbewapening. Dat wordt duidelijk uit 'Wat kwam uit de ideeënbus der democratie', een onderzoek dat de PvdA in 1957 verricht heeft via een enquête in ongeveer 80.000 gezinnen.¹⁹ Naast vragen over onder meer de bestedingsbeperking, die door ruim de helft van de ondervraagden werd afgewezen, waren er twee vragen over het defensievraagstuk. Op de vraag 'Vindt u dat ons tegenwoordige stelsel van verdediging voldoende veilig-

Presentatieavond van de PSP-afdeling Amsterdam op 21 maart 1957 in Café-Restaurant Moderne.

heid biedt?’ gaf bijna de helft van de deelnemers aan het onderzoek een ontkennend antwoord. Hetzelfde gold voor de vraag ‘Vindt u dat de hoge militaire uitgaven verantwoord zijn?’. De antwoorden vertoonden weinig duidelijke verschillen tussen stad en platteland, tussen arbeiders, employé’s en intellektuele middengroepen. Uit de reacties bleek verder, dat de atoombewapening de belangrijkste reden was om de vragen over defensie ontkennend te beantwoorden.

Een enquête die ‘Vrij Nederland’ in 1958 onder jonge Nederlanders gehouden heeft, gaf een resultaat dat met de ‘Ideeënbus’ overeenstemde: 69% van de geënquêteerden achtte de overlevingskansen bij een eventuele derde wereldoorlog klein, 12% van de ondervraagde jongeren sprak zich uit tegen het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO.²⁰

Maar waar kwamen nu de eerste kiezers van de PSP vandaan? Welke bevolkingsgroepen waren gevoelig voor de argumenten van de PSP? Kennis hiervan is noodzakelijk om het karakter van de PSP in die eerste jaren beter te kunnen begrijpen. Wij zullen hierop ingaan aan de hand van de

uitslagen van de verkiezingen in 1958. Uit de resultaten van de 'Ideeënbus' konden we al afleiden, dat er op zijn minst onder de aanhang van de PvdA twijfel bestond over de zin van de bewapening. Omdat nergens het verlies van de PvdA zo groot was als in Noord-Holland, is het waarschijnlijk dat de eerste PSP-kiezers voor een groot deel uit de PvdA afkomstig waren.

Wanneer de uitslagen van steden als Amsterdam en Haarlem nader onder de loep genomen worden, blijkt de aanhang van de PSP niet afkomstig te zijn uit typische arbeiderswijken, de traditionele bolwerken van CPN en PvdA. Het hoogst scoorde de PSP in nieuwe wijken, zoals de westelijke tuinsteden van Amsterdam, en in buurten waar verhoudingsgewijs veel lage ambtenaren en employé's woonden. Over het algemeen waren dat wijken waar de PvdA hoog, en de CPN laag scoorde. Een analyse, die in Den Haag verricht werd, wijst in dezelfde richting. Dit verschijnsel werd in dat onderzoek het 'Misnoegen der middengroepen' genoemd.²¹

De aanhang van de PSP blijkt op grond van deze onderzoeken dus vooral afkomstig te zijn uit de middengroepen en bestaat voor een belangrijk deel uit mensen, die vanwege de atoombewapening ontevreden waren over de PvdA.

3. DE HOUDING VAN DE PVDA

Toen vlak voor de verkiezingen in 1958 duidelijk werd dat de PSP niet geheel kansloos zou zijn, ging de PvdA enige aandacht aan haar besteden. De PSP, die tot dan toe in de met de PvdA verbonden pers nauwelijks was genoemd, bleek nu zelfs een apart pamflet waard: 'De atoombom en de PvdA'. Het was een typisch staaltje van koude oorlogspropaganda, waaruit duidelijk bleek dat de PvdA de partij van het 'socialisme met atoombom' was. Nadat men betoogd had dat het democratisch socialisme altijd geweld als oplossing van geschillen had verafschuwd, verklaarde de PvdA tegenstander te zijn van eenzijdige ontwapening, omdat dit zou leiden tot een Russische bezetting. In de verdediging tegen 'de Russen' speelde de atoombom een belangrijke rol. *"Het is echter een afschuwelijk wapen, dat de volksgezondheid ernstig in gevaar kan brengen."*²² Na de verkiezingen kwam er een stroom van reacties los bij de PvdA.

De teneur van deze reacties was over het algemeen negatief. Zo konstateerde 'Het Vrije Volk' dat de PSP *"de zaak van het socialisme heeft geschaad, maar dat de atoombom niets van haar heeft te vrezen."*²³ PvdA-voorzitter Vermeer beweerde in een radiotoespraak dat de PSP het konservatisme *"de wind alleen in de zeilen (zou) blazen."*²⁴ In de aanloop tot de Gemeenteraadsverkiezingen van mei 1958 werd de bestrijding nog scherper. PvdA-aanhangers verstoorden in Amsterdam een verkiezingsbijeenkomst van de PSP.²⁵ En 'Het Vrije Volk' trachtte Redeker, de Amsterdamse lijstaanvoerder van de PSP, verdacht te maken door hem te beschuldigen van financiële malversaties in de tijd dat hij penningmeester was van de jongerenorganisatie van de PvdA, 'Nieuwe Koers'.²⁶ Het kwam tot een proces, dat door 'Het Vrije Volk' verloren werd.²⁷

In protestants-christelijke kringen binnen de PvdA leidde het optreden van de PSP tot grote beroering. Door het religieus-socialistische tijdschrift 'Tijd en Taak' werden de voors en tegens breed uitgemeten. Hierbij valt op dat er op enigszins denigrerende toon gesproken werd over het 'doorbraak'-karakter van de PSP. Men doelde hiermee op de succesvolle samenwerking van christenen, humanisten en zelfs atheïsten in de PSP. De gemeenschappelijke Kerk en Vrede-achtergrond van zowel vele PSP-ers als leden van de protestants-christelijke werkgemeenschap binnen de PvdA, maakte dat er in deze kringen een zekere verwantschap met de PSP werd gevoeld. In 'Doorbraak', het maandblad van de werkgemeenschap, werd erkend dat de PSP voor hen een probleem vormde. Men was vooral bang dat sympathie voor het pacifisme van de PSP zou leiden tot het uittreden van een aantal christen-antimilitaristen uit de PvdA. Dit zou betekenen dat het PvdA-streven om meer aanhang te krijgen onder het protestantse en katholieke volksdeel in gevaar zou kunnen komen. De bestrijding die de PSP ten deel viel was scherp; vlak voor de Gemeenteraadsverkiezingen van mei 1958 schreef 'Doorbraak': *"Wie stemmen gaat op de PSP, helpt Romme of de VVD"*.²⁸

Het meest onverkwikkelijke was wel de open brief, die het uit de CDU afkomstige PvdA-Tweede Kamerlid Fedde Schurer schreef aan de Nederlandse kiezers. Schurer hield hen voor dat de discussie over de atoombewapening binnen de PvdA open lag en dat tegenstanders van de bom dus rustig op de PvdA konden stemmen. Hoewel dit formeel geen onware bewering was, kon iemand die thuis was in de PvdA de uitslag van een dergelijke discussie wel voorspellen: aanvaarding van de atoombewapening. Dit gebeurde dan ook op een

PvdA-kongres in 1961, waar een teleurgestelde Schurer niet zonder bitterheid konstateerde dat de kiezers door zijn brief erin getrapt waren. Dit leidde tot scherpe commentaren in de kolommen van 'Bevrijding'.²⁹ Toch had de felle bestrijding van de PSP door de PvdA ook positieve kanten. Niet alleen werd de PSP hierdoor gedwongen haar standpunten steeds nauwkeuriger uit te leggen, ook hebben de commentaren van 'Het Vrije Volk' en de VARA waarschijnlijk tal van mensen ertoe gebracht zich voor de PSP te gaan interesseren.³⁰ Daarnaast probeerde de PSP de 'echte' pacifisten en socialisten in de PvdA van die partij los te weken. Een vooraanstaande PvdA-er als prof. N. Donkersloot kreeg in 'Bevrijding' alle gelegenheid zijn overstap naar de PSP te motiveren.³¹

De aanvallen die de leiding van de PvdA op de PSP deed, waren steeds te beschouwen als een indirecte bestrijding van de linkse oppositie, waarmee de PvdA sinds haar oprichting werd gekonfronteerd.

In de eerste naoorlogse jaren bestond de oppositie uit het - eerste - SDC en de PvdA-leden in de redactie van 'De Vlam'. In 1955 ontstond het tweede SDC met zijn blad 'Socialistisch Perspectief'. In het SDC treffen we veel personen aan, die op enigerlei wijze betrokken waren geweest bij de eerste oppositiebeweging in de PvdA. Daarnaast valt het op dat nogal wat oud-aanhangers van de Revolutionair Communistische Partij toetraden tot het SDC. De Revolutionair Communistische Partij was de Nederlandse sekte van de Vierde Internationale (Trotskisten) en was in 1952 opgeheven. Het ging hier om een bewust trotskistische politiek om de eigen partij officieel te ontbinden en vervolgens geheim verder te werken binnen sociaal-demokratische massa-organisaties. Tot deze 'intrede-politiek' was door de Vierde Internationale wereldwijd besloten.³²

De top van de PvdA zag de ontwikkeling van het SDC met lede ogen aan. Eerst weigerde het partijbestuur het SDC de status van werkgemeenschap toe te kennen, waardoor het Centrum geen financiële steun uit de partijkas kreeg. Daarna verklaarde Evert Vermeer in 1957, op het zesde partijkongres van de PvdA, dat het SDC "*knaagt aan de wortels van de partij*" en bedreigde het met verdelging.³³

De ongunstige publiciteit, die een optreden tegen het SDC in de verkiezingsjaren met zich mee zou brengen, leidde waarschijnlijk tot uitstel van executie. Het tolereren van deze oppositie kon bovendien gebruikt worden tegen de PSP. Bewees het bestaan van de groep niet dat er binnen de PvdA plaats was voor pacifisten en linkse socialisten?

Het einde van het SDC kwam op het PvdA kongres in 1959. Na de

Met slechts zes stemmen tegen machtigde het kongres het partijbestuur om

"die maatregelen te treffen, waardoor de juiste partijverhoudingen worden hersteld en waardoor het gevaar van een optreden van welke groep ook als partij in de partij wordt gekeerd." 35

Daarop besloot het SDC zich te ontbinden. 'Socialistisch Perspectief' werd door de redactie voortgezet als onafhankelijk socialistisch blad en zou tot 1964 blijven voortbestaan. Met de PSP werd verschillende malen een discussie aangegaan, waarbij men de PSP verweet, dat zij geen socialistische partij was en dat zij zich afzonderde van de georganiseerde massabeweging van arbeiders.³⁶ Hoewel ook de politieke koers van de PvdA vaak werd bestreden, bleef het blad die partij tot het einde trouw.

De gelederen raakten echter uitgedund. SDC-voorman Sam de Wolff was in 1960 gestorven en 'Socialistisch Perspectief'-redakteur Arie den Breejen hield de PvdA verder voor gezien. Mederedakteur Jacq. Engels zag niets meer in een oppositiebeweging binnen de PvdA. Solidariteit met de rest van de redactie deed hem echter tot het einde bij 'Socialistisch Perspectief' blijven. Evenals Den Breejen trad Engels uiteindelijk toe tot de PSP en beiden schreven regelmatig in 'Bevrijding'.³⁷

4. DE HOUDING VAN DE CPN

In tegenstelling tot de PvdA, die de PSP uit alle macht bestreed, koos de CPN aanvankelijk voor een welwillende benadering. Dit blijkt onder meer uit een artikel van Harry Verhey in 'Politiek en Cultuur', theoretisch tijdschrift van de CPN. Hierin schreef hij met waardering over het streven van de PSP om Nederland uit de NAVO te laten treden. Op de leuze 'Socialisme zonder atoombom' had hij echter het volgende commentaar:

*"Ze (de PSP, schr.) zegt voor het socialisme te zijn zonder atoombom. Nu, dat is accoord. Dat willen wij ook. De atoombommen die het socialistische kamp bezit, zijn er om de kapitalisten in toom te houden"*³⁸

Dergelijke rechtvaardigingen van de Russische kernwapens waren in deze tijd een voortdurende bron van tegenstellingen tussen CPN en PSP. Door de CPN werd geprobeerd via het 'Comité tegen raketbases in Nederland', één van haar mantelorganisaties, te komen tot samenwerking met de PSP. In een enkel geval werd een PSP-afdeling direct door de CPN benaderd om te komen tot samenwerking op het terrein van de vredesstrijd. Op advies van het hoofdbestuur van de PSP werd dit afge-
wezen:

*"omdat zowel in uitgangspunt als in te bereiken doel de PSP wezenlijk verschilt van de CPN. De PSP verwerpt principieel en praktisch elk geweld. De CPN doet dit niet. Juist het geloof in de macht van het geweld vormt voor landen als Rusland en China een verhindering om door nationale ontwapening een socialistisch voorbeeld te stellen."*³⁹

Ook werden leden verzocht niet namens de PSP op te treden voor de Nederlandse Vredesraad, een andere mantelorganisatie van de CPN, en werd contact met de Vredesraad niet wenselijk geacht.⁴⁰

Wel heeft de PSP zich altijd uitgesproken voor opname van CPN-leden in Raads- en Statenkommissies, waaruit ze na 1956, na de Hongaarse opstand, verwijderd waren. Dit PSP-standpunt werd niet zozeer ingegeven door sympathie voor de CPN, als wel omdat uitsluiting van de CPN uitholling van de parlementaire democratie betekende. Dat de verhouding tussen beide partijen in de begintijd van de PSP nog niet verziekt was, blijkt wel uit het feit dat de algemeen sekretaris van de CPN, Paul de Groot, bereid was om met de PSP in debat te gaan. Vlak voor de verkiezingen van maart 1959 diskussieerden De Groot en Redeker met elkaar voor een stampvolle zaal in het Amsterdamse Minervapaviljoen. Volgens Redeker bleek uit de gevoerde discussie dat de verschillen tussen PSP en CPN groot waren. Het was nog eens extra duidelijk geworden dat de kommunisten alleen de landen van het westerse bondgenootschap wilden ontwapenen.⁴¹

Nadat de PSP in 1958 doorgedrongen was in de Tweede Kamer en de CPN een gevoelige nederlaag had geleden, veranderde de CPN van toon. De PSP deugde niet, die was niet alleen tegen de Amerikaanse maar ook tegen de Russische bom. Paul de Groot verklaarde in de Kamer:

"Als voor de mensheid op dit ogenblik de poorten opengaan van een toekomst, vrij van wapengeweld, dan is dit uitsluitend aan het

*communisme te danken en aan het bezit van de meest afschrikwekkende wapens op dit ogenblik door de Sovjet-Unie, d.w.z. die krachten waartegen de PSP zich voornamelijk pleegt te richten.*⁴²

Wellicht had de niet onwelwillende houding van de CPN in het begin te maken met de grote interne moeilijkheden, waarmee deze partij in die tijd te kampen had. In 1957 ontstonden er spanningen, die samenhangen met een groeiende oppositie binnen het kader tegen de allesoverheersende positie van Paul de Groot. De dood van Stalin en de daarop volgende destalinisatie speelden hierbij een belangrijke rol op de achtergrond.⁴³ Het konflikt brak uit over de Eenheids Vakcentrale (EVC), de door de CPN beheerste vakbond. Het partijbestuur van de CPN eiste dat de voorzitter en sekretaris van de EVC, Frits Reuter en Bertus Brandsen, hun vakbondsfuncties ter beschikking zouden stellen. Een groot deel van de EVC steunde deze twee echter en er ontstond een scheuring. Begin maart 1958 richtte de CPN de concurrerende 'EVC-1958' op en op 4 april rooyeerde de partij Reuter en Brandsen als lid. De oppositie hiertegen binnen het CPN-partijbestuur, waaronder de Kamerleden Henk Gortzak en Gerben Wagenaar, werd gedwongen het partijbestuur te verlaten.

Vervolgens traden genoemde Kamerleden uit de CPN. In de door Gortzak in de Kamer uitgesproken verklaring weigerden zij, met een beroep op Lenin, hun openbare functies ter beschikking te stellen. Zij voerden aan zich nog steeds te stellen "*op de basis van het marxisme-leninisme, op het beginselprogram van de Communistische Partij Nederland*", alleen de CPN zelf zou zich daar niet meer aan houden.⁴⁴

In mei 1958 verscheen hun eigen tijdschrift 'De Brug', maandblad voor vrede en socialisme. De groep, die aanvankelijk geen nieuwe beweging wilde zijn, voerde eveneens die naam. Zij stelden zich voornamelijk in op een terugkeer in de CPN. De kritiek op de CPN beperkte zich eerst tot organisatorische kwesties en het weerleggen van de beschuldigingen van de CPN aan hun adres, die krankzinnige vormen zouden aannemen. Onder het motto 'wie nu niet deugt, heeft nooit gedeugd', werd Gerben Wagenaar tesamen met andere aanhangers van de Brug-groep met terugwerkende kracht verketterd als mensen, die reeds tijdens de oorlog agenten van de imperialisten waren geweest.⁴⁵

Binnen de Brug-groep werd aanvankelijk nauwelijks een politieke discussie gevoerd. Toch besloot de groep met een eigen lijst uit te komen voor de Kamerverkiezingen van 1959. Deze lijst behaalde met slechts 35.000 stemmen net geen zetel, hoewel de CPN 100.000 stemmen ver-

Plakken voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1959

loor. In juli van dat jaar richtte de Brug-groep de Socialistische Werkers Partij (SWP) op. Zo zou ze tot haar einde in 1965 blijven heten. In de loop van de volgende jaren zou een aantal van hen bij de PSP terecht komen.

5. DE GROEISTUIPEN VAN DE PSP

De grote verliezen van de PvdA aan de VVD, in verband met de bestedingsbeperkingen bij de verkiezingen in 1958, leidden al snel tot een val van het vierde kabinet-Drees. Begin december maakte de

KVP een einde aan de rooms-rode coalitie. Erg onverwacht kwam dit niet; al sinds de verkiezingen werd hierover in de pers druk gespekuleerd. Ook in de notulen van het PSP-hoofdbestuur treffen we regelmatig opmerkingen aan, waarin wordt aangedrongen op tijdige voorbereiding van eventuele vervroegde Tweede Kamerverkiezingen. Direct na de val van de regering begon men hiermee.

Bij de samenstelling van de kandidatenlijst ontstond echter een groot konflikt. Er bestonden in het hoofdbestuur al langer tegenstellingen. Vooral sekretaris Lankhorst en vice-voorzitter Riemens konden slecht met elkaar opschieten. Ten dele waren deze konflikten persoonlijk van aard, maar met deze personen botsten ook twee manieren van werken. Enerzijds was er de ambitieuze en sterk agitatorisch getinte aanpak van Riemens en enkele andere bestuurders als Brandsen en Redeker. Zij wilden de PSP vooral strijdvaardig laten overkomen. Hier tegenover stond de voorzichtige en gedegen opbouw, die mensen als Lankhorst en Van Steenis prefereerden. Zij droegen meer een vriendelijk beeld van de PSP uit, in de eerste plaats gericht op overtuiging.⁴⁶

Nadat hoofdbestuur en adviesraad zich afzonderlijk en gezamenlijk over de samenstelling van de kandidatenlijst gebogen hadden, kwam Lankhorst bovenaan te staan en belandde Riemens op de derde plaats. In het daarop volgende referendum zakte Lankhorst op de lijst voor Noord-Holland naar de zesde plaats.⁴⁷ Dit was het gevolg van een actie van de afdeling Amsterdam, die Lankhorst te weinig socialistisch vond. In zijn plaats werd Nico van der Veen, een bekende rode dominee uit de Zaanstreek, een begenadigd spreker, lijstaanvoerder in Noord-Holland.

Na de verkiezingen kwamen Lankhorst en Van der Veen in de Tweede Kamer. De affaire kreeg toen nog een staartje in de vorm van een meningsverschil tussen de Kamerleden over het fraktievoorzitterschap, dat in het voordeel van Van der Veen beslist werd. Daarnaast werd op initiatief van Riemens (en de afdeling Amsterdam) een buitengewoon kongres bijeengeroepen over de zijns inziens onreglementaire gang van zaken bij de opstelling van de lijst. Op het kongres, dat begin mei 1959 plaats vond, kwam het echter niet tot een afkeuring van de gevolgde procedures.⁴⁸

Door de vervroegde verkiezingen was de PSP er niet in geslaagd in 1959 met een volwaardig programma te komen. Een in alle haast geschreven ontwerp werd door de adviesraad min of meer naar de prullebak verwezen⁴⁹, waarna Maria Snethlage en Fred van der Spek een nieuw ontwerp schreven. Nadat dit door het hoofdbestuur was goedgekeurd, werd het gepubliceerd in 'Bevrijding'.⁵⁰ Veel stelde het niet voor. Het besloeg

ds. Nico van der Veen, de 'rooie dominee uit de Zaan'

één pagina en de helft ervan was een uittreksel uit het in 1957 aangenomen beginselprogramma. De eigenlijke programmapunten waren een reeks eisen, die een weinig afgewogen indruk maken. Als gevolg van de hierboven geschetste meningsverschillen was de sfeer in het hoofdbestuur er niet beter op geworden. In zijn jaarverslag aan de buitengewone algemene vergadering van mei 1959 schreef Van Steenis, dat de overbelasting van het bestuur had geleid tot een toenemende verdeeldheid en geprikkeldheid.

*"(. . .) Oppervlakkig beschouwd mag het een wonder heten, dat dit bestuur, dat door zijn verdeeldheid niet voldoende in staat was de partij werkelijk te leiden, toch de zaak zodanig in stand heeft weten te houden, dat er nergens iets geheel misgelopen is, al zou een homogeen en besluitvaardig bestuur ongetwijfeld nog meer hebben bereikt."*⁵¹

Het is onwaarschijnlijk dat de problemen veel afbreuk hebben gedaan aan het verkiezingsresultaat. In elk geval lekte het konflikt niet uit naar de pers. In 'Het Vrije Volk' en andere PvdA-bladen, die veel tegen de PSP geschreven hebben, is niets te vinden dat crop wijst dat men daar op de hoogte was van het konflikt. Wel staat vast dat het verkiezingsresultaat wat tegenviel. Bij de Gemeenteraadsverkiezingen, waarbij voor ongeveer een derde deel van de kiezers de mogelijkheid had bestaan om op de PSP te stemmen, was de partij gekomen tot 55.000 stemmen. Bij de Kamerverkiezingen was de PSP in alle kieskringen uitgekomen en had ruim 100.000 stemmen en twee zetels behaald. Op 3500 stemmen na werd een derde zetel gemist. Ruim de helft van het aantal stemmen kwam uit Noord-Holland en bijna één derde deel uit Zuid-Holland.⁵²

De reden voor het enigszins tegenvallende resultaat van de PSP was volgens de hoofdredakteur van 'Bevrijding' Hans Bovenkerk⁵³, die in deze functie Schut was opgevolgd, een zeker verlies van stemmen aan de PvdA. Het lichte herstel van de PvdA in vergelijking met de uitslag van 1958 werd door hem verklaard uit het feit, dat deze partij sinds de regeringskrisis de verwachting wekte weer *"een of meer stappen naar links"* te hebben gezet. Gegeven de omstandigheden werd het resultaat van de PSP door hem toch omschreven als een groot succes:

*"Het scheen een hopeloze onderneming. Een handjevol mensen, zonder bekendheid, zonder aanhang, briljante leiders, zonder organisatie, zonder pers en zonder geld nam het hoogmoedig besluit om een nieuwe, zelfstandige partij te stichten; een partij die het pacifistisch socialisme een stem moest geven in Nederland. Niet steeds komt hoogmoed voor de val. In die twee jaar is het onmogelijke gepresteerd: het pacifistisch socialisme heeft zijn stem gekregen - in de PSP en daarbuiten. Vandaag de dag vormt de PSP, met meer dan 100.000 kiezers achter zich, een door geen ernstig mens ontkende politieke kracht in dit land. Dat is voor ons, de grote centrale realiteit van de uitslag van 12 maart."*⁵⁴

IV - Socialisme zonder atoombom (1960-1965)

"De PSP begint een macht te worden die voor ons uitermate vervelende vormen aanneemt, maar wat moeten we doen? Moeten wij gaan roepen: weg met de atoombom? Iedereen weet dat wij, zoals de hele wereld, tegen de atoombom zijn. De PSP werkt met emotionele leuzen, daar kunnen we niet tegenop." (PvdA-voorzitter Suurhoff, 28-3-1962, *Bevrijding*, 7-4-62)

In het vorige hoofdstuk werd beschreven hoe de koude oorlog in West-Europa met zijn angst voor 'de Russen' gedeeltelijk plaats maakte voor een angst voor 'de Bom'. In Nederland was dit een belangrijke faktor voor het succes van de PSP na haar oprichting.

In de eerste helft van de jaren zestig zou de koude oorlog na ervaringen bij incidenten als de bouw van de muur in Berlijn (1961) en de rakettenkrisis rond Cuba (1962) langzaam wegebben. Daardoor ontstond er in het versterkte politieke en maatschappelijke klimaat enige ruimte voor bewegingen, die het denken in termen van blokken probeerden te doorbreken. Langzamerhand kwamen demonstraties en andere acties weer in zwang. Er ontstond een nieuwe ban-de-bom-beweging en er groeide een hernieuwde aandacht voor de strijd tegen het kolonialisme. Eerst in verband met het Nederlandse militaire avontuur rond Nieuw-Guinea en de bevrijdingsstrijd in Algerije, later rond Angola en Cuba.

In deze opkomende bewegingen speelde de PSP een belangrijke rol. De activiteiten van de partij namen toe en verschoven van propaganda en opbouw van de organisatie, naar uitwerking van het programma en deelname in buitenparlementaire actie.

Hiernaast vond in de periode 1960 - 1965 binnen de PSP een ontwikkeling plaats, die leidde tot een sterker benadrukken van het socialistische aspect van de partij. Dit proces werd mede bevorderd door het toetreden van politiek dakloze linkse socialist. Deze toestroom kwam op gang na de Tweede Kamerverkiezingen in 1959 en zou zich voortzetten tot het midden van de jaren zestig. De opheffing van de SWP in december 1965 en het toetreden van een deel van deze groep tot de PSP kan beschouwd worden als een afsluiting van deze ontwikkeling.

1. GEWELD TER DISKUSSIE

Na de voornamelijk organisatorische aktiviteit in de periode na de oprichting, werd in de jaren na 1960 in de PSP veel tijd besteed aan inhoudelijke discussie en uitwerking van de partijstandpunten. Hiertoe werd het ambitieuze plan opgevat om in 1961 drie nieuwe programma-tische teksten vast te stellen: een nieuwe beginselverklaring, een politiek programma en een provinciaal en gemeentelijk programma. De laatste teksten waren nodig ter voorbereiding van de verkiezingen in 1962 en 1963, waarvoor men nu over uitgewerkte programma's wilde beschikken. Aan een nieuw beginselprogramma was vooral behoefte vanwege de absolute formuleringen over het pacifisme, die naar aanleiding van de bevrijdingsstrijd in enkele derde-wereld-landen ter discussie werden gesteld.

Kon men vasthouden aan het absoluut afwijzen van geweld, maar tegelijkertijd aan de kant van de onderdrukten staan als die in landen als Algerije of Cuba geweld gebruikten om zich te verweren? Over dit probleem bestonden in de PSP twee verschillende opvattingen. Aan de ene kant stonden degenen die geweld altijd en overal onaanvaardbaar achtten en aan de andere kant waren er leden, die vonden dat men niet het recht had mensen te veroordelen, die in andere omstandigheden geweld als enige en laatste mogelijkheid zagen.¹

De laatste visie werd onder meer door Noordenbos aangehangen. Naar aanleiding van de gebeurtenissen in het Zuidafrikaanse Sharpeville, waar in 1960 een bloedbad werd aangericht onder een massa geweldloze demonstranten, schreef hij in 'Bevrijding' het volgende:

*"En, zal ons gevraagd worden, indien het in Zuid-Afrika tot gewelddadig verzet komt van de kant der onderdrukten? Mijn antwoord luidt dan, dat er geweld en geweld is. Er bestaat verschil tussen het geweld van onderdrukkers, die geen enkele rechtvaardiging kunnen of willen aanvoeren voor hun gewelddadigheden dan hun rassenvooroordelen en het brutaalste bezits- en machtsegoïsme en dat waartoe een van geslacht op geslacht onderdrukt en gekweld volk tenslotte grijpt in wanhoop en verontwaardiging."*²

Hiermee werd voor de eerste keer in 'Bevrijding' een onderscheid gemaakt tussen 'bevrijdend' en 'onderdrukkend' geweld.

Eveneens in 1960 kwam in de PSP een heftige discussie op gang over de Cubaanse revolutie. Deze discussie werd gevoerd in het interne kader-

blad 'Richtlijnen' naar aanleiding van het door Maria Snethlage geschreven hoofdstuk over Cuba in de scholingskursus. Hierin werd geen negatief oordeel uitgesproken over het in de guerilla tegen de Cubaanse diktator Batista gebruikte geweld: "*. . . wij voelen ons niet gerechtigd om vanuit onze eigen veilige positie daarover maar even een vernietigend oordeel te vellen (. . .)*".³

Met een beroep op de verwerping van het geweld uit het beginprogramma werd de 'commissie vorming' hierop fel aangevallen. In reactie hierop werd vervolgens door anderen het standpunt ingenomen, dat het probleem als te theoretisch van de hand gewezen moest worden, omdat "*het gaat om de beantwoording van de vraag hoe onze houding moet zijn in geval in ons land een revolutie door middel van geweld zou plaatsvinden.*"⁴

De meningen in de PSP waren zo verdeeld, dat er twee kongressen nodig waren om tot een oplossing te komen. Op het kongres van oktober 1961 in Apeldoorn strandde het ontwerp voor een nieuwe beginselverklaring op een stroom van kritiek en amendementen. Veel afdelingen wilden de oude formulering over het verwerpen van geweld in sociale revoluties handhaven. Uiteindelijk werd na verhitte discussies als compromis een zeer ingewikkelde resolutie van Lankhorst aangenomen, waarin werd verzocht in de inleiding tot het politiek programma:

*"te doen omschrijven dat het principieel afwijzen van geweld niet tegelijkertijd een veroordeling inhoudt van revoluties en opstanden, alleen om het feit dat daarbij geweldsmiddelen zijn gebezigd, aangezien uit de discussie is gebleken dat bij het congres volledig begrip bestaat voor het bestaan van oorzaken die er bij bepaalde revoluties toe hebben geleid dat men tot dit, door ons principieel en practisch verwerpelijk geoordeelde geweld, kan komen."*⁵

Uit deze formulering sprak wel begrip, maar geen ondersteuning voor het geweld in sociale revoluties. Desondanks was de uitslag van het congres voor Riemens, één van de oprichters van de PSP, aanleiding zijn lidmaatschap op te zeggen. Hij was van mening dat de PSP ondubbelzinnig moest vasthouden aan de verwerping van ieder geweld.⁶

Door al deze verwikkelingen kwam men niet meer toe aan een bespreking van een nog onvolledig ontwerp voor een politiek programma. De behandeling hiervan werd uitgesteld, maar het programma zou ook op latere kongressen niet meer aan de orde komen. Wel werd in januari 1962 een gemeente- en provincieprogramma vastgesteld. Hiervan waren

de hoofdlijnen een herstel van de gemeentelijke autonomie en de demokratisering van het lokale bestuur.⁷

Een nieuwe beginselverklaring kwam uiteindelijk tot stand op het kongres in november 1962 te Utrecht. Na enige amendering werd hier een wat voorzichtiger ontwerp unaniem aangenomen.⁸ Het programma begon met het uitgangspunt:

"dat pacifisme en socialisme een ondeelbare twee-eenheid vormen, omdat vreedzame samenleving van mensen en volkeren een voorwaarde is voor de verwerkelijking van het socialisme en alleen de socialistische samenleving de vrede kan garanderen."

Verder werd over het probleem van bevrijdingsbewegingen het volgende standpunt ingenomen:

"Mede omdat het geweld het normbesef ondermijnt, staan wij in de strijd tegen onrecht het gebruik van geweldloze middelen voor ter vervanging van het geweld, dat vele onderdrukten nu nog als enige mogelijkheid zien in hun strijd tegen tirannie."

In algemene zin werd hier aan toegevoegd het streven naar *"minimalisering van het geweld in de wereld"*, een in 1961 nog sterk omstreden zinsnede.

De onvoorwaardelijke afwijzing van het gebruik van geweld in de eigen strijd van de partij bleef onveranderd:

*"De revolutie die de Pacifistisch Socialistische Partij voorstaat, zal door haar niet met geweld verwezenlijkt worden."*⁹

Met deze formuleringen was de oorspronkelijke verwerping van het geweld in sociale revoluties afgezwakt en aangevuld met een pleidooi voor het gebruik van geweldloze middelen. Een duidelijk oordeel - in negatieve of positieve zin - over een gewelddadige bevrijdingsstrijd bleef in de tekst achterwege.

Wat betreft de andere onderdelen van het nieuwe beginselprogramma waren er geen grote verschillen met de oude tekst. De belangrijkste wijziging was wel de vervanging van het hoogdravende taalgebruik door nauwkeurige formuleringen.

2. ANTI-KOLONIALISME

De discussies in de PSP over het geweld van bevrijdingsbewegingen, met als resultaat de voorzichtige formuleringen in het beginselprogramma van 1962, waren vooral op gang gekomen door de aandacht in de partij voor de anti-koloniale strijd. In de praktijk betekenden deze discussies geen belemmering voor het deelnemen aan anti-kolonialistische of anti-imperialistische akties. In de eerste helft van de jaren zestig werd uit kringen van de PSP juist een belangrijke stimulans gegeven tot de ontwikkeling van een anti-imperialistisch protest in Nederland.

De eerste belangrijke aktiviteit op dit terrein was gericht tegen het beleid van de Nederlandse regering inzake Nieuw-Guinea. Het hoofdbestuur van de PSP verzond in oktober 1958 een verklaring naar de regering-Drees en de leden van de Staten Generaal, waarin de gevoerde politiek werd veroordeeld. De voorgenomen wijziging van de dienstplichtwet, die nodig was om dienstplichtigen zonder hun toestemming naar Nieuw-Guinea te sturen, werd beslist van de hand gewezen.¹⁰ In die tijd zat de PvdA nog in de regering en dat betekende een garantie voor het in toom houden van het ongenoegen, dat ook in die partij bestond. De PvdA had in 1956 nog meegewerkt aan een grondwetswijziging, die het zenden van dienstplichtigen naar de koloniën mogelijk maakte. Toen men in 1959 in de oppositie belandde, stemde de fractie samen met PSP en CPN tegen de benodigde wijziging in de dienstplichtwet.

In 1960 besloot de regering inderdaad troepen naar Nieuw-Guinea te zenden. Toen dit bekend werd, begonnen enkele PSP-leden uit Utrecht, met toestemming van het hoofdbestuur, een aktie voor te bereiden. Door het bestuur werd eerst kontakt opgenomen met de PvdA met het voorstel voor een gezamenlijke aktie, maar het dagelijks bestuur van de PvdA reageerde hierop afwijzend.¹¹

Toen organiseerde de PSP een eigen aktie, waarbij de vorm van een 'sit-down-staking' werd gekozen. De 'kommissie tot voorbereiding van passief verzet', bestaande uit de Utrechtse leden Bram van der Lek, Jo Hoepelman en Erik Schuurman, bereidde de aktie zorgvuldig voor. Er werden duidelijke richtlijnen uitgevaardigd, die het geweldloze en strikt legale karakter van de demonstratie moesten garanderen. De bedoeling werd als volgt omschreven:

"Er is maar een overtuigende manier om tegen geweld te betogen: zonder geweld. Wij, die werken willen voor de vrede moeten nu

tonen hoe we dat doen. Daarom geen luidruchtige optocht, die altijd ontaardt in vechtpartijen of een ongeordende vlucht. Geen geschreeuw, geen stenen, geen geklodder op muren".¹²

De aktie vond plaats op zondag 10 juli 1960 in Den Haag. Ongeveer 170 PSP-leden en sympathisanten zaten, gewapend met pamfletten en leuzen tegen de Nieuw-Guinea-politiek, twee-en-een-half uur in de regen voor het ministerie van defensie. De aktie baarde wel enig opzien, maar niet zoveel als was verwacht. Op wat kleine berichten na bleef het stil. De zit-aktie was vooral belangrijk door het gekozen aktiemodel, dat was overgenomen van de Engelse ban-de-bom-beweging. Dergelijke vormen van buitenparlementaire aktie waren in Nederland nog niet eerder voorgekomen.¹³

In dezelfde periode werd door de PSP ook aandacht gegeven aan de situatie in Algerije, waar een gewapende strijd woedde tegen de Franse koloniale onderdrukking. De PSP steunde het onafhankelijkheidsstreven van de Algerijnen en veroordeelde het Franse optreden scherp.¹⁴ De akties in Nederland rond de Algerijnse vrijheidsstrijd waren vooral gericht op voorlichting en humanitaire hulp. Op het eerste gebied opereerde de 'Actie Informatie Algerije', een werkgroep van enkele trotskisten, PSP-leden (Sietse Bosgra en To van Albada) en partijloze mensen. Deze groep was opgericht in 1959 naar aanleiding van de martelingen door Franse militairen en gaf enkele brochures uit over de situatie in Algerije. Daarnaast werden in 1960 en 1961 openbare vergaderingen en een petitie georganiseerd.¹⁵

Voor de humanitaire hulp bestonden aparte komitees, die geld en kleding inzamelden voor de vluchtelingen. Door leden en afdelingen werd aktief deelgenomen aan deze steunakties.¹⁶ De activiteiten van enkele trotskisten in Nederland, die zich ook bezighielden met vervalsing van officiële dokumenten en volgens sommige geruchten zelfs met wapensmokkel, gingen de PSP echter te ver. Toen het hoofdbestuur ter ore kwam, dat ook een partijlid tot wapensmokkel bereid zou zijn, werd dit uitdrukkelijk afgeraden: degenen die iets dergelijks toch deden, "*horen in de PSP niet thuis*".¹⁷

Door enkele mensen die al waren betrokken bij de Algerijnse akties, werd in april 1961 het 'Actiecomité Angola' (Angola-komité) opgericht, twee maanden na het uitbreken van een opstand tegen de Portu-

Op 14 april 1962 organiseerde de PSP een demonstratie op het Binnenhof tegen de Nieuw Guinea politiek van de regering De Quay. (foto: ANEFO)

gese overheersing van dit gebied. De oprichting was een persoonlijk initiatief van enkele PSP-leden en mensen die geen lid waren van de partij. De drijvende kracht achter de werkzaamheden was Sietse Bosgra, sinds de oprichting lid van de PSP. Het doel van het comité was het voeren van actie tegen de westerse steun aan Portugal en het organiseren van hulp aan de bevrijdingsbewegingen. Hierbij werd veel gedaan aan het verspreiden van informatie. Er werden diverse brochures gepubliceerd en sinds 1962 verscheen een eigen informatiebulletin. Andere activiteiten in de eerste jaren waren het inzamelen van geld voor Angolese vluchtelingen en het organiseren van een petitie voor de amnestie voor Portugese politieke gevangenen en ballingen.

In de loop van de tijd werd het Angola-komité een van de meest bekende en deskundige aktiegroepen in Nederland. Sinds 1976, na de onafhankelijkheid van de Portugese koloniën, richt men zich onder de naam 'Komité Zuidelijk Afrika' vooral tegen de apartheid in Zuid-Afrika.¹⁸

Tenslotte begon in deze periode in Nederland de aandacht op gang te komen voor de revolutie in Cuba. Op initiatief van Maria Snethlage werd in september 1961 een 'Werkgroep Informatie Cuba' opgericht. Haar belangrijkste aktiviteit was de uitgave van het 'Cuba-bulletin', dat jarenlang vrijwel de enige Nederlandse informatiebron over Cuba was en tot januari 1972 verscheen.

De werkgroep en redaktie bestonden uit enkele linkse socialisten, die al of niet lid waren van PSP of PvdA. De grote drijvende kracht achter het werk was echter Maria Snethlage. Zij vertaalde en schreef artikelen, typ  te de stencils, draaide ze af en verzond de bulletins in steeds stijgende oplage. Dit alles gebeurde met dezelfde grote nauwgezetheid, waarmee ze ook haar werk voor de PSP en andere organisaties deed. Vooral door haar groeiende betrokkenheid met de Cubaanse revolutie, ontwikkelde Maria Snethlage zich van een christen-pacifiste tot een revolutionair socialiste. Als gevolg hiervan trad ze op hoge leeftijd nog uit de PSP.¹⁹

3. BAN-DE-BOM

Belangrijker in betekenis dan de eerste anti-imperialistische aktiviteiten uit deze periode, was de beweging tegen kernwapens. In de jaren 1957 en 1958 waren al enkele aktiegroepen ontstaan, maar pas rond 1960 zou de beweging in Nederland echt van de grond komen. Sinds 1958 was de verontrusting over de proeven met atoomwapens in de atmosfeer toegenomen en minister van defensie Visser gooide olie op het vuur toen hij op 30 november 1960 meedeelde, dat er in Nederland al geruime tijd en op meerder plaatsen atoombommen lagen opgeslagen.²⁰ De aanzet tot een landelijke aktie werd gegeven door de PSP-leden, die eerder de Nieuw-Guinea-aktie hadden voorbereid. Zij begonnen hierna met de organisatie van een landelijke demonstratie tegen de kernbewapening, te houden op 1 januari 1961 in Amsterdam. Het was de bedoeling van de PSP om de aktie niet onder PSP-vlag te voeren, maar te

proberen een brede beweging op gang te brengen.²¹ Met dit oogmerk werd het 'Comité 1961 voor de vrede' opgericht, waarin naast de PSP elf andere organisaties vertegenwoordigd waren, waaronder ANVA, Kerk en Vrede, De Derde Weg, de Socialistische Jeugd (SJ) en sinds 1962 ook de SWP.²²

De geplande demonstratie op 1 januari 1961 werd een succes. Een kleine duizend mensen gaven gehoor aan de oproep. Na afloop spraken prof. De Graaf, Nico van der Veen en de SJ-ster Tine Uylenburg.

De belangrijkste activiteit van het Comité werd de organisatie van de zogenaamde paasmarsen, die van 1961 tot 1968 jaarlijks plaatsvonden. Deze marsen, die in de beginjaren uitsluitend tegen atoombommen waren gericht, werden opgezet in navolging van de Aldermaston-mars in Engeland. Ze trokken tamelijk veel publiciteit, maar niet zoveel deelnemers als in Engeland. De opkomst was meestal niet groter dan enkele duizenden.

In het Comité was de invloed van de PSP aanzienlijk. Hans Bruggeman, de propagandist van de partij en later Kamerlid, was enkele jaren voorzitter en in het bestuur zaten verder nog enkele PSP-leden, onder wie Jo ten Have, Inge van der Wal-Svensson en Wim de Wolf. Een belangrijke drijvende kracht was ook Rien Buter sr., een quaker en lid van de PvdA, die van 1962 tot 1966 sekretaris was. Op plaatselijk nivo was de rol van de PSP nog opvallender. Onder de 50 kontaktpersonen van het Comité in 1961 waren 44 PSP-leden.²³ De grote rol van de PSP leverde wel eens strubbelingen op met de andere organisaties. In verband hiermee stelde de PSP zich nogal terughoudend op. Alleen als de problemen door de leden van het Comité onderling niet opgelost konden worden, moest de PSP zich weer intensiever gaan bemoeien met het Comité. Bruggeman sprak in dit verband in het partijbestuur zelfs over het "organiseren door de PSP".²⁴

Een belangrijk meningsverschil tussen de PSP en enkele andere organisaties was de samenwerking met het ANJV, het Volkkelcomité en de Nederlandse Vredesraad, allen door de CPN gedomineerde organisaties. De PSP was voor incidentele samenwerking bij demonstraties en paasmarsen. Eerder had men zelf al eens meegedaan met de organisatie van een stille tocht naar Budel, gericht tegen de legering van Duitse troepen op Nederlands grondgebied. Kerk en Vrede was echter gekant tegen samenwerking met kommunisten.

In 1964 werd men het toch onderling eens in het Comité en kwam het

tot overeenstemming met de Vredesraad over een gezamenlijk optreden bij de paasmars. De Vredesraad trad weliswaar niet toe tot het overkoepelende Comité, maar aanvaardde wel de grondslag van de demonstratie, die zoals altijd gericht was tegen alle kernwapens in de hele wereld. Deze paasmars trok 5000 mensen, ruim twee keer zoveel als het jaar daarvoor. Dat was waarschijnlijk de reden voor het Comité om ondanks enige moeilijkheden met de Vredesraad, de samenwerking voort te zetten.

Deze samenwerking werd mede mogelijk gemaakt door een koerswijziging van de CPN. In 1959 was deze partij alleen tegen de Amerikaanse en Britse atoombom. Door Paul de Groot was de PSP toen nog fel aangevallen, omdat ze ook tegen Russische kernbommen was:

"Haar leuze is: Socialisme zonder atoombom! Daardoor ontkent zij het recht van de socialistische landen om tegen de bedreiging van de NAVO haar verdedigingskracht op te bouwen. Maar als die verdedigingskracht niet bestond, zou de atoomoorlog reeds een feit zijn geweest. Mede door het bestaan van die verde-

Foto boven:

Op 1 januari 1961 werd de eerste demonstratie door het 'comité 1961 voor de vrede' georganiseerd. Op de foto stellen de deelnemers zich op in het Amsterdamse Vondelpark. (foto: ANP)

Foto rechts onder:

3 april 1961: de eerste paasmars, onder het motto '1961 voor de vrede en zonder atoombom'. De deelnemers demonstreerden in Amersfoort, Soesterberg, Utrecht en Amsterdam en legden de afstanden tussen deze plaatsen in autobussen af. De foto toont de demonstratie in Amsterdam. (foto: ANP)

Foto links onder:

Op 2 november 1961 riepen de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, uitgezonderd de CPN, de bevolking op om 2 minuten stilte in acht te nemen uit protest tegen Russische kernproeven op Nova Zembla. De PSP deed ook mee, al werd in Bevrijding de 'farizeese huichelarij' van die partijen gehekeld die tot op dat moment geen woord van protest hadden laten horen tegen de Amerikaanse kernproeven. (foto: Nationaal Foto Persbureau)

digingskracht zal het mogelijk zijn de afschaffing van de atoomwapens voor allen af te dwingen. Socialisme zonder atoombom is een holle frase, die tot niets leidt.'²⁵

Onder invloed van de tegenstellingen tussen Rusland en China, koos de CPN in 1963 voor een 'autonome' positie in de internationale kommunistische beweging. In de praktijk betekende dit een afbreken van de kontakten met de Oosteuropese zusterpartijen en een versterkte nadruk op binnenlandse activiteiten.²⁶ Waarschijnlijk werd als gevolg van deze nieuwe opstelling ook het goedpraten van de Russische kernbewapening losgelaten. Overigens duurde de samenwerking van de Vredesraad met het 'Comité 1961 voor de vrede' maar enkele jaren. In 1966 deed de Vredesraad voor het laatst mee aan een paasmars.

Evenals in de Engelse ban-de-bom-beweging ontstond ook in Nederland al vrij snel een radikalisering van een deel van de aktievoerders. Volgens sommige pacifisten was het Comité te zachtaardig en verviel het in eindeloze herhalingen. Het ANVA-bestuurslid Arie Visser schreef in 1962:

"En wat stellen wij tegenover deze afgrijselijk machtige oorlogsmakers? Min of meer folkloristische optochten met hooguit enkele honderden mensen. Wat sit-down-akties - ook al tot de Europese folklore behorend - het helpt niets. Daarom blijft U misschien weg! En dat helpt U ook niet . . . U blijft weg of U loopt langs de uitgestorven Van Hall-routes te paasmarsen. Toch moeten wij de mogelijkheid van een oorlog snel uitbannen. Snel, want elke dag uitstel met onze "comité's voor de vrede 1900 zoveel" betekent dat iedereen meer murw, meer war-minded is." ²⁷

Deze onvrede leidde tot een discussie over de vraag of men moest overgaan tot akties van burgerlijke ongehoorzaamheid. Het Engelse 'Committee of 100', de radikale vleugel van de CND, had eerder veel aandacht getrokken met 'sit-down-akties' en demonstraties op militaire vliegvelden. Het idee van burgerlijke ongehoorzaamheid werd in Nederland belichaamd in de radikale Haagse ban-de-bom-groep, waarin Roel van Duyn, de latere Provo- en Kaboutervoorman, een belangrijke rol speelde. Van november 1961 tot augustus 1962 ontplooidde deze groep een flink aantal activiteiten, waarbij wetsovertredingen niet werden ge-

schuwd. Bij sommige van deze akties trad de politie hard op.

Naast deze Haagse groep, gaf vooral het 'Comité 29 november 1962' uitdrukking aan de radikalisering in de ban-de-bom-beweging. Dit comité was opgericht uit teleurstelling over het feit, dat er in Nederland geen 'Committee of 100' opgericht kon worden. Het bestond uit enkele anarchisten en PSP-leden. De naam was ontleend aan de datum, waarop het proces tegen de deelnemers aan een zit-aktie in Den Haag begon.²⁸

De bekendste aktie die "*onder auspiciën van het Comité 29 november 1962*"²⁹ werd uitgevoerd, was het protest tegen de NAVO-taptoe op 5 juli 1963 in Amsterdam. Men verzette zich met name tegen de deelname van een Portugese militaire band. Aan de aktie werd deelgenomen door leden van verschillende groeperingen: door mensen van het Angola-komité, de PSP, de SJ en zelfs door leden van de Federatie van Jongeregroepen in de PvdA (FJG). In het stadion werd het optreden verstoord door een groep SJ-ers die het veld oprende. Buiten het stadion stonden demonstranten, die door de politie met zeer harde hand uiteengeslagen werden. Door de PSP werd dit optreden van de politie scherp veroordeeld. Hans Bruggeman, die zelf enkele klappen had opgelopen, stelde vragen in de Tweede Kamer en in de Amsterdamse Gemeenteraad werd samen met PvdA en CPN een interpellatie gehouden.³⁰

In de jaren na 1963 ging het radikale deel van de beweging op in het jongerenprotest, dat in het midden van de jaren zestig tot bloei kwam. Het 'Comité 1961 voor de vrede' bleef nog bestaan tot 1969, maar zijn aktiviteit liep na 1966 al terug. Zijn laatste paasmars vond plaats in 1968. Veel aktivisten uit de ban-de-bom-beweging waren toen al uitgewaaid naar andere akties en bewegingen.

Behalve door deze stimulerende werking op het ontstaan van latere - meer omvangrijke - bewegingen, was de beweging tegen kernwapens in de eerste helft van de jaren zestig vooral van belang door haar invloed op de publieke opinie. De kernwapens kwamen voor het eerst sterk in de belangstelling te staan en enkele grote maatschappelijke organisaties deden een uitspraak hierover. In 1962 verscheen bijvoorbeeld een rapport van de Hervormde Synode, waarin men zich radikaal keerde tegen het gebruik van kernwapens, een standpunt dat overigens twee jaar later weer werd afgezwakt. Door de PvdA werd eveneens in 1962 het rapport 'In dienst van de vrede' uitgebracht, waarin een minderheid zich uitsprak voor eenzijdige atoomontwapening. Het kongres in 1963 koos vervolgens voor het standpunt van de meerderheid, die meende dat de kernbewapening gehandhaafd moest blijven.

Op het internationale vlak had de beweging in West-Europa tenslotte

een konkreet resultaat geboekt: het kernstop-verdrag uit 1963, waarin Rusland, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië overeenkwamen hun kernproeven in de open lucht te staken.

4. 'DE PARTIJ DIE WINT'

In veel opzichten waren de jaren 1960-1965 voor de PSP een periode van groei en bloei. De partij speelde een belangrijke rol in de strijd tegen kernwapens en haar aanhang onder de bevolking groeide.

Het aantal leden nam toe van bijna 2500 (eind 1959) naar bijna 4000 (eind 1965). Als gevolg hiervan breidde ook het aantal afdelingen uit: in april 1963 waren er al 86. Door de groei van de partij was het nodig aandacht te schenken aan een verbetering van de organisatie. Vooral na 1963 werd hieraan gewerkt. De werkwijze van het partijbestuur werd efficiënter en er werd een speciaal boekwerkje uitgebracht voor de vele nieuwe bestuursleden in de afdelingen. Hierin waren zaken als adressen van partijbestuurders, taakomschrijvingen voor funktionarissen en tips voor de propaganda opgenomen. Het was de eerste keer dat het kader van de partij op systematische wijze instructies ontving.³¹

De PSP groeide langzamerhand uit het gammele gebouw aan de Bloemgracht. Na enige omzwervingen verhuisde de partij in 1968 naar een pand aan de Kerkstraat in Amsterdam, dat was verbouwd tot een geschikt onderkomen voor het partijburo.

Nu de PSP in de Tweede Kamer vertegenwoordigd was, nam de publiciteit voor haar standpunten enigszins toe. Men kreeg ook zelf de beschikking over zendtijd voor radio en TV. Vanaf het begin maakte de PSP veel meer werk van haar uitzendingen dan andere partijen, die het in die tijd veelal lieten bij een obligaat praatje van een partijbons. Voor het eerst kregen kijkers en luisteraar ook de kans om telefonisch te reageren, hetgeen veel respons opleverde.

Doordat partijbestuurder Henk Branderhorst in 1963 een overzicht maakte van het ledenbestand, is het mogelijk iets meer te zeggen over de sociale samenstelling van de PSP in deze jaren. De partij bleek toen voor 70% te bestaan uit mannen en voor 30% uit vrouwen. Een vierde deel van de leden was bij hun aanmelding te beschouwen als 'witte boorden'-werker en eveneens een vierde deel was handarbeider. De grootste groep hierna bestond uit huisvrouwen (20%). Wat betreft hun levensbeschouwing gaf 40% van de leden op godsdienstig te zijn, waar-

van iets meer dan de helft hervormd was. Verreweg de grootste groep gaf op 'geen' en 14% was humanistisch. Tenslotte was opvallend de relatief hoge leeftijd van veel leden. Maar liefst 38% was 50 jaar of ouder, terwijl ongeveer 24% jonger was dan 30 jaar.³²

Naast een sterke toename van het aantal leden was er sprake van een vrijwel evenredige groei van het electoraat van de PSP. Bij de Statenverkiezingen in 1962 haalde de PSP 180.000 stemmen, wat goed was voor 3%. Bij de later in dat jaar gehouden Gemeenteraadsverkiezingen werden 140.000 stemmen gehaald. Bij dit laatste aantal moet worden aangetekend, dat men niet in alle gemeenten meedeed. Het aantal behaalde zetels steeg spektakulair: in 1958 haalde de PSP twee Statenzetels en in 1962 dertien. Het aantal Raadsleden groeide van 17 naar 77. De PSP was vooral sterk in Noord-Holland: 5 van de Statenzetels en 37 van de Raadszetels werden in deze provincie gehaald.³³

Na de doorbraak in 1962 moet de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen van 1963 voor velen wat zijn tegengevallen. Het stemmental steeg vergeleken met 1962 nauwelijks: van 180.000 naar 190.000 en het percentage bleef steken op 3%. De kop in het nummer van 'Bevrijding' na de verkiezingen "*De PSP - de partij die wint!*"³⁴ klopte in zoverre, dat het zeteltal vergeleken met 1959 verdubbelde, maar dat kon de tegenvaller toch niet geheel wegnemen. In het partijbestuur was men in elk geval verontrust over de vermindering van het stemmental met name in Noord-Holland.³⁵

De vier Kamerzetels die de PSP in 1963 kreeg werden bezet door Lankhorst, Bruggeman, mr. G.H. Slotemaker de Bruine en Wim Meijer, een voormalig bestuurslid van de Soc. Unie. De laatste zou om gezondheidsredenen een half jaar later bedanken en opgevolgd worden door de oudvoorzitter Piet Burggraaf. Slotemaker de Bruine was tot 1947 directeur geweest van het wetenschappelijk bureau van de PvdA tot hij in 1947 vanwege de politieke akties in Indonesië voor deze partij bedankte. Door zijn latere werk bij het Centraal Planbureau en het ministerie van financiën had hij een enorme deskundigheid op economisch en financieel terrein.³⁶

In 1963 kreeg de PSP verder voor het eerst leden in de Eerste Kamer. De twee zetels werden ingenomen door Van der Spek en Van Pelt, die beiden behoorden tot degenen die de partij meer een socialistisch gezicht wilden geven. Door hun radikale optreden, zorgden ze regelmatig voor enige opschudding in de anders zo rustige Senaat.

De goede verkiezingsresultaten voor de PSP waren waarschijnlijk te dan-

ken aan de beweging, die ook in Nederland ontstaan was tegen de kernbewapening. Een beweging waarin de PSP een prominente rol speelde. Verder zal ook het ondubbelzinnige standpunt van de PSP over Nieuw Guinea van belang zijn geweest. Een opinie-onderzoek van het NIPO uit 1962 bevestigt het belang van deze factoren. Op de vraag waarom de PSP bij de Statenverkiezingen gewonnen had, antwoordde 19% dat dit kwam door het Nieuw-Guinea-standpunt, 17% schreef het toe aan het anti-atoombom-standpunt en 14% schreef het toe aan het ontwapeningsstandpunt in het algemeen. Van de ondervraagden kon 44% geen redenen aangeven.³⁷

Volgens een analyse van Hans Bovenkerk in 'Bevrijding' was de winst van de PSP voor een belangrijk deel afkomstig van de PvdA. Zijn uiteindelijke verklaring van het succes was als volgt:

*"(Het is) die begeerte om als volwaardig mens méé te tellen èn in hun werk èn in hun organisatie, dat tienduizenden ertoe gebracht heeft - evengoed als de atoombom die hun óók in hun menszijn bedreigt - om op de PSP te stemmen. In die PSP, onze PSP, hopen die tienduizenden blijkbaar een socialisme te vinden dat past bij vrije en zelfbewuste mensen - een socialisme waarin de mens meer telt dan het apparaat, en waarbij ze hun waarde-als-mens veilig weten."*³⁸

socialisme ZONDER atoombom

Het verkiezingsaffiche van de PSP in de eerste jaren.

Het sloot nauw aan bij het standpunt van de toenmalige partijvoorzitter Piet Burggraaf, die de PSP-winst toeschreef aan haar *"radikale visie op het socialisme"*.³⁹ Waarschijnlijk was hier bij Burggraaf de wens de vader van de gedachte. Het PSP-kader wenste in die tijd kennelijk vooral het socialistisch karakter van de partij te benadrukken.

De oorzaak voor de groeiende PSP-aanhang werd binnen de PvdA gezocht in de verontrusting over de kernbewapening. PvdA-voorzitter Suurhoff verklaarde op de uitslagenavond van de Statenverkiezingen van 1962:

*"De PSP begint een macht te worden die voor ons uitermate vervelende vormen aanneemt, maar wat moeten we doen? Moeten wij gaan roepen: weg met de atoombom? Iedereen weet dat wij, zoals de hele wereld, tegen de atoombom zijn. De PSP werkt met emotionele leuzen, daar kunnen we niet tegenop."*⁴⁰

Ook in de CPN vond men de groei van de PSP maar een bedenkelijke zaak. Waarschijnlijk zag men langzamerhand een geduchte konkurrent ontstaan. Er werd in 1961 door de CPN een speciale brochure tegen de PSP gepubliceerd onder de suggestieve titel *"Is de P.S.P. wel zo vredelievend en socialistisch?"*. Het belangrijkste verwijt hierin was dat de PSP-fractie in december 1960 niet wilde meewerken aan het indienen van een CPN-motie voor de verwijdering van Amerikaanse atoomkoppen uit Nederland. Aan deze kwestie van parlementaire taktiek werd vervolgens de konklusie verbonden dat *"de PSP niet eens voor 'Nederland zonder atoombom' is."*⁴¹

Daarnaast startte 'De Waarheid' in hetzelfde jaar met een artikelenserie, die bedoeld leek om de PSP en een aantal van haar leiders verdacht te maken. Er werd hierin de suggestie gewekt, dat vooraanstaande PSP-leden, vanwege hun betrokkenheid met de CDU, in de oorlog 'fout' waren geweest.⁴²

5. DE PSP ALS ONDERDAK VOOR LINKSE SOCIALISTEN

Een belangrijk aspect van de geschiedenis van de PSP in de eerste helft van de jaren zestig was het feit, dat deze partij meer dan voorheen een politiek tehuis werd voor linkse socialistten. De redenen voor deze ontwikkeling lagen enerzijds in een tendens bij de PSP om meer aksent te

leggen op het socialistisch aspekt van de partij en anderzijds in het vrijwel ontbreken van andere mogelijkheden uitdrukking te geven aan een socialistisch streven.

De mogelijkheden voor een linkse oppositie in de PvdA waren vrijwel verdwenen. Het tweede SDC was in 1959 verboden en de banden met Politeia waren verbroken. Enkele vooraanstaande oud-SDC'ers traden vervolgens toe tot de PSP: Arie den Breejen (1961), de trotskist Rein van der Horst (1962), Jacq. Engels (1964), de radenkommunist Frits Kief en mr. Bernard van Tijn (1965). Vanuit Politeia werd in 1963 Erik Meijer lid van de PSP. Hij zou later redactielid van 'Bevrijding' worden en in de jaren zeventig lid van het partijbestuur. In 1965 sloot ook Dirk Schilp zich aan bij de PSP. Hij was een bekend veteraan uit het vooroorlogse NAS en later onder meer betrokken bij 'De Vlam'.⁴³

Behalve op deze linkse socialistische oefende de PSP aantrekkingskracht uit op enkele oud-leden van de CPN. Enkele van degenen die het niet eens waren met de poging van de SWP een concurrerende kommunistische partij op te richten, sloten zich aan bij de PSP. Hiertoe behoorden Co Dankaart (1958), die als lid van de groep-Goolooze een belangrijke rol in het verzet had gespeeld, Peter Smulders (1962) en Ger Harmsen (1964).⁴⁴

Getalsmatig vormden deze nieuwe leden slechts een kleine groep, maar door hun grote politieke ervaring en theoretische bagage waren ze een belangrijke aanwinst voor de PSP. Zij versterkten vooral het socialistische elementen in de partij, dat al door mensen als Van der Spek, Max van Pelt, Wim de Wolf en Wim Meijer vertegenwoordigd werd.

Een belangrijk discussieplatform waar contacten tussen leden van de PSP en bovengenoemde linkse socialistische ontstonden, was de Nederlandse sekte van de International Society for Socialist Studies (ISSS). De ISSS was een in 1956 gesticht internationaal studiegenootschap gericht op de vernieuwing van het socialisme. De belangrijkste initiatiefnemer en inspirerende kracht was G.D.H. Cole, de voorzitter van de Fabian Society⁴⁵ en hoogleraar in de sociale en politieke geschiedenis in Oxford. In het buitenland verliep de ISSS weinig succesvol en ging de organisatie al snel na de dood van Cole in 1959 ter ziele. De Nederlandse sekte kende wel een bloeiend bestaan en werd pas in 1968 opgeheven. De ISSS was hier geïntroduceerd door Frits Kief en het initiatief tot de oprichting in december 1957 ging uit van Maria Snethlage. Zij was ook in deze organisatie een zeer belangrijke stuwende kracht. Voorzitter van de sekte was aanvankelijk Van der Spek en later Smulders. Aan de bijeenkomsten, die theoretisch op een hoog nivo stonden, werd

deelgenomen door leden van vrijwel alle links-socialistische groeperingen, de CPN uitgezonderd.⁴⁶ De studiebijeenkomsten van de ISSS waren niet alleen belangrijk door de hier gelegde kontakten, maar ook door de socialistische scholing, die enkele belangrijke PSP-leden er opdeden en vervolgens weer doorgaven in hun partij.

De aantrekkingskracht van de PSP op voorheen dakloze linkse socialistten had ook een aantal redenen, die uit de ontwikkeling van deze partij zelf voortkwamen. Het belangrijkste was waarschijnlijk wel het succes van de PSP bij verkiezingen en de groei van haar ledental en organisatie.

Een tweede belangrijke reden was gelegen in het open en ondogmatische karakter van deze partij. In 1964 formuleerde Ger Harmsen als één van zijn overwegingen om lid te worden het volgende:

*"Ik zie in de PSP een politieke groepering die voorlopig meer zoekend en minder alwetend is, dan in de linkse hoek het geval pleegt te zijn."*⁴⁷

De tolerantie van de PSP bleek ook uit het feit, dat mensen als Harmsen, Kief en Bernard van Tijn werden toegelaten, terwijl ze duidelijk aangaven het beginselprogramma op het punt van de geweldloosheid niet te onderschrijven.

Tenslotte was ook de rol van PSP-leden in de vredesbeweging en in de anti-koloniale komité's een belangrijke faktor.⁴⁸

Het toetreden van deze leden sloot aan bij een ontwikkeling in de PSP, van toenemende aandacht voor de sociaal-ekonomische strijd en het socialistisch aspekt van haar programma.

De poging uit 1961 om dit onderdeel in een politiek programma uit te werken was weliswaar mislukt, maar een aantal elementen hieruit keerden terug in het verkiezingsprogramma uit 1963. In deze tekst werden een groot aantal konkrete eisen op sociaal-ekonomisch terrein geformuleerd en diverse nationalisaties bepleit als stappen in de richting van *"een volledige ekonomische socialisatie."* Verder is opvallend dat de analyse van de sociaal-ekonomische verhoudingen in dit programma nogal marxistisch aandoet.⁴⁹

Uit dezelfde tijd stamde ook een grotere aandacht voor sociaal-ekonomische problemen in 'Bevrijding'. In de jaren 1963 en 1964 verschenen hierover meer artikelen en ingezonden brieven dan ooit tevoren.⁵⁰

Bij het ontwikkelen van sociaal-ekonomische activiteiten was de ver-

houding tot de vakbeweging een groot probleem voor de PSP. In de partij leefde veel kritiek op de 'erkende' vakbeweging, die in de jaren vijftig bijna elke strijdbaarheid had verloren.

Naar aanleiding van een 'wilde' staking in december 1959 tegen een reeds door de drie grote vakcentrales afgesloten CAO veroordeelde de PSP hun houding in scherpe bewoordingen. In een manifest van het hoofdbestuur werd gesproken over "*Verraad van de vakbonden*" en geprotesteerd tegen de uitsluiting van niet-erkende bonden bij het loonoverleg.⁵¹ Toen in 1961 voor het eerst op een kongres werd gediscussieerd over de verhouding tussen PSP en vakbeweging, werd volgens het verslag in 'Bevrijding' "*de rol van het NVV als vakorganisatie ernstig bezien en bekritiseerd als zijnde niet socialistisch.*"⁵²

De koers van het NVV leidde ertoe dat de PSP op zoek ging naar andere in aanmerking komende bondgenoten in de sociaal-ekonomische strijd. Sommige PSP-leden vonden dat er nauwe banden aangeknoopt moesten worden met het niet erkende Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties (OVV), een kleine syndikalistische vakbond die in 1948 was ontstaan na een scheuring in de EVC. Het OVB had zijn voornaamste aanhang in de Rotterdamse haven en onder vissers. Nogal wat OVB-leden waren tevens lid van de PSP, onder andere zijn voorzitter Toon van den Berg. De Rotterdamse afdeling van de PSP werd zelfs door OVB-ers gedomineerd. In het hoofdbestuur van de PSP waren de meningen over het OVB verdeeld, maar men voelde in ieder geval niet voor een officiële band met deze bond. Eén van de oorzaken hiervoor was ongetwijfeld het anti-parlementairisme van het OVB.⁵³ Bovendien waren slechts weinig PSP-leden georganiseerd in het OVB. Van de leden, die daarvoor in aanmerking kwamen was 29,5% aangesloten bij het NVV, 2,8% was lid van het CNV en maar 2,3% van het OVB.⁵⁴

Om een oplossing te zoeken voor het probleem van de verhouding tussen PSP en vakbeweging, werd in 1963 een speciale kommissie ingesteld. Deze kommissie was het gevolg van een voorstel van Peter Smulders, die vond dat de partij zich meer op de arbeiders moest oriënteren. In een brief aan het partijbestuur bepleitte hij, dat men moest werken aan een duidelijk standpunt ten aanzien van de organisaties waarin deze arbeiders zich bevinden: "*Dit betreft voor ons in de eerste plaats het NVV.*"⁵⁵

In november 1963 werd een speciale konferentie gehouden over vakbeweging en loonpolitiek. Smulders zette hier zijn standpunt opnieuw uiteen. De andere inleiders verschilden van mening met hem. Jacq. Engels,

die tussen 1932 en 1956 diverse functies bij het NVV bekleedde, was ervoor dat PSP-leden zich aansloten bij het NVV. Dit idee werd door Toon van den Berg echter als schadelijk voor de eigen strijd van de arbeiders van de hand gewezen. Het partijbestuur besloot uiteindelijk de suggestie van Smulders op te volgen en eerst maar een onderzoekskommissie in te stellen.⁵⁶ Deze was tot 1966 zonder veel resultaat werkzaam.

De gestegen belangstelling in de PSP voor de vakbeweging moet gezien worden tegen de achtergrond van de arbeidsonrust in 1963 en 1964. De onrust, die leidde tot een loonexplosie in 1964, ontstond na het bijna volledig vrijlaten van loonpolitiek en resulteerde in vele 'wilde' stakingen van korte duur.⁵⁷ Aan deze aktiegolf werd door de PSP veel aandacht besteed. Toen in de scheepsbouw spontane stakingen uitbraken waren de verwachtingen hoog gespannen. De ANMB⁵⁸ stelde zich achter de staking op en het overleg in de Stichting van de Arbeid stond op springen. Zou de NVV weer kiezen voor de klassenstrijd? Het partijbestuur van de PSP gaf een verklaring uit, er verscheen twee maal een speciaal nummer van 'Bevrijding', er werden manifesten verspreid en partijbestuurder Dik Noordewier sprak voor de radio over de rechtvaardige looneisen.⁵⁹ Groot was de teleurstelling in de PSP toen het NVV vervolgens bleef vasthouden aan de al afgesloten CAO en pas voor het volgende jaar deze looneisen wilde stellen. Bram van der Lek constateerde in 'Bevrijding' dat de erkende vakcentrales de arbeidsvrede weer eens hadden gered.⁶⁰

Een aktie die in het bijzonder de aandacht van de PSP kreeg, was de Scheveningse vissersstaking in 1964. In januari gingen de vissers in staking voor een betere CAO dan die de erkende bonden voor hen - maar zonder hen - hadden afgesloten. Van de vissers was een groot deel aangesloten bij het OVB. Deze bond leidde de staking, eerst openlijk en later na een verbod van de rechter middels een aktiekomité. De PSP besloot zich solidair te verklaren en de staking aktief te ondersteunen.⁶¹ Het partijapparaat werd ingeschakeld om via steunlijsten de aktie financieel te steunen. Dat was voor het eerst in de geschiedenis van de partij. Dankzij de geldinzamelingen kon de staking zeven weken worden volgehouden en werd uiteindelijk een gedeeltelijke overwinning behaald.

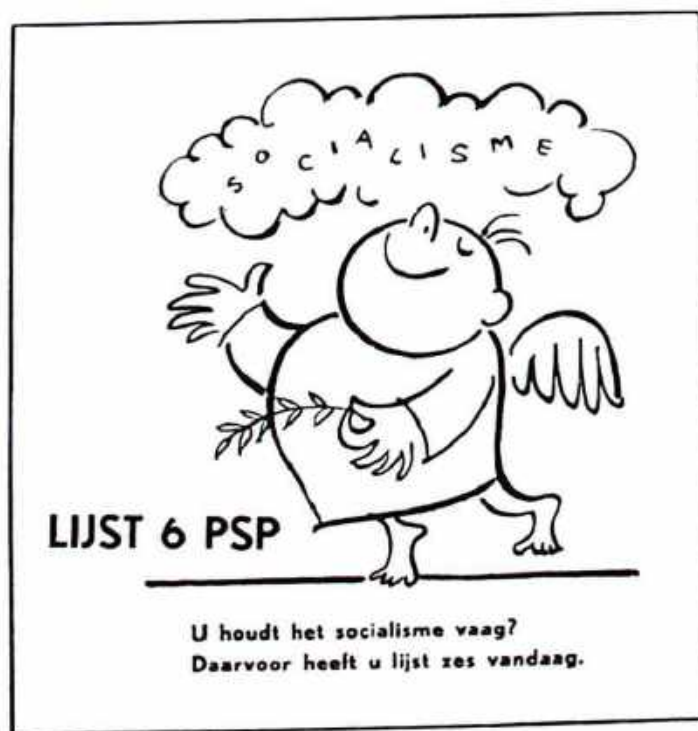
Deze steunverlening door de PSP betekende wel dat de partij, meer nog dan voorheen, het stempel kreeg opgedrukt er een eigen vakbondje op na te houden. Dit was echter beslist niet het geval. In de PSP stonden de meeste leden wel sympathiek tegenover het OVB, maar een officiële keuze van de partij voor deze bond was nooit gedaan. Na de staking van

de vissers in 1964 groeide de afstand tot het OVB en begon de aandacht te verschuiven naar de grote vakorganisaties.

aansluiting swp

De afronding van de geschetste toenadering van linkse socialisten tot de PSP was de opheffing van de SWP in december 1965 en de aansluiting van een deel van haar leden bij de PSP. De SWP was de gedeeltelijke voortzetting van de eerdere vermelde oppositie in de CPN uit het eind van de jaren vijftig. Toen de poging een eigen partij te stichten geen succes bleek, kwamen kontakten met de PSP tot stand. Al in 1961 had de SWP een voorstel tot samenwerking bij de verkiezingen van 1962 gedaan.

Door de PSP werd een dergelijke samenwerking echter van de hand gewezen, onder verwijzing naar het beginselprogramma van de SWP, dat zich op het marxisme-leninisme baseerde. Hiermee samenhangend was er een principieel meningsverschil over de beoordeling van de kommunistische landen, waarvan de SWP stelde dat het socialisme was gereali-

Cartoon uit een verkiezingspamflet van de Socialistische Werkers Partij uit 1962.

seerd. Voor de PSP was dat vanwege het ontbreken van fundamentele democratische rechten allerm minst het geval.⁶²

De bezwaren van de SWP tegen de PSP golden vooral het pacifisme en het volgens hen vage en onmarxistische karakter van deze partij. Zo schreef Henk Gortzak in 1962 in 'De Brug', dat er binnen de PSP te veel mensen vonden *"dat je eerst vegetariër, esperantist of pacifist moet zijn om werkelijk voor het socialisme te kunnen strijden."*⁶³

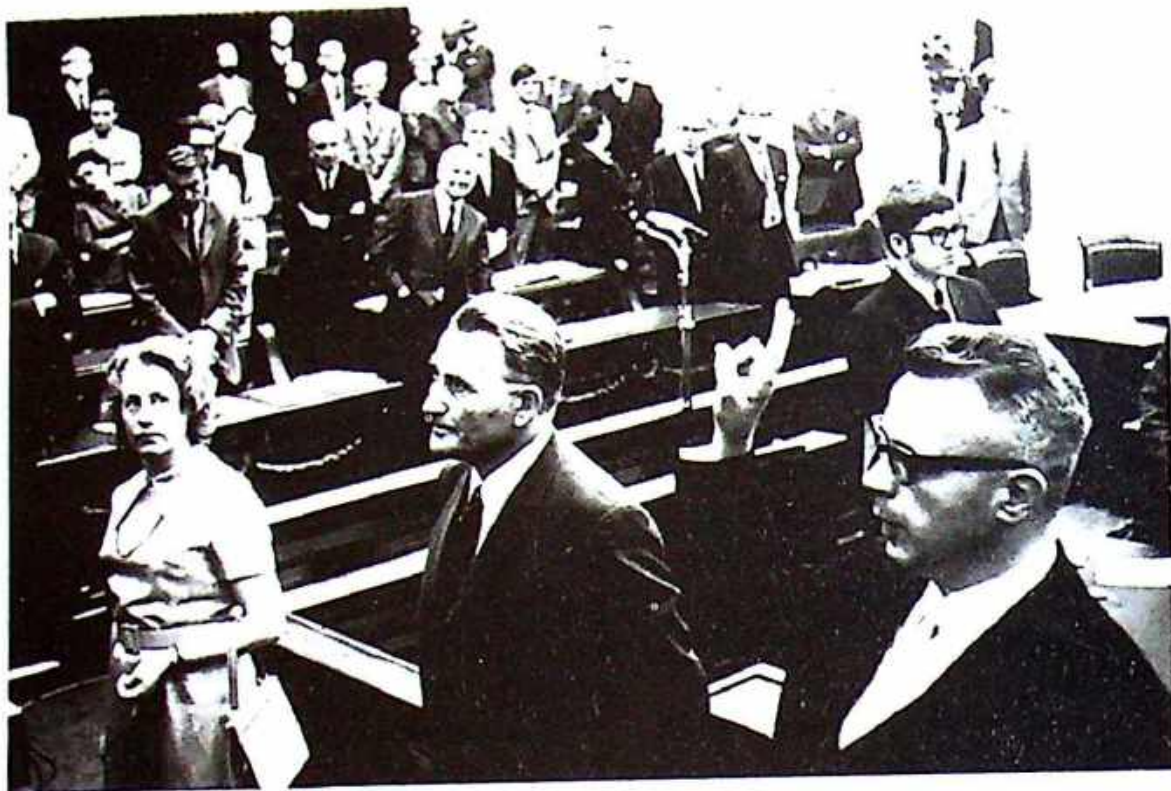
Volgens Jo Hoepelman, de toenmalige politiek sekretaris van de PSP, zou een samenwerking met de SWP vanwege de grote onderlinge verschillen de propaganda voor de PSP verzwakken. Waarschijnlijk vanuit dit oogmerk weersprak het partijbestuur van de PSP zelfs in een verklaring de berichten, dat er onderhandelingen met de SWP hadden plaatsgevonden. Deze verklaring was echter op zijn minst misleidend, omdat er wel degelijk gesprekken waren gevoerd tussen partijbestuurders van beide partijen. In deze gesprekken was volgens Hoepelman een belangrijk bezwaar, dat de PSP gezien het geringe succes van de SWP nauwelijks voordeel kon verwachten van de samenwerking, zoals die werd voorgesteld.⁶⁴

De Gemeenteraadsverkiezingen in 1962 maakten definitief duidelijk dat de SWP als politieke partij een mislukking was. Zelfs in Amsterdam werd niet meer dan 3936 (= 0,8%) stemmen gehaald.

Na 1962 ontstond langzamerhand door een gezamenlijke deelname aan akties en diskussies, met name tijdens de bijeenkomsten van de ISSS in Amsterdam, een toenadering tussen SWP'ers en PSP-leden. Deze toenadering werd gemakkelijker gemaakt, doordat de PSP in deze jaren meer aksent ging leggen op het socialistische deel van haar programma. De SWP'ers zelf maakten ook een ontwikkeling door, waarin zij zich steeds meer los maakten van hun traditionele kommunistische achtergrond.⁶⁵

'De Brug' werd in deze periode steeds meer een diskussie-orgaan voor geheel socialistisch links. In de loop van 1965 nam de redaktie van 'De Brug' het standpunt in, dat men zich beter bij de PSP kon aansluiten. Op 18 december 1965 werd hierover een ledenvergadering bijeen geroepen. Op deze vergadering waren ongeveer 30 mensen aanwezig. De SWP besloot hier de partij op te heffen en haar leden en de lezers van 'De Brug' op te roepen lid te worden van de PSP.

Dit besluit werd door het partijbestuur van de PSP met instemming begroet. De nieuwe leden werden hartelijk welkom geheten.⁶⁶ Bij enkele afdelingen, vooral waar de meer traditionele pacifisten de boventoon voerden, zoals bijvoorbeeld in Groningen, had men bezwaar tegen de wijze van toetreden van de oud-SWP-leden. Een aantal afdelingen wilde

3 mei 1969: Henk Gortzak (midden) keert terug in de Tweede Kamer, nu voor de PSP. (foto: ANEFO)

een zeer kritische houding aannemen bij hun aanmelding als lid. Op het kongres van de PSP in begin 1966 nam de voorzitter Hans Wiebenga hiertegen duidelijk stelling. De oud-SWP'ers traden niet kollektief, maar individueel toe en moesten als ieder ander behandeld worden.⁶⁷ Numeriek leverde de opheffing van de SWP voor de PSP niet veel op. Naar aanleiding van de oproep traden in eerste instantie slechts vijftien mensen toe. 'De Brug' had op dat moment nog slechts 300 abonnees.⁶⁸ Tot de nieuwe leden behoorden Henk Gortzak, Henk Hoogen, Jan de Jong en Frits Neyts. Door hun grote politieke ervaring zouden zij nog een belangrijke rol spelen in de PSP. Andere belangrijke mensen uit de Bruggroep of de SWP, zoals bijvoorbeeld Gerben Wagenaar, Frits Reuter en Bertus Brandsen, zijn echter nooit lid geworden van de PSP. In de toch al niet beste verhouding tot de CPN bracht de aansluiting van de SWP-leden geen verbetering. Toen Henk Gortzak in 1969 voor de PSP in de Tweede Kamer terugkeerde, schreef 'De Waarheid' bijvoorbeeld het volgende commentaar:

*"Een partij die zijn toevlucht moet nemen tot de politieke vuilnisbelt voor de bezetting van een kamerzetel kan geen enkel perspectief meer hebben."*⁶⁹

Moties die door Gortzak werden ingediend in de Kamer, werden alleen al om die reden door de CPN-fractie niet ondersteund.

Met de toetreding van de SWP-leden was een einde gekomen aan een toestroom in deze jaren van bekende linkse socialistten naar de PSP. In de PSP werd met tevredenheid teruggekeken op deze ontwikkeling. Hans Wiebenga schreef in 1966 naar aanleiding van de aansluiting van de SWP-leden, dat *"(. . .) hiermee gedemonstreerd wordt dat in de PSP de links-socialistische concentratie in Nederland te vinden is."*⁷⁰ Door politiek sekretaris Cor Hoek werd in zijn verslag uit 1965 aangegeven, dat men kans had gezien het beeld van de PSP als uitsluitend pacifistische partij te wijzigen: *"(. . .) het is duidelijker geworden dat ons pacifisme nauw verbonden is met het radicaal-socialisme."*⁷¹

Het meer op de voorgrond plaatsen van het socialisme kan inderdaad beschouwd worden als een belangrijk kenmerk van de PSP in deze periode. Deze ontwikkeling was tot uitdrukking gekomen in het programma, in de samenstelling van de partij en in de toegenomen aandacht voor sociaal-ekonomische akties.

Deze verandering viel in de tijd samen met een belangrijke rol van de PSP in de ban-de-bom-beweging. Op grond van deze ontwikkelingen kan men stellen dat beide elementen uit de verkiezingsleuze 'Socialisme zonder atoombom' meer gewicht hadden gekregen dan in de eerste jaren van de partij. Niettemin kwam er weinig verandering in het beeld van de partij bij het grote publiek, dat de PSP vooral bleef identificeren met haar pacifisme en het verzet tegen de kernbewapening.

V - Opgang en teleurstelling (1965-1968)

"Vandaag betekent de PSP een faktor van de eerste rang in het Nederlandse politieke leven." (Wiebenga in Bevrijding, 9-4-66)
"Wèl geloof ik, (. . .) dat de aanhang van de PSP nu tot reëlere proporties is teruggebracht." (Branderhorst in Radikaal, 16-2-67)

INLEIDING

In het midden van de jaren zestig kwamen enkele belangrijke veranderingen in de politieke verhoudingen van Nederland aan het licht. Het jongerenprotest breidde zich sterk uit, de monarchie kwam in opspraak en er ontstond een beweging tegen de Amerikaanse oorlogsvoering in Vietnam. Na verloop van tijd brachten deze ontwikkelingen beweging in het verstarde politieke bestel, dat lange tijd beheerst was geweest door verzuiling en koude oorlog.

In het voorgaande hebben we gezien hoe door relatief kleine groepen in Nederland tegen de koude oorlog was gestreden. Na 1965 zou hun protest langzamerhand meer aandacht krijgen en doordringen tot nieuwe groepen. Dit werd onder meer mogelijk gemaakt door het proces van 'ontzuiling'. Hiermee wordt bedoeld dat kerken en religies hun greep op het maatschappelijke en politieke leven via allerlei verzuilde, dat wil zeggen aan een bepaalde konfessie gebonden organisaties zagen vermindern. Al in de jaren vijftig was het erosieproces van de zuilen begonnen, maar de effecten ervan werden pas een tiental jaren later goed merkbaar.

De volgende factoren lagen hieraan ten grondslag. In de eerste plaats was er de groei van de bevolking en een daarmee gepaard gaande schaalvergroting van woon- en werkgemeenschappen. Traditionele sociale banden werden verbroken. Deze ontwikkeling hangt sterk samen met de structuurveranderingen in de ekonomie na 1945. Eigenlijk werd Nederland pas toen een industrieland. De beroepsbevolking in de landbouw liep sterk terug, terwijl het aantal mensen werkzaam in industrie en dienstverlening groeide. Tegelijkertijd nam de omvang van de bedrijven toe en werd het produktieproces steeds meer geautomatiseerd. Als laat-

ste faktor kan genoemd worden de stijging van de welvaart. Na 1962 be-
zweek de geleide loonpolitiek onder de overspannen arbeidsmarkt en
werd het loonpeil in korte tijd opgetrokken tot dat in andere Westerse
landen.¹

Enkele opvallende verschijningsvormen van dit proces van ontzuiling
waren de toename van de onkerkelijkheid en meer nog de stijging van
het aantal niet-praktiserende gelovigen, en de afbrokkeling van het kon-
fessionele organisatie-wezen. Dit laatste verschijnsel was het sterkst bij
de katholieke zuil. Onder katholieken kwam een radikalisering op gang,
die zich uitte in een meer strijd bare opstelling van het NKV en de vor-
ming van een progressieve vleugel in de KVP.

Het belangrijkste gevolg van de dekonfessionalisering voor de politieke
verhoudingen was de afbrokkeling van de aanhang van konfessionele
partijen. In de jaren vijftig haalden ze tezamen nog ruim de helft van de
stemmen, maar na 1963 begon hun percentage te dalen; van 52,3% in
1963 via 47,4% (1967) naar 36,2% in 1972. Bij de KVP was de achter-
uitgang nog opvallender. De aanhang van deze partij liep terug van
31% in 1946, naar 26,5% in 1967 en 18% in 1972.

Ook de sociaal-demokratische 'rode familie', die zich sinds de jaren
twintig naar het voorbeeld van de konfessionele zuilen had gevormd,
brokkelde af. De nauwe band met jeugdbeweging en kulturele organisa-
ties verdween en 'Het Vrije Volk' ging als landelijke krant tenonder.
Ook de kiezersaanhang van de PvdA slonk behoorlijk: van 32,7% in
1956 tot 28,0% in 1963 en 23,6% in 1967.

1. HET JONGERENPROTEST

Een belangrijk aspect van het ontzuilingsproces was dat de traditionele
organisaties veel jongeren niet meer aan zich wisten te binden. Al in de
jaren vijftig hadden de 'nozems' de gemoederen van vele opvoeders en
pedagogen beziggehouden, maar na 1960 werd de afkeer van de strakke
normen en tradities pas echt sterk. De jongeren ontwikkelden een eigen
(tegen-)cultuur (kleding, muziek, gewoonten), waarmee ze zich afzetten
tegen de oudere generatie.

De meest opvallende uiting van dit protest was de anarchistische jonge-
renbeweging Provo. De groep 'provoceerde' de heersende cultuur met
felle aanvallen op de symbolen van met name het gezag. Provo kwam di-

rekt voort uit de ban-de-bom-beweging, waarin overigens veel jongeren actief waren. Maar ook hier waren velen van hen al snel ontevreden met de voorzichtigheid van de ouderen, die van het protest, volgens de jongeren, een soort folklore maakten. Roel van Duyn schreef in een pamflet, waarin hij de oprichting van het blad 'PROVO' aankondigde:

*"Een jaarlijkse mars door amsterdam, uitgevoerd met de pijnlijke regelmaat en zinloosheid van een ritueel, houdt nog maar nauwelijks de vlam brandende. (. . .) Waar het woord en het demonstratieve gebaar falen moeten wij tot de daad en de aanval overgaan. Wij menen dat nog slechts een REBELLERENDE linkse beweging verandering kan brengen."*²

Provo was een zeer heterogene groep met volgens Bernhard de Vries, het eerste Gemeenteraadslid van de provo's in Amsterdam, als bindende elementen: *"de gemeenschappelijk beleden zin voor persoonlijke vrijheid, resulterend in een radikaal non-conformisme, militant anti-militarisme en een 'lief' anarchisme."*³

Kenmerkend voor hun verdere opstelling, met name die van Roel van Duyn, was het volledig afschrijven van de arbeidersklasse als mogelijke revolutionaire kracht, omdat die met handen en voeten aan het maatschappelijk systeem gebonden zou zijn. Daarom schiep hij een nieuw proletariaat, het 'provotariaat', bestaande uit alle opstandige jongeren: beatniks, nozems, kunstenaars en studenten.

De ludieke akties van provo's veroorzaakten paniek bij de autoriteiten in Amsterdam, die totaal geen raad wisten met de 'happenings'. De betekenis van Provo lag vooral in het op deze wijze belachelijk maken en aantasten van het gezag. Verder droegen de vaak originele en creatieve ideeën, bijvoorbeeld het 'witte-fietsen-plan', bij tot meer aandacht voor problemen van de welvaartsstaat met haar zinloze overkonsumptie, milieuvervuiling en verkeerschaos. Toen de overheid na enige tijd wat slimmer reageerde op de activiteiten van Provo, werd hun effect steeds geringer. Daarbij kwamen interne verschillen en een gebrek aan organisatie. Na het stormachtige jaar 1965 was het dan ook snel afgelopen voor Provo. De laatste happening was de plechtige begrafenis op 13 mei 1967 in het Vondelpark. Naar aanleiding hiervan schreef Henk Branderhorst in het PSP-blad 'Radikaal':

"Ondanks alle verschillen die er tussen ons en Provo waren - nu we

dit neerschrijven, is het alsof een dierbare dode herdacht moet worden, en in zekere zin is dat dan ook zo - danken ook wij een stuk inspiratie aan Provo, en we hopen die in de toekomst te putten uit die progressieve jongerenorganisaties waarin Provo en haar ideeën zijn ondergedoken.”⁴

Provo heeft in 1970 nog een opvolger gehad in de Kabouter-beweging, waarin ook Roel van Duyn weer een belangrijke rol speelde. Kabouter was een verzameling van allerlei konkrete, kleinschalige alternatieven voor de heersende cultuur. Een belangrijk verschil met Provo was dat Kabouter niet alleen in verzet kwam, maar vooral zelf aan het werk toog. In 1970 werd meegedaan aan de Gemeenteraadsverkiezingen, die met name in Amsterdam succesvol verliepen. Hoewel Kabouter vrij snel ten onder ging aan interne meningsverschillen, vooral op strategisch terrein, kan ze als een voorloper van en een inspiratiebron voor veel ‘alternatieve’ bewegingen uit de jaren zeventig beschouwd worden.

2. DE PSP EN HET JONGERENPROTEST

In tegenstelling tot de meeste andere linkse bladen was in de PSP-pers steeds met sympathie over Provo geschreven. Jacq. Engels konstateerde op veel punten verwantschap met de eigen pacifistische en radikaal-socialistische denkbeelden. De opstandigheid van de jeugd sprak hem, zelf afkomstig uit de vooroorlogse jeugdbeweging, wel aan.⁵ In het partijbestuur leefde de verwachting dat de provo's op den duur wel naar de PSP zouden toegroeien. In de woorden van partijbestuurder De Wolf: “*provoïsme is voorportaal voor de PSP*”.⁶ Er werd zelfs overwogen om officieel contact op te nemen met Provo, maar hiervan zag men af omdat de groep zelf aan de Gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam besloot deel te nemen en daarbij ook een zetel haalde. Bij de verkiezingen bleek hoezeer de achterban van de PSP in Amsterdam zich tot Provo aangetrokken voelde. Het grootste deel van het electoraat van Provo bestond uit voormalige PSP-kiezers.⁷

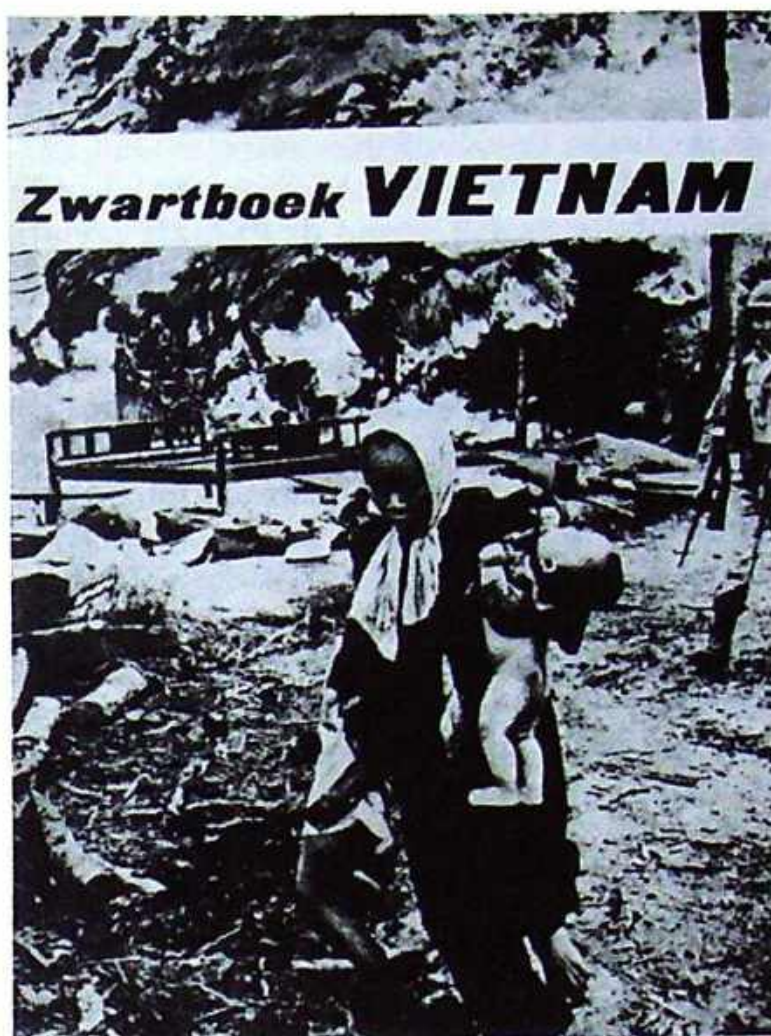
De PSP had vrijwel van het begin van haar bestaan af goede contacten onderhouden met linkse jongerenorganisaties. Toen dit de gewone partijbestuurders teveel tijd begon te kosten werd in oktober 1965 zelfs een speciale jongerensekretaris in het partijbestuur gekozen. Deze functie werd eerst vervuld door de jeugdwerker Piet de Bruin, die na een jaar

ekonomische en strategische belangen veilig te stellen.¹⁵ Tijdens het PSP-kongres in Rotterdam (3 en 4 oktober 1964) was als één van de meest urgente doelstellingen op internationaal gebied aangenomen: *"Het terugtrekken van buitenlandse troepen uit Vietnam"*.¹⁶ De verdere uitbreiding van de Amerikaanse interventie in februari 1965, de systematische bombardementen op Noord-Vietnam en het zenden van grote aantallen militairen, was voor de PSP aanleiding om als eerste partij in Nederland een campagne op touw te zetten. De start van de actie was een lange verklaring van het partijbestuur, waarin werd gesteld dat door het optreden van de VS de wereldvrede opnieuw ernstig in gevaar werd gebracht en dat geen van de snel opeenvolgende regeringen in Zuid-Vietnam steunde op de wil van het volk.

*"Het partijbestuur van de Pacifistisch Socialistische Partij veroordeelt dan ook dit militaire avontuur en is van mening, dat slechts met vrije verkiezingen in geheel Vietnam - zoals reeds is vastgelegd in de overeenkomst van Genève in 1954 - en met neutralisering van dit gebied de belangen van het Vietnamese volk worden gediend."*¹⁷

In een begeleidend artikel in 'Bevrijding' wees Van der Lek op de belangrijke ideologische achtergronden van de politiek van de VS. Hij stelde dat die *"gebaseerd is op een bot en onwaarachtig anti-communisme"* en dat de VS geloofden een 'heilige missie' uit te voeren door de opkomende kommunistische ideologie te bedwingen, waarbij alle volkeren zich zouden moeten opofferen voor die Amerikaanse kruistocht. De volgende stap was het organiseren van een openbare protestbijeenkomst op 9 maart in Amsterdam. Voor een volle zaal in Krasnapolsky spraken hier voor de PSP Lankhorst en De Graaf en verder prof. W.F. Wertheim en de partijloze pacifist Inne de Jong. De bijeenkomst deed een dringend beroep op de Nederlandse regering bij de VS te protesteren.¹⁸ Deze bijeenkomst werd direkt gevolgd door openbare vergaderingen in Groningen, Den Haag en Hoorn. In Den Haag werd verder door de PSP-afdeling op 20 maart een demonstratie gehouden.

Een belangrijk onderdeel van de campagne was het uitbrengen door de PSP van het 'Zwartboek Vietnam' in mei 1965. Dit Zwartboek was op verzoek van het partijbestuur geschreven door Sietse Bosgra, Cees le Pair en Fries de Vries, allen leden van de 'kommissie buitenlands beleid' van de PSP en eerder betrokken bij het Comité 29 november 1962. Het was de eerste publikatie in Nederland met een uitstekend gedokumen-

Het 'zwartboek Vietnam' uitgegeven door de PSP in 1965. De eerste Nederlandse publikatie met een uitstekend gedocumenteerd overzicht van de werkelijke gebeurtenissen in Vietnam.

teerd overzicht van de werkelijke gebeurtenissen en achtergronden van de strijd in Vietnam, grotendeels gebaseerd op berichtgeving van gezaghebbende internationale kranten als 'Le Monde'. Door de PSP-afdelingen werd hard gewerkt aan de verspreiding van het Zwartboek. In de maanden mei en juni werden 4000 exemplaren verkocht van de eerste, nog gestencilde drukken. Hierna verschenen regelmatig nieuwe en verbeterde drukken. In oktober 1967 waren er maar liefst 20.000 exemplaren verkocht. Van het Zwartboek verschenen bovendien een Engelse en een Duitse vertaling, die in de VS, Engeland en West-Duitsland werden verspreid.¹⁹

In oktober 1965 bereikte de campagne van de PSP haar hoogtepunt. Toen werden in ongeveer twintig plaatsen openbare vergaderingen gehouden. Er verscheen een speciaal nummer van 'Bevrijding' en ter ondersteuning van de actie bracht de PSP een film uit: 'Vietnam, rijst met

napalm'.²⁰ Tenslotte stelde de PSP haar gironummer beschikbaar voor een financiële steunactie. Het binnengekomen geld ging via het Rode Kruis naar het Vietnamese bevrijdingsfront en was uitsluitend bestemd voor medische doeleinden.

Sinds het jaar 1965 werd Vietnam ook een belangrijk onderdeel van de parlementaire activiteit van de PSP. Het eerste Kamerdebat over de oorlog in Vietnam vond plaats in mei 1965. Het was het gevolg van de vragen die Slotemaker de Bruine al in februari had gesteld. Vooral tijdens dit debat bleek hoe groot het verschil was tussen de opvattingen van de PSP en CPN enerzijds en alle andere partijen anderzijds. De regering Marijnen (KVP, CHU, ARP, VVD) had zich altijd getrouw achter de VS opgesteld. Bij de bombardementen op Noord-Vietnam in februari 1965 verklaarde zij: *"Bij de Nederlandse regering bestaat begrip voor het streven van de regering der V.S. om Zuid-Vietnam in staat te stellen zijn nationale integriteit te handhaven."*²¹ Het optreden van de nieuwe regering-Cals, waarin CHU en VVD waren vervangen door de PvdA, bracht geen wijziging in de steun aan de VS.

Tijdens zijn interpellatie kreeg Slotemaker alleen enige steun van de CPN. De Tweede Kamer nam een motie aan van de PvdA'er Ruygers, waarin weliswaar werd gepleit voor een wapenstilstand, maar verder de mening werd uitgesproken

*"dat de voornaamste oorzaak van de toegenomen spanningen ligt in de houding van Peking-China, en dat de Verenigde Staten in hun uiteindelijke politieke doelstelling: een dam op te werpen tegen het opdringen van communistisch China en Azië, recht hebben op begrip en op steun van hun bondgenoten in de NAVO."*²²

Alleen PSP en CPN stemden tegen. Tussen beide partijen was er overigens wel een verschil van standpunt. Gemeenschappelijk was het uitgangspunt van het recht op zelfbeschikking voor het Vietnamese volk en de onvoorwaardelijke terugtrekking van alle buitenlandse troepen. De aandrang van de PSP op een staakt-het-vuren, werd echter door de CPN in het debat als onvoldoende verworpen. In 'Bevrijding' werd het CPN-standpunt aldus samengevat: *"De Amerikanen moeten onmiddellijk uit Zuid-Vietnam verdwijnen, liefst er uitgeslagen worden."* Het PSP-kommentaar hierop: *"Misschien hebben ze wel gelijk, maar op die manier lost men geen internationale conflicten op"*.²³

Voor een deel viel het protest tegen de oorlog in Vietnam samen met de ban-de-bom-akties. Tijdens de paasmars van 1965 werden ook Vietnam-

leuzen meegevoerd en ook latere vredesakties kwamen in het teken van het Vietnamprotest te staan.²⁴

Net als bij het atoombom-protest speelden jongeren in de Vietnam-beweging een belangrijke rol. In het voorjaar van 1965 was door een aantal politieke jongerengroepen de inmenging van de VS in Vietnam al veroordeeld. Daarna werd, op initiatief van Sietse Bosgra en Ton Regtien, de oprichter van de Studenten Vakbeweging (SVB) (zie hoofdstuk VII), een voorbereidende vergadering bijeengeroepen om zich te bezinnen op verdere akties. Aan dit overleg, dat plaatsvond op 6 juli 1965, namen naast studenten- en jongerenorganisaties ook het Comité 29 november 1962 en de met de CPN verbonden jeugdorganisaties deel.²⁵ Er werd besloten een grote vergadering te beleggen en te komen tot een zo breed mogelijk comité. De vergadering werd gehouden op 25 september 1965 in Krasnapolsky te Amsterdam. Er waren ongeveer 1000 bezoekers. Hier werd het 'Jongerencomitee vrede en zelfbeschikking voor Vietnam' opgericht, dat al meteen van zich deed spreken: nog dezelfde dag werd begonnen met een protestwacht van tien dagen en nachten bij het Amerikaanse konsulaat in Amsterdam.²⁶ Door de Algemene Studenten Vereniging Amsterdam (ASVA) werd op 29 oktober 1965 een drukbezochte Vietnam-teach-in gehouden in de Amsterdamse Koopmansbeurs. Dergelijke bijeenkomsten werden spoedig daarna ook in andere steden gehouden en hadden een aanzienlijk aandeel in de verspreiding van de beweging. Voorzitter van het jongerencomité werd de SVB'er Huib Riethof. Het sekretariaat was in handen van het ANJV, dat een grote stempel op de organisatie drukte, hetgeen voortdurend moeilijkheden met de andere groepen veroorzaakte. Het comité bleef tot in 1967 bestaan en organiseerde verschillende demonstraties en protestbijeenkomsten. Met het ontstaan van andere actiegroepen op dit terrein werd haar betekenis echter steeds geringer en toen het ANJV zich in 1967 uit het comité terugtrok, betekende dat het feitelijke einde van de organisatie.²⁷

de beweging na 1965

In de jaren na 1965 zou de protestbeweging tegen de oorlog in Vietnam een grote vlucht nemen. Binnen de beweging trad aan de ene kant een radikalisering en aan de andere kant een verbreding op. Beide ontwikkelingen, in tijd opeenvolgend, kwamen tot uiting in nieuwe organisaties. De radikalisering van het protest werd belichaamd in de activiteiten van de 'Actiegroep Vietnam', die op 21 april 1966 werd opgericht. De Ame-

rikaanse hoogleraar John Swanley en de Engelsman Kenneth Lee, beide leden van het Genootschap der Quakers, waren aan de vooravond van de paasmars van 1966 bij het 1961 Comité voor de Vrede op bezoek, om het protest inzake Vietnam te stimuleren. Vanwege de plotselinge dood van de sekretaris van het Comité, Rien Buter sr., trad het PSP-Eerste Kamerlid Otto Boetes, ook al een quaker, als gastheer op. Boetes zou de voornaamste woordvoerder van de 'Actiegroep Vietnam' worden.

De Actiegroep, die behalve uit PSP-ers ook bestond uit Provo's, SJ-ers en andere non-konformisten, was een voortzetting van het Comité Stil Protest, dat tijdens de paasmars van 1966 opriep tot een meer opstandig protest "*tegen zaken als militaire demagogie en kernbewapeningspolitiek*".²⁸ Dit comité had al een niet aangevraagde betoging tegen kernwapens georganiseerd en dit idee werd door de Actiegroep overgenomen. Op deze manier probeerde men te ontkomen aan de toen nog gebruikelijke censuur op de leuzen.²⁹ Vanaf april 1966 werd op iedere derde zondag van de maand een stille protestmars gehouden. Men weigerde hiervoor een vergunning aan te vragen en liep over de stoep. De eerste marsen verliepen rustig en gewelddoos en pas toen de politie begon in te grijpen ontstonden er rellen. In juli volgde de actie-Koppejan, waarbij de demonstranten werden opgepakt en met vrachtauto's afgevoerd tot de grens van de gemeente.³⁰ Hierdoor kregen de akties veel publiciteit en de deelname groeide. De mars van 21 augustus was met ruim 1500 betogers een rekord.

Naast demonstraties vonden er ook andere activiteiten plaats. In juni verscheen het eerste nummer van het 'Vietnam-bulletin', waarin jarenlang achtergronden van de vrijheidstrijd zouden worden behandeld. Het Vietnam-bulletin was een initiatief van Sietse Bosgra en werd uitgegeven door de ASVA. In het begin werd financiële steun gegeven door het partijbestuur van de PSP.³¹ Verder werd in de zomer van 1966 door de Goesse leraar K.F. Bouman een actie gevoerd voor een nieuw Vietnamdebat in de Tweede Kamer. Hij zette een petitie op touw waaronder 60.000 handtekeningen werden verzameld. Door vele afdelingen van de PSP werd actief meegewerkt aan het ophalen van de handtekeningen.³²

Deze twee activiteiten legden een basis voor de verbreding van de Vietnam-beweging.

Niet iedereen binnen de PSP was even gelukkig met de wijze van aktievoeren van Otto Boetes en de Actiegroep. Piet Nak, een oud-CPN-er die

zich in mei 1966 bij de PSP had aangesloten, vond dat mensen werden afgeschrikt door de radikale methodes van Boetes. Hij wilde een massale en zo breed mogelijke beweging, die voorzichtiger zou opereren; felle anti-Amerikaanse standpunten moesten achterwege gelaten worden omdat de meerderheid van het Nederlandse volk de Amerikanen nog altijd zag als 'onze' bevrijders. Nak, die nog een zekere bekendheid genoot door zijn werk in de februaristaking van 1941, nam in april 1967 het initiatief tot een breed opgezet 'Comité-Vietnam'. Onder de leden van dit Comité bevonden zich, behalve PSP-leden als Saar Boerlage, Aart van Zoest en Co Dankkaart, ook PvdA-ers (Piet Dankert, J. Th. Degenkamp, Rein van der Leeuw) en zelfs leden van de ARP en KVP (Mr. P. H. Kooymans en A. Prins).³³

De eerste demonstratie - met vergunning van de politie - was op 20 mei 1967 in Amsterdam. In een stille tocht liepen ongeveer 10.000 mensen onder de leuzen 'Vrede in Vietnam' en 'Stop de bombardementen'.³⁴ Dit was verreweg de grootste Vietnambetoging tot dan toe. De tactiek van Piet Nak om het protest te verbreden was uitstekend geslaagd. Kort na de demonstratie organiseerde het Comité een handtekeningenactie voor de eisen:

- onvoorwaardelijke stopzetting van de bombardementen
- erkenning van het Bevrijdingsfront als onderhandelingspartner
- vermindering van de gevechtshandelingen door alle partijen.

De petitie was gericht aan de Tweede Kamer, waar 25 augustus 1967 eindelijk het Vietnam-debat zou plaatsvinden, waarop al lange tijd was aangedrongen. Piet Nak kon op die dag 60.000 handtekeningen overhandigen. Bij het verzamelen van die handtekeningen speelden de PSP-afdelingen, hiertoe opgeroepen door het partijbestuur, opnieuw een belangrijke rol.³⁵

In het Vietnam-debat bleek enige verschuiving in de standpunten van een aantal partijen, vooral op het punt van de bombardementen op Noord-Vietnam. Er werd een zeer gematigde motie van de KVP-er Schuyt aangenomen, waarin de regering werd verzocht er bij de Amerikaanse regering op aan te dringen de bombardementen te beëindigen. PvdA en D'66 ging dit niet ver genoeg. Zij wilden nu een onvoorwaardelijke stopzetting van de bombardementen. Een motie van Van der Spek, die sinds de verkiezingen van februari 1967 voor de PSP in de Tweede Kamer zat, kreeg slechts steun van de PSP en twee PvdA-ers.³⁶ Het CPN-Tweede Kamerlid Marcus Bakker legde de PSP-motie, en ook een petitie, uit als een oproep aan het Vietnamese Bevrijdingsfront om de strijd te staken, terwijl de Amerikanen nog in Vietnam waren. Dat zou

betekenen dat het Bevrijdingsfront een nederlaag zou erkennen. Hij vond de motie dan ook te weinig anti-Amerikaans. De CPN fractie stemde daarom tegen. Overigens werd zelfs de motie Schuyt door minister Luns niet uitgevoerd.

Na dit Vietnam-debat kwam in oktober 1967 het voorlopige hoogtepunt van de akties. De 21e oktober was een internationale dag van protest tegen de oorlog in Vietnam. Voor het Pentagon in Washington werd door ongeveer 150.000 mensen betoogd en in Nederland organiseerde het Comité-Vietnam een demonstratie in Amsterdam. Hieraan namen 12 à 15.000 mensen deel. Na afloop hield prof. B. Delfgaauw een rede, waarin hij president Johnson een oorlogsmisdadiger volgens de maatstaven van Neurenberg en Tokio noemde. Hij werd voor deze uitspraak niet veroordeeld, dit in tegenstelling tot anderen die na het roepen van de leuze 'Johnson moordenaar' wegens belediging van een bevriend staatshoofd waren vervolgd.

Rond de demonstratie op 21 oktober kwamen de al eerder aanwezige tegenstellingen in de beweging tot een uitbarsting. Kranten als 'Het Parool' en 'De Telegraaf' schreven uitvoerig over de onderlinge conflicten.³⁷ De achtergrond hiervan lag in het verschil in strategie tussen het Comité en de Actiegroep: aan de ene kant een voorzichtige benadering, gericht op massaal protest, en aan de andere kant een radikaal en non-konformistisch protest. Dit was een probleem, dat zich ook al in de ban-de-bom-beweging had voorgedaan, waar het Comité 1961 voor de Vrede en het Comité 29 november 1962 soms tegenover elkaar stonden. Wat dit strategische verschil deed eskaleren tot een grote ruzie, waren persoonlijke tegenstellingen tussen Nak en Boetes, die beiden zeer emotionele en individualistisch ingestelde personen waren.

Door het konflikt kwam de PSP in een lastig parket. Zowel de Actiegroep als het Comité hadden formeel geen band met de PSP, maar in beide groepen waren PSP-leden actief en de twee hoofdpersonen waren lid van de PSP. Een officiële keuze tussen beide groepen werd door de PSP nooit gedaan. Wel bestond er bij het partijbestuur en de redactie van 'Radikaal' een voorkeur voor een brede aanpak. Al in 1966 waren vraagtekens geplaatst bij de effectiviteit van de betogingen van Boetes. Het demonstreren zonder vergunning hield het gevaar in mensen aan te trekken die op rellen belust waren.³⁸ Het karakter van het protest werd teveel bepaald door de confrontaties met de politie. Een verbreding van het verzet werd toegejuicht in 'Radikaal', terwijl het sektarische karakter van Boetes' activiteiten werd gekritiseerd:

*Otto Boetes, gewapend met veel
lektuur, vertrekt van Schiphol
voor een bezoek aan Vietnam op
uitnodiging van het Vietnamees
Vredes Comité Hanoi
(21 augustus 1976).
(foto: ANEFO)*

*Piet Nak, voorzitter van het comité 'Vrede
Vietnam' overhandigt 60.000
handtekeningen aan Twrede Kamer-
voorzitter Van Thiel (25 augustus 1967).
(foto: ANP)*

*Lankhorst, Van der Spek en Van der Lek
(v.l.n.r.) demonstreren voor het Konsulaat
van de Verenigde Staten tegen de
aanwezigheid van Amerikanen in Vietnam
(27 november 1967). (foto: ANEFO)*

*"Men overtuigt niet, men trekt geen nieuwe groepen aan, terwijl de verontrusting ook buiten de kring van demonstranten zienderogen en horenderoren toeneemt."*³⁹

In het partijbestuur werd in het konflikt echter wel uitgegaan van het bestaansrecht van beide groepen, die elkaar in hun activiteiten juist zouden kunnen aanvullen. De taak van het Comité moest zijn om onder brede bevolkingsgroepen te werken, terwijl de Actiegroep verdergaande akties moest voeren.⁴⁰ Moeizame bemiddelingspogingen van partijbestuurders leverden weinig op. Als gevolg van de ruzie stapten bovendien enkele leden, onder wie Nak en Van Zoest, uit de PSP. Een ander, meer positief gevolg was een interne reorganisatie van het Comité-Vietnam, dat werd omgevormd tot een nationale organisatie. Daarnaast werd de oprichting van plaatselijke komité's gestimuleerd. Afdelingen en leden van de PSP hadden hierin veelal een aktief aandeel.

De latere geschiedenis van de Vietnam-beweging kan in dit verband wat korter worden aangeduid. Hoewel vele PSP-leden in de beweging aktief bleven, speelde de PSP als partij minder een rol. Niet alleen was de basis van de beweging veel groter geworden, ook haar karakter veranderde. Dit laatste was vooral een gevolg van het verloop van de strijd in Vietnam. Door de zware verliezen van de Amerikanen (Tet-offensief in 1968), het staken van de bombardementen in oktober 1968 en het beëindigen van de onderhandelingen in Parijs in januari 1969, leek een snel einde van de strijd nabij. De oorlog werd echter ondanks de schijn van het tegendeel, onder president Nixon op grote schaal voortgezet. Op landelijk nivo zakte de beweging in Nederland tijdelijk toch enigszins in. Het Comité-Vietnam organiseerde geen demonstraties meer en bloedde in de loop van 1969 langzaam dood. De meeste aktiviteit werd nog ontplooid door het Medisch Comité Vietnam, dat in december 1968 was opgericht door de arts Van Rhijn en zich ten doel stelde medikamenten naar Noord-Vietnam en de bevrijde gebieden in het zuiden te verzenden. Het Medisch Comité werd de spil waaromheen veel akties werden gevoerd die voor het merendeel een lokaal karakter hadden. Werkelijk massaal zou de beweging in het begin van de jaren zeventig worden. De belangrijkste oorzaak hiervan was de eskalatie van de oorlog. De VS hervatten de bombardementen op Noord-Vietnam en deden invallen in Laos en Cambodja, waardoor de oorlog nog tot 1973 zou voortwoeden.

Eerst plaatselijk en vanaf 1972 ook landelijk kwam een brede Vietnam-

beweging tot stand. In de plaatselijke comité's waren voor het eerst politieke partijen en andere maatschappelijke groeperingen, waaronder kerken, vertegenwoordigd. Door PvdA en D'66 werd nu ook deelgenomen aan de beweging. Tot 1969 was hun deelname grotendeels beperkt gebleven tot het optreden van sommige afdelingen en personen. De PvdA had pas in november 1969 voor het eerst haar steun betuigd aan een Vietnam-demonstratie.⁴¹ In de periode 1969-1972 deed de CPN pogingen om de beweging te domineren. Dit leidde vooral in de plaatselijke comité's vaak tot moeilijkheden. De steunverlening door het Medisch Comité werd door de CPN ronduit tegengewerkt, onder meer met behulp van een eigen actie 'Hulp aan Vietnam'. In 1971 werd door het ANJV het initiatief genomen tot het 'comité Jongeren voor Vietnam', dat een brede samenstelling kende, van ANJV en FJG tot ARJOS.⁴² De PSP kon hiervan worden uitgesloten met het argument dat zij geen jongerenorganisatie had. Overigens was het irritante gedrag van de kommunisten ook in dit comité aanleiding tot conflicten.⁴³

De akties waren in 1971 en 1972 nog veelal plaatselijk gericht. Pas na de kerstbombardementen in 1972 vonden grote demonstraties op landelijke schaal plaats. De grootste werd gehouden op 6 januari 1973 in Utrecht waar ongeveer 100.000 mensen aan deelnamen. Het was tot dan toe de grootste na-oorlogse demonstratie in Nederland. Dit massale protest was een duidelijk teken dat een doorbraak in de publieke opinie had plaatsgevonden. Aan de organisatie namen nu behalve alle linkse partijen zelfs ARP en KVP deel en ook de regering sprak bij monde van minister Schmelzer haar ondubbelzinnige afkeuring uit over de bombardementen.

De grote weerstand in de westelijke wereld tegen Nixon's politiek was een belangrijke reden waarom de VS eindelijk bereid waren de mislukking van hun optreden te erkennen. Met het akkoord van Parijs in januari 1973 kwam tenslotte een einde aan de Amerikaanse oorlogsvoering die tot een van de meest onmenselijke in de geschiedenis was uitgegroeid.

Terugblikkend op de rol van de PSP in de Vietnam-beweging kan gesteld worden dat die in de eerste fase van de beweging (1964-1968) groter is geweest dan in de latere jaren (1969-1973). Het initiatief tot het protest ontstond in PSP-kringen en de partij heeft een enorm stimulerende rol gespeeld in de eerste jaren, hetgeen een basis heeft gelegd voor de uitbouw van de beweging in latere jaren. Naarmate de beweging echter een breder karakter kreeg en andere groepen en partijen erbij betro-

ken raakten, trad de aktiviteit van de PSP minder op de voorgrond. In het parlement bleef de PSP, lange tijd alleen samen met de CPN, opkomen voor het zelfbeschikkingsrecht van de Vietnamezen. Plaatselijk speelden PSP-leden en -afdelingen een rol bij het opzetten van steunacties en Vietnam-komit  s. De betekenis van deze bijdrage was uiteraard afhankelijk van de organisatorische kracht van de afdelingen. In een aantal steden is deze bijdrage aanzienlijk geweest. Tenslotte had de strijd in Vietnam ook op de PSP zelf een onmiskenbare invloed. Het denken over imperialisme en het gebruik van geweld door bevrijdingsbewegingen hebben in deze jaren een belangrijke ontwikkeling doorgemaakt.⁴⁴

4. DE MONARCHIE

De protestbeweging van geradikaliseerde jongeren kwam tot een hoogtepunt rond het huwelijk van Beatrix met de Duitser Claus von Amsberg op 10 maart 1966. Hun protest tegen de monarchie, bij uitstek het symbool van het heersengezag, kwam samen met de bij veel Nederlanders levende verontwaardiging over de nationaliteit van de huwelijkskandidaat, die bovendien onder het Nazi-bewind bij de Wehrmacht had gediend. Voor de PSP was het huwelijk de aanleiding om met een duidelijk republikeins standpunt te komen. Tot die tijd waren er geen redenen geweest hierover een officieel partijstandpunt te formuleren: *"de binnen de PSP levende opvattingen lieten echter een duidelijke voorkeur voor de republikeinse staatsvorm blijken."*⁴⁵ En toen het koningshuis in 1964 voor het eerst tijdens het bestaan van de PSP in opspraak raakte door het huwelijk van Irene, werd in 'Bevrijding' de monarchie een *"anachronistische toestand"* genoemd.⁴⁶ Toen de fractievoorzitters van de politieke partijen in juni 1965 werden ingelicht over het voorgenomen huwelijk van Beatrix had alleen de PSP-er Lankhorst een duidelijk afwijkend geluid:

*"De uitspraak houdt in, dat wij de monarchie uit de tijd achten, niet in overeenstemming met de democratie, terwijl de monarchie degene die het koningschap moet vervullen, alsmede de leden van diens gezien, in een bijna niet meer leefbare positie plaatst."*⁴⁷

De PSP legde dus een nadrukkelijk verband tussen de 'affaires' rond het

koningshuis en het principe van de staatsvorm. Men trok met dit standpunt zeer veel aandacht in de nieuwsmedia. Verder werd deze visie in een aantal openbare vergaderingen uiteengezet. De grootste was een bijeenkomst op 8 november 1965 in Amsterdam, waar Fred van der Spek, Bernard van Tijn en de schrijfster Annie Romein-Verschoor de 300 aanwezigen toespraken.⁴⁸ In 'Bevrijding' werd bovendien opgeroepen een petitie tegen de goedkeuringswet te ondersteunen.⁴⁹ Deze petitie was het initiatief van een groep vooraanstaande kunstenaars en intellectuelen en was uitsluitend gericht tegen het huwelijk. Hun woordvoerders waakten er behoedzaam voor een standpunt tegen de monarchie uit te spreken. De actie leverde ongeveer 66.000 handtekeningen op, maar had verder geen resultaat.⁵⁰

Met haar opstelling sloot de PSP aan bij de republikeinse traditie die van oudsher in de socialistische beweging bestond. Zij was de enige politieke partij die het huwelijk afwees. De PvdA steunde in regering en parlement de goedkeuringswet, ondanks het verzet dat ook in eigen kring bestond. Een uitgelekte brief van PvdA-fractievoorzitter G.M. Nederhorst aan enkele verontruste brievenverzenders, geeft een goed inzicht in de moeilijke positie, waarin de PvdA zich bevond. Nederhorst stelde aan de ene kant dat de PvdA zich tegen het huwelijk verzet zou hebben, als zij maar tijdig en vertrouwelijk in kennis was gesteld van de plannen van Beatrix. Nu dit niet was gebeurd, legde de PvdA zich erbij neer, omdat men geen 'koningskwesitie' wilde.

*"Kort gezegd komt ons standpunt er dus op neer, dat wij van de weigering zo'n grote vertroebeling van de politieke verhoudingen in Nederland verwachten, dat het normaal functioneren van een democratisch stelsel hierdoor ernstig zou worden belemmerd en de reactionaire krachten (Telegraaf, Elsevier) de volle wind in de zeilen zouden krijgen."*⁵¹

Uiteindelijk stemden in de Tweede Kamer vijf PvdA-leden tegen de goedkeuringswet en twee tegen de noodzakelijke naturalisatie van Claus.

Ook de CPN had het zeer moeilijk met deze zaak. Op grond van haar verzetsverleden zou men in ieder geval een protest tegen de persoon van Claus kunnen verwachten. In het eerste commentaar waarschuwde Marcus Bakker echter alleen tegen een overhaasting van een beslissing, zonder een standpunt in te nemen over de kwestie zelf. Door de CPN werd enorm gehamerd op de gevaren voor de aantasting van de democratie,

Gooi uw rookbom in de stembus

Kies dan nu **PSP** no 7
Tien keer zo rood

*PSP verkiezingsaffiche uit 1967
met zinspelingen op zowel 'het
huwelijk' als Nieuw Links in de
PvdA.*

die zouden bestaan als de monarchie in discussie kwam.

*"Niet het wèl of niet voortbestaan van de monarchie is nu aan de orde, maar het behoud van de constitutionele grondslagen. Hier is dus de Grondwet en daarmee de parlementaire democratie als zodanig in het geding."*⁵²

Hoewel in hetzelfde artikel in 'De Waarheid' stelling werd genomen tegen een goedkeuringswet, stemde de CPN in de Tweede Kamer niet tegen. De fractie was bij de stemming afwezig, volgens Bakker omdat het geen normale wet, maar "een voldongen feit" was.⁵³ De houding van de PSP werd door de CPN fel bestreden. In 'De Waarheid' van 19 november 1965 verscheen een "open brief aan de aanhangers van de PSP". Daarin werd de PSP verweten het huwelijk aan te grijpen voor een "principiële" actie tegen de monarchie. Het kramachtige standpunt van de CPN wordt goed duidelijk aan de hand van het volgende citaat uit deze open brief:

*"Het gaat niet om 'voor of tegen de monarchie', maar om 'voor of tegen het gevaar van het Duitse revanchisme'. Alles wat daarvan afleidt is verwerpelijk."*⁵⁴

In de PSP was men overigens, in tegenstelling tot de suggestie van de CPN, niet onverdeeld gelukkig met de enorme publiciteit over haar republikeinse standpunt. In 'Bevrijding' werd in december 1965 geschreven dat deze zaak tegen de bedoeling in teveel aandacht dreigde te krijgen en men konkludeerde dat teruggekeerd moest worden *"tot de hoofdzaken van ons politieke leven"*.⁵⁵

Rond het huwelijk zelf ondernam de PSP dan ook geen activiteiten meer. Na aanvaarding in het parlement werd de zaak als afgedaan beschouwd. Uiteraard namen PSP-leden in vertegenwoordigende lichamen niet deel aan de festiviteiten, maar aan andere demonstraties was geen behoefte meer.⁵⁶ Op de huwelijksdag zelf bleven de protesten echter niet uit. Het in SJ-kringen opgerichte 'Komitee R'⁵⁷ organiseerde op 10 maart 's ochtends een bloemlegging bij de Dokwerker. Deze groeide uit tot een spontane demonstratie die in het centrum van Amsterdam door de politie uiteengeslagen werd. De roemruchte rookbom in de trouwstoet kon overigens niet verhinderd worden. De gehele dag bleef de politie inslaan op groepen jongeren in de stad. Het protest had in hoofdzaak een spontaan karakter, slechts Provo en SJ deden 'georganiseerd' mee. Ruim een week later, op 19 maart, werd een fototentoonstelling over het politieoptreden op de huwelijksdag geopend. Hierbij kwam het opnieuw tot gevechten met de politie.

Op het politieoptreden werd door de PSP scherpe kritiek uitgeoefend. Nadat mevrouw Brautigam van de PvdA al vragen had gesteld over het gebeuren op 10 maart stelde PSP-kamerlid Bruggeman het ingrijpen op de 19de aan de orde. Hij verlangde een grondig onderzoek van een onpartijdige instantie. Ook de CPN oefende, bij monde van Bakker, scherpe kritiek uit op het politieoptreden.

5. GROEI EN ORGANISATIE VAN DE PSP

De opschudding rond het huwelijk van Beatrix, gevolgd door het politieoptreden in Amsterdam tegen protesterende jongeren, viel midden in de aanloop tot de verkiezingen voor de Provinciale Staten, die op 23 maart 1966 gehouden zouden worden. Waarschijnlijk als gevolg van haar

houding inzake de monarchie wist de PSP een grote winst te behalen. Zij haalde 5% van de stemmen, wat bij de Tweede Kamerverkiezingen goed geweest zou zijn voor 7 zetels. In de Staten ging de PSP van 13 naar 24 zetels, waarvan 8 in Noord-Holland en 5 in Zuid-Holland. In de totale uitslag was zeer opvallend het verlies van de grote partijen. Vooral de PvdA verloor sterk en haalde met 23,4% het laagste resultaat uit haar geschiedenis. Het verlies van de PvdA kwam niet alleen ten goede aan de PSP, maar ook aan de Boerenpartij. Koekoek haalde een enorme winst en kwam op 7% van de stemmen. De uitslag liet daarmee de radikalisering zien, zowel naar rechts als naar links, waarbij links als geheel (PvdA, PSP, CPN) door het verlies van de PvdA in aanhang terugliep.⁵⁸ Volgens PSP-voorzitter Wiebenga lag de wezenlijke betekenis van de uitslag in een aantasting van de *"beheerspositie van de Grote Vijf"* (PvdA, VVD, ARP, CHU, KVP), waarbij de afbrokkeling vooral bij de drie regeringspartijen (KVP, ARP, PvdA) plaats vond. Over het resultaat van zijn eigen partij was hij uiteraard zeer verheugend:

*"Het ongelooflijke werd werkelijkheid. Vandaag betekent de PSP een faktor van de eerste rang in het Nederlandse politieke leven."*⁵⁹

De PSP-winst bleek een typisch stedelijk karakter te hebben en vooral afkomstig te zijn van jonge kiezers. De PSP had haar verkiesingscampagne afgestemd op de groeiende onvrede onder de jongeren. Men had - in de woorden van het partijbestuur - geprobeerd *"het beeld te scheppen van een jonge partij, die anders is dan alle andere, waar men niet slaafs achter de leiding hoeft aan te lopen (...)"*.⁶⁰ Ook in de campagne voor de Gemeenteraadsverkiezingen op 1 juni 1966 lag bij de PSP het aksent op het afzetten ten opzichte van de grote politieke partijen. Opnieuw was de winst groot. Het aantal Raadszetels groeide van 77 naar 122. De meeste winst werd behaald in de provincies Groningen en Zuid-Holland. In het Zuiden was het resultaat nog steeds niet om over naar huis te schrijven. In Brabant werd één Statenzetel behaald en in Zeeland en Limburg samen één Gemeenteraadszetel. Eén van de propagandamiddelen was hier de verspreiding door de PSP van de pauselijke encyclieken over bewapening *'Pacem in Terris'* en *'Populorum Progressio'*. Van de eerste werden in de loop van de jaren ongeveer anderhalf miljoen exemplaren rondgedeeld. Daarnaast waren er pamfletten gericht *"Aan de nederlandse Rooms-Katholieken"*⁶¹, waarin op de verschillen tussen de inhoud van de encycliek en de poli-

tiek van de KVP werd gewezen. Ondanks deze intensieve propaganda wist de PSP nog weinig van de dekonfessionalisering te profiteren.

Voor de hierna volgende periode was de grote vraag voor de PSP of zij de belangrijkste partij kon zijn, die uiting gaf aan de ontevredenheid die heerste over het politieke beleid en de politieke verhoudingen in Nederland. Op de vraag hoe dit moest gebeuren had de PSP geen eenduidig antwoord. Zo schreef Wiebenga dat de PSP in de komende fase vooral moest komen met konkrete oplossingen en uitgewerkte alternatieven in de bestaande maatschappij, terwijl Van der Lek de nadruk legde op het uitwerken en uitdragen van *"onze revolutionaire visie"*. Op die manier zou de PSP voor vele verontrusten een werkelijk alternatief kunnen vormen: *"Wij groeien door onze duidelijkheid."* ⁶²

In ieder geval zat er een duidelijke groei in het ledental en de activiteiten van de partij. De toename van het aantal leden van de PSP was in het laatste kwartaal van 1965 op gang gekomen. In het tweede kwartaal van 1966 was de groei het grootst. In deze maanden die vielen in de periode tussen de beide verkiezingen was de netto winst 632 leden. Op het eind van 1966 had de PSP 4857 leden; dit betekende een groei van ongeveer 25% in een jaar tijd.⁶³ Het aantal afdelingen steeg hierdoor met 13 tot precies 100 in juli 1966.⁶⁴

Het ligt voor de hand de oorzaken voor deze groei te zoeken in de publiciteit die de PSP kreeg door haar activiteiten rond het huwelijk van Beatrix en rond Vietnam.

Om het functioneren van de landelijke organisatie te verbeteren werd de mogelijkheid overwogen om PSP-leden met een bepaalde gemeenschappelijke belangstelling te bundelen in 'sekties'. Voor die tijd bestonden er wel een aantal landelijke kommissies, maar deze waren gekoppeld aan de beleidsterreinen van de Tweede Kamerfractie en er zaten meestal deskundigen in. Met deze 'sekties' werd iets anders bedoeld, namelijk het bijeenbrengen van leden die op bepaalde gebieden politiek actief waren, zoals dat ook in de Landelijke Organisatie van leden van de PSP in Vertegenwoordigende Lichamen (LOVL) gebeurde. In 1966 werd besloten tot de oprichting van twee nieuwe sekties, een sekte vakbeweging en een sekte directe aktie. Instelling van de laatste gebeurde op voorstel van de afdeling Velsen en werd omschreven als het zoeken naar een *"organisatievorm, waarin beide methoden van socialistische strijd - de parlementaire en de buiten-parlementaire - een samenhangend en elkaar stimulerend geheel kunnen vormen."* ⁶⁵

Waarschijnlijk kwam het idee voort uit de behoefte om de bestaande

buiten-parlementaire activiteiten van de PSP beter te coördineren. De oprichting van de sekte bleef echter in de voorbereidingsfase steken. Meer dan een brief naar de afdelingen met een vragenlijst kwam er niet van de grond.

Wel lukte het om een speciale groep op te richten die zich met vakbewegingszaken moest bezighouden. Nadat de eerdere kommissie niet in staat was gebleken om tot een eenduidig partijstandpunt te komen, werd in april 1966 door het partijbestuur besloten tot installatie van een permanente 'Kommissie Vakbeweging'. Het doel van deze groep was het stimuleren van de discussie in de PSP over de vakbeweging om zo in de toekomst te komen tot een definitief partijstandpunt over het vakbewegingswerk. De kritiek die men in het partijbestuur op dat moment op de vakbeweging had was dat ze te weinig strijdbaar was en slechts werkte aan het *"leefbaar maken van het kapitalisme"* in plaats van aan fundamentele verandering van de maatschappij.⁶⁶ Na discussies in het partijbestuur en de partijraad werd door de kommissie een voorlopig standpunt geformuleerd:

*"De keuze van vakvereniging moet vrij zijn, maar er wordt wel verondersteld dat men actief is. De partij heeft een coördinerende taak en (. . .) zorgt tevens voor regelmatig beraad over het innemen van een standpunt ten aanzien van actuele vakbewegingszaken."*⁶⁷

De leden van de PSP kregen, en dit was voor het eerst, het dringende advies om zich te organiseren.

Naast het formuleren van een definitief standpunt kreeg de kommissie tot taak om aan het werk binnen de vakbeweging door PSP-leden *"leiding te geven"*.⁶⁸

In de kommissie zaten leden met een verschillende achtergrond: van voorstanders van een - kritische - oriëntatie op het NVV tot traditioneel in de partij aanwezige OVB-leden. De voornaamste activiteit van de kommissie was het uitgeven van het maandblad 'Socialisme en Vakbeweging', dat van november 1966 tot september 1971 verscheen. Het blad hield zich overigens meer bezig met algemeen sociaal-ekonomische problemen dan met de vakbeweging. Als er over de vakbeweging werd geschreven waren de elementen meestal het afgeven op de leiding van de bonden, een zware kritiek op de gebrekkige interne democratie van met name het NVV en een pleidooi voor eenheid van alle bonden, zowel de gevestigde als de kategoriale bonden.⁶⁹

Binnen het geheel van de partijactiviteiten was het werk van de Commissie Vakbeweging van weinig betekenis. Binnen de PSP werd het belang van sociaal-ekonomisch werk slechts door een kleine groep leden ingezien en de kommissie stond dan ook meer naast dan in de partij. Een eenduidige partijvisie op dit terrein werd in elk geval niet geboren, hoewel de voorkeur voor het OVB binnen de PSP nu wel grotendeels verdween.

Een andere belangrijke uitbreiding van de activiteiten van de PSP was het besluit over te gaan tot de uitgave van een weekblad. Hierop was al eerder aangedrongen, maar financiële problemen vormden altijd een belemmering. Op het kongres van 1966 werd de knoop doorgehakt: ondanks het verwachte financiële verlies zou in 1967 met het weekblad begonnen worden. Het karakter van het blad zou ook veranderen, van partijorgaan tot een meer algemeen politiek weekblad met een nieuwe naam: 'Radikaal', weekblad voor socialisme en vrede'. Bram van der Lek werd hoofdredakteur en onder de medewerkers waren nogal wat bekende Nederlanders te vinden, met name uit de kulturele hoek, zoals Simon Vinkenoog, Nico Haasbroek en Han Reiziger.

De PSP hoopte met dit blad aan te sluiten bij de klimaatsverandering onder het Nederlandse publiek. De redactie wilde proberen ook de niet zo politiek geïnteresseerden wakker te schudden.⁷⁰ Toch waren er wel wat twijfels over de kans op sukses. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de argumentatie van het partijbestuur om juist in 1967 van start te gaan. Er zouden in dat jaar Tweede Kamer-verkiezingen worden gehouden en bij een eventuele mislukking kon men deze stap naar buiten uitleggen als een uitbreiding van de verkiezingskampagne. In dat geval kon zonder veel 'gezichtsverlies' weer overgegaan worden tot een tweewekelijks orgaan.⁷¹

Inderdaad bleek de geldelijke last voor de partij veel te groot. Dit kwam ook door de niet voorziene uitgaven in verband met de vervroegde verkiezingen en de noodzakelijke investeringen in uitgeverij en drukkerij. Deze situatie bracht de PSP eind 1967 in grote financiële problemen. Hoewel het partijbestuur nog voorstelde voortzetting van het weekblad te financieren door contributieverhoging en bezuinigingen op andere posten, besloot het kongres in december maar weer terug te keren tot een tweewekelijks blad. Een belangrijke poging om de ideeën van de PSP onder een breed publiek te verspreiden was hiermee mislukt.⁷²

6. TELEURSTELLING IN 1967

Het bewijs dat de PSP werkelijk een faktor van belang in de Nederlandse politiek was geworden, zou geleverd moeten worden bij de Tweede Kamerverkiezingen van februari 1967. Deze vervroegde verkiezingen waren het gevolg van de val van het kabinet Cals-Vondeling (KVP, ARP, PvdA) in de 'nacht van Schmelzer' in oktober 1966. Er waren moeilijkheden met de KVP ontstaan rond de loon- en prijspolitiek. De regering had in 1966 al middels een loonpauze ingegrepen in de volgens haar veel te snel stijgende kosten en tevens bezuinigingen aangebracht in de begroting. Dit werd nodig geacht vanwege allerlei veront- rustende gegevens over de sociaal-ekonomische ontwikkeling. De begroting vertoonde echter nog een klein gat, reden voor KVP-voorzitter Schmelzer om het kabinet naar huis te sturen. Op de achtergrond speelden echter de plannen voor staatsdeelname in de olie- en gaswinning een doorslaggevende rol.

In de PSP had men zeer weinig waardering kunnen opbrengen voor deze regering. Met name het sociaal-ekonomische beleid, de loonstop en de bezuinigingen werden scherp aangevallen. Vooral de PvdA, die hier- voor medeverantwoordelijkheid droeg, moest het ontgelden. Ondanks de stevige kritiek werd de motie-Schmelzer door de PSP-fractie niet gesteund. Een rooms-rode coalitie vond men nog altijd te verkiezen boven een onversneden rechts kabinet.⁷³

De vervroegde verkiezingen stelden de PSP voor de opgave om snel een nieuw programma te maken en een kandidatenlijst op te stellen. Op de kandidatenlijst keerde van de oude fractie alleen Lankhorst terug op een hoge plaats. Evenals in 1959 werd gewerkt met twee lijsttrekkers: Van der Spek in de kieskringen Amsterdam en Den Helder en Lankhorst in de rest van het land. Met Van der Spek, tot dan toe lid van de Eerste Kamer, werd een man met een socialistisch 'imago' naar voren geschoven. Hij werd in de partij 'roder' geacht dan Lankhorst, die jarenlang - overigens tot tevredenheid van velen - het gezicht van de PSP naar buiten vertegenwoordigde.⁷⁴ De rest van de plaatsen op de lijst werden bezet door Wiebenga, Van der Lek, André Kemmink (Statenlid in Noord-Holland) en oud-SWP-er Henk Gortzak. Het verkiezingsprogramma, dat op het kongres in november 1966 te Arnhem werd aangenomen, was in grote lijnen een nadere uitwerking van de gebruikelijke PSP-visies. Belangrijke nieuwe elementen waren een aparte paragraaf over de verontreiniging van het leefmilieu en de eis dat het staatshoofd gekozen moest worden.⁷⁵

Kenmerkend voor de opstelling van de PSP in deze periode was de scherpe kritiek die op de sociaal-democratie werd uitgeoefend. In een 'Open brief aan hen die de Socialistische beweging ter harte gaat' werd benadrukt dat de sociaal-demokratische partijen in West-Europa "onverkort (hadden) gekozen voor de bewapening en de Amerikaanse standpunten in de internationale politieke verhoudingen" en meenden "dat volstaan (kon) worden met maatregelen die de kapitalistische maatschappij van zijn scherpste kanten moeten ontdoen". Over de politieke perspectieven van de PSP sprak de open brief vol zelfvertrouwen:

*"De weg naar het tot stand komen van een grote werkelijk socialistische beweging in Nederland ligt in een versterking van de PSP. Hiervoor doet het kongres een beroep op de steun van alle socialisten in ons land."*⁷⁶

De uitslag van de verkiezingen op 15 februari 1967 was voor de PSP een grote teleurstelling. De partij bleef met 2,9% op vier zetels staan. Voor het eerst in de geschiedenis was er sprake van een stilstand, of eigenlijk een achteruitgang vergeleken met het percentage van de vorige parlementsverkiezingen (3,0%) en natuurlijk helemaal in vergelijking met de uitslagen van 1966.

De KVP leed, als gevolg van het ten val brengen van het kabinet, een gevoelig verlies. De PvdA kwam iets uit boven het dieptepunt van 1966, maar lag nog ver onder het resultaat van 1963. Opvallend was verder de winst van de Boerenpartij. De grootste indruk maakte echter het resultaat van Democraten '66 (D'66), dat voor het eerst meedeed en maar liefst zeven zetels behaalde.

Doordat in 1967 voor het eerst een landelijk verkiezingsonderzoek werd gehouden, kunnen we iets meer zeggen over de oorzaken van de teleurstellende uitslag voor de PSP. Uit het onderzoek kwam naar voren dat de vaste aanhang van de PSP in vergelijking met andere partijen gering was. Van de PSP-kiezers bij de Kamerverkiezingen van 1963, stemde iets meer dan de helft (56%) in 1967 opnieuw op de PSP. Slechts voor de Boerenpartij lag dit cijfer (51%) nog lager. Het verloop tussen 1966 en 1967 was nog groter. Van hen die in 1966 op de PSP hadden gestemd, deed maar 47% dat het jaar erop weer. In het onderzoek bleken de volgende redenen hiervoor hoog te scoren: 'Ik voelde me in die partij toch niet zo thuis' (63%) en 'Die partij is veel te zwak om iets te kunnen doen' (61%). Het verlies van de PSP ging in hoofdzaak naar de PvdA en het nieuwe D'66, die beide ongeveer een kwart van de

PSP-aanhang uit 1966 overnamen.⁷⁷

Het optreden van D'66 had tot gevolg gehad dat een groot aantal kiezers, die tot dan toe in de PSP de enige mogelijkheid zagen om te protesteren tegen het establishment en de gevestigde partijen, waarschijnlijk nu voor D'66 kozen. Deze partij gaf de kiezers, die niet zo gelukkig waren met het principieel-politiek pacifisme en de koppeling met het socialisme, de kans om, *“een andere benadering van de buitenlandse politiek te koppelen aan een burgerlijke visie op mens en maatschappij.”*⁷⁸ Het verlies aan de PvdA werd mede verklaard uit het optreden van Nieuw-Links, een groep opposanten in de PvdA, waardoor deze partij weer een progressiever gezicht kreeg.

Met de uitslag was duidelijk geworden dat de PSP haar aanhang niet had weten vast te houden. Achteraf bleek 1966 een uitschieter te zijn geweest, die verklaard moet worden uit de onvrede over de gevestigde partijen en het huwelijk van Beatrix. Deze onvrede bleef wel bestaan, maar zou na 1966 een tijd lang bij steeds andere en nieuwe partijen terecht komen (D'66, PPR, DS'70). In een stevige interne discussie werd ook kritiek geleverd op de verkiezingskampagne die de PSP had gevoerd. Met name de leus 'Tien keer zo rood' moest het ontgelden. Dit was een toespeling op 'Tien over rood', het eerste manifest van Nieuw-Links. De scherpe kritiek van Hans Bovenkerk op de verkiezingskampagne verdient speciale aandacht. Volgens hem had de PSP de fout gemaakt om in de campagne het pacifisme, waarmee de partij tot dusverre door het grote publiek vooral geïdentificeerd werd, volkomen te laten vallen en een weinig overtuigend radikaal-socialisme ervoor in de plaats te stellen.⁷⁹

Op het kongres van de PSP in april 1967 in Utrecht werd uitgebreid gediscussieerd over de uitslag en de toekomst van de partij. Hierbij was de toon duidelijk anders dan voor de verkiezingen. De noodzaak van het bestaan van de PSP als onafhankelijke politieke partij werd door het kongres bevestigd, maar hieraan werd wel toegevoegd:

*“Dit alles sluit niet de bereidheid van de PSP tot samenwerking in de praktische politiek op bepaalde punten met allen die hiervoor open staan uit. Het stelt de PSP tevens voor de taak de mogelijkheden te onderzoeken en te stimuleren voor een eensgezind optreden van alle werkelijk linkse krachten in ons land.”*⁸⁰

Een speciaal kongres in december 1967 zou tot duidelijke konklusies moeten komen over de toekomst van de partij. De vermindering van de

aantrekkingskracht van de PSP bleek ondertussen ook uit de ontwikkeling van het ledental in de rest van 1967. Na een hoogtepunt met meer dan 5000 leden in de eerste helft van het jaar kwam de groei tot stilstand. In de tweede helft van 1967 begon een lichte achteruitgang op te treden, waarbij het aantal overigens wel boven het peil van 1965 bleef.⁸¹

Na de teleurstelling in 1967 zou voor de PSP een periode van discussie en meningenstrijd beginnen, die pas na 1974 zou verminderen. Het belangrijkste onderwerp in deze richtingenstrijd was het vraagstuk van de samenwerking van de PSP met andere groepen en partijen, en daarmee sterk samenhangend de strategie van de partij.

Hoewel op landelijk nivo de partij voor een groot deel hierdoor werd beheerst, zien we tegelijkertijd dat de PSP en PSP-leden een rol blijven spelen in het ontstaan van buiten-parlementaire bewegingen. Omdat beide verschijnselen tamelijk los van elkaar stonden, zullen ze in de volgende hoofdstukken afzonderlijk worden behandeld.

VI - Links Nederland en het PAK (1968-1971)

"In achterhaalde presentatie formuleerden wij radicale akrobatiek. In plaats van links Nederland houvast te geven en de in de praktijk zeer wel aanwezige eenheid een geformuleerde grondslag, presenteerden wij ons in een star jargon." (Verslag konferentie 'Links Nederland')

1. PARTIJVERNIEUWING

Onder invloed van de maatschappelijke onrust in het midden van de jaren zestig werden belangrijke ontwikkelingen in gang gezet in de partijpolitieke verhoudingen. De eerste verschijnselen van dit proces waren duidelijk zichtbaar bij de verkiezingen in 1966 en 1967, toen PSP, Boerenpartij en D'66 onverwachte successen haalden. Voornaamste doelstelling van de nieuwe partij D'66 was het van binnenuit laten ontploffen van het bestaande partijstelsel. De middelen hiertoe werden gezocht in staatsrechtelijke hervormingen als de invoering van een gekozen minister-president met uitgebreide bevoegdheden en het vervangen van de evenredige vertegenwoordiging door een distriktenstelsel. Men streefde hiermee naar een verandering van het politieke systeem, zonder een fundamentele structuur van de maatschappij te willen aantasten.¹

Naast deze nieuwe partij, die buiten de officiële partijpolitieke kaders was ontstaan, trad er ook beweging op in de bestaande politieke partijen. In de PvdA werd in 1966 een linkse oppositie gevormd. Deze tamelijk heterogene groep zou bekend worden onder de naam Nieuw Links. De groep trad in oktober voor het eerst naar buiten met de publikatie van het manifest '10 over Rood, een uitdaging van Nieuw Links aan de PvdA'. De programmapunten hierin gaven aan dat men zich in de eerste plaats richtte tegen de vastgeroeste opvattingen in deze partij. Het programma keerde zich bijvoorbeeld tegen de koude oorlogspolitiek en pleitte voor erkenning van de DDR en het Nationaal Bevrijdingsfront van Vietnam. Nieuw Links wilde verder dat de PvdA alleen op basis van een minimum-programma zou deelnemen aan een regering.

Een belangrijk programmapunt was het streven naar samenwerking van de partijen ter linkerzijde. *"Men beschouwde de PSP, de PPR en D'66*

als mogelijke bondgenoten. Nieuw Links had een bijzondere verhouding met de PSP. Zij zag in de PSP een streven om de socialistische beweging weer naar haar oorsprong terug te voeren. Nieuw Links hoopte dat de PvdA zo veranderd zou kunnen worden dat de PSP t.z.t. weer bij de 'moederpartij' onder dak zou kunnen komen.'²

Over de uitwerking van het streven naar linkse samenwerking waren de meningen bij Nieuw Links trouwens verdeeld. Een deel voelde zich sterk aangetrokken tot D'66, terwijl anderen meer voor samenwerking met PSP, PPR en aanvankelijk ook de CPN waren.

Het optreden van Nieuw Links was tenslotte ook gericht tegen de organisatorische verstarring in hun partij. Men wilde een verandering in de organisatie en een vernieuwing van het oude kader. Bij dit laatste bereikte de groep opvallende resultaten. In het partijbestuur van de PvdA, dat op het kongres in november 1967 werd gekozen, kregen al zeven mensen uit hun kring zitting. Later zou hun aanhang in het partijbestuur en in mindere mate in de Kamerfractie nog toenemen. Een ander succes voor Nieuw Links was een besluit van hetzelfde kongres om te streven naar het tot stand komen van een progressief akkoord, met daarvoor in aanmerking komende groeperingen nog voor de eerstvolgende verkiezingen. Op de veranderingen in de PvdA had Nieuw Links een aanzienlijke invloed. Het programma van deze partij werd radikaler en er trad een vernieuwing op in de organisatie en politieke 'stijl' van de PvdA. In de jaren na 1967 koos deze partij (in meerderheid) voor een polarisatie tegenover de rechtse partijen en een samenwerking met links. De belangrijkste uiting hiervan was de 'anti-KVP-resolutie' in maart 1969, waarmee het kongres van de PvdA zich uitsprak tegen regerings-samenwerking met de KVP.³

Inmiddels was ook onder de konfessionelen en vooral de katholieken een radikalisering opgetreden. Deze ontwikkeling was in kleinere kring - onder intellektuelen en in de vakbeweging - sinds het begin van de jaren zestig aan de gang, maar kwam als gevolg van de 'nacht van Schmelzer' in een stroomversnelling. Het NKV verbrak de traditionele banden met de KVP. In de KVP zelf was er een groeiende ontevredenheid bij de linkervleugel. Door de vorming van het kabinet-De Jong (KVP, ARP, CHU, VVD) na de verkiezingen in 1967, werd dit nog eens versterkt. Vooral een aantal radikale ARP-leden vond regeren met de VVD onaanvaardbaar.

Samen met gelijkgezinden uit KVP en CHU richtten zij de 'Werkgroep van Christen-Radicalen' op. Aanvankelijk bleef men werken aan een verandering van de bestaande konfessionele partijen, maar in februari 1968

kwam het naar aanleiding van een konflikt in de KVP tot een breuk. Het merendeel van de katholieke radicalen trad uit de KVP. Onder hen waren drie Kamerleden, die als 'groep-Aarden' in het parlement bleven zitten. Vervolgens werd in april 1968 de Politieke Partij Radikalen (PPR) opgericht. De eerste voorzitter was P. Bogaers, oud-minister en Kamerlid voor de KVP.⁴

Voor de oprichting van de PPR hadden er informele gesprekken plaatsgevonden tussen christen-radikalen en mensen van andere partijen, onder wie ook enkele PSP-leden. Tot officiële besprekingen met de PSP kwam het echter niet, omdat de stap voor de christen-radikalen naar deze partij te groot was. Zij vonden haar te sektarisch en hadden grote moeite met de naam PSP.⁵

Als gevolg van bovengenoemde ontwikkelingen kwam er in Nederland een discussie op gang over partijvernieuwing en samenwerking. Het debat ging over de voorgestelde staatsrechtelijke hervormingen en de mogelijke vormen van samenwerking tussen politieke partijen en groeperingen.

Voor de PSP was dit een nieuw vraagstuk. In de eerste tien jaar van haar bestaan was de kloof ten opzichte van de bestaande partijen zo groot dat samenwerking, behalve in incidentele vorm bij acties en demonstraties, niet aan de orde was. Een belangrijke rol op de achtergrond speelde bovendien de teleurstellende verkiezingsuitslag in 1967, waarbij voor het eerst duidelijk een stagnatie was opgetreden in de groei van de PSP. Het optimisme over de mogelijkheden van de partij kreeg een deuk en het probleem van de strategie, met als belangrijk onderdeel de verhouding tot andere partijen en groeperingen, werd nu klemmend. Hierdoor zouden voor het eerst in de geschiedenis van de PSP belangrijke interne problemen en tegenstellingen ontstaan.

In april 1967 was door de PSP de bereidheid uitgesproken om de mogelijkheden voor een samenwerking van alle werkelijk linkse krachten te onderzoeken en stimuleren. Met betrekking tot de partijvernieuwing werd sterk de nadruk gelegd op de programmatische kant van een linkse concentratie. Aan het speciale kongres van de PSP in december 1967 werden daarom twintig stellingen voorgelegd, die de inhoudelijke inbreng van de partij moesten vastleggen. Deze stellingen werden na het kongres voorzien van een toelichting en in de brochure 'Links Opgesteld' gepubliceerd.⁶

Het kongres wees ideeën als de invoering van een distriktenstelsel of kiesdrempel van de hand. Dergelijke voorstellen zouden de democratie

aantasten, omdat zo politieke minderheden de kans werd ontnomen aan bod te komen. Een vernieuwing van de partijpolitieke structuur werd wel noodzakelijk gevonden, maar dan op grond van een inhoudelijke discussie en overeenstemming over politieke doelstellingen en beleid. De belangrijkste uitspraak van het kongres was de bereidheid het bestaan van de PSP als zelfstandige partij ter discussie te stellen.

*"De PSP is voor haar leden middel tot doel. Indien in het gesprek met anderen zou blijken dat een andere partijvorm- of naamgeving beter zou dienen tot het bereiken van de gestelde doelstellingen van socialisme en vrede, dan zijn de leden van de PSP bereid deze andere vorm en/of naam te aanvaarden."*⁷

Een groot probleem was echter dat de tegenstellingen in de PSP met het aanvaarden van de stellingen niet waren opgelost. Op het kongres in december 1967 waren deze verschillen van mening niet duidelijk gebleken. Zo had de afdeling Apeldoorn voorgesteld de partij maar op te heffen en om te vormen tot een buitenparlementaire 'Ethische beweging' of over te gaan tot een fusie of nauwe samenwerking met de PvdA. Deze ideeën werden met ruime meerderheid verworpen. Een voorstel van de afdeling Amsterdam dat uitsprak dat partijformaties (en dus ook de PSP) niet zozeer op politieke doelstellingen, maar op klassentegenstellingen gebaseerd moesten zijn, werd eveneens verworpen.⁸ Daarnaast waren er opnieuw problemen over de formuleringen van het partijstandpunt over het geweld van bevrijdingsbewegingen, maar een nieuwe uitspraak over dit vraagstuk werd uitgesteld.

De onenigheid die hier op deze punten was gebleken, bleef na 1967 in volle hevigheid bestaan. Al in het eerste nummer van 'Radikaal' in 1968 stond een opzienbarend artikel van Branderhorst. Hij schreef dat een stroming van revolutionaire marxisten, verzameld in de afdeling Amsterdam, zich meester probeerde te maken van de PSP.⁹

Deze discussie zou in 1968 en 1969 in twee richtingen gevoerd worden. In de eerste plaats in de richting van een *socialistische* concentratie van PSP en linkse groeperingen als SJ, FJG, Nieuw Links en revolutionaire groepen trotskisten en maoïsten. In de tweede plaats in de richting van een *progressieve* samenwerking met PvdA, PPR en D'66 in het Progressief Akkoord (PAK).

2. WAT TE DOEN?

De voorstanders van beide mogelijkheden kregen op het PSP-kongres van juni 1968 in Hilversum de gelegenheid hun ideeën uit te werken en de discussie aan te gaan met de groepen, waarop zij zich wilden richten. Dit besluit kwam voort uit het optreden van het drietal Wim Boerboom, Peter Smulders en Paul Verdooren, dat het politiek sekretariaat van het partijbestuur vormde. Zij schreven voor het kongres een stuk met de aan Lenin ontleende titel 'Wat te doen?', waarin zij hun visie gaven op de richting die de partij moest inslaan.

Als gevolg van de tendens tot economische concentratie, werd naar hun mening het nationale parlement steeds meer een instelling die alleen de uiterlijke schijn van democratie kon ophouden. De werkelijke strijd zou daarom steeds meer het karakter krijgen van *"een directe konfrontatie van de tegengestelde maatschappelijke krachten, buiten de vertegenwoordigende lichamen om."*¹⁰ Zij bepleitten daarom een grote nadruk op buitenparlementaire actie en verder het verschuiven van de aandacht voor buitenlandse politiek en de problematiek van oorlog en vrede naar de directe - vooral sociaal-economische - problemen van de massa der bevolking.

Het was oorspronkelijk de bedoeling van het driemanschap hun stuk op het kongres in Hilversum aan de orde te stellen. Toen hierover in het partijbestuur een konflikt uitbrak, waarbij vooral Wiebenga en Hoek zich verzetten tegen een behandeling op het kongres, kwam het uiteindelijk alleen tot een publikatie in 'Radikaal'. Aan het artikel werd bovendien de mededeling toegevoegd, dat het partijbestuur geen verantwoording droeg voor de inhoud van het stuk.¹¹

In de aanloop tot het kongres waren er nog meer spanningen. Vanuit de belangrijke afdeling Amsterdam werden twee volkomen tegengestelde moties ingediend. De meerderheid van de afdeling wilde nu vaststellen, dat er een samenwerking van de PSP met trotskistische en maoïstische groepen moest komen, terwijl een minderheid koos voor een stembusakkoord met PvdA, PPR en zo mogelijk D'66.¹²

Op het kongres kwam het echter niet tot de in de pers voorspelde openlijke ruzie of scheuring. De moties uit Amsterdam kwamen niet in stemming en de leden van het politiek sekretariaat probeerden de gemoederen te sussen. Smulders ontkende dat er sprake was van scherpe tegenstellingen in het partijbestuur en Boerboom deed de volgende oproep: *"Door het oproepen van schijnbare tegenstellingen tussen pacifisten en marxisten (bestaat) gevaar voor ontbindingsproces. Niet verkette-*

ren!"¹³ Deze uitspraak was onder meer gericht tegen Branderhorst, die vlak voor het kongres uit de PSP was gestapt.¹⁴

De voorzichtige en verzoenende opstelling van de radicale Amsterdammers en het politiek sekretariaat kwam waarschijnlijk ten dele voort uit hun vrees anders een volledige nederlaag te lijden. Bovendien was er van te voren een kompromis geformuleerd, waarin het partijbestuur de taak kreeg opgedragen van het kongres om een analyse te publiceren over de sociaal-ekonomische en politieke situatie in Nederland. De meningsverschillen over de betekenis van het parlement en de sociaal-ekonomische strijd zouden eerst verder bestudeerd worden binnen de PSP. Daarna zou de partij een brede discussie organiseren, waaraan heel 'links Nederland' kon deelnemen. Deze discussie moest uitmonden in een open kongres in het voorjaar van 1969.¹⁵

De analyse waartoe op het PSP-kongres was besloten, verscheen in het najaar van 1968 onder de titel 'Rooddruk voor morgen'. De tekst was opgesteld door een uitgebreide kommissie, waarin veel vooraanstaande PSP-leden waren opgenomen. De 'Rooddruk' werd een merkwaardig boekje. De eerste helft bevatte een algemene ekonomische en politieke analyse, die door de hele kommissie werd onderschreven. Maar in de laatste hoofdstukken waar het ging om de politieke strategie, viel de tekst in twee verschillende stukken uiteen, een deel 'boven de streep' en een deel 'onder de streep'. We zullen ons hier beperken tot een bespreking van de laatste helft met de konklusies over de koers van de PSP.

In het ene deel van de tekst kan men in grote trekken de visie van Smulders, Boerboom en Verdooren terug vinden. Om hun ideeën nog even samen te vatten: minder aandacht voor de problematiek van oorlog en vrede, prioriteit voor buitenparlementaire aktie die moest aansluiten bij de direkte materiële belangen van de bevolking. Een nieuw element in de 'Rooddruk' was de grote nadruk die werd gelegd op de strijd voor zeggenschap in de produktie, die moest voorkomen dat de arbeidersbeweging in de hervormingssfeer bleef steken en de eigendomsverhoudingen niet aangetast werden. Waarschijnlijk was hier sprake van een 'theoretische les', die was getrokken uit de mei-opstand van 1968 in Frankrijk.¹⁶

Het andere deel van de tekst was geschreven door Guus van Schöll, een jonge pacifist uit Rotterdam, en werd tevens onderschreven door Wiebenga, Hoek en Van der Lek.¹⁷ Zij keerden zich juist tegen het richten op de direkte problemen van de bevolking, omdat dan de kans groot zou zijn dat de arbeiders nog meer in de ban kwamen van de kapitalistische konsumptiemaatschappij.

*"Het opkomen voor de kleine belangen van de 'werkende' bevolking is derhalve niet een oppositie tegen het systeem, maar een oppositie binnen het systeem."*¹⁸

Verder werd hierbij duidelijk stelling genomen tegen de opvatting dat arbeiders nog een belangrijke revolutionaire rol zouden spelen. Men was van mening *"dat het onderscheid maken tussen arbeiders en niet-arbeiders in een politieke analyse, nauwelijks relevant is."*¹⁹

De werkelijke revolutionaire krachten waren volgens hen de provo's, de studenten en de jongeren,

De taak van een linkse politiek moest liggen in een principiële opstelling met een duidelijke kultuurpolitiek als hoeksteen. De kern van zo'n kultuurpolitiek moest zijn *"dat het apparaat van de geestelijke kolonisatie ontmanteld wordt, o.a. door de invloed van de kommercie op de kommunikatimedia uit te schakelen."*²⁰ De problematiek van oorlog en vrede, vooral tot uiting komend in de Vietnamaktie, zou centraal moeten blijven in de activiteiten en propaganda. Verder werden als de belangrijkste problemen genoemd de milieuvervuiling, de dreiging van

Het PSP kongres in juni 1968 te Hilversum bijeen. Achter de bestuurstafel v.l.n.r.: Paul Verdooren, Piet Kloosterman, Wim de Wolf, Wim Boerboom, Peter Smulders, Henk de Nie, Werner Koerts, Frits Neyts, Lo van Veen, Jopie van der Veen - Woelders en Bram van der Lek. (foto: Hofma)

een wereldoorlog, het manipuleren met mensen en het ontbreken van een toekomstperspektief.

Met de 'Rooddruk' werd dus wel de nodige diskussiestof geleverd, maar geen uitweg uit de meningsverschillen in de PSP. Men kan er twee stromingen in onderscheiden. Een eerste - marxistisch getinte - met de nadruk op directe belangenstrijd en zeggenschap en een tweede niet-marxistische stroming, waarin 'Marcusiaanse' elementen worden gecombineerd met het behoud van de prioriteit voor buitenlandse politiek en pacifisme.²¹ In de discussies over een linkse concentratie, die na het verschijnen van 'Rooddruk voor morgen' door de PSP werden georganiseerd, speelde de tekst echter nauwelijks een rol. De 'Rooddruk' was dan ook alleen van belang, omdat hierin de verschillende visies van de PSP in een tamelijk uitgewerkte vorm werden gepresenteerd.

3. 'LINKS NEDERLAND'

De discussie met anderen over het programma van een mogelijk linkse concentratie, vond plaats op een drietal studiekonferenties, die eind 1968 en begin 1969 door de PSP werden georganiseerd. Ter afronding van deze debatten werd vervolgens in april 1969 een kongres voor 'links Nederland' gehouden.

Uitgangspunt bij deze bijeenkomsten was dat de PSP een platform wilde scheppen voor een discussie met andere linkse groepen en personen. PSP-leden namen slechts op persoonlijke titel deel en de partij was dus ook niet gebonden aan eventuele uitspraken. Voor de eerste konferentie waren alle linkse politieke partijen en groeperingen uitgenodigd, variërend van D'66 en Nieuw Links tot de Vierde Internationale. Hier werd een kommissie ingesteld ter voorbereiding van het afsluitende kongres. Deze kommissie bestond uit leden van de PSP, SJ en de Vierde Internationale; een vertegenwoordiger van de FJG haakte snel af. Belangrijke drijvende krachten waren Peter Smulders, Wim Boerboom en Theo Wiering. Deze laatste was de voorman van de revolutionair-marxistische tendens van de Vierde Internationale in Nederland.²²

De studiekonferenties hadden als onderwerp 'automatisering en structuurplan', 'parlementaire en buitenparlementaire aktie' en 'geweld in de samenleving'. Zij trokken een behoorlijke belangstelling, maar de opzet er een brede linkse discussie van te maken mislukte. Vooral de linkse PvdA-leden en christen-radikalen lieten het afweten. Terugblikkend

schreef het partijbestuur hierover in zijn beleidsverslag:

*"Achteraf is gebleken dat vooral leden van Socialistische Jeugd, de 4e Internationale en een aantal studenten tot het einde toe intensief aan de discussie hebben deelgenomen."*²³

Voor de discussie op het kongres 'Links Nederland' werd door de voorbereidingskommissie een 'proeve van een basis-programma' gepubliceerd. Het was geschreven door Boerboom, Wiering en Riethof. De belangrijkste inbreng werd geleverd door Wiering, die ervoor kon zorgen dat de tekst een uitgesproken trotskistisch stempel kreeg.²⁴

In het economisch deel werd de marxistische arbeidswaardeleer bijvoorbeeld zeer beknopt samengevat. Als oorzaak van de telkens weer optredende crisisverschijnselen in het kapitalisme werd zelfs de - zeer omstreden - wet van de tendentiële daling van de winstvoet opgevoerd. De grote vakbonden waren volgens de 'proeve' geburokratiseerd en vervreemd van de arbeiders. De leiding van de vakbeweging was zó geïntegreerd in het neo-kapitalistische stelsel, dat zij de arbeiders van zelfstandige actie afhield. De arbeiders werden daarom opgeroepen eigen onafhankelijke kernen te organiseren en te werken aan de verkiezing van arbeidersraden buiten de vakbeweging en de ondernemingsraden om.

Over het vraagstuk van het geweld werd de voor de PSP-leden zeer controversiële uitspraak gedaan dat de keuze tussen geweld of geen geweld *"een volkomen irreëel vraagstuk (is) dat geen enkele relatie met de werkelijkheid heeft, daar de klassenstrijd zelf reeds gevarieerde graden van geweld inhoudt."*²⁵ Het ging er volgens de 'proeve' om effectieve zelfverdediging te ontwikkelen tegen de vormen van direkt en indirekt geweld in de klassenmaatschappij. Het gebruik van revolutionair geweld in de Westeuropese verhoudingen werd niet verworpen.

De funktie van de staat werd door de proeve-schrijvers gezien als een instrument van de heersende klasse om de andere klasse te onderdrukken. De macht van het parlement was altijd beperkt geweest, maar werd in de huidige fase van het monopolie-kapitalisme steeds meer uitgehold. De betekenis van parlementair werk daalde in deze visie zienderogen.²⁶

Deze 'proeve voor een basisprogramma' werd dus ter discussie gesteld op het kongres 'Links Nederland', dat april 1969 in Nijmegen bijeenkwam. In gebouw 'De Vereeniging' werden hier door ruim tweehonderd aanwezigen de konflikten uitgevochten over de strategie naar het socia-

lisme. Vooraanstaande PSP-leden als Wiebenga, Lankhorst, Vogt en Hoek leverden scherpe kritiek op het dogmatisch karakter van het programma. Zij werden op hun beurt weer scherp aangevallen door andere PSP-leden, SJ'ers en trotskisten, die juist voor een revolutionair-marxistische koers waren.

Het uiteindelijke resultaat was de goedkeuring van een deel van de 'proeve' en het aanvaarden van een lange slotresolutie. Hierin sprak de meerderheid van de toen nog aanwezigen zich uit voor een toekomstige socialistische partij, die tot taak moest hebben de gehele arbeidersklasse te verenigen in de strijd tegen het kapitalisme. Hoe deze partij tot stand moest komen en of het een voortzetting van de PSP zou zijn, werd volledig in het midden gelaten.²⁷

In het partijbestuur van de PSP heerste bij veel leden - overigens al voor het kongres - een grote ontevredenheid over de gang van zaken en de inhoud van de 'proeve van een basisprogramma'. De gebeurtenissen op het kongres zelf versterkten deze ontevredenheid alleen maar. Voor het

gehele partijbestuur waren de hoge kosten, waarvoor de PSP moest opdraaien, een doorslaggevend argument om verdere initiatieven als partij niet meer te steunen. Enkele PSP-leden probeerden nog wel door te gaan, maar hun poging aan het kongres 'Links Nederland' een vervolg te geven liep op niets uit. Tijdens een vergadering hierover van PSP-leden en anderen formuleerden de aanwezigen de volgende vernietigende zelfkritiek op het eerder gehouden kongres in Nijmegen:

"In plaats van met een verfrissende duidelijkheid het socialisties perspectief te stellen, dat wéérklank had te verwachten van geheel Links Nederland, liep Nijmegen echter uit op een spraakwaterval. In achterhaalde presentatie formuleerden wij radikale akrobatiek. In plaats van Links Nederland houvast te geven en de in de praktijk zeer aanwezige eenheid een geformuleerde grondslag, presenteerden wij ons in een star jargon. Het kongres werd een demonstratie van het levensgevaar, waarin het westeuropese socialisme zich reeds bevindt: het isolement waarin het zich láát plaatsen en zichzelf plaatst!" 28

Voor de verhoudingen in de PSP had de mislukking van het kongres 'Links Nederland' de nodige gevolgen. In de eerste plaats was in de partij een groot onderling wantrouwen gegroeid tussen de leden, die de beginselen van de PSP - met het pacifisme als belangrijk onderdeel - overeind wilden houden en degenen, die voor een marxistische koers hadden gepleit. Daarnaast trad in dit laatste kamp een scheiding der geesten op. De ene vleugel ging ondanks de teleurstellende afloop van het kongres 'Links Nederland' door met hun poging de PSP, samen met enkele kleine revolutionaire groeperingen, om te vormen tot een (revolutionair) socialistische arbeiderspartij. Tot deze groep behoorden PSP-leden als Paul Verdooren, Erik Meijer, Wim Boerboom en Wim de Wolf.²⁹ Voor mensen als Peter Smulders en Co Dankkaart was deze poging tot verbreding van de PSP mislukt. Zij zouden doorgaan met hun streven naar linkse samenwerking, maar dan vooral vanuit een oriëntatie op een weer strijdbaarder geworden vakbeweging en op de linkervleugel van de PvdA.

4. PAK

Terwijl de door de PSP georganiseerde discussie voor 'links Nederland' in feite was doodgelopen, waren er inmiddels ook gesprekken in gang gezet voor een samenwerking tussen PvdA, PPR en PSP. Het initiatief hiertoe was afkomstig van het partijbestuur van de PvdA, dat zo uitvoering gaf aan haar kongresbesluit van november 1967 om te streven naar een progressieve samenwerking voor de volgende verkiezingen. Voor een gesprek over dit onderwerp waren D'66, PPR en PSP uitgenodigd.

Alleen D'66 sloeg de uitnodiging af, voornamelijk omdat deze partij bang was om in een dergelijke samenwerking als bijwagen van het socialisme beschouwd te worden. Onderhandelingen aan de top wees Van Mierlo daarom af. Hij vond dat een dialoog aan de basis en in de afdelingen thuishoorde.³⁰ De PPR was nog het meest enthousiast, hoewel ook zij niets voelde voor een socialistische concentratie. Verder vond de PPR dat de gesprekspartners minstens de bereidheid moesten hebben om een stembusakkoord af te sluiten, dat wil zeggen de afspraak te maken samen in de regering of samen in de oppositie te gaan.³¹

Het partijbestuur van de PSP antwoordde tamelijk terughoudend. De PSP was ook bereid tot een gesprek, maar daarin moesten politieke standpunten ten aanzien van belangrijke problemen worden onderzocht en de wezenlijke meningsverschillen duidelijk worden uitgesproken.³²

De onderhandelingen tussen delegaties van PvdA, PSP en PPR resulteerden in januari 1969 in de oprichting van de landelijke werkgroep 'Progressief Akkoord' (PAK), die als opdracht kreeg het samenstellen van een kernpunten-programma voor een progressieve concentratie en het onderzoeken van de mogelijkheden voor een stembusakkoord. Iedere partij zou twee leden voor de werkgroep leveren, die evenals de andere leden die ze zelf konden aanzoeken, volledig op eigen verantwoordelijkheid aan het werk gingen. Voor de PSP werden de partijbestuursleden Cor Hoek en Aad de Roode als leden van het PAK aangewezen.

Naast deze inventariserende landelijke gesprekken ontstonden ook discussies tussen afdelingen van linkse partijen over samenwerking op plaatselijk nivo. Het ging hierbij vooral om het aangaan van akkoorden over gezamenlijke lijsten bij de Gemeenteraadsverkiezingen van 1970. Over beide vormen van samenwerking - landelijk en plaatselijk - ontstonden in de PSP al snel belangrijke meningsverschillen. Hierbij stonden twee uitersten in de partij tegenover elkaar. Aan de ene kant de

voorstanders van een nauwe samenwerking met PvdA en PPR, die vooral in enkele afdelingen en gewesten waren gekoncentreerd en in landelijke partijorganen een minder belangrijke rol speelden. Aan de andere kant was er een stroming, die zich juist keerde tegen iedere vorm van vaste samenwerking met andere partijen, omdat ze hierin een aantasting van de eigen identiteit van de PSP zag. Daartussen stond een brede middengroep in de partij, die wel voor het aangaan van diskussies over vormen van samenwerking was, maar daarbij - in ieder geval vooralsnog - uitging van het behoud van de zelfstandigheid van de PSP. Deze opvatting werd ook onderschreven door een meerderheid in het partijbestuur, hoewel sommigen meer verwachten van zo'n discussie dan anderen.

Als uitgangspunt van het partijbestuur voor de kontakten met andere partijen werd door Cor Hoek het volgende geformuleerd:

"(. . .) het aan de orde stellen van de pacifistisch socialistische beginselen met een eigen voor iedereen herkenbare identiteit en het aanvaarden van slechts die compromissen die tot verwezenlijking van die beginselen kunnen leiden. (. . .) Tot de doelstelling bewel de eigen identiteit van onze beginselen. Aangezien dat laatste voorshands alleen te handhaven is als de PSP als partij blijft voortbestaan, zien wij onzerzijds geen enkele aanleiding tot het in de waagschaal stellen van de PSP-organisatie." 33

De argumenten om de discussie aan te gaan waren vooral taktisch. Het partijbestuur wilde invloed uitoefenen op de partijvernieuwing en met name de ontwikkelingen in de PvdA in de richting van de PSP-opvattingen beïnvloeden. Bovendien verwachtte men van een weigering aan dergelijke gesprekken deel te nemen een negatief effect op de publieke opinie over de PSP.³⁴

Voor nauwe kontakten met andere partijen op plaatselijk nivo was het partijbestuur echter zeer huiverig. Hoewel het partijbestuur waarschuwde dat de gesprekken slechts oriënterend mochten zijn, hielden niet alle afdelingen zich daaraan. In Heerenveen en Den Haag werden de grenzen duidelijk overschreden door akkoorden aan te gaan over een optreden in een gezamenlijke fractie met de PvdA, hetgeen reglementair niet was toegestaan zonder toestemming van het partijbestuur.³⁵ Het partijbestuur probeerde in landelijke en regionale vergaderingen de afdelingen in het gareel te houden, maar het lukte niet om vergaande kontakten en zelfs formele overeenkomsten te voorkomen.

Vertegenwoordigers van PvdA, PSP en PPR in het Amsterdamse Americain-hotel bijeen om de mogelijkheden van een linkse samenwerking te bespreken. Achter het hoofd van de tafel v.l.n.r.: Wiebenga (PSP), Tans (PvdA) en Jurgens (PPR). Verder naar rechts: Aarden (PPR) en Vondeling (PvdA) (10 oktober 1969). (foto: ANEFO)

Overigens kwam het beleid van het partijbestuur niet alleen van deze kant onder druk te staan, maar begonnen ook de tegenstanders van het PAK zich te roeren. Vooral het Tweede Kamerlid Van der Spek trad als hun woordvoerder in de publiciteit. Zijn grootste bezwaar was dat deze samenwerking in het PAK, zowel op landelijk als plaatselijk nivo, de eigen identiteit van de PSP in gevaar zou brengen. Bovendien verwachtte hij zeer weinig van de mogelijkheid de PvdA in socialistische richting te beïnvloeden.³⁶

De activiteiten van de landelijke PAK-werkgroep, die inmiddels was uitgebreid met twee leden van D'66 en iemand van de ARP, deden het wantrouwen van de tegenstanders nog toenemen. De verklaring die de werkgroep in maart 1969 als aanzet voor een nieuw programma publiceerde, vond in de PSP geen goed onthaal. Het was een vaag en vrijblijvend stuk, dat de critici alleen maar kon sterken in hun opvattingen.³⁷ Bovendien kwam het werk in de subgroepen, die een uitgewerkt programma moesten voorbereiden, erg traag op gang, zodat er op de gestelde termijn van juli 1969 nog geen resultaten waren.

Het verzet in de PSP tegen het PAK nam steeds verder toe. Grote afdelingen als Amsterdam en Den Haag braken hun besprekingen over plaatselijke samenwerking af en vijftien vooraanstaande leden schreven een scherpe brief aan het partijbestuur, waaronder vervolgens handtekeningen werden ingezameld. Zij vonden dat de beginselen van de PSP met "*totale verwatering*" werden bedreigd. Als het partijbestuur zijn beleid niet zou wijzigen, zou de partij "*naar de bliksem*" gaan.³⁸

De houding van PvdA en PPR in mei 1969 bij de bezetting van het Maagdenhuis door Amsterdamse studenten en het neerslaan door Nederlandse mariniers van een opstand op de Nederlandse Antillen, wakkerde de weerstand tegen samenwerking met deze partijen nog eens aan. In beide gevallen hadden de frakties van PvdA en PPR het optreden van de autoriteiten gesteund.³⁹ Naar aanleiding van deze gebeurtenissen trad een verschuiving op in het standpunt van de meerderheid van het partijbestuur van de PSP. Het partijbestuur schreef in juni 1969 een open brief aan PvdA en PPR, waarin werd aangekondigd dat de PSP in augustus een beslissing zou nemen over voortzetting van de discussies in de PAK-werkgroep. Bovendien werd alvast opgemerkt, dat het beroep van deze partijen op

"de formele spelregels van een bestaande orde (. . .) bij ons ernstige twijfel (heeft) doen rijzen aan de mogelijkheid om tussen onze partijen over een voldoende aantal politieke hoofdpunten tot overeenstemming te komen." ⁴⁰

De besluitvorming in de PSP kwam eind augustus uiterst moeizaam tot stand. Door de grote verdeeldheid dreigde op de beslissende gezamenlijke vergadering van partijbestuur en partijraad een impasse te ontstaan. Over een radicale anti-PAK-motie voor verbreking van alle gesprekken (landelijk en plaatselijk) staakten de stemmen. Een voorstel van Wiebenga om de hele zaak maar 14 dagen uit te stellen werd vervolgens verworpen. Door het aanvaarden van een tussenvoorstel van Van der Spek om de landelijke PAK-gesprekken af te breken en de beslissing over de plaatselijke gesprekken uit te stellen, kon de wachtende pers in ieder geval nog een besluit worden meegedeeld.⁴¹

Deze uitspraak betekende dat de PSP niet langer achter de landelijke PAK-werkgroep stond. Aangezien de werkgroep officieel een zaak van personen was, kon men niet meer doen dan de leden oproepen de werkzaamheden te beëindigen. De beide vertegenwoordigers in de werkgroep bleven echter ook later nog deelnemen aan de activiteiten.⁴²

Op een latere vergadering van partijbestuur en partijraad werd besloten de plaatselijke PAK-gesprekken niet in alle gevallen af te breken, maar hieraan strikte voorwaarden te stellen.⁴³

Dit besluit over de samenwerking werd genomen vlak voor het PSP-kongres in oktober, waar de hele zaak opnieuw aan de orde kwam. Aan de vooravond van dit kongres nam de spanning in de partij behoorlijk toe. De oud-voorzitter Joop Vogt organiseerde een bijeenkomst van 'verontrusten' over het ontbreken van een duidelijk beleid van het partijbestuur. Volgens hem hadden de tegenstellingen binnen het partijbestuur in de afgelopen periode geleid tot politieke verwarring en het vewaarlozen van de propaganda.⁴⁴ Tegelijkertijd ontspon zich een discussie in 'Radikaal'. Joop Vogt en Erik Meijer drongen in een gezamenlijk artikel aan op een duidelijke keuze. De onderlinge tegenstellingen en verschillen in optreden tussen afdelingen dreigden anders *"de PSP van een zeer duidelijke tot een onduidelijke partij te maken."*⁴⁵ De keuze lag volgens hen tussen twee richtingen in de partij, de 'PAK-stroming' voor een progressieve samenwerking of de 'Links Nederland-stroming' voor een socialistische concentratie. Van der Spek sprak zich in een uitgebreid artikel nog eens uit tegen het aangaan van vaste samenwerkingsverbanden met niet-socialistische partijen. Hiertoe rekende hij ook uitdrukkelijk de PvdA.⁴⁶

In het volgende nummer was de beurt aan Wiebenga, die kritiek leverde op het standpunt van Vogt en Meijer dat er nu een keuze moest worden gedaan. Hij was juist voorstander van het blijven voeren van gesprekken om de meningsvorming en het onderzoek naar concrete mogelijkheden te bevorderen. Hierbij stond voor hem voorop dat de eigen beginselen in een samenwerking niet aangetast mochten worden.⁴⁷

Zoals te verwachten viel, verliep het kongres zeer chaotisch. De twee uitersten in de discussie werden ingenomen door de afdeling Amsterdam, die alle besprekingen over samenwerking direkt wilde stoppen, en het gewest Overijssel, dat de PAK-gesprekken ook op landelijk nivo wilde hervatten. Na urenlange felle discussies werd uiteindelijk met ruime meerderheid een resolutie van het partijbestuur aangenomen, waarin het kongres het afbreken van de landelijke gesprekken goedkeurde en tevens uitsprak dat de plaatselijke gesprekken slechts onder bepaalde voorwaarden voortgezet mochten worden. Alleen de afdelingen die al met besprekingen bezig waren, mochten doorgaan en de uiteindelijke resultaten moesten door het partijbestuur goedgekeurd worden.

Hoe verhit de gemoederen waren, bleek wel uit de frontale aanval van

de afdeling Amsterdam op het partijbestuur door een voorstel het beleidsverslag af te keuren. Als reden hiervoor werd aangevoerd dat men de afdelingen wilde dwingen tot PAK-overleg. Hoewel het partijbestuur dit nadrukkelijk ontkende, mislukte de poging maar ternauwernood. Het verslag werd met slechts 230 stemmen verschil goedgekeurd.

Op de tweede kongresdag dreigde zelfs even een scheuring in de partij. Wiebenga sprak namens zo'n twintig aanwezigen een verklaring uit, waarin het genomen PAK-besluit verontrustend werd genoemd en als een sektarische opstelling werd afgekeurd. Prompt volgde er een tegenverklaring van zestig kongresgangers, waarin de houding van de 'groep-Wiebenga' werd betreurd als een verstoring van de normale democratische gang van zaken. Hierdoor dreigde de verkiezing van een nieuw partijbestuur in het honderd te lopen, want een groot aantal gestelde kandidaten trok zich en bloc terug. De dreiging van een te eenzijdig samengesteld partijbestuur kon echter afgewend worden, doordat voorzitter Piet Burggraaf en Kamerlid Henk Gortzak de 'groep-Wiebenga' wisten te bewegen tot een nieuwe verklaring. Hierin gaf Wiebenga uitdrukkelijk te kennen niet uit te zijn op een scheuring en hij riep zijn medestanders op zich weer beschikbaar te stellen. Nu kon toch een representatief partijbestuur gekozen worden. Het was Burggraaf en Gortzak, als vertegenwoordigers van de middengroep in de partij, gelukt de tegenstellingen tijdelijk te verzoenen.⁴⁸

De problemen waren hiermee natuurlijk niet volledig opgelost. De afdelingen en gewesten die sterk voor samenwerking met andere partijen waren, hadden op het kongres enige ruimte gekregen hiermee door te gaan. De afdelingen Leiden, Amersfoort en Almelo, waar op initiatief van de PSP al afspraken voor de verkiezingen waren gemaakt, hadden hiervoor speciaal toestemming van het kongres gekregen. Ook de mogelijkheid tot samenwerking op provinciaal nivo was niet helemaal uitgesloten.

Na het kongres bleek de uitvoering van de besluiten over plaatselijke samenwerking echter uiterst moeilijk te zijn. Het partijbestuur werd gekonfronteerd met een eigenmachtig optreden van afdelingen en werd voor voldongen feiten gesteld.⁴⁹ Men zag zich gedwongen tot een soepele opstelling om de basis van de partij (de afdelingen) niet te zeer voor het hoofd te stoten.

Zo werd uiteindelijk bij de Gemeenteraadsverkiezingen in 1970 in ongeveer de helft van de gemeenten, waar de PSP meedeed, uitgekomen op een PAK-lijst samen met PvdA of PPR en soms D'66. In grotere steden en in de randstad werd meestal zelfstandig meegedaan. Voor de verkie-

Meerderheid partijraad besluit:

1 SEP. 1966

(Nieuw en te correspondent)

DEN HAAG, 1 sept. — De PSP zal niet meer samenwerken met DDA, PPR en leden van D 66 en ARP in het landelijk Akkoord (PAK). Het partijbestuur zal een beslissing nemen in de PAK-commissies en er mee

Plaatselijk
samengaat
opgeschoort

T PAK *Wk*
32/ 1 SEP. 1968
(onze correspondent)
- De PSP zal niet meer samenwerken
aan D 66 en ARP in het landelijk
strijdbestuur, zal een be-
sluiting van de partij

PAK ZONDER TOEKOMST
PSP AAN DE RAND VAN
- *Wk 27-10-68*
- *stijkt geen PAK*
- *de*
- *partijleiding en*
- *van links betrekken de*
- *300 bewegende of 80 leden*
PSP ontk

PSP ontkwam aan scheuring

GEEN SCHOT IN BESPREKINGEN

PSP breekt met PAK

AMSTERDAM — De Pacifistisch Socialistische Partij heeft nog maar wel een breuk in eigen gedienden weten te voorkomen. Toest aan het gewicht zijgen een besluiten overgang van de partij naar de vraag, of de P.S.P. een eenzijdig of eenzijdig over een landelijk progressief akkoord met de P.V.D.A. en P.P.S. de besluiten om niet te kiezen voor een eenzijdig akkoord met de P.V.D.A. en P.P.S. de besluiten om niet te kiezen voor een eenzijdig akkoord met de P.V.D.A. en P.P.S.

**Besluit na lang geharrewar
achter gesloten deuren**

PSP plaatselijk
weer wèl in PAK

Op een vergadering waar de meningen openbaar kloofde van diezelfde bleken in zaterdag door de PSP bestoren toch nog te blijven streven naar samengaan met PvdA, PPR en in sommige gevallen zelfs met de rechtse D66 bij de komende raads- en statenverkiezingen.

Het besluit werd na vele dien

4 - HET PAROOL - maandag 27 oktober 1982 -

PARTIJ EVEN OP DE RAND VANEEN SCHEURING
Meerderheid op congres
PSP voor stopzetten
van overleg in het PAK

DEEN HAAG, maandag - De PSP zal voor juni volgend groote mogelijkheden hebben, in dat een splijting waard is.

PSP NIET
IN PAK

Van onze 7/6/69 A.D.
AMSTERDAM - De P.S.P.
bijz. bijdrage
12 de gemeen-
ten van

**TOEKOMST
RAND VAN DE ONDERGANG**

27-10-69
Van onze plaatselijke redactie
AMSTERDAM — De P.S.P.
ploeg
12. de zomer-
1969 van
den

Staten de besprekingen op het
toekomstige vlak met andere par-
tijen zullen heropenen. De kans
daarop is echter klein.
De afstemming op de verkiezingen
kunnen geschieden op 20 mei.
Hetzelfde kan wel op 20 mei.
Hetzelfde kan wel op 20 mei.

27-10-69
Het lijkt geen PAK
COMMENTAAR BINNEN

fixeren de besprekingen op het
landelijke vlak met andere par-
tijen zoals het gemeentebestuur. De kans
daarop is echter klein.

COMMENTAAR BINNENLAND

Dr. BERNARD

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific information required.

AGORA AMSTERDAM
The Amsterdam Press for Fall
and the Amsterdam edition
of the Amsterdam Press for
the year.

P.P.P. verneemt echter deze stellingen
niet functioneel als de volgende verklaring
te blijven verschillen. De heer Minder-
woud verklaarde echter dat hij
niet te denken aan de
de partij. Het P.P.P. is
te denken dat het
Kamer moet lijken en dat de
dewel moet lijken
dewel

...the ...
...the ...
...the ...
...the ...

MANDAG 27 OKTOBER 1999

Pro- en anti-PAK'ers ruziën op PSP-congres

particular to women, heard a speech from Geraldine Ferraro, Vice President of the U.S. and urged women to do the same.

Gann toh doo

Global relative time sequence

zingen voor de Provinciale Staten ontstonden vier PAK-lijsten met deelname van de PSP. In Drente, Overijssel en Utrecht gebeurde dit met instemming van het partijbestuur en de partijraad, maar de PAK-lijst in Friesland werd gevormd zonder de benodigde toestemming van deze landelijke organen.⁵⁰

De uitslagen van deze verkiezingen gaven een flink verlies voor de PSP te zien. Het aantal Statenzetels liep terug van 24 - in het succesvolle jaar 1966 - naar 12, waarvan 5 op zelfstandige lijsten en 7 zetels op PAK-lijsten. Bij de hierop volgende verkiezingen voor de Gemeenteraden zette de teruggang zich voort. Er gingen in totaal 53 zetels verloren. De oorzaak voor dit verlies van de PSP werd in 'Radikaal' vooral gezocht in de ontwikkeling van *'nieuwe vormen en gedachten'*, die bij de andere linkse partijen gaande was. Ideeën waarin de PSP vroeger alleen stond, waren nu ook bij anderen doorgedrongen. Van der Lek schreef hierover het volgende:

*"In zekere zin is zelfs onze tragiek, dat we verliezen in de mate waarin we gelijk krijgen."*⁵¹

Het probleem van de landelijke samenwerking kwam op het kongres van de PSP in Amersfoort (september 1970) opnieuw aan de orde. Met het oog op de Kamerverkiezingen in 1971 was de discussie over een progressief akkoord weer opgelaaide. Dit gebeurde onder andere door een artikel van Joop den Uyl in 'Socialisme en Democratie', waarin hij pleitte voor een gedeeltelijk stembusakkoord over een aantal gemeenschappelijke programmapunten, zonder te komen tot één lijst. Bij de kandidaten hiervoor noemde hij ook de PSP.⁵²

Het partijbestuur van de PSP voelde hier niets voor. Al in juni was in reactie op een brief van de PvdA besloten niet in te gaan op voorstellen voor een gezamenlijk regeringsprogramma.⁵³ Men was echter wel voor het opnieuw scheppen van de mogelijkheid tot landelijke gesprekken met andere partijen over een praktische politieke samenwerking.

Op het kongres van de PSP stelde het partijbestuur een resolutie voor, waarin aan zo'n samenwerking twee voorwaarden werden gesteld. In de eerste plaats moest iedere medeverantwoordelijkheid worden vermeden voor programmapunten, die in strijd waren met de beginselen van de PSP, bijvoorbeeld lidmaatschap van de NAVO of ondersteuning van het defensiebudget. Ten tweede werd een bereidheid tot regeringsdeelname uitgesloten. Een tweede resolutie kwam van de afdeling Amsterdam, die een enigszins radikalere uitwerking van dit standpunt

gaf. Het aksent werd daarin gelegd op samenwerking in buitenparlementaire akties aan de basis. Een duidelijke uitspraak vóór samenwerking werd tenslotte voorgesteld door de afdeling Amersfoort, een bolwerk van PAK-aanhangers. Deze afdeling vond het noodzakelijk te komen tot onderhandelingen met als doel een alternatief regeringsprogramma en een alternatief kabinet. De samenwerking moest konkreet gestalte krijgen in gezamenlijke lijsten of lijstverbindingen.

Op het kongres werd over deze resolutie langdurig gesproken. Het partijbestuur bracht de voorstellen niet in stemming, maar deed met sukses een poging tot een kompromis. Na beraad tussen verschillende groepen afgevaardigden kwam een gezamenlijke tekst tot stand, die met bijna algemene stemmen werd aangenomen.⁵⁴ In deze resolutie werd uitgesproken dat het wenselijk en noodzakelijk was gesprekken te voeren tussen partijen en groeperingen, die wezenlijke veranderingen van de samenleving voorstaan. Het partijbestuur werd gemachtigd aan dergelijke gesprekken over praktische politieke samenwerking deel te nemen. Hieraan werden de volgende formuleringen toegevoegd:

"Dit politiek-parlementair werken moet gepaard gaan met brede buiten-parlementaire akties aan de basis van de samenleving met spontane aktiegroepen, vakbonden, politieke partijen of individuele leden daarvan.

*Voorwaarde daarbij is dat de eventuele samenwerking met andere partijen alleen mogelijk is bij het gezamenlijk voeren van oppositie op grondslag van gemeenschappelijke doeleinden en dat alleen zal worden deelgenomen aan enige regering als deze uitgaat van structuurhervormingen in antikapitalistische zin."*⁵⁵

Een dergelijke formulering over regeringsdeelname van de PSP was nieuw. Voor het kongres in 1970 was over dit vraagstuk nooit een kongresuitspraak gedaan en ging men er stilzwijgend van uit, dat deelname van de partij aan een regering in ieder geval in deze maatschappelijke verhoudingen was uitgesloten. De uitspraak van het kongres in Amersfoort was niet alleen de afsluiting van de PAK-diskussie in de PSP, maar vormde tevens een belangrijke aanzet voor de houding van de partij ten aanzien van de linkse samenwerking in de jaren na 1970. Er was hier ondanks een definitief breken met het PAK niet gekozen voor een isolement van de PSP, maar een zekere inhoudelijke grondslag gelegd voor een samenwerking van links.

5. PSP IN KRISIS

Terugblikkend op de periode tussen 1967 en 1970 is vooral de verdeeldheid in de PSP opvallend. Ook voor die tijd was de PSP een heterogene partij en bestonden er meningsverschillen, maar deze hadden niet eerder een dergelijke omvang aangenomen. De belangrijkste oorzaken van dit verschijnsel waren het verminderen van de groei van de partij na 1966 en de opgetreden veranderingen in de partijpolitieke verhoudingen. Het probleem van de samenwerking met andere partijen en de strategie van de eigen partij werden door deze ontwikkelingen aktueel. Door de grote verdeeldheid over hoe het verder moest, was men echter niet in staat een duidelijk aansprekend alternatief te bieden voor de groeiende groep mensen die politiek geradikaliseerd was.

In de PSP ontstonden in deze periode verschillende stromingen. Aan de ene kant was er een marxistisch geïnspireerde stroming, die de prioriteit wilde verschuiven naar de direkte - materiële - belangen van de massa der bevolking. Een belangrijk deel van deze stroming streefde, samen met enkele kleine groeperingen als Vierde Internationale en SJ naar het omvormen van de PSP tot een (revolutionair) socialistische arbeiderspartij.⁵⁶ Aan de andere kant was er een stroming die de uitweg zocht in een nauwe samenwerking met PvdA, PPR en D'66. De voorstanders van progressieve samenwerking waren in de partij een minderheid, maar speelden in sommige plaatsen wel een belangrijke rol. Deze twee stromingen hadden een tamelijk uitgesproken visie op de koers van de PSP en wilden deze duidelijk veranderen.

Daarnaast was er een grote meerderheid in het midden, die niet wilde kiezen tussen de bovengenoemde richtingen. Zij was op basis van de gedane kongresuitspraken wel bereid tot het aangaan van diskussies met anderen, maar ging hierbij uit van de grote waarde van de eigen identiteit en het zelfstandig voortbestaan van de PSP. De besluitvorming over het PAK was vooral zo moeizaam, doordat de betekenis, die men toekeende aan dergelijke gesprekken en vormen van plaatselijke samenwerking, nogal uiteenliep. Sommigen hechtten veel waarde aan gesprekken met andere partijen, terwijl anderen hiervan vrijwel uitsluitend negatieve gevolgen verwachtten.

De verdere politieke opvattingen van deze groep konden overigens onderling nog sterk verschillen. Een gedeelte van de middengroep had vooral zeer sterke bezwaren tegen de stroming, die de PSP in marxistische richting wilde veranderen. In reactie hierop werd in het gedeelte van 'Rooddruk voor morgen', dat door Van Schöll was geschreven, een

eigen visie geformuleerd die de traditionele aandacht in de PSP voor buitenlandse politiek en vraagstukken van oorlog en vrede met nieuwe 'Marcusiaanse' ideeën combineerde. Anderen benadrukten meer de links-socialistische identiteit van de PSP en waren nogal gekant tegen de stroming, die een nauwe progressieve samenwerking wilde.

Overigens waren in deze periode de grenzen tussen de verschillende stromingen niet altijd even scherp te trekken. Bovendien was er geen sprake van groepsvorming binnen de partij. Pas in 1971 zou met het optreden van een georganiseerde fraktie een tweede fase in de richtingenstrijd beginnen.

Op de aantrekkingskracht van de PSP en het functioneren van de organisatie had de verdeeldheid geen positieve uitwerking. Niet alleen liep de aanhang bij de verkiezingen van 1970 terug, maar ook het ledental verminderde in deze periode. Dit kwam vooral door een geringe toestroom van nieuwe leden.⁵⁷ De meningsverschillen in de partij hadden verder tot gevolg, dat de toch al niet zo grote kracht van de landelijke organisatie afnam. Een aantal afdelingen ging steeds meer hun eigen gang en sommige afdelingen en leden gingen zich meer concentreren op activiteiten buiten de PSP. In andere afdelingen en gewesten werden de activiteiten zelfs tijdelijk verlamd door het optreden van slepende kwesties, van deels politieke en deels persoonlijke aard.⁵⁸

Symptomatisch voor de crisisverschijnselen was het konflikt dat in 1969 uitbrak over de opvolging van de PSP-senator Boetes. Deze had zich niet herkiesbaar gesteld om zich geheel aan buitenparlementaire akties te kunnen wijden. Als opvolger was in de PSP Lankhorst voorgesteld, die zoals al eerder was afgesproken, onder meer vanwege gezondheidsredenen, zijn functie als voorzitter van de Tweede Kamer-fraktie had neergelegd. Bij de uitslag van de verkiezingen door de leden van de Provinciale Staten kwam plotseling aan het licht dat niet Lankhorst, maar Noordewier was gekozen, een rechtlijnige linkse socialist en voormalig partijbestuurder. Vijf Statenleden uit Noord-Holland waren eigenmachtig afgeweken van de volgorde van de lijst.

De rel die hierover uitbrak was daarom zo ernstig, omdat zowel de positie van Lankhorst, als de interne democratie van de partij in het geding waren. Lankhorst had jarenlang in hoge mate het 'gezicht' van de PSP gevormd. Hij kwam over als een beminnelijke en hoffelijke politikus, het symbool voor de buitenwacht van "*de fatsoenlijke, redelijke, maar helaas niet realistische PSP'ers.*"⁵⁹ De redenen om hem plotseling te laten vallen waren niet erg duidelijk. Bij sommige Statenleden speelden politieke motieven een rol, maar bij anderen was dit zeker niet het ge-

val. Hun gedrag wekte in de partij veel opschudding. Het partijbestuur veroordeelde hun optreden, maar een meerderheid probeerde alsnog de zaak te lijmen. Deze poging had uiteindelijk succes. Noordewier trok zich terug en Lankhorst kwam in de Eerste Kamer.⁶⁰

Het konflikt had slechts voor een klein deel te maken met de aanwezige politieke meningsverschillen, maar het optreden van dergelijke problemen was wel een uiting van de crisisverschijnselen in de partij. Uiteraard had deze gebeurtenis weer een negatieve publiciteit tot gevolg, die haar aantrekkingskracht zeker niet bevorderde.

Door de meningsverschillen die in deze jaren zo duidelijk op de voorgrond traden, werd de rol van de PSP en haar leden in akties en bewegingen grotendeels aan het oog onttrokken. Deze aktiviteit ging echter door en bleef ook in de jaren van richtingenstrijd een belangrijk aspekt van de PSP.

VII - Buitenparlementair protest (1965-1971)

“Nieuwe bevolkingsgroepen, jongeren en werkers met een hoog opleidingsniveau, brachten een nieuw elan in de oude arbeidersbeweging, die overal in wezen overeind was gebleven. Het gaat, minder dan vroeger, niet meer om on- of halfbewuste massa's, die door een elite tegen het staatskasteel ten aanval moeten worden gevoerd op grond van primitieve eisen. Het gaat niet meer om het afwachten van een economische crisis van het type-1929 of een door oorlog geschapen machtsvacuüm, maar om een bewuste betwisting van het kapitalistische stelsel in al zijn geledingen zelf.” (Uit 'Analyse en Beleidsplan', strategiestuk van de PSP aangenomen in 1971)

Rond 1965 kwam in Nederland een ontwikkeling op gang die zou leiden tot een opleving van het buitenparlementair protest. Het verschijnsel buitenparlementaire aktie was op zichzelf niet nieuw. Ook in de eerste helft van de jaren zestig waren er aktiekomité's en demonstraties. Nieuw was wel de omvang die de akties aannamen. In hoofdstuk V besteedden we in dit kader aandacht aan het jongerenprotest en de Vietnam-akties. Op het eind van de jaren zestig en in de jaren zeventig kwam er meer aandacht voor de problemen 'dichter bij huis': democratisering, milieuvervuiling, slechte huizen en hoge huren. Tot 1970 ging dit alles voorbij aan de traditionele arbeidersbeweging maar daarna trad ook een radikalisering in de vakbeweging op. Verder zien we rond 1970 met de werkgroep Man Vrouw Maatschappij (MVM) en de akties van Dolle Mina een herleving van het feminisme.

In dit hoofdstuk worden het ontstaan en de ontwikkeling beschreven van de milieubeweging, de studentenbeweging en het buurt- en huurdersverzet. Hierbij wordt vooral aandacht besteed aan de rol van de PSP in deze bewegingen. In de laatste paragrafen wordt tenslotte ingegaan op een voorbeeld van een rechtstreeks door de PSP opgezette buitenparlementaire aktie (Kra'ket) en worden enkele algemene konklusies getrokken over de rol van de PSP.

De bewegingen die we in dit hoofdstuk zullen beschrijven hebben een aantal gemeenschappelijke kenmerken. In de eerste plaats waren ze onafhankelijk ten opzichte van de bestaande politieke partijen. Verder kenden ze een tamelijk losse organisatie, met de aktiegroep als meest voorkomende vorm. In een aktiegroep kunnen zowel personen zitten

zonder enige binding aan een partij als mensen die wel vanuit of namens een partij of groepering opereren. Met name in latere fases komen vakbondsachtige organisatievormen (politieke vakbonden in de studentenbeweging) of verenigingen voor. De organisatievormen waren echter over het algemeen duidelijk verschillend van de formele structuren die in vakbond en partijen aanwezig waren. Hun politieke activiteit was gericht op deelterreinen, die binnen de gevestigde partijen en organisaties van de arbeidersbeweging te weinig aandacht kregen en maatschappelijk nauwelijks aanvaard waren. Tenslotte bestond de sociale basis van de meeste bewegingen uit de jaren zestig en zeventig veelal uit jonge mensen die voor het merendeel behoren tot de middengroepen.¹

1. PSP EN MILIEUBEWEGING

Een terrein waarop de PSP in de jaren zestig bij uitstek een voortrekkersrol heeft vervuld was het vraagstuk van het milieu. De problematiek van de milieuvervuiling en de uitputting van grondstoffen die in de jaren zeventig zo uitgebreid in de belangstelling kwam te staan, trok voor die tijd slechts de interesse van weinigen. Geheel nieuw waren de problemen niet. Al sinds 1906 bestond de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, die ijverde voor de bescherming van natuurgebieden. Maar natuurbescherming was lange tijd vooral een zaak van hogere kringen, hoewel binnen de arbeidersbeweging en de linkse jeugdbeweging wel enige traditie op dit gebied bestond. Hierbij moet met name het 'natuurvriendenwerk' (NIVON) in de sociaal-democratie en de activiteiten van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) genoemd worden.

Na 1945 kreeg de aantasting van het milieu een ander karakter. Het ging niet langer alleen om het verdwijnen van onvervangbare natuurgebieden, maar om een bedreiging van het gehele leefmilieu. Dit was het gevolg van de industrialisatie, verstedelijking en technologische ontwikkeling, die in Nederland na 1945 pas echt op gang kwam. Vooral sterk vervuilende bedrijfstakken als de metaal en chemische industrie leidden tot een ernstige aantasting van het milieu. Juist op het moment dat enige materiële welvaart binnen het bereik van grote groepen van de bevolking kwam, begonnen de nadelige effecten van een economische groei en consumptie gerichte produktiewijze aan het licht te komen.

De milieuproblematiek kwam in 1965 voor het eerst goed in de aandacht door de vestiging van een raffinaderij van Mobil Oil bij Amsterdam. Het gemeentebestuur met Joop den Uyl als verantwoordelijke wethouder ontving de vestiging met open armen. Er werd op beperkte schaal geprotesteerd, in omringende gemeenten en door een open brief van verontruste Amsterdammers.² De PSP nam als enige politieke partij stelling tegen de raffinaderij. In de Tweede Kamer en de Gemeenteraad verlangde de PSP openbaarheid van alle gegevens en rapporten en vond dat er door de regering normen gesteld moesten worden voor de milieuverontreiniging, die in de dichtbevolkte gebieden toch al hoog was. Bij de beslissing in de raad stemde alleen de PSP tegen; de bioloog Jan Bovenkerk, Gemeenteraadslid voor de PSP, wees hier nogmaals op de gevaren voor het milieu. De voorstanders van de vestiging, waaronder PvdA en CPN, hadden als belangrijkste argument de noodzaak van een hoge economische groei. Een proces van *"economische groeivertraging"* in de regio, dat wil zeggen een minder snelle groei van werkgelegenheid en inkomen per hoofd van de bevolking dan in de rest van Nederland, moest door nieuwe industrie gekeerd worden. Deze redenering werd door de PSP verworpen. In de eerste plaats bestond er in het Noordzeekanaalgebied geen overschot, maar juist een enorm tekort aan arbeidskrachten. Bovendien leverde de petro-chemische industrie in verhouding tot het geïnvesteerde kapitaal maar zeer weinig werk op. Belangrijker was echter dat de PSP ook het uitgangspunt van de noodzaak tot een hoge economische groei verwierp. Hans Bovenkerk (geen familie overigens van Jan) noemde het in 'Bevrijding' een typisch staaltje van kapitalistische gedachtengang, die zich beperkte tot strikt economische gezichtspunten en uitsluitend de nadruk legde op de materiële welvaart. Hij signaleerde in dit opzicht veel verwantschap tussen de kapitalistische en de traditioneel-socialistische gedachtengang, beide stammend uit een eeuw waarin deze economische denktrant nog volledig geldig en zinvol was.

"De kapitalistische ondernemers en de arbeidersleiders stonden tegenover elkaar. Maar ze trokken, zij het in tegengestelde richtingen, aan hetzelfde touw. In onze eeuw ligt dat anders. In onze samenleving is de materiële welvaart geen voor zichzelf sprekend doel meer, maar voorwaarde voor een menswaardig bestaan. Nog steeds een belangrijke en onmisbare voorwaarde, maar bepaald niet de enige." ³

Het streven naar materiële welvaart kwam in konflikt met andere belangrijke zaken, die de kwaliteit van het bestaan bepalen, zoals arbeidsvreugde, vrijetijdsbesteding, toegang tot de natuur, zorg voor de 'niet-produktieven'. Er ontstonden steeds weer situaties waarin men moest kiezen tussen welvaart en welzijn.

Hoe is deze voor die tijd opvallende stellingname van de PSP te verklaren? Zoals Hans Bovenkerk terecht stelde lag in de traditionele arbeidersbeweging in Nederland, na 1945 vertegenwoordigd door PvdA, CPN en de vakbeweging, de nadruk sterk op de materiële welvaart, in de zin van sociale zekerheid (PvdA) of loonstrijd (CPN). De PSP was echter voor een belangrijk deel te plaatsen in een meer ethisch-socialistische traditie. Ook Hans Bovenkerk zelf kwam hieruit voort. In deze traditie lag de nadruk sterker op kulturele waarden en kwaliteit van het bestaan. Men had daardoor meer oog voor andere negatieve aspecten van de kapitalistische produktiewijze dan economische uitbuiting of sociale en materiële onzekerheid.

Bovendien waren er in de PSP enkele leden, die door hun studie of beroep al vroeg op de hoogte waren van de gevaren die het milieu bedreigden. Zo besteedde Jo Hoepelman in 1962 in de Provinciale Staten van Utrecht al de nodige aandacht aan de lucht- en watervervuiling in deze provincie.⁴ In de Staten van Noord-Holland trok Cor Hoek dit door naar het gebied van de ruimtelijke ordening. De PSP wees als enige het streekplan Noord-Kennemerland af, omdat dit plan eenzijdig gebaseerd was op de economische belangen van vooral de Hoogovens. In een toelichtend stuk in 'Bevrijding' schreef hij:

*"De noodzaak om tot industrialisatie over te gaan is bij de huidige bevolkingsaanwas weinig discutabel. Wel discutabel is waar we een grens moeten trekken. Die grens is o.i. bereikt wanneer er door verdere industrialisatie nog wel sprake van welvaartstijging kan zijn, doch niet meer wordt voldaan aan redelijke eisen van welzijn."*⁵

Het was Hoepelman die het initiatief nam tot een landelijke bijeenkomst van de Sektie Vertegenwoordigende Lichamen van de PSP over het toen volstrekt nieuwe thema 'ekologie' op 16 maart 1963. Hier bleek de grote bereidheid binnen de PSP om nieuwe ideeën en wetenschappelijke gegevens in de politieke bagage op te nemen.⁶

Een derde faktor ter verklaring van het vroege milieu-standpunt van de PSP zou de geringe aanhang onder fabrieksarbeiders kunnen zijn. Men

hoefde daarom niet bang te zijn met een dergelijk standpunt delen van de partij of de aanhang van zich te vervreemden.

De belangstelling voor de milieu-verontreiniging vond ook zijn weer-slag in de PSP-programma's voor verkiezingen. In 1965 was het punt milieu het belangrijkste onderwerp dat de PSP bij de Rijnmond-verkiezingen aan de orde stelde. In het verkiezingsprogramma voor Provinciale Staten en Gemeenteraden, dat in oktober 1965 werd vastgesteld, werd voor het eerst een passage aan het milieu gewijd:

*"De toenemende industrialisatie en bebouwing eisen van de overheid een drastisch optreden tegen vervuiling van water, lucht en bodem en tegen geluidshinder."*⁷

In het programma voor de Kamerverkiezingen uit 1967 werd een aparte paragraaf aan *"de verontreiniging van het leefmilieu"* besteed. Als konkrete maatregelen werden de volgende eisen gesteld: het vaststellen van normen voor maximaal toelaatbare verontreiniging, het voorschrijven van maatregelen aan bedrijven om hun vervuiling te voorkomen of te verminderen met de mogelijkheid tot sancties, herziening van de hinderwet en het weren van schadelijke chemikaliën in landbouw en huis-houding.⁸

Bij andere partijen was de aandacht voor het milieu veel minder en in het ontstaan van nieuwe groepen als Nieuw Links, D'66 en PPR speelde milieubewustzijn geen rol van betekenis. In 'Tien over rood' en het eerste programma van D'66 kwamen milieukwesties nauwelijks ter sprake. In het eerste voorlopige programma van de PPR uit 1968 ontbrak het milieu zelfs geheel.⁹ Alleen in het optreden van Provo speelde het protest tegen de milieuvervuiling een belangrijke rol.

In het parlement was de PSP uiterst actief op dit terrein. Het was vooral de bioloog Van der Lek die in deze jaren in de Kamer uitdrukking gaf aan de groeiende zorg over het milieu. Hij was de eerste milieuspecialist in het parlement. Van der Lek schreef ook één van de eerste Nederlandse publikaties over dit thema, 'Het Milieuboekje' dat in 1972 verscheen en vele herdrukken beleefde. In de jaren tot 1968 stelde de PSP-fractie de meeste vragen over het milieu en in de periode van 1968 tot 1970 werd zij alleen door de veel grotere PvdA overtroffen. De CPN liet geheel verstek gaan.¹⁰

Bij het ontstaan van de milieubeweging speelde de PSP een rol van enige betekenis bij het stimuleren en ondersteunen van allerlei plaatselijke akties, bijvoorbeeld in Nijmegen. Hier ging het om een aktie gericht tegen de overlast van de Dobbelman-zeepfabriek die midden in een arbeiderswijk stond. Nadat het PSP-Raadslid Ben Aalders in 1967 deze kwestie aan de orde had gesteld, werd in 1968 een grootscheepse aktie op touw gezet. In mei begonnen na een fikse zeepstofbui woedende huisvrouwen een handtekeningenaktie in de buurt. Hierna werd door de omwonenden met steun van de 'Aktiegroep Nijmegen' (een samenwerkingsverband van PSP-ers en de studentenoppositie) protest aangetekend bij de Gemeenteraad. Een initiatiefvoorstel van Aalders tot het nemen van maatregelen tegen de fabriek werd echter verworpen. Deze en erop volgende akties hadden wel tot gevolg dat door de fabriek allerlei verbeteringen werden aangebracht.¹¹

Verreweg de belangrijkste milieu-aktie in deze jaren was gericht tegen de vestiging van een gevaarlijke zwavelkoolstoffabriek van het Franse concern Progil in het westelijk havengebied van Amsterdam. De verontusting hierover was groot vanwege de toch al hoge luchtverontreiniging in deze streek. Bovendien was het gevaar voor ongelukken en explosies groot. Veel werkgelegenheid en economisch voordeel, de argumenten van B. en W. en Kamer van Koophandel, viel er niet te verwachten.¹²

Al vrij snel na de bekendmaking van de gemeente in juli 1968 over haar onderhandelingen met Progil, kwamen de protesten op gang. Als eerste begon het PSP-Raadslid Saar Boerlage met een aantal kritische vragen aan B. en W. Zij wees op de ongerustheid onder de bevolking en drong aan op een effectieve inspraakprocedure.¹³ Hierna volgde nog een interpellatie van de PSP in de Provinciale Staten van Noord-Holland.

Akties kwamen het eerst op gang in de gemeenten in de omgeving van Amsterdam. De Zaanstreek had al te lijden onder de overlast van de raffinaderij van Mobil Oil, die juist in deze periode aan het proefdraaien was. Daarbij kwam dat het dorp Westzaan, mede ten gunste van Progil, gedeeltelijk zou moeten verdwijnen. In augustus 1968 werd hier een massale handtekeningenaktie gevoerd. Daarna sloegen de protesten over naar Amsterdam. Onafhankelijk van elkaar werden verschillende initiatieven genomen. Een werkgroep van biologiestudenten bracht een rapport uit met kritiek op de 'deskundigen' van de gemeente. Dit rapport werd in december demonstratief aan de autoriteiten en de pers aangeboden. In de nabij gelegen tuinsteden van Amsterdam-West werd op

SLUIFEND

GEVAAR

DOOR

PROGIL

STOP 't!

initiatief van PSP-leden (zoals de Raadsleden Jurjen ten Brink en Joop Steijger) een handtekeningenactie begonnen.

De akties raakten in een stroomversnelling door een tweetal ongelukken bij andere bedrijven in Amsterdam. Bij Mobil Oil ontplofte in december 1968 een tanker, waarbij twaalf mensen omkwamen. De in Amsterdam-Noord gevestigde Aga Electrozuur N.V. brandde op 30 januari 1969 door een explosie in zijn geheel af. Ongeveer drie weken eerder had Saar Boerlage, steun verlenend aan de akties van omwonenden, tevergeefs in de Gemeenteraad gepleit voor sluiting van deze fabriek.¹⁴

Om de diverse activiteiten tegen Progil te stimuleren en te bundelen nam de PSP-Amsterdam het initiatief tot de oprichting van het 'comité tegen de vestiging van Progil' (het 'anti-comité'). Alle tot dan toe actieve personen en groepen werden hiervoor uitgenodigd, evenals de afdelingen van PPR, CPN en PvdA. Het was de bedoeling van de PSP een zo breed mogelijk comité op te richten, omdat een mogelijke monopolisering van de aktie door een of andere politieke groep de zaak alleen maar kon schaden.¹⁵ De leden van het 'anti-comité' waren afkomstig uit diverse politieke partijen (PSP, PPR, PvdA, D'66), jongerenorganisaties (SJ, FJG), plaatselijke comité's en milieugroepen (de werkgroep van biologiestudenten, NJN). Het comité ontplooië een enorme aktiviteit in het bewerken van de publieke opinie en de Gemeenteraad. Hoogtepunt vormden de drie hearings waartoe B. en W. zich genoodzaakt zagen. De raad werd bedolven onder protesten. Een dag voor de beslissende vergadering op 14 mei 1969 werd een enquête bekend gemaakt waaruit bleek dat maar liefst 71% van de Amsterdammers tegen en maar 9% voor de vestiging was. Door 80% van de tegenstanders werd de milieuvervuiling als voornaamste reden genoemd.¹⁶ B. en W. hadden nog vastgehouden aan hun voorstel, maar de raad sprak zich met 34 tegen 4 stemmen tegen Progil uit. Bij velen gaf overigens niet bezorgdheid voor het milieu, maar de angst voor de gevaren van de fabriek de doorslag.

In het verloop van de aktie was de meerderheid van de partijen van standpunt veranderd. PSP en Provo waren als enige vanaf het begin tegen geweest vanwege de gevaren voor het milieu. De houding van PvdA en CPN was door de aktie veranderd. Beide partijen droegen verantwoordelijkheid voor het beleid van het gemeentebestuur, dat de economische belangen liet voorgaan boven het leefmilieu. Wethouder Harrie Verhey (CPN) probeerde in eerste instantie de ongerustheid te sussen. Toen de protesten in omvang toenamen, huldte hij zich als wethouder verder in stilzwijgen. CPN-Raadsleden gaven later wel uitdrukking aan hun ongerustheid en de hele CPN-fraktie stemde uiteindelijk tegen met als argument de gevolgen bij een eventuele ramp. Aan het 'anti-comité' deed de CPN niet mee, zij reageerde in deze periode nooit op uitnodigingen van de PSP.¹⁷ Achter de schermen vond zelfs tegenwerking plaats, onder meer door gebruik te maken van haar sterke positie in de huurdersverenigingen waar een centraal besluit werd afgekondigd dat niemand namens een huurdersvereniging in het comité zitting mocht nemen.¹⁸ Ook het federatiebestuur van de PvdA in Amsterdam steunde het comité niet. Het besloot dat niemand namens de PvdA in

het comité mocht. Individuele PvdA-leden werden hierin vrijgelaten en enkele leden deden inderdaad actief mee aan de akties. De PPR en D'66 waren in die tijd niet in de Gemeenteraad vertegenwoordigd. In het comité waren wel leden van deze partijen actief.

De betekenis van deze Progil-actie was groot. Het was het eerste voorbeeld van een geslaagde milieu-actie en er werd een aanzet gegeven tot een verandering in het denken van politieke partijen over het milieu. Hoezeer onder de bevolking het milieubesef was toegenomen bleek bijvoorbeeld in enkele enquêtes uit 1970, het door de Raad van Europa uitgeroepen natuurbeschermingsjaar. In maart 1970 werd door de Nederlandse Stichting voor de Statistiek een onderzoek gepubliceerd, waaruit bleek dat 70% van de Nederlandse bevolking zich zorgen maakte over de milieuvervuiling. Eind 1970 kwam uit een soortgelijk onderzoek dat 55% de milieuverontreiniging een gevaar voor de mensheid vond, aanzienlijk meer dan de 30% die een atoomoorlog noemde.¹⁹ Na 1970 ontstond op het terrein van het milieu een veelheid aan organisaties en akties tegen de aanleg van wegen, tegen inpolderingen en verdergaande verstedelijking, voor een open Oosterschelde, tegen de milieubelasting enzovoorts.²⁰ In veel gevallen waren het PSP-leden en PSP-afdelingen die het initiatief namen tot zulke akties. Zo was er belangrijke PSP-inbreng in de oprichting van de Aktiegroep Strohalm, de Vereniging Milieu Defensie en regionale energiekomités. PSP-afdelingen hadden een groot aandeel in akties tegen chemische concerns als Marbon in Amsterdam (in 1971 ontploft) en General Electric in Bergen op Zoom. Een aantal afdelingen maakte ook milieubrochures met praktische tips hoe in beroep te gaan tegen gemeentelijke beslissingen voor het verlenen van hinderwetvergunningen.²¹

Toch zou de PSP minder dan in de jaren zestig worden geïdentificeerd met de milieubeweging. Deze was ook nogal heterogeen van karakter en wilde vooral niet partijpolitiek gebonden zijn. Een gedeelte van de milieubeweging was meer uit op mentaliteitsverandering dan op politieke bewustwording. Voor de PSP ging het er juist om een relatie te leggen tussen het milieu en de machtsverhoudingen in de maatschappij. Die inbreng in de milieubeweging bleef hard nodig, ook nu het milieu ontdekt was door andere politieke partijen.

2. STUDENTENBEWEGING

Het ontstaan van een massaal politiek studentenprotest in de jaren zestig was een internationaal verschijnsel. In Nederland zou het ontstaan van een studentenbeweging de alleenheerschappij van het konseratieve traditionele studentenleven doorbreken, met als gevolg dat linkse studenten sinds het eind van de jaren zestig in allerlei politieke akties en groeperingen een voornamelijk rol spelen. Het ontstaan van de studentenbeweging in Nederland viel in 1963. Op initiatief van de Nijmeegse student Ton Regtien werd toen de Studenten Vak Beweging (SVB) opgericht. In de eerste fase van haar bestaan lag de nadruk op een verbetering van de sociaal-ekonomische positie van studenten. De SVB pleitte voor een herwaardering van de maatschappelijke positie van de student, die dan ook de taak zou hebben zich maatschappelijk geëngageerd op te stellen. In de ogen van Regtien was een student niets anders dan een jonge intellektuele werknemer. De SVB nam duidelijk afstand van het traditionele studentenleven met zijn *"uitspattingen en het tijdelijk afgeven op het burgermansbestaan"*.²²

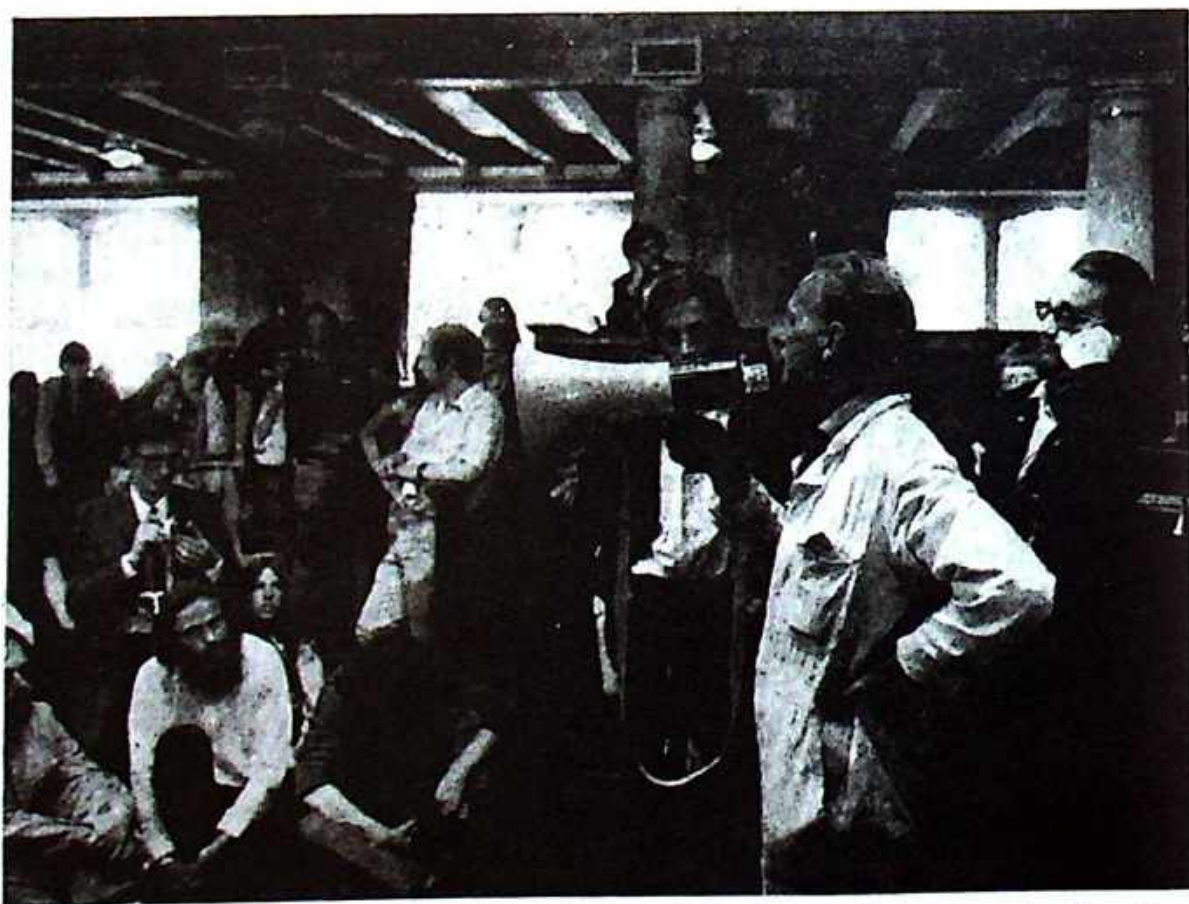
Het ontstaan van de studentenbeweging moet gezien worden tegen de achtergrond van de sterke stijging van het aantal studenten in de jaren zestig. Nieuw hierbij was dat steeds meer studenten van een beurs of toelage van de overheid moesten leven. Zo werden ze een specifieke belangengroep. De stellingname van de SVB was in deze tijd tamelijk voorzichtig en zonder een duidelijke politieke voorkeur. Het kader dat samen met Regtien de SVB opzette, was grotendeels afkomstig uit Politeia (Jan Blok, Huib Riethof) en de kleine kommunistische studentenvereniging Pericles (Rudi van der Velde).²³ Regtien en Blok behoorden in 1965 tot de redactie van 'Links', een marxistisch oppositieblaadje in de PvdA en een voortzetting van het orgaan van het SDC. Ondanks deze persoonlijke banden ontstond en opereerde de SVB geheel los van de bestaande linkse partijen. Dit gold ook voor de PSP, die wel sympathie had voor de beginnende studentenbeweging en op deze ontwikkeling probeerde in te spelen. Met dit doel werd in november 1963 een nummer van 'Bevrijding' uitgebracht, speciaal bedoeld als kennismaking voor studenten met de PSP. In deze 'Bevrijding' werden oprichting en eisen van de SVB ondersteund. De belangrijke eis van studieloon was al eerder in 1963 opgenomen in het verkiezingsprogramma van de PSP.²⁴

Door de ontwikkelingen in 1965 en 1966 (Provo, Vietnam) radikaliseerde de studentenbeweging. Men koos voor een duidelijke anti-kapitalisti-

sche opstelling en ging zich meer richten op buiten-universitaire problematiek. De radikalisering kwam tot uiting in het uitroepen van de 'Kritiese Universiteit' in 1967 in Amsterdam en Nijmegen. Studenten bestreden hierin de opvattingen over inhoud en methode van de wetenschap, zoals die aan de universiteiten werd gedoceerd. Deze werkten maatschappijbevestigend en hadden geen oog voor tegenstellingen in de samenleving. Onder studenten ontstond "(. . .) een eigen ideologie op basis van elementen uit de filosofie van Marcuse, de kritiese theorie, provo-ideologie en de hiermee verwante randgroepentheorie."²⁵

Deze ideologie hield in dat in de westerse maatschappij alleen allerlei niet in het systeem geïntegreerde 'randgroepen', zoals studenten en intellektuelen, in staat waren tot werkelijk revolutionair verzet. De arbeidersklasse, vakbonden en ook politieke partijen werden als mogelijke revolutionaire krachten afgeschreven. De mei-opstand van 1968 in Parijs wekte revolutionaire verwachtingen onder linkse studenten. Maar ook akties in andere universiteitssteden in de westelijke wereld hadden een niet te onderschatten invloed op de Nederlandse studentenbeweging. Het voorlopig hoogtepunt van de studentenakties in Nederland viel in 1969. Om de eis tot democratisering kracht bij te zetten, werd eind april de hogeschool in Tilburg een week lang bezet. In mei volgde de bezetting van het Maagdenhuis in Amsterdam (16 mei - 21 mei). Liep de bezetting in Tilburg uit op een snelle inwilliging van de eisen, in Amsterdam werd de politie ingezet om het gebouw te ontruimen.²⁶ Deze bezettingsakties waren het moment waarop de politiek zich duidelijk moest uitspreken over de eisen van de studenten. Tot dan toe speelden politieke partijen geen grote rol in de akties, en bestond er onder de aktieve studenten zelfs een duidelijke afkeer ten opzichte van de bestaande organisaties en partijen van de arbeidersbeweging. In de jaren tot 1969 was de afstand tot de PSP, in verhouding tot de andere linkse partijen (CPN, PvdA) waarschijnlijk nog het kleinst. De kontakten liepen het meest via bepaalde akties. In de Vietnam-akties werd door de PSP veel samengewerkt met studentenorganisaties als de ASVA en de PSP steunde de eisen van de studentenbeweging. Bij een aantal afdelingen was een nauwe verwevenheid met de lokale studentenorganisaties. Dit was onder meer het geval in Tilburg en Groningen. In Nijmegen bestond er in 1968 ten tijde van de 'Kritiese Universiteit' een samenwerking tussen de PSP en het meer aktivistisch ingestelde deel van de studentenbeweging. Na de aktie tegen de Dobbelman-fabriek zetten een belangrijk deel van deze studenten hun aktiviteit voort binnen de PSP-afdeling.²⁷ In deze plaatsen bestond het kader van de PSP na 1968 voor

een groot deel uit studenten. Ook op landelijk nivo, bijvoorbeeld in het partijbestuur, kwamen in de jaren zeventig steeds meer studenten. Niet alleen in het actieve kader, maar ook in het totale ledenbestand weer-spiegelde zich de toegenomen politieke bewustwording onder studenten. In deze jaren begon de tendens dat een groot deel van de ledenaanwas van de PSP uit studenten bestond. De sympathie in de PSP voor de studentenakties kwam in 1968 heel duidelijk tot uiting. Op het kongres van de partij in Hilversum, vlak na de mei-revolte in Parijs, werd in een resolutie over het *"revolutionaire verzet der studenten in de gehele wereld tegen geestelijke en materiële onderdrukking"* uitgesproken, dat de PSP de taak had deze strijd te propageren en hieraan richting te geven.²⁸ Wat het laatste betreft, moest het uiteraard bij deze oproep blijven, want hiertoe was men, gezien het karakter van de studenten-beweging en haar relatie tot de PSP in het geheel niet in staat.

Maagdenhuisbezettters worden in de Aula van de Lutherse Kerk toegesproken door een arbeider.

VOOR SOCIALISME EN VREDE

29
MEI
1969

DERDE JAARGANG NUMMER II

radikaal

prijs
50
cent

**Bezetting:
pressiemiddel,
geen gewelddaad**

ren. Als de wederpartij op dat ultimatum antwoordt door de politie in te schakelen, betekent dat bij voortmaat dat men niet op de gestelde eisen, op het ultimatum wil ingaan. Zo is in vroeger tijden ook vaak op een andere vorm van ultimatum, de werkstaking, gereageerd.

Door die bezetting liep men ook vooruit op de situatie zoals men meent dat hij moet worden: de studenten, met de andere leerlingen, als beheerders van de universiteit. Men stelde ook dat het personeel, maar dan onder leiding van de bezetters, gerust zijn werk kon komen doen. De autoriteiten kunnen nu achteraf wel roepen dat dat toch niet gekund had. Het is niet geprobeerd. Het personeel mocht niet.

Bij die bezetting heeft men zich inzage verschaft in 'geheime' stukken. Daarmee vooruitlopend op de verlangde situatie, waarvan 'geheime' stukken niet meer bestaan. Kranten en autoriteiten hebben geprobeerd dit optreden bij voortmaat verlicht te maken door te spreken van 'openbreken' van kanten en 'persoonlijke documenten'. Voor zover het nu te overzien valt was er slechts sprake van 'openen' en van officiële stukken. Het is ook niet erg duidelijk wat 'persoonlijke stukken' in ambtelijke kantoren te doen hebben. Maar voorzover die er waren - zo verzekeren de bezetters - hebben

De akties in Nederland in 1969 werden door de PSP van harte ondersteund. Het gebruik maken van bezettingen als pressiemiddel werd door Van der Lek in 'Radikaal' verdedigd en de houding van de autoriteiten afgekeurd. Wel bestreed hij het "illusionisme", dat de studentenakties het begin zouden inluiden van een revolutie in de zin van machtsovername.

"Ik meen bij een aantal studentenleiders, maar misschien meer nog bij sommige partijgenoten, die gevaarlijke tendens te bespeuren." 29

Zijn waarschuwing dat er gekozen moest worden voor een geduldig en 'opvoedend' protest, had waarschijnlijk veel te maken met de gebeurtenissen op het kort daarvoor gehouden kongres 'Links Nederland'. Tijdens de debatten in de Tweede Kamer over de bezetting van het Maag-

denhuis waren het alleen de PSP en de CPN die hun ondubbelzinnige steun gaven aan de studentenakties. De PvdA, de 'groep-Aarden' (PPR) en D'66 steunden het optreden van de overheid tegen de bezetting. PvdA-leider Den Uyl hield naar aanleiding van deze bezetting zijn beroemde verhaal over de smalle marges van de democratie.³⁰ Zoals in het vorige hoofdstuk al werd vermeld, tilde de PSP zo zwaar aan deze opstelling van PvdA en PPR dat het mede een aanleiding was om de besprekingen in de landelijke PAK-werkgroep te beëindigen.

De massale democratiseringsakties in de eerste helft van 1969 waren het hoogtepunt en tegelijkertijd de afsluiting van deze fase van de beweging. Hierna trad een periode van heroriëntering in met veel theoretische discussie en versplintering. De discussies leidden tot het loslaten van de overspannen verwachtingen uit voorgaande jaren over de rol die een autonome studentenbeweging zou kunnen spelen. Veel activisten gingen zich oriënteren op de arbeidersklasse. Een klein deel koos hierbij voor maoïstische groeperingen, met de Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (KEN) in eerste instantie als voornaamste organisatie. Vooral in Tilburg, Leiden en Nijmegen was dit het geval. In hun extreme arbeiderisme gaven sommige activisten hun studie op om in de fabriek onder arbeiders te gaan werken. Een ander deel koos rond 1970 voor de CPN, met name in Amsterdam en Groningen. Het prestige van de CPN onder studenten was verbeterd door haar hulp tijdens de Maagdenhuisbezetting en de rol van de kommunist Fré Meis tijdens de strokartonstaking in Groningen in het najaar van 1969. Enkele activisten, waaronder Regtien, deden in 1970 een oproep om bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten op de CPN te stemmen.

Wat betreft de beweging zelf, werd de fraktiestrijd gevolgd door een opkomst van nieuwe organisatievormen. In 1971 werd het Landelijk Overleg Grondraden (LOG) opgericht, dat ging opereren als overkoepling voor de weer opbloeiende plaatselijke studentenorganisaties, die zich op de meeste universiteiten naar de ideeën van de ASVA hadden omgevormd tot politieke vakbonden. Vooral CPN-ers waren voorstander van dit politieke vakbondskoncept. Mede door de overheersing door de CPN, welke óók tot uiting kwam in een eenzijdige belangstelling voor materiële belangenbehartiging, kwam de studentenbeweging na 1972 steeds meer in een isolement en impasse terecht.³¹

Maar eerst beleefde de beweging in het verzet tegen de politiek van de regeringen De Jong en Biesheuvel in 1971 en 1972 een hoogtepunt. Eind 1971 deed het LOG mee aan de grootste onderwijsdemonstratie

na 1945 (O'71 in Utrecht). Op de universiteiten werd met groot sukses de boycot van de verhoging van het kollegegeld tot f 1000,- georganiseerd.

De opbloei van de studentenbeweging ging grotendeels aan de PSP voorbij. Het protest werd door de PSP gesteund met bijvoorbeeld een eigen initiatiefwet om het kollegegeld op het oude bedrag van f 200,- te houden. Het was de enige keer tot nu toe dat de PSP met een initiatiefwet kwam. In de Tweede Kamer werd het alleen gesteund door de PPR en de CPN. De PSP oefende op de actieve studenten echter veel minder aantrekkingskracht uit dan de CPN. De al eerder vermelde oriëntatie van velen op de arbeidersklasse vormt hiervoor de belangrijkste verklaring. Bovendien was in een enkele afdeling (bijvoorbeeld Groningen), in reactie op hun vroegere opstelling, een nogal vijandige houding ten opzichte van de studentenbeweging aanwezig. Naarmate de beweging steeds meer gedomineerd werd door de CPN nam de kloof ten opzichte van de PSP toe, die in deze periode scherp bestreden werd door de communisten. Voor de PSP gold in deze jaren de paradoxale situatie, dat ze binnen het (centrale) kader van de studentenbeweging nauwelijks invloed had, of zelfs werd bestreden, maar wel veel leden en kiezers onder de studenten trok. De CPN-politiek had blijkbaar weinig invloed op grote groepen studenten. Het is waarschijnlijk dat een deel van de linkse studenten vanwege de CPN-dominantie buiten de universiteit actief werd, bijvoorbeeld in de PSP.

3. HUURDERS- EN BUURTVERZET

Eind jaren zestig vond er een sterke opleving plaats van het huurders- en buurtverzet in Nederland. De oorzaken van deze plaatselijke groei zijn moeilijk precies vast te stellen. Enerzijds kan de verklaring gezocht worden in een reactie op het overheidsbeleid van liberalisering van de huren, hetgeen voor de lager betaalden in de oudere buurten vaak forse huurverhoging betekende. Daarnaast was er de snelle verkrotting in de negentiende eeuwse wijken met dreigende sloop en speculatie door de oprukkende kantoorbouw in de binnensteden. In deze periode begon een aantal studenten en jongeren in enkele grote steden zich af te keren van de strijd in de onderwijsinstellingen en hun aktiviteit naar de buurtstrijd te verleggen.

Vanaf het begin werd dit verzet door de PSP gesteund. De problemen

van de volkshuisvesting hadden in de PSP al sinds de oprichting in de belangstelling gestaan. In 'Bevrijding' werd er veel aandacht aan besteed en in het parlementaire werk was het één van de belangrijkste onderwerpen, waarop met name in Gemeenteraden ook wel enig succes werd behaald. Ook in de Tweede Kamer werd door de fraktie van de PSP, vooral bij monde van Lankhorst, veel aandacht aan volkshuisvesting besteed. In het verslag van de fraktie over haar verrichtingen in het eerste jaar kamerwerk werd hierover opgemerkt:

*"Naast het uitgesproken principiële onderwerp 'defensie' gold voor ons fraktielid Lankhorst als voornaamste 'zakelijke' onderwerp de volkshuisvesting."*³²

Al meteen na de intrede van de PSP in het parlement werd een voorstel gedaan tot verlaging van de bouwkosten door instelling van een nationaal woningbouwfonds. Dat fonds zou voor de helft gevuld moeten worden met verplichte leningen van institutionele beleggers en voor de andere helft door renteloze leningen van de staat. De huur van de aldus te bouwen woningwetwoningen zou aanmerkelijk lager kunnen zijn dan gebruikelijk was. Deze voor die tijd nieuwe ideeën werden in een uitgewerkte vorm gepresenteerd in de brochure 'Een woning voor iedereen' uit 1960. Deze brochure was het werk van de in de beginjaren actieve 'Kommissie Volkshuisvesting' van de PSP, waarin Lankhorst, Noorderwier (Raadslid in Deventer), Ad Redeker (Raadslid in Amsterdam) en W.H.E. van Gelder (Statenlid in Overijssel) en Jan Snel de bekendste leden waren.

In 1967 nam de Wageningse Gemeenteraadsfraktie actief deel aan de oprichting van een huurdersvereniging en voerde zelf een onderzoek uit naar klachten met betrekking tot onderhoud. Tot grote huurakties kwam het pas in 1968. In dat jaar werd door de Minister van Volkshuisvesting de al eerder aangekondigde huurliberalisatie doorgezet met een nieuwe huurwet, die 4% 'vrijwillige' huurverhoging mogelijk maakte. Aan vele huurders waren de mogelijkheden om deze verhoging te weigeren onbekend. Op persoonlijk initiatief van Dirk Schilp werd door een aantal PSP-leden en een paar niet-partijgebonden mensen het Amsterdamse 'aktiecomité tegen de 4% huurverhoging' opgericht. Dit comité bleek in een enorme behoefte te voorzien. Talloze mensen kwamen naar het kantoortje van Schilp voor adviezen en hulp bij het invullen van de weigeringsformulieren. Daarbij kwam heel wat woonellende boven tafel. Ook het slechte functioneren van de gemeentelijke

Jong programmeur
s beschikbare licht op kantoor
s pakt het veld in handen
aan, vragen naar droogend
DOORZICHTS- en PERS-1100

Bas-trombonist

WIE HEEFT ONS jong leeuw
vrijd op het veld van de
Overseas Bank van de
17 L. Ant. 40.

waterklerk

OPZICHTER

Wij willen graag (vrijen) die
heeft een aan Woonruimte!

BANKWERKER

Magazijnbedienden

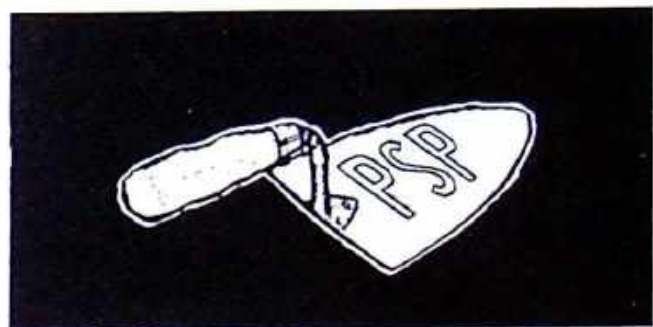
**WONING
AANGEBODEN**
VOOR
**ADMINISTRATIEVE
KRACHT**
met praktijkdiploma boekhouden

voor haar als een enkele verkoopsmachine een

JANTJE SECUUR

De Gijpansstraat 22 in Amster-
dam heeft Een fraaie woning op
de tweede etage staat al een
half jaar lang Een jonge zand
nachtwaagenauteur mag er
niet op G.S. vinden zijn status
verhoogd

een woning voor iedereen

De in 1960 gepubliceerde
PSP-brochure 'een woning voor
iedereen'.

dienst Bouw- en Woningtoezicht en de huuradvieskommissie werd in samenwerking met het Raadslid Saar Boerlage aan de kaak gesteld. In 1968 en 1969 hebben in Amsterdam naar schatting 25.000 huurders de 'vrijwillige' huurverhoging geweigerd. Naar aanleiding van deze acties stelde de gemeente een huurverhoging van vooroorlogse gemeentewoningen uit en deden enkele woningbouwverenigingen hetzelfde. Toen een aantal weigeringen van huurders door de huuradvieskommissie gegrond waren verklaard, namen de onderhoudswerkzaamheden opmerkelijk toe. Het verzet tegen de huurverhogingen verspreidde zich steeds meer over heel Amsterdam. In vrijwel alle delen van de stad werden comité's gevormd. Bovendien bleven de acties niet tot Amsterdam beperkt. Enkele PSP-afdelingen imiteerden het Amsterdamse voorbeeld, waarbij vooral de activiteiten van de afdeling Nijmegen succes hadden.³³ Al met al waren de resultaten van het initiatief van het kleine groepje PSP-leden uit Amsterdam niet gering. Hun werk vormde het begin van de vele acties die later op gang kwamen. Hoe groot de inbreng van de

PSP is geweest in de vele lokale activiteiten en comité's valt moeilijk te beoordelen. Wel bleef de PSP zich ook na 1968 inzetten voor het stimuleren van huurakties. Er werd toen tevens meer gedaan aan kóördinatie vanuit het partijbestuur. Zo werd in de eerste helft van 1970 advies gegeven aan afdelingen en Raadsleden hoe men het beste zou kunnen optreden. In een aantal plaatsen werden opnieuw weigeringsakties op touw gezet en probeerden Raadsleden een huurverhoging van gemeentewoningen te voorkomen. De bedoeling van deze akties was verder het inrichten van permanente adviesburo's en het organiseren van bewoners in eigen huurdersverenigingen. Vanuit zo'n huurdersvereniging in Purmerend werd in 1973 het initiatief genomen tot de oprichting van het Nederlands Verbond van Huurdersorganisaties. Voorzitter werd het Purmerendse PSP-Raadslid Chris Zandvoort.³⁴

Ondertussen breidde de strijd zich ook uit tot akties tegen verkrotting en speculatie. Dit waren terreinen waarop de PSP al vroeg scherpe standpunten had ingenomen. Zo had de Gemeenteraadsfractie in Amsterdam rond 1960 stelling genomen tegen de sluipende sloop in de oude wijken rond de binnenstad. Al in 1963 fulmineerde Henk van Steenis, toen PSP-Raadslid in Utrecht, tegen de Hoog Catherijne-plannen. Tenslotte had de Amsterdamse PSP-afdeling in 1967 een groot aandeel in de aktie tegen de bouw van een bankgebouw in de Vijzelstraat. Deze 'Ban-de-bank'-aktie was het begin van het verzet tegen de 'cityvorming' in Nederland.

Rond 1970 begon als gevolg van de eerste grootscheepse stadsvernieuwing een nieuwe fase in de buurtstrijd. Deze vernieuwing nam vaak de vorm aan van plannen tot kaalslag van grote delen van negentiende eeuwse wijken. De plannen werden meestal zonder raadpleging van de betrokken bewoners opgesteld die er dan vervolgens tegen te hoop liepen. Buurtbewoners organiseerden zich, keerden zich tegen de massale sloopplannen en eisten herstel van de bestaande woningen. Veel PSP-leden waren actief betrokken bij deze buurtstrijd en de PSP-Raadsleden hebben belangrijk ondersteunend werk verricht. Maar anders dan bij huurakties was er geen duidelijke organisatorische inbreng van de PSP. Dat gold ook voor de rol van de PSP in de kraakbeweging zoals die rond 1970 tot ontwikkeling kwam. Bij de eerste kraakgolf op 5 mei 1970 ('Nationale Kraakdag') waren wél veel individuele PSP-leden en Raadsleden betrokken, maar het initiatief was buiten de partij om ontstaan. De kraakbeweging zou zich verder ook los van de PSP ontwikkelen.³⁵

4. KRA'KET

In de hiervoor beschreven bewegingen en akties probeerde de PSP geen duidelijk eigen stempel te drukken op de leiding of de coördinatie van de akties. Het positieve gevolg van deze aanpak was een verbreding van de akties, die nooit bereikt zou zijn als ze alleen onder PSP-vlag waren opgezet. Een bijkomend nadeel was wel, dat de rol van de PSP in de publiciteit weinig aandacht kreeg. Het partijbestuur probeerde daarom ook eigen akties op te zetten.

De belangrijkste poging hiertoe vond plaats na de teleurstellend verlopen verkiezingen in 1970. Door het partijbestuur werd toen de noodzaak van een eigen aktie als volgt aangegeven:

"De verkiezingsuitslag die in vele delen van het land is ervaren als een nederlaag, ook daar waar de PSP niet slechter uit de bus is gekomen dan bij de Statenverkiezingen, moet SNEL zijn tegenwicht vinden in een openbaar optreden van de partij met het effect: 'We zijn er nog!' Dit optreden moet zodanig van karakter zijn, dat het de verwarring die bij velen bestaat over een verondersteld aanvaarden door andere partijen van onze ideeën, opheldert." 36

Als meest geschikte onderwerp koos men het thema ontwapening. Onder het motto 'Kra'ket' werd een campagne gestart voor de afbraak van het defensiebudget in vier jaar tijd. Hierbij moest telkens konkreet worden aangegeven dat met het vrijkomende geld allerlei andere politieke doeleinden gerealiseerd konden worden. De bedoeling was om enkele spektakulaire prikakties te houden bij kazernes, oefenterreinen en wapenfabrieken. Hiernaast zou een werkgroep aan de gang gaan met het formuleren van een alternatief 'defensieplan'.

Op 10 september 1970 werd op een perskonferentie de Kra'ket-aktie aangekondigd. De plannen verwekten onverwacht veel opschudding en publiciteit. Dit kwam door de felle taal van een bulletin, waarin ook het woord sabotage voorkwam. Voor rechtse bladen een reden om de PSP te beschuldigen van het oproepen tot gewelddadige akties.³⁷ Er verschenen in dergelijke bladen voortdurend berichten over gevallen van sabotage in het leger. Zo werd door 'De Telegraaf' een onbetekenend incidentje op de vliegbasis Leeuwarden, waar onbekenden met krijt een ban-de-bom-teken op een vliegtuigtank tekenden, tot een grote rel opgeblazen.³⁸ Als gevolg van de aankondiging van de aktie versterkte

het leger zelfs de bewaking van kazernes en munitieopslagplaatsen. De PSP-vicevoorzitter werd naar aanleiding van deze en enkele ander akties zelfs door de politie verhoord. Militaire en politieke leiders lieten zich in bijzonder scherpe bewoordingen uit. Staatssekretaris Haex van Defensie deed de uitspraak: *"Deze methoden passen niet in een democratische rechtsorde - dit zijn El Fatah-achtige methodes."* PvdA-fractie leider Den Uyl vond het PSP-plan *"zo bizar dat het nauwelijks de moeite waard is om politiek serieus genomen te worden."*³⁹

Er was uiteraard geen sprake van dat de PSP had opgeroepen tot gewelddadige sabotage-akties. In het pamflet was sabotage alleen genoemd als alternatief voor militaire verdediging, tezamen met andere vormen van geweldloos verzet.⁴⁰ In een tweede bulletin werd nadrukkelijk gewaarschuwd tegen sabotagedaden in het leger en werd gesteld dat alleen rechts hierbij voordeel kon hebben in hun streven de organisatie van dienstplichtige militairen in de Vereniging Dienstplichtige Militairen (VVDM) en de Bond van Dienstplichtigen (de 'witte' BVD) te belemmeren. Toen zich eens een geval van sabotage voordeed, werd dit in een verklaring van het partijbestuur nogmaals veroordeeld.⁴¹ Door de enorme publiciteit verwekte de geplande prikactie veel opschudding. Bij een kleine demonstratie op 26 september 1970 in de legerplaats 't Harde waren daardoor meer op sensatie beluste toeschouwers dan demonstranten aanwezig. Er gebeurde overigens niets bijzonders.⁴²

Na dit stormachtige begin van de Kra'ket-actie trok het vervolg veel minder publiciteit. In 1970 en 1971 werden onder de naam Kra'ket vier bulletins uitgebracht. De eerste van deze serie ging over de volkstelling die in 1971 werd gehouden. In dit bulletin werd de slechte regeling van de anonimiteit van de volkstelling aan de kaak gesteld en opgeroepen de volkstelling te weigeren. Het kwam tot akties waarin de PSP een aanzienlijke inbreng had.⁴³ Het aantal weigeraars was zo groot dat niet tot vervolging kon worden overgegaan. Hierna verschenen nog Kra'ket-bulletins tegen de loonmaatregel van 1970, tegen het woon- en huurbeleid van minister Schut en over het onderwijs. Omdat er geen duidelijk aktieperspektief aanwezig was, bloedde de zaak in 1971 dood. Het merendeel van het partijkader werd toen bovendien in beslag genomen door interne konflikten in de PSP.

De studiewerkgroep, die in het leven geroepen was, leverde wel enige konkrete resultaten op. Aan dit werk deden niet alleen PSP-leden, maar ook enkele anderen mee, met als bekendste Roel van Duyn. In de jaren 1970-1973 werd een serie van vijf brochures gepubliceerd onder de titel 'In plaats van oorlog'. Hierin werden op een populair-wetenschappelijke

10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532

Felle PSP-actie tegen het leger

Bulletin nr.6

Aktiegroep van het politiek secretariaat
van de PSP Postbus 700 Amsterdam
Telefoon 020 - 23 52 83

Een militair met uitrusting kost
40.000 gulden per jaar

Das ist ein Teil der letzten Jahre der 1990er Jahre, die wir
wieder in der Lage sind, die Transformation zu vollziehen.
Die letzten Jahre der 1990er Jahre sind ein Teil der
Transformation.

Voor een scholier heeft de regering slechts 3.000 gulden beschikbaar...

Kazerne:

buitenaf

Onderzoek naar acties PSP gevraagd

in vier jaar budget kraken

Onderzoek naar acties PSP gevraagd **14/9/70** **NRC**

De voorzitter van het Nederlandsche Genootschap, de heer P. J. G. A. Een, maakt dat de Partij weliswaar minderheden leverde, die verhoogd van de staat en tegen de omstandigheden van een ple-
er jaar
n-7
et ,kraken
strijd werent zijn", aldus diast-
te Deun, die persoonlijk ook
meuwaters als een serie po-
Aldes publiek door de dacht,
P. A. ten worden uitgegeven.
Wien
in

Alternatief plan

De eerste van deze publicaties kwam in december verschijnen. Naast wordt een uitnodiging te geven van de internationale wet van de arbeidsbewegingen, schied en het doen van voorstellen voor een aanvaardbaar alternatief. Daarvoor zijn een werkgroepen gevormd, die over verschillende aspecten van de arbeidsbewegingen zullen adre-

8

Recherche onderzoekt

PSP-pamflet
AD 24/9/70
AMSTERDAM (ANP) - De
Kraakbeweging stelt een onder-
werp in naar een door de P.S.
tergrijp pamflet, waarin de
minister-president De Jong
wordt beland.

Op het *

De wenig pacifistische PC

Niettemin, de meerderheid van het Nederlandse volk heeft de dreiging tegen het gevaak verduut. Het is niet het gevaak, maar het volk dat de dreiging niet hoort.

Hier staat een iedereen van met deze mening niet eens te. Dat kan en dat mag en in stelling tot een aantal anderen, mag men trouwer zijn, ingetogen in de verhef van de artistieke vragen. Men mag middeleeuwse maats de Paas-Paris

Deze aantekening heeft de PSP als
linkse partij een
rol te spelen in
het verzet tegen
de regering.

Wilt

PIK HET VAN DEFENSIE – KRAAK HET
DEFENSIEBUDGET : 1

HAAL HET VAN DEFENSIE
KRAAK HET DEFENSIE BUI

KRAAK HET DEFENSIE BUDGET:

KRAK'IT KRAK'ET KRAK'ET KRAK'IT KRAK'ET KRAK'IT KRAK'IT KRAK'IT KRAK'IT KRAK'IT

PSP

HANS WIEBENGA 8

169

manier een aantal aspecten van de ontwapeningsproblematiek behandeld. Deze activiteit kwam na verloop van tijd steeds meer los te staan van de partij. De aandacht was naar andere terreinen verschoven en de brochures hadden daarom weinig invloed meer in de PSP.

Veel tastbare resultaten leverde de Kra'ket-actie, afgezien van de enorme publiciteit in het begin, dus niet op. De elektorale teruggang van de PSP kon de actie niet verhinderen. Bij de verkiezingen in 1971 liep de aanhang opnieuw terug. Het belang van de actie lag vooral in de poging het verzet tegen de bewapening, na het verdwijnen van de ban-de-bombeweging in de tweede helft van de jaren zestig, weer nieuw leven in te blazen. Met deze actie en de daarna in het leven geroepen anti-atoommarsen in 't Harde en Steenwijk was de PSP één van de groepen, die ervoor zorgde dat tot de wederopbloei van de vredesbeweging in 1977 *"de vlam brandende bleef."*⁴⁴

5. KONKLUSIE

Afsluitend volgen in deze paragraaf enige konklusies met betrekking tot de relatie tussen de PSP en de hier behandelde bewegingen. In de eerste plaats valt te konstaten, dat de betrokkenheid van de PSP bij de opleving van de buitenparlementaire strijd groot was. Bij het ontstaan van de eerste actiegroepen speelde de PSP in een aantal gevallen een belangrijke stimulerende rol. Het partijbestuur of sommige afdelingen namen soms de initiatieven en in andere gevallen waren onder de initiatiefnemers vaak individuele leden.

De acties werden door de PSP steeds ondersteund, over het algemeen middels oproepen tot deelname en steunverklaringen, soms door deelname aan de organiserende comité's en in belangrijke mate door het optreden van PSP-leden in parlementaire organen. De inhoudelijke eisen die naar voren gebracht werden, nam de PSP in een vroeg stadium over of waren vaker nog thema's die in de partij zelf al leefden nog voor er ook door andere groepen aandacht aan werd besteed.

Naast deze algemene kenmerken bestonden er uiteraard ook verschillen in de relatie tot de sociale bewegingen en trad in de loop van de tijd verandering op in de rol van de PSP. Bij de weer oplevende strijdbaarheid onder arbeiders en in de vakbeweging speelde de PSP geen rol van betekenis. In de studentenbeweging was de invloed van politieke partijen in de periode tot ongeveer 1970 gering. Maar ook in latere jaren bleef de

rol van de PSP in deze beweging, ondanks een toenemende aanhang onder studenten, van weinig belang.

Het belangrijkste was de betekenis van de PSP in de ban-de-bom-beweging, in de anti-imperialistische strijd (Vietnam) en in de milieubeweging en dan vooral in de ontstaansfase van deze bewegingen. Bij het ontstaan van het buurt- en huurdersverzet speelde de PSP ook een rol, zij het minder duidelijk. Wel is het zo dat de meeste van deze bewegingen zich na enige jaren aanmerkelijk verbreedden. Toen raakten er ook andere partijen bij betrokken: de CPN bij de huurders-, studenten- en Vietnambeweging, de PPR (en soms D'66) bij de milieubeweging en de PvdA op verschillende terreinen.

Ter verklaring van de rol van de PSP kan op de volgende factoren gewezen worden. In de eerste plaats is zeer belangrijk de opvatting die in de PSP heerste over de taken en rol van een politieke partij. Het ontbreken van voorhoede-pretenties en dogmatisme in de partij maakten dat de PSP open stond voor nieuwe politieke ideeën en ontwikkelingen. Met het optreden van zelfstandige actiegroepen, die niet partijgebonden waren, had de PSP dan ook geen enkele moeite. Ook niet in de jaren voor 1965 toen dit verschijnsel nog geen grote vlucht had genomen.

Bovendien was zelfstandig optreden van haar leden en afdelingen een belangrijk aspect van de organisatie van de partij. Een groot aantal leden werd actief in acties en groeperingen zonder eerst een standpunt of instructie van de PSP af te wachten. Vervolgens maakten de dan al aanwezige persoonlijke banden een snelle steun van de partij eenvoudiger. De keerzijde van deze organisatiepraktijk was overigens wel dat het voeren van eigen landelijke acties, vanwege de relatieve zwakte van de landelijke organisatie, moeilijk was. Afgezien van de weinig succesvolle Kra'ket-actie in 1970, kwamen duidelijke pogingen tot grootscheepse eigen acties nauwelijks voor. Het voornaamste voorbeeld van een geslaagde landelijke PSP-actie was de Vietnam-kampagne in 1965, die het begin van de Vietnam-beweging betekende.

In de verhouding tot de buitenparlementaire acties in de jaren zestig was er een hemelsbreed verschil tussen de PSP en de andere linkse partijen. De PvdA was meestal pas na verloop van tijd onder druk van de acties van haar eerdere standpunten af te brengen. De actieve deelname aan acties bleef in deze jaren meestal beperkt tot individuele leden behorend tot de linkervleugel van de partij. Pas met de doorbraak van Nieuw Links in de PvdA trad hierin enige verandering op. Pogingen in het midden van de jaren zeventig om zichzelf als 'actiepartij' te presen-

teren, zijn echter door het overheersend parlementaire karakter van de PvdA, nooit geslaagd.

Ook waren er grote verschillen tussen de houding van de PSP en de CPN, die wel een belangrijke buitenparlementaire traditie bezat. De CPN wist slecht raad met de nieuwe akties en bewegingen in de jaren zestig. De historicus Ger Harmsen, zelf oud-lid van CPN en PSP, maakte de volgende vergelijking tussen CPN en PSP.

*"Van de radikalisering profiteert de CPN veel minder dan men zou mogen verwachten op grond van haar traditie. Alleen de PSP weet aan te sluiten bij het bonte geheel van nieuwe politieke ideeën en initiatieven. Bij het ontstaan van de komitees ten gunste van de vrijheidsstrijd in Algerije, Cuba, Vietnam, Angola en Midden-Oosten, de anti-autoritaire akties, het wijk- en buurtwerk, het spektakulaire optreden van 'Dolle Mina', kwam er òf helemaal geen linkse partij aan te pas òf bleek de PSP zonder veel pretenties in de jaren zestig opvallend vaak voorop te gaan. Zij stond er voor open, juist omdat van gesloten leninistische ideologie of van de pretentie over het ware politieke inzicht te beschikken geen sprake was. Dit in tegenstelling tot de CPN die in de vorm van het marxisme-leninisme meent over het enig juiste inzicht te beschikken en op grond daarvan het recht opeist voorhoede te zijn."*⁴⁵

Het ontstaan van nieuwe bewegingen en aktievormen had op zijn beurt ook invloed op de theorievorming in de PSP. De belangrijkste teksten in dit verband waren het 'Analyse en Beleidsplan' uit 1972 en het discussiestuk van het partijbestuur 'Socialisme zonder omwegen' uit 1973. De discussie in de PSP over deze teksten zal in hoofdstuk VIII behandeld worden, maar één aspekt willen we alvast op deze plaats naar voren halen, namelijk de visie op de funktie van de PSP die er uit spreekt. Wat hierover werd geformuleerd was grotendeels de theoretische weerslag van de rol die de partij in de praktijk had vervuld in de jaren zestig. In het 'Analyse en Beleidsplan' werden de gedecentraliseerde partijorganisatie en haar ondogmatische opvattingen genoemd als beslissende factoren voor de rol die de PSP kon spelen. De partijorganisatie moest een voorafspiegeling zijn van de democratische en gedecentraliseerde wijze waarop men een socialistische maatschappij gerealiseerd wilde zien. Dit zou betekenen dat de PSP zich verder moest ontwikkelen "tot een terugkoppelingsinstituut, waar al haar leden en sympathisanten die aktief op verscheidene terreinen samen met anderen werkzaam zijn,

op kunnen steunen." 46

Deze vage notie werd verder uitgewerkt in 'Socialisme zonder omwegen'. Hierin werd onder meer gesteld dat de organisatie aangevuld moest worden met de instelling van themagroepen voor bepaalde politieke deelterreinen. In deze groepen moest dan een voortdurende wisselwerking plaatsvinden tussen de praktische ervaringen van de strijd aan de basis en de ervaringen en algemene politieke analyses van de PSP.

De voorstellen die in 'Socialisme zonder omwegen' over de verbetering van de organisatie van de partij werden gedaan, werden echter als gevolg van de richtingenstrijd in de PSP in de eerste helft van de jaren zeventig niet uitgevoerd en zouden pas na 1975 in de praktijk gebracht worden.

VIII - Richtingenstrijd (1971-1975)

"En ik voel er niets voor de tijd die we in de PSP moeten besteden aan praktische solidariteit, aan praktisch werk, te besteden aan hoekse en kabeljouwse twisten. (. . .) Na dit kongres moet het afgelopen zijn." (Jan Brandsen op het PSP-kongres in Groningen, 23 en 24 oktober 1971)

Na 1970 ging de richtingenstrijd in de PSP een tweede fase in. Voor die tijd bestonden verschillende stromingen naast elkaar in de partij en waren de grenzen niet altijd even scherp te trekken. Nu ontstonden voor het eerst georganiseerde groepen in de PSP en leidden de politieke meningsverschillen tot het uittreden van groepen van enige omvang.

De eerste oppositiegroep was de aktiegroep Proletaries Links, die pleitte voor een revolutionaire koers van de PSP en in 1972 min of meer gedwongen de partij verliet. Na een korte periode waarin de partij in rustiger vaarwater verkeerde, laaiden in 1973 de tegenstellingen over het probleem van de linkse samenwerking weer op. Naar aanleiding hiervan vormde zich in 1974 de 'Oosterhesselen-groep', die sterk pleitte voor de eenheid van links en in de PSP meer nadruk wilde leggen op de sociaal-ekonomische strijd. Ook deze groep zou het onderspit delven en de PSP verlaten.

Bij het voortduren van de richtingenstrijd in de jaren tussen 1971 en 1975 speelde de teruggang in de aanhang van de PSP een belangrijke rol op de achtergrond. Bij de verkiezingen die in 1971 en 1972 plaatsvonden, haalde de PSP niet meer dan 1,5% van de stemmen. Vergeleken met de uitslag van 1967, die indertijd al zeer teleurstellend werd gevonden, was dit ongeveer een halvering. Deze achteruitgang stond bovendien in schril contrast tot de groei van de andere linkse partijen. Niet alleen de PvdA ging vooruit, maar ook de PPR en de CPN groeiden behoorlijk en werden in deze periode ongeveer drie keer zo groot als de PSP. De vooruitgang van de linkse partijen - de PSP uitgezonderd - viel samen met een verscherping van de politieke tegenstellingen in Nederland. Op het partij-politieke vlak waren deze jaren het hoogtepunt van de polarisatie tussen de progressieve drie (PvdA, PPR en D'66) en de rechtse partijen.

Wat betreft de buitenparlementaire strijd was opvallend de radikalisering onder de arbeiders en in de vakbeweging. Voor het eerst sinds lange tijd vonden enkele grote stakingen plaats, aanvankelijk zonder steun van de vakbonden, maar later ook door hen georganiseerd. Ook op andere terreinen groeide het verzet tegen de politiek van de rechtse regeringen van De Jong en Biesheuvel. Voorbeelden van dit protest waren de huurakties en de akties in het onderwijs en op de universiteiten.

De aflossing van de regering-Biesheuvel door het kabinet-Den Uyl in mei 1973 was een uitvloeisel van de eerder opgetreden politieke radikalisering. Het was echter in zekere zin ook te beschouwen als de afsluiting van dit proces. Hoewel bijvoorbeeld de Industriebond-NVV kritisch stond ten opzichte van de totstandkoming van het kabinet-Den Uyl, kwamen tot 1977 geen stakingen meer voor en ook bij andere bewegingen was sprake van een terugslag.

De bovengenoemde politieke ontwikkelingen in de eerste helft van de jaren zeventig hadden uiteraard hun invloed op de PSP en vormden het decor waartegen de richtingsstrijd in de partij zich afspeelde.

1. PROLETARIES LINKS

De groep Proletaries Links trad direkt na de Tweede Kamer-verkiezingen in april 1971 voor het eerst naar voren als actiegroep in de PSP. Hoewel de naam pas toen werd bedacht, bestond de groep al sinds de zomer van 1970. Zij was gevormd op initiatief van enkele PSP-leden uit Amsterdam, die het kongres van de Tilburgse Hogeschool over het 'Kapitalisme van de jaren '70' hadden bezocht, waar vele vooraanstaande marxistische theoretici aanwezig waren. Tegelijkertijd met dit kongres woedde in de Rijnmond de havenstaking, waarin de maoïstische Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland (KEN) tijdelijk invloed verwierf onder de stakende arbeiders. Door deze gebeurtenissen ontstond bij deze Amsterdamse PSP-leden het idee dat de tijd rijp was voor een partij, die zowel de theorie van het marxisme als de oplevende arbeidersstrijd met elkaar moest verbinden.¹ Dezelfde groep PSP-leden deed op het kongres van de PSP in Amsterdam (januari 1971) een vergeefse poging de zittende Kamerfractie te vervangen.²

Direkt na de verkiezingen stuurde Proletaries Links een stencil met haar opvattingen de partij in. Het stuk met de titel 'Terug naar de politieke werkelijkheid! Voorwaarts naar het socialisme!' was geschreven door

Erik Meijer en door 29 PSP-leden ondertekend. Hiertoe behoorden een aantal ervaren partijleden als Van der Horst en de ex-partijbestuurders De Wolf, Boerboom en Verdooren. Daarnaast waren er onder de aanhang van Proletaries Links enkele studenten, die voortkwamen uit Révolte, een revolutionair-kommunistische jongerengroep. Leden van Révolte waren Joost Kircz, Herman Pieterse en ook Erik Meijer, allen tevens lid van de PSP.³ De kern van de opvattingen van Proletaries Links was het volgende citaat uit haar manifest:

*"We moeten nu eindelijk de keuze doen waarvoor we eigenlijk al sinds 1967 worden gesteld: tussen het verdwijnen in het niets of in de PvdA, en een geheel nieuwe start als revolutionaire arbeidersvoorhoede-partij. Voor die laatste mogelijkheid is het o.i. nog steeds niet helemaal te laat, maar we moeten wel opschieten als we willen voorkomen dat dit helemaal buiten ons om gebeurt. Als pacifistische verkiezingspartij is de PSP morsdood; als strijdorganisatie van jonge niet door de kisisellende gedemoraliseerde arbeiders en geproletariseerde intellectuelen is zij daarentegen onmisbaar."*⁴

Volgens hen was de PSP de partij, die de revolutionaire voorhoede van de arbeidersklasse moest organiseren om aan de klassenstrijd leiding te geven. In de akties moest men met behulp van een program van 'overgangseisen' bijdragen tot een verhoging van het klassebewustzijn. Uit deze opvattingen bleek een duidelijke verwantschap tussen de ideeën van Proletaries Links en de politieke theorieën van Trotski. Vergeleken met de richting die zich in de PSP rond het kongres 'Links Nederland' in april 1969 had afgetekend, was alleen de sterke nadruk op het voorhoede-koncept nieuw. Waarschijnlijk had de havenstaking en de rol van de KEN bijgedragen tot het idee, dat een voorhoedepartij mogelijk en noodzakelijk was.

In de PSP was de meeste aanhang voor de opvattingen van Proletaries Links te vinden in de afdelingen Amsterdam, Tilburg en Rotterdam en dan met name onder jongeren en studenten. Hoewel het verwijt af en toe opdook is het onwaarschijnlijk dat er vanuit de sekte van de Vierde Internationale leiding werd gegeven aan Proletaries Links. Wel waren er goede persoonlijke kontakten tussen Wiering en enkele leden van Révolte. Kircz en Pieterse waren bovendien tijdens hun PSP-lidmaatschap ook toegetreden tot de Vierde Internationale. Zij waren hierin echter uitzonderingen. Proletaries Links-voorman Van der Horst, die zichzelf als trotskist beschouwde, was juist zeer negatief over het sekta-

Drie hoofdrolspelers in de Proletaries Links discussie op het Groningse kongres (oktober 1971). V.l.n.r.: Erik Meijer, Hans Wiebenga en Wim de Wolf. (foto: ANEFO)

rische karakter van de Nederlandse sekte. Naar zijn oordeel had slechts een klein deel van de Proletaries Links aanhangers trotskistische opvattingen.⁵

Het optreden van Proletaries Links wekte onmiddellijk een scherpe reactie van het partijbestuur op. De strekking van het manifest van Proletaries Links werd volstrekt onaanvaardbaar genoemd, omdat het in feite de opheffing van de PSP als pacifistisch-socialistische partij betekende. Leden die in het beginselprogramma van de PSP geen reden van bestaan meer zagen, moesten volgens het partijbestuur daaruit de consequenties trekken door zelf de partij te verlaten.⁶ Het commentaar van de kant van Proletaries Links hierop was al even scherp. Van der Horst reageerde op de uitspraak van het partijbestuur als volgt:

"We zullen van die uitnodiging om de partij te verlaten geen gebruik maken. Ze zullen ons eruit moeten schoppen. Dat partijbestuur geeft helemaal niet weer wat er in de partij leeft; dat blijkt

*uit de respons die we krijgen. De oude pacifistische kern is bijzonder klein geworden.'*⁷

Door de harde opstelling van beide kanten kwam er weinig van een politieke discussie. De meningsverschillen werden in de maanden tot het kongres in Groningen (oktober 1971) in alle hevigheid uitgevochten. Proletaries Links ging door met haar activiteiten en probeerde zoveel mogelijk afdelingen en afgevaardigden achter zich te krijgen. In 'Radikaal' werden pagina's gevuld met discussies, reacties en tegenreacties. De houding van het partijbestuur resulteerde in een resolutie op het kongres met het voorstel *"onverwijld tot schorsing over te gaan"*. Voor deze aanpak was echter geen meerderheid te vinden. Eveneens werd een motie verworpen met een verzoek aan Proletaries Links om zelf de partij te verlaten. Op het kongres overheerste een grote middengroep, die het weliswaar oneens was met de opvattingen van Proletaries Links, maar aan de andere kant niets voelde voor het zwaaien met roeyementen. Een invloedrijke exponent hiervan was De Graaf, die vlak voor het kongres in 'Radikaal' een aantal stellingen poneerde, waarin hij zich keerde tegen een blanco volmacht aan het partijbestuur tot schorsing. Hij kwam echter ook op voor het behoud van de samenhang tussen pacifisme en socialisme in de PSP en leverde kritiek op het dogmatische marxisme van Proletaries Links:

*"De enige ideologie, die de PSP inspireren kan, is die van de bevrijding van de mens. Dit humanisme kan gevoed en gekleurd worden door marxistische, christelijke, radikaal democratische en anti-autoritaire of nog andere bronnen, als het maar een bewegende ideologie blijft."*⁸

De meerderheid van de aanwezigen wees ook het door Proletaries Links opgeëiste tendensrecht van de hand. Men vond dat de organisatie van de PSP voldoende mogelijkheden bood voor vrijwel elke benadering van het pacifistisch socialisme. Aan de mogelijkheid tot permanente fractievorming (met een eigen sekretariaat en publikatiemogelijkheden) had men geen behoefte. Jan Brandsen, die de motie waarin het tendensrecht werd afgewezen, indiende, stelde dat hij niemand wilde veroordelen, maar dat het geruzie afgelopen moest zijn.

"En ik voel er niets voor de tijd die we in de PSP moeten besteden aan praktische solidariteit, aan praktisch werk, te besteden aan

*hoekse en kabeljauwse twisten. (. . .) Na dit kongres moet het afgelopen zijn. Vandaar de uitspraak: geen tendensrecht.*⁹

Daarmee waren de gevoelens van de meeste aanwezigen goed verwoord. Hoewel het partijbestuur met zijn harde aanpak een nederlaag leed, behaalde Proletaries Links geen enkel resultaat. Een aanduiding voor de geringe aanhang van de groep was de uitslag van de verkiezing voor het partijbestuur. Burggraaf werd met een ruime meerderheid herkozen als voorzitter, terwijl de kandidaten van Proletaries Links samen nog geen kwart van de stemmen haalden.¹⁰

Ondanks de uitspraken van het kongres in Groningen, besloot Proletaries Links door te gaan als tendens in de PSP. Van der Horst, Meijer, De Wolf en Verdooren hadden voorgesteld om voorlopig af te zien van landelijke bijeenkomsten maar dankzij de sterke aandrang van de aanhang buiten Amsterdam - die meer behoefte had aan dit contact - werd toch besloten door te gaan. Het partijbestuur besloot daarop inderdaad tot schorsing over te gaan. Omdat bij dit besluit procedurefouten waren gemaakt, kreeg de groep van de partijraad in januari 1972 nog een laatste gelegenheid zichzelf op te heffen. Proletaries Links besloot toen zelf de PSP te verlaten en te gaan werken aan het zo snel mogelijk tot stand brengen van een revolutionaire arbeidersvoorhoedepartij.¹¹

De groep ontwikkelde zich vervolgens via een aantal konflikten en afscheidingen tot de Kommunistenbond Proletaries Links, die steeds duidelijker trotskistisch werd en zich in december 1974 samen met de bestaande sekte van de Vierde Internationale omvormde tot een nieuwe sekte, de Internationale Kommunistenbond (IKB). Hierbij was van de oorspronkelijke PL-aanhang een twintigtal overgebleven. De IKB had bij haar oprichting een paar honderd leden. Vergeleken met de zeer geringe aanhang van de Vierde Internationale voor die tijd, was dit een behoorlijke stap voorwaarts.¹²

De direkte gevolgen voor de PSP van het gedwongen uittreden van Proletaries Links waren niet erg groot. In enkele afdelingen stagneerde het werk doordat een groot deel van het kader wegviel. In totaal verloor de partij door deze kwestie ongeveer 100 leden, aanhangers van Proletaries Links en leden die vanwege de ruzie zelf bedankten.¹³ Hieronder waren alle belangrijke leden van Proletaries Links, met uitzondering van Erik Meijer die zich op het laatste moment van de groep had gedistancieerd.¹⁴ De verdere invloed op het ledenverloop was gering. Het ledental bleef in de jaren na 1970 onveranderd schommelen tussen de vier- en vijduit-

zend. Ook de toestroom van nieuwe leden was ondanks dit konflikt niet kleiner dan voor die tijd.

2. 'ANALYSE EN BELEIDSPLAN'

Het konflikt rond Proletaries Links had als positief gevolg dat de partij voor het eerst, in antwoord op de opvattingen van deze groep, een strategiestuk aannam: het 'Analyse en Beleidsplan'. Dit stuk was opgesteld door Riethof en door het partijbestuur voorgelegd aan het kongres in Groningen. Hier was men niet aan de behandeling toegekomen, zodat het vervolgens in november 1971 door de partijraad werd vastgesteld.

Het 'Analyse en Beleidsplan' was een poging om de verschillende stromingen in de partij te integreren op basis van een analyse van de rol en de plaats van de PSP in de Nederlandse arbeidersbeweging. Volgens de tekst moesten de gewijzigde vormen van anti-kapitalistische strijd, de opkomst van nieuwe aktiegroepen en bewegingen, leiden tot een herinterpretatie van de strategie van de arbeidersbeweging zonder daarbij al het oude overboord te zetten. *"Het is daarentegen noodzakelijk, het nieuwe gegeven te enten op de voortbestaande arbeidersbeweging."* De verbinding die tussen de traditionele arbeidersbeweging en de nieuwe aktiegroepen werd gelegd, was essentieel voor het stuk. In theoretische debatten in die tijd, met name in de studentenbeweging, werden daarentegen vaak posities ingenomen, die neerkwamen op een absolute keuze voor het één of het ander.¹⁵

De kern van het betoog werd gevormd door de volgende passage:

*"Nieuwe bevolkingsgroepen, jongeren en werkers met een hoog opleidingsniveau, brachten een nieuw elan in de oude arbeidersbeweging, die overal in wezen overeen was gebleven. Het gaat, anders dan vroeger, niet meer om on- of halfbewuste massa's, die door een elite tegen het staatskasteel ten aanval moeten worden gevoerd op grond van primitieve eisen. Het gaat niet meer om het afwachten van een ekonomische krisis van het type 1929 of een door oorlog geschapen machtsvacuüm, maar om een bewuste betwisting van het kapitalistisch stelsel in al zijn geledingen zelf. Tegenover de fijnvertakte machtsstructuur en de ongelofelijke soepelheid van het systeem, ontwikkelt zich het verzet in vormen, die het klassieke partijmodel ver te buiten gaan."*¹⁶

Verder richtte het stuk zich vooral tegen de 'revolutionair' getinte groepen, die in de voorafgaande periode aan invloed hadden gewonnen. Het leverde kritiek op het vormen van nieuwe arbeiderspartijen, zoals dat door Proletaries Links werd voorgestaan. Van hun Leninistische voorhoede-ideeën werd scherp afstand genomen. Over dergelijke theorieën werd fijntjes, doch vernietigend opgemerkt, dat moeilijk aange-toond kan worden

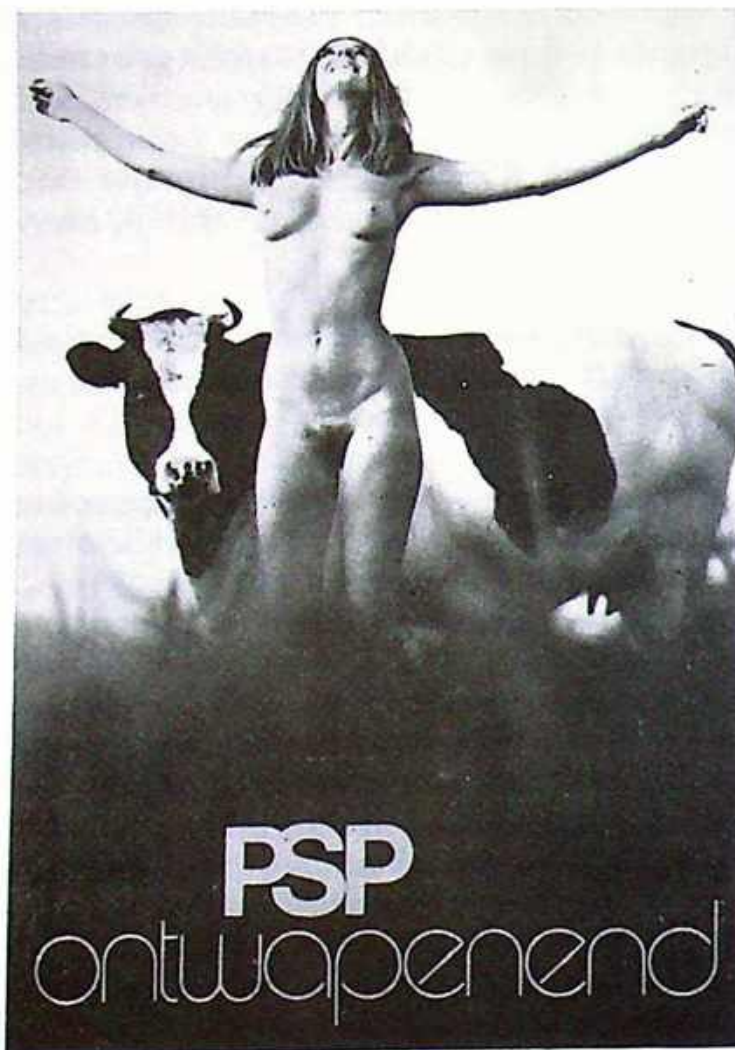
"dat die politiek meest geschoolde en meest ervaren kaders eigenlijk echte kaders zijn, zonder dat de massa, al was het maar een enkele maal, door hen geëncadreerd is geweest (. . .)."

Naast deze afwijzing van het voorhoedemodel werd een poging gedaan om uit te werken wat dan wel de rol van een partij als de PSP moest zijn.

"De taak van de PSP binnen de op gang komende beweging dient voor alles er een van bundeling te zijn. Juist de PSP die vrij staat tegenover veel van wat sociaal-demokratie en kommunisme, gelovigen en niet-gelovigen, intellektuelen en niet-intellektuelen, ouderen en jongeren, aktie-komité's en vakbond, buitenparlementair en parlementair, gescheiden houdt, kan daarbij een beslissende rol spelen."

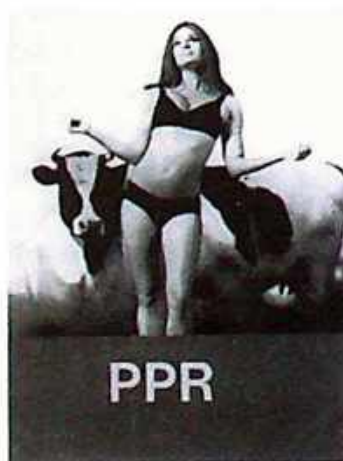
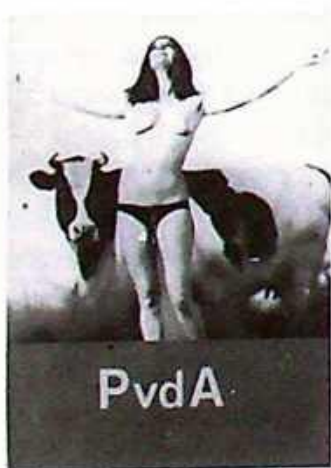
In deze nadruk op de taak van bundeling door de PSP kwam tevens het oude probleem van de samenwerking met andere partijen weer om de hoek kijken. De bovenstaande - zeer algemene - formulering was nog gericht op een brede bundeling van aktiegroepen, vakbeweging en partijen, maar elders in de tekst werd ook expliciet de noodzaak van samenwerking met leden en afdelingen van de PvdA benadrukt. Over samenwerking met de leiding van de PvdA werd na de PAK-perikelen nog wijselijk gezwezen.¹⁷

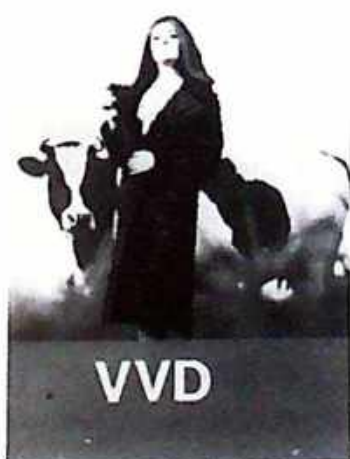
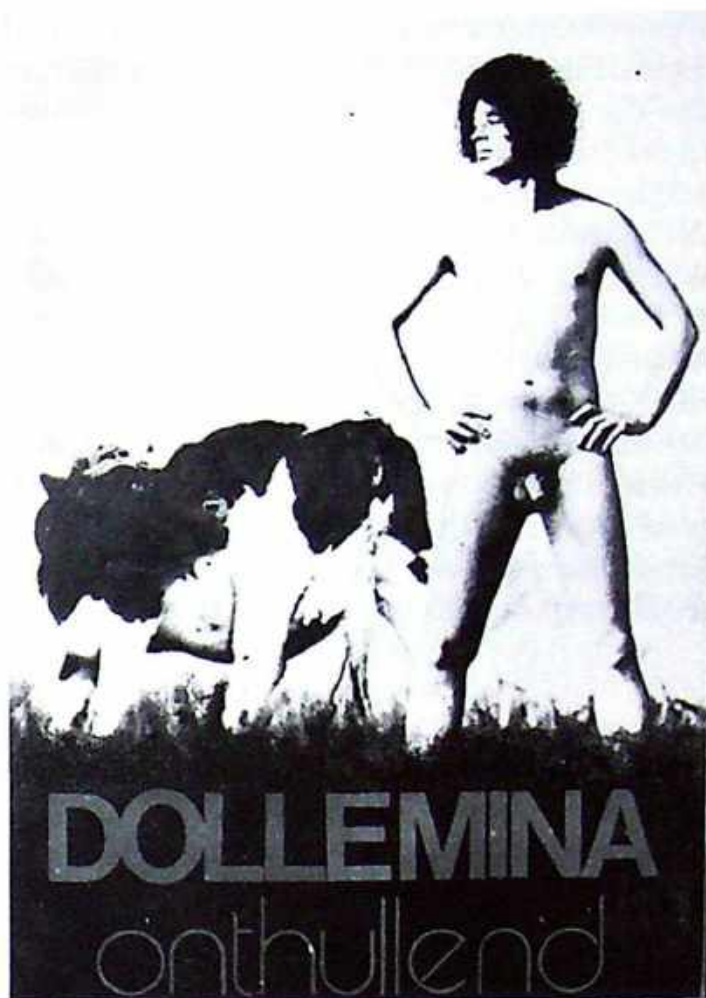
Historisch paste het 'Analyse en Beleidsplan' in een periode, waarin allerlei aktiegroepen een grote vlucht hadden genomen en waarin ook in de traditionele arbeidersorganisaties, met name in de vakbeweging, weer een grotere strijdbaarheid ontstond. Tegen deze achtergrond en onder invloed van de succesvolle bevrijdingsstrijd in de derde wereld, moet het optimisme dat uit het stuk sprak worden verklaard. Illustratief hiervoor was bijvoorbeeld de titel van het tweede hoofdstuk *"De schaal slaat door naar het socialisme"*.

Het affiche waar de PSP in 1971 mee de verkiezingen in ging is wellicht het bekendste verkiezingsaffiche allertijden.

Links het origineel. Op de rechterpagina het tegenaffiche van Dolle Mina. Onder een zestal variaties gemaakt door de amsterdamse fotograaf John Prins.

Het aannemen van het 'Analyse en Beleidsplan' was voor de PSP een belangrijke zaak, omdat hiermee een ondubbelzinnige afwijzing van voorhoedetheorieën was geformuleerd en er een positief strategisch concept tegenover werd gesteld. In deze zin was het de afsluiting van de discussies die sinds 1968 in de PSP hadden gewoed. Voor het eerst in haar geschiedenis kwam de PSP tot een maatschappij-analyse, waarin een duidelijke invloed van marxistische theorievorming te onderkennen was. Dit marxistisch karakter van het stuk zat echter vooral in de wijze van analyseren en de gebzigde terminologie. Expliciete uitspraken over in de PSP al jaren omstreden punten als de rol van de arbeidersklasse of de klassenstrijd werden vermeden.

Het 'Analyse en Beleidsplan' betekende echter niet het einde van de richtingenstrijd in de PSP. Het stuk was daarvoor te veel een pennevrucht van één persoon (Riethof) en had toen het werd aangenomen geen echte basis in de partij. Vooral de formuleringen over linkse samenwerking zouden al snel onvoldoende blijken om de meningsverschillen op dit punt te overbruggen.

3. EEN NIEUWE KOERS

Door het partijbestuur van de PSP, dat op het kongres in Groningen was gekozen, werd in 1972 een nieuwe koers ingeslagen. Op grond van de taak van bundeling, zoals die in het 'Analyse en Beleidsplan' was geformuleerd werd een beleid gevoerd dat uitging van een oriëntatie op de vakbeweging en samenwerking met andere linkse partijen. Vooral de toegenomen strijdbaarheid van de Industriebond-NVV had een grote invloed op het beleid van het partijbestuur. Hierbij aansluitend werd door een nieuwe Sociaal-Economische Kommissie, met Teun Jan Zanen als drijvende kracht, grote aktiviteit ontplooid. Men verleende steun bij een aantal stakingen van de Industriebond-NVV en de ENKA-bezetting in Breda. Op basis van deze aktiviteit ontstonden voor het eerst betere kontakten met de leiding van de vakbeweging, met name met de Industriebond-NVV.¹⁸

Een ander belangrijk onderdeel van het beleid van het partijbestuur was het streven naar een versterking van de linkse samenwerking. Deze politiek kwam vooral tot uiting na de val van de regering-Biesheuvel eind juli 1972. De kabinetskrisis was ontstaan door interne meningsverschillen met de ministers van DS'70 over de loonpolitiek en de bezuini-

gingen. De PSP reageerde zeer snel op de nieuwe situatie. Het partijbestuur publiceerde in augustus het discussiestuk 'Naar een nieuwe rechtvaardiger maatschappij', dat was bedoeld als basis voor een gesprek met de linkse partijen en de vakbeweging over de vorming van een linkse regering. Zo'n linkse regering zou een begin moeten maken met de structuurhervormingen in anti-kapitalistische zin, waartoe de PSP op haar kongres in 1970 had opgeroepen.

Het ontwerp was geschreven door Zanen, die zich sterk had laten inspireren door het 'Program Commun' van de kommunisten en socialisten in Frankrijk.¹⁹ Het minimumprogramma voor een linkse regering zou, naast een groot aantal verbeteringen ten opzichte van het vorige regeringsbeleid, onder meer moeten bevatten nationalisatie van verzekeringsmaatschappijen, farmaceutische industrie, NAM en Gasunie en een verlaging van de defensie-uitgaven met 25% per jaar. Om een enigszins serieus gesprek met PvdA en D'66 mogelijk te maken, waren enkele radicale onderdelen uit het PSP-werkprogramma 1971-1975 afgezwakt. Bijvoorbeeld de eis "*Nederland uit de NAVO, de NAVO uit Nederland*" werd niet als programmapunt opgevoerd.²⁰

Tijdens het kongres van de PSP op 16 september in Amsterdam stond de inhoud van het stuk niet ter discussie. Middels een resolutie werd het beleid van het partijbestuur wel goedgekeurd. Verder werd nog eens benadrukt dat het doel van de samenwerking moest zijn het openen van een perspectief op fundamentele maatschappelijke hervormingen. Hiervoor werd een linkse regering noodzakelijk gevonden, die dan tevens moest steunen op de buitenparlementaire bewegingen. Het dragen van regeringsverantwoordelijkheid door de PSP zelf werd uitgesloten, maar men was wel bereid tot "*het op konkrete punten steunen van een regering van andere partijen die wel menen te kunnen gaan regeren.*"²¹

De bereidheid tot steun aan een progressieve regering was nieuw voor de PSP. In 1970 had het kongres medewerking aan een alternatief kabinet van PvdA, D'66 en PPR nog afgewezen. Nu probeerde de PSP juist aan te haken bij de politieke polarisatie van de progressieve drie.

Op het PSP-kongres in Amsterdam moest ook een kandidatenlijst voor de verkiezingen worden vastgesteld. Tot verrassing van velen bleek na de stemming niet de zittende fractievoorzitter Wiebenga tot lijsttrekker te zijn gekozen, maar Van der Lek. Uitermate gegriefd door deze gang van zaken trok Wiebenga zich helemaal terug en verliet de zaal. Hij vatte deze uitslag op als een motie van wantrouwen en een 'brevet van onvermogen' voor zijn werk als fractievoorzitter. Van der Lek werd gekozen

omdat hij jonger was en door zijn bekendheid als milieu-aktivist wellicht meer stemmen zou kunnen trekken. Tussen de opvattingen van Wiebenga en Van der Lek bestonden geen grote verschillen en voor de grote meerderheid van het kongres speelden politieke overwegingen in deze keuze geen rol van betekenis.²²

In de onderhandelingen die volgden na het PSP-kongres bereikten de delegaties van de partijen aanvankelijk overeenstemming over een akkoord, waarin de PSP bereid was tot vergaande steun aan de progressieve drie. Hun programma 'Keerpunt '72' zou door de PSP-fractie worden gesteund. Alleen op punten als de NAVO, de defensie en de kieswethervormingen (distriktenstelsel) was de PSP niet bereid een eventuele regering tegen rechts te steunen. In ruil hiervoor zou de PSP bij de voorbereiding van belangrijke beleidsbeslissingen geraadpleegd worden.²³ De overeenkomst ging echter op het laatste moment toch niet door, omdat D'66 samenwerking met de PSP niet wilde aksepter. De PvdA en de PPR waren wel bereid geweest tot ondertekening van het akkoord, maar wilden D'66 nu niet afvallen.²⁴ In verklaringen sprak de PSP hierover haar teleurstelling uit, maar men bleef bereid een progressief kabinet te steunen op alle punten waar dat met de eigen verderliggende socialistische doelstellingen in overeenstemming te brengen was.²⁵

Uiteindelijk bleek bij de verkiezingen de aanhang van de linkse partijen - behalve D'66 - duidelijk gegroeid te zijn. Daarentegen was de aanhang van de PSP nauwelijks veranderd. Met 1,5% van de stemmen werd slechts 0,1% meer gehaald dan bij de verkiezingen in 1971. De keuze van Van der Lek als nieuwe lijsttrekker en de duidelijk uitgesproken bereidheid een regering van de progressieve drie te ondersteunen hadden op de uitslag waarschijnlijk weinig effect. Het was vooral de PPR met Bas de Gaay Fortman als lijstaanvoerder, die profiteerde van de voortgaande dekonfessionalisering en de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 18 jaar.

4. MITS OF TENEINDE

Al voor de verkiezingen bestonden tegenstellingen in het partijbestuur van de PSP over het resultaat van de onderhandelingen met de progressieve drie. Een deel van het partijbestuur vond de resultaten te mager en sommige leden waren zeker niet ongelukkig met het mislukken van de overeenkomst.²⁶

De PSP zou in 1973 opnieuw sterk verdeeld raken over het vraagstuk van de samenwerking van links. De koers die eerder door een meerderheid van het partijbestuur was uitgezet werd daarbij ter discussie gesteld. Een deel van de PSP vond hun opvattingen over linkse samenwerking te ver gaan en wilde de onafhankelijke rol van de PSP ten opzichte van de andere linkse partijen sterker benadrukken. Bovendien vond men het sociaal-ekonomisch beleid te kritiekloos ten opzichte van de vakbeweging.²⁷

Aan de andere kant kwam een stroming te staan, die zich juist zeer goed kon vinden in het beleid dat in 1972 was uitgestippeld. Deze stroming van sterke voorstanders van het streven naar linkse eenheid bestond in 1973 nog niet in een georganiseerde vorm, maar zou in 1974 bekend worden als de 'Oosterhesselengroep'. Volgens hen moest de PSP aansluiting zoeken bij de georganiseerde arbeidersbeweging en waren de nieuwe aktiegroepen en bewegingen van minder belang voor de socialistische strijd. In hun nadruk op de direkte belangenstrijd en hun geringe waardering voor non-konformistische protestakties en nieuwe bewegingen was deze stroming verwant aan de marxistisch getinte opvattingen, die in 1968 en 1969 waren geformuleerd in teksten als 'Wat te doen?' en 'Rooddruk voor morgen'.

Hoewel er een zekere overeenkomst met de eerdere voorstanders in de PSP van het PAK was, vooral in het benadrukken van de noodzaak van linkse samenwerking, bestond er geen duidelijke continuïteit tussen deze stromingen. De meeste aanhangers van de latere 'Oosterhesselengroep' waren ten tijde van de PAK-kwestie geen voorstanders van deze vorm van linkse samenwerking of hadden hierover toen geen uitgesproken standpunt.²⁸

De politieke tegenstellingen in de PSP namen al direkt na de verkiezingen van november 1972 scherpe vormen aan. Door het partijbestuur werd daarom - met zeer geringe meerderheid - besloten in maart 1973 een buitengewoon kongres bijeen te roepen in Haarlem.²⁹ Dit kongres was niet alleen nodig om een uitspraak te doen over het politieke beleid van het zittende partijbestuur, maar moest zich tevens buigen over de grote financiële en organisatorische problemen waarin de PSP verzeild geraakt was. Eind 1972 was namelijk gebleken dat de partij als gevolg van het financiële wanbeheer aan de rand van een faillissement stond. Vooral de in 1971 opgerichte eigen uitgeverij Lynx en het Wetenschappelijk Buro waren een veel te zware last. Op het kongres konden de organisatorische problemen nog redelijk opgelost worden. De kontributie werd verhoogd en er werd een speciale kommissie ingesteld, die zorgde

voor een financiële sanering van de Partij. Als gevolg hiervan moesten het Wetenschappelijk Buro en de uitgeverij in de loop van 1973 worden opgeheven.

De politieke problemen werden op het kongres echter geenszins opgelost. Het beleidsverslag van het zittende partijbestuur werd scherp aangevallen en slechts ternauwernood goedgekeurd (met 1906 stemmen voor en 1902 stemmen tegen). Vervolgens leden de voorstanders van een nauwe linkse samenwerking bij de samenstelling van het nieuwe partijbestuur een gevoelige nederlaag. Als opvolger van Burggraaf werd niet hun kandidaat Smulders, maar Paul Hoogerwerf tot voorzitter gekozen. Vervolgens kreeg Zanen, een belangrijke vormgever van de nieuwe koers in 1972, net niet voldoende stemmen om opnieuw in het partijbestuur te komen. Uit protest tegen deze uitslag trokken zijn medestanders, die inmiddels waren gekozen of nog kandidaat stonden, zich terug. Tot het najaarskongres in 1973 waren zij niet meer vertegenwoordigd in het partijbestuur en dat terwijl de inhoudelijke discussie feitelijk nog moest beginnen.³⁰

De verwachting van sommigen in en buiten de PSP dat de partij nu had gekozen voor het isolement kwam echter niet uit. Het nieuwe partijbestuur bleef zich baseren op de uitspraken van het kongres in 1970 en het 'Analyse en Beleidsplan'. Het overleg met de progressieve drie werd zelfs uitgebreid, doordat de PSP in 1973 toetrad tot het Permanent Overleg Orgaan (POO) van deze partijen, aanvankelijk als waarnemer en in 1974 als gewoon lid.³¹

De politieke discussie in de PSP vond plaats op een serie thema-konferenties, die uitmondde in het kongres op 25 november 1973 in Amsterdam. Als discussiebasis voor het kongres werd door het partijbestuur de tekst 'Socialisme zonder omwegen' gepubliceerd. Het stuk was in hoofdzaak door Riethof geschreven en vlak voor het kongres gereed gekomen.³² Het was een vervolg op het eerder aangenomen 'Analyse en Beleidsplan' van de PSP. Beide stukken benadrukten de grote betekenis van de nieuwe strijdvormen uit het eind van de jaren zestig voor de strategie van de arbeidersbeweging.

In het strategisch concept van het stuk stond de democratische machtsvorming aan de basis centraal. Gebaseerd op deze tegenmacht moest een strategie van "*eskalerende structuurhervormingen in socialistische zin*" op gang gebracht worden. In deze visie werd de fundamentele samenhang van de tegenstellingen in de kapitalistische maatschappij en van de daarop aansluitende structuurhervormingen benadrukt. Het ging niet om van elkaar losstaande hervormingen, de kleine stappen van de so-

Het doorsnee beeld van een PSP kongres in de zeventiger jaren

'ciaal-demokratie, maar om een strategie van structuurhervormingen, die moest leiden tot een fundamentele verandering van het kapitalistische stelsel. Vanuit deze visie werden bepaalde voorwaarden gesteld aan de samenwerking met de PvdA en andere partijen.

Vanwege het late tijdstip van publikatie van de tekst en het zeer ingewikkelde taalgebruik werd 'Socialisme zonder omwegen' niet in zijn geheel in het kongres behandeld. Alleen enkele konklusies uit het stuk werden besproken. De belangrijkste ging over de linkse samenwerking, waarvoor het partijbestuur de volgende tekst voorstelde:

"Op landelijk, regionaal en plaatselijk nivo zal de partij moeten toetreden of zelf het initiatief nemen voor het tot stand brengen

van permanent overleg en samenwerking van progressieve partijen, mits de doelstellingen en de inhoud van de samenwerking mogelijkheden openen, tot het vestigen van macht aan de basis teneinde effectieve structuurveranderingen in socialistische zin te kunnen doorvoeren."

De essentie van de tekst zat hem in het woordje 'mits', waartegen de latere 'Oosterhesselaren' te hoop liepen. Zij wilden de voorwaarde laten vallen en alleen de noodzaak van linkse samenwerking benadrukken.

"teneinde te komen tot het vestigen van macht aan de basis en effectieve structuurveranderingen in socialistische zin te kunnen doorvoeren". 33

Op het kongres kreeg deze zienswijze slechts de steun van ongeveer een derde deel van de afgevaardigden. Direkt na de stemming leek een scheuring nabij. Een honderdtal afgevaardigden en bezoekers trok zich in een apart lokaal terug om te beraadslagen over wat hen te doen stond. De rest bleef in spanning achter, maar tot een uittreden kwam het niet. Wel werd namens 89 leden een verklaring uitgesproken, waarin het resultaat van het kongres onaanvaardbaar werd genoemd. Verder werd het volgende gesteld:

"Ons uitgangspunt was en is onvoorwaardelijke versterking van de eenheid van links. In de politieke situatie van nu betekent dit een streven naar een samenwerking van de progressieve partijen zonder voorwaarden vooraf." 34

De ondertekenaren van deze verklaring waren vooral afkomstig uit de afdelingen Groningen, Nijmegen en Den Bosch en het gewest Friesland. Enkele vooraanstaande ondertekenaren waren Smulders, Wiebenga, Dankaart, Burggraaf en Zanen.³⁵ Om de opposanten enigszins gerust te stellen had het kongres inmiddels in twee moties uitgesproken, dat de aangenomen konklusie *"onder geen voorwaarde mag worden uitgelegd als terugtrekking in het isolement door de PSP."*³⁶ Samenwerking met PvdA, PPR, D'66 en CPN, bijvoorbeeld op plaatselijk nivo, werd door de uitspraak van het kongres niet uitgesloten.

5. INTERMEZZO: OPPOSITIE TEGEN HET KABINET-DEN UYL

Hoewel de uitslag van het kongres in Amsterdam een politieke nederlaag voor de 'onvoorwaardelijke samenwerkers' was, zagen zij aanvaankelijk nog voldoende mogelijkheden om in de PSP actief te blijven. Zij hadden de hoop de partij alsnog voor hun opvattingen te kunnen winnen. De mogelijkheden voor linkse samenwerking waren inderdaad niet volledig afgesneden. De PSP bleef deelnemen aan het POO en bovendien werd bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten en Gemeenteraden in de eerste helft van 1974 door het partijbestuur opgeroepen tot samenwerking van alle linkse partijen. Inderdaad kwamen in enkele provincies gemeenschappelijke programma's en lijstverbindingen tot stand en verder werd in Amsterdam een akkoord gesloten over een links programkollege.³⁷

Bij de Statenverkiezingen behaalde de PSP 1,4% van de stemmen, hetgeen ongeveer gelijk was aan de uitslag van de verkiezingen in 1972. Dit betekende wel dat de partij buiten de randstad overal haar zetels verloor.

De deelname van de PSP aan het POO en de linkse samenwerking in sommige steden en provincies werd gekombineerd met een onafhankelijke en kritische opstelling ten opzichte van de inmiddels gevormde regering-Den Uyl, waarin de progressieve partijen samenwerkten met een aantal leden van KVP en ARP. Tijdens de formatie had PSP-voorzitter Hoogerwerf opgeroepen tot het vormen van een progressief minderheidskabinet en regeren met de konfessionelen van de hand gewezen. In de eerste maanden na het aantreden van de regering was de houding van de PSP-fractie nog afwachtend en gunde men de regering voorlopig het voordeel van de twijfel. Het oordeel van Van der Lek bij de algemene beschouwingen in oktober 1973 was aldus:

*"Ik kom dan tot de slotsom dat het gaat om een zeer te waarderen progressief beleid dat echter zijn uitgangspunten, spreiding van macht - en het onder controle brengen van de produktiekrachten, althans tot nu toe, voor ons niet waarmaakt."*³⁸

Kort daarop brak de 'oliecrisis' uit en diende de regering een machtingswet in om in het economisch leven in te grijpen. Door de PSP werd - na enige onderlinge discussie - een negatief oordeel over deze maatregel uitgesproken. Volgens het partijbestuur werd de paniek over het tijdelijk tekort aan olie aangewakkerd om de prijs op te drijven en de

bevolking rijp te maken voor allerlei verslechtingen. Bovendien kon de regering op basis van deze wet alleen effectief ingrijpen in de lonen en niet in andere inkomens, om van de investeringen en winsten maar te zwijgen.

*"De machtigingswet is daarom niet meer dan een blanco volmacht om in te kunnen grijpen in de lonen.
Een loonwet in kerstverpakking."* 39

In het parlement stemde de PSP dan ook tegen de machtigingswet. In het voorjaar van 1974 kwam de PSP opnieuw in botsing met de regering-Den Uyl, nu naar aanleiding van de kwestie Dennendal. Door het bestuur van deze inrichting werd een belangrijk experiment in de zwakzinnigenzorg om zeep geholpen. Vooral Van der Lek had zich in de Tweede Kamer enorm ingezet voor dit experiment. De PSP verweet de PvdA en PPR, dat zij het personeel en de patiënten lieten vallen om de KVP en haar staatssekretaris niet voor het hoofd te stoten. Het dramatische einde door een gewelddadige ontruiming van een paviljoen met zwakzinnigen wekte in de PSP en daarbuiten grote verontwaardiging.⁴⁰ De kwestie-Dennendal had uiteraard geen positieve invloed op het oordeel van de PSP over de regering. Daarnaast waren ook de vrijwel ongewijzigde defensiepolitiek en het herhaald afkondigen van een loonmaatregel belangrijke kritiekpunten van de PSP. De algemene beoordeling van de regering-Den Uyl was dan ook ronduit negatief. Men vond dat het kabinet zich beperkte *"tot het op een progressieve manier deelnemen aan het beheer van de kapitalistische maatschappij."*⁴¹

6. HET UITTREDEN VAN DE 'OOSTERHESSELENGROEP'

In de tweede helft van 1974 laaide het konflikt over linkse samenwerking in de PSP weer hoog op. Van verschillende kanten in de partij werd verontrusting getoond over de verhouding van de PSP tot de progressieve drie. Aan de ene kant kwamen leden van de Tweede Kamerfractie (Van der Lek en Van der Spek) in het geweer tegen de gesprekken die in het POO werden gevoerd over een nauwer kontakt tussen de frakties van de PSP en de progressieve partijen en een procedure voor een regeerakkoord bij de volgende verkiezingen. Volgens hen was dit slecht te rijmen met de oppositie tegen de regering-Den Uyl in het parle-

achtste jaargang

RADIKAAL

nummer 14 / 15

7 sept 1974

100 cent

**DUBBELNUMMER met o.a. WEËN
BOERENAKTIE SP Interview
HOE ONBEVLEKT IS KISSINGER**

De geruchtmakende verboden voorkant van 'Radikaal' van 7 september 1974 waarop Riethof wordt afgebeeld als hielenlikker van Lammers.

ment en zou de PSP zich op deze manier onvermijdelijk vervreemden van de actiegroepen en haar sympathisanten.⁴²

Aan de andere kant was er ook verontrusting bij enkele ondertekenaars van de 'verklaring van 89' op het kongres in november 1973. Nadat zij in de loop van het jaar af en toe informeel hadden overlegd werd in

augustus door Burggraaf een bijeenkomst uitgeschreven in het vormingscentrum van Oosterhesselen. Als reden voor deze bijeenkomst werd gewezen op de ongerustheid over de *"radikalistische tendenzen"*, die zij meenden te onderkennen in de opstelling van de fraktie en in het verzet tegen het leveren van een wethouder door de PSP in Amsterdam. Daarnaast hadden ze scherpe kritiek op het feit dat het sociaal-ekonomisch werk was gestagneerd en de relatie met de vakbeweging was verslechterd.⁴³

In Amsterdam had de PSP het programma voor een links kollege onderschreven, maar men was grondig verdeeld over de vraag of men ook een wethouderszetel moest innemen. Na een aanvankelijke afwijzing die ongedaan werd gemaakt door het partijbestuur, werd tenslotte op 3 september in de persoon van Riethof toch een wethouder van de PSP gekozen.

Al zeer snel hierna raakten de konflikten over het wethouderschap van Riethof en rond de 'Oosterhesselen-groep' in een stroomversnelling. Het begon in september met een incident rond een spotprent op de voorpagina van 'Radikaal', waarop Riethof stond afgebeeld als hielenlikker van de PvdA-wethouder Han Lammers. De publikatie van dit nummer werd door het partijbestuur verboden. Daarnaast dreigden sommige partijbestuurders met het instellen van een schorsingsprocedure als de bijeenkomst in Oosterhesselen zou doorgaan. Bovendien deed Van der Spek in dezelfde tijd publiekelijk enkele zeer scherpe uitspraken:

*"Er moet maar eens duidelijkheid komen. Of zij eruit of wij eruit. Ik vind zelf dat de leden, die voor een onvoorwaardelijke eenheid van links pleiten, moeten opkrassen. (. .) Het komend kongres zal nu een uitspraak moeten doen. Het is erop of eronder. Het begin of het einde van de partij."*⁴⁴

Op de partijraad van 14 september kwamen de problemen levensgroot op tafel. Smulders diende hier een tweetal moties van afkeuring in. Een eerste waarin het aftreden van hoofdredakteur Branderhorst, die het kontroversiële nummer van 'Radikaal' ongewijzigd had willen uitbrengen, werd geëist. De tweede motie richtte zich tegen de fraktie en hierin werd gesteld:

"De partijraad (. . .) constateert dat de fractie gehandeld heeft in strijd met de politiek van de partij en acht hierdoor de belangen van de partij ernstig geschaad."

Beide moties werden echter met tweederde deel van de stemmen verworpen.⁴⁵ Voor de Oosterhesselaren was hiermee de maat vol. Volgens hen was de PSP nu een uiterst labiele partner in de linkse samenwerking geworden. Vervolgens werd in overleg met Burggraaf besloten de geplande bijeenkomst in Oosterhesselen toch door te laten gaan. Op 22 september werd hier door 45 aanwezigen een verklaring uitgegeven en besloten een dokumentatiemap te maken die in oktober zou verschijnen. In de verklaring werd gesteld, dat

*"de PSP zich met name in de afgelopen weken in een zodanige positie heeft gemanoeuvreerd, dat deze partij nauwelijks meer beschouwd kan worden als een positieve faktor in de arbeidersbeweging (. . .)."*⁴⁶

Door de ondertekenaren werd van het te houden kongres op 23 november 1974 een duidelijk standpunt geëist ten aanzien van de versterking van de linkse eenheid. Deze koers moest ook tot uiting komen in de samenwerking tussen de PSP en de progressieve frakties in het parlement.

Deze 'verklaring van Oosterhesselen' betekende het begin van twee maanden geruzie in de PSP. De tegenstellingen over de linkse samenwerking vielen namelijk samen met een enorm konflikt in Amsterdam, waar de PSP-wethouder Riethof al na twee maanden in botsing kwam met zijn achterban over het voltooiën van de metro, waartegen de PSP zich steeds had gekeerd. Riethof stemde uit taktische overwegingen tegen een motie in de Gemeenteraad, waarin gepleit werd voor uitstel van de aanleg van het laatste gedeelte door de Nieuwmarkt-buurt. Zijn stemgedrag leidde tot afwijzing van deze motie, waardoor langer uitstel met een kans op afstel van de baan was en de sloop van de Nieuwmarkt kon beginnen. Door het gewest Amsterdam van de PSP werd het onmiddellijke aftreden van Riethof geëist, maar deze bleef nog tot maart 1975 zijn functie uitoefenen. Toen trad hij af als Raadslid en bedankte tevens voor de PSP.⁴⁷

In een poging de crisis in de partij te bezweren besloot het partijbestuur het in november geplande kongres uitsluitend een huishoudelijk karakter te geven en de politieke discussie over samenwerking uit te stellen tot een speciaal kongres in 1975. De tegenstellingen waren echter niet meer te overbruggen. Zelfs werd door enkele vooraanstaande leden, waaronder voorzitter Hoogerwerf, een nieuw en zeer omstreden element in de partijstrijd geïntroduceerd. Volgens Hoogerwerf werkten enkele

oud-leden van de CPN uit de 'Oosterhesselen-groep' vanuit het vooropgezette plan de PSP te laten opgaan in de PvdA om zo een bruggehoofd in deze partij te krijgen. Van daaruit zou men willen streven naar een koers, die paste in de buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie.⁴⁸ Voor dergelijke komplot-theorieën kon uiteraard geen vorm van bewijs worden aangedragen en het was begrijpelijk dat deze beschuldigingen door de betrokkenen hoog op werden genomen.

Toen het kongres begon brandde de strijd vrijwel onmiddellijk los. Zanen diende een orde-motie in met de eis dat het gehele partijbestuur moest aftreden wegens "*bestuurlijke chaos en moreel deraillement*", hetgeen door een grote meerderheid van het kongres van de hand werd gewezen. Daarna kwam een voorstel van de afdeling Utingeradeel, waarin werd gevraagd het kongres van karakter te veranderen en onmiddellijk de politieke discussie te voeren. Dit voorstel was van cruciale betekenis voor de 'Oosterhesselaren' in hun poging het kongres toch een duidelijke uitspraak voor linkse eenheid te ontlokken. Het partijbestuur verzette zich heftig met het argument dat zo'n discussie niet was voorbereid in de afdelingen, waardoor een democratische besluitvorming niet mogelijk was. Met ruim 75% van de stemmen ondersteunde het kongres dit standpunt van het partijbestuur. Hiermee was de zaak beslist.

De 'Oosterhesselaren' trokken zich terug en legden even later bij monde van Burggraaf een verklaring af met de mededeling dat zij hun lidmaatschap opzegden.

"Met zeer veel moeite en met veel pijn meen ik en de anderen, uit wier naam ik spreek, thans de PSP te moeten verlaten. Een onduidelijke en verscheurde partij kan geen krachtige faktor zijn in de totstandkoming van de noodzakelijke eenheid van veranderende krachten. (. .) Hiermee zeggen we ons lidmaatschap van de PSP op. We zullen ons, ieder op zijn eigen wijze, blijven inzetten voor de versterking en strijd van de socialistische beweging." ⁴⁹

Tot de 66 ondertekenaars behoorden bijna alle bekende aanhangers van deze koers. De belangrijkste uitzondering was Wiebenga, die enigszins afwijkende standpunten had en wel lid bleef van de PSP. Nadat Burggraaf zijn verklaring had afgelegd, deed zich nog het onverkwikkelijke incident voor dat een aantal van de aanwezigen onder aanvoering van Van der Spek de Internationale aanhief. De meeste kongresgangers zwegen, verbijsterd of teleurgesteld.

Burggraaf leest de verklaring voor namens 66 "Oosterhesselaren" waarin meegedeeld wordt dat zij hun lidmaatschap opzeggen (23 november 1974 te Utrecht). (foto: ANEFO)

Na een korte schorsing legde het partijbestuur een verklaring af, waarin het uitsprak de konklusies de 'Oosterhesselengroep' niet te delen, maar hun beslissing te respekteren. Over de koers van de PSP werd hierin gesteld dat:

"de PSP een bestaansrecht als zelfstandige partij binnen de Nederlandse arbeidersbeweging heeft.

*Het PB is derhalve van mening dat de PSP, tenzij een politiek kongres in de toekomst anders zou besluiten, onverminderd dient voort te gaan op de ingeslagen koers, zoals o.a. tot uitdrukking komt in het kritisch deelnemen van de PSP aan het permanent overlegorgaan met PvdA, PPR en D'66 en in haar samenwerking aan de basis met linkse partijen, vakbeweging en actiegroepen."*⁵⁰

Het uittreden van de 'Oosterhesselaren' was een gevoelige aderlating voor de PSP, omdat vooral ervaren leden de partij verlieten. In de provincie Friesland en in de afdelingen Groningen, Nijmegen en Den Bosch

betekende dit een behoorlijke klap voor de organisatie. De meeste 'Oosterhesselaren', waaronder Burggraaf, Smulders en Dankkaart, traden toe tot de PvdA. Bekende uitzonderingen waren Harmsen en Gortzak die partijloos bleven. Het konflikt had de te verwachten negatieve invloed op het ledental van de partij, niet alleen door het uittreden van deze groep, maar ook door het geruzie zelf. Hierbij kwam dat de affaire Riethof enige leden kostte. In deze periode daalde het aantal leden van zo'n 5300 in juni 1974 naar 4800 op het eind van dat jaar. In het voorjaar van 1975 werd een dieptepunt bereikt, waarna pas halverwege 1976 weer een stijgende lijn werd ingezet.⁵¹

Na het uittreden van de 'Oosterhesselen-groep' werd de discussie in de PSP over linkse samenwerking afgerond op het kongres van Tilburg in april 1975. Aan de orde was hier de vraag of de deelname van de partij aan het POO moest worden voortgezet en of men zou meedoen aan onderhandelingen over het opstellen van een progressief regeerakkoord voor de periode 1977-1981. Door het POO was over dit laatste een ontwerp-procedure geformuleerd, die aan de partijen werd voorgelegd. Het partijbestuur was, ondanks enige bezwaren, in meerderheid voor deelname aan dergelijke onderhandelingen. Het kongres volgde echter een minderheid van het partijbestuur en sprak zich hiertegen uit. Men koos voor een zelfstandige deelname van de PSP aan de volgende verkiezingen om dan met kracht een socialistisch alternatief voor de PvdA naar voren te brengen.

Uit de overwegingen die aan het besluit voorafgingen, bleek duidelijk dat de PSP het streven naar een linkse regering met deze uitspraak niet opgaf, maar het 'op dit moment' niet zinvol achtte. Over deelname aan een regering werd bijvoorbeeld gesteld:

*"De keuze tussen meeregeren of oppositie voeren is voor de PSP geen principiële maar een praktische. De PSP is alleen geïnteresseerd in regeringsdeelname als het niet gaat om een aandeel in het medebeheer van het kapitalisme, maar om het ondersteunen van stappen in de richting van een socialistische maatschappij."*⁵²

Voorwaarde voor de vorming van een linkse regering was volgens de PSP het behalen van een parlementaire meerderheid. Essentieel was verder de uitspraak over de verhouding van zo'n linkse regering tot buitenparlementaire bewegingen:

"Indien een parlementaire meerderheid van de linkerzijde niet be-

rust op een wisselwerking met de buitenparlementaire machtsvorming van een strijdende basis in buurten en bedrijven, biedt deze meerderheid geen enkele garantie dat een daarop steunende regering een socialistisch beleid van radikale veranderingen zal voeren.'⁵³

Op het kongres werd tevens gesteld dat deze uitspraken niet betekenden dat samenwerking en diskussie met linkse partijen niet langer gestimuleerd moest worden. Met zeer ruime meerderheid werd besloten mee te blijven doen aan het POO. In de praktijk stelde deze samenwerkingsvorm echter steeds minder voor. Nu het streven naar een regcerakkoord niet door alle partijen werd onderschreven, raakte het orgaan in het slop en hield in de loop van 1976 feitelijk op te bestaan.

Met de uitspraken van het kongres in Tilburg kwam het tot de afronding van de zeer problematische diskussie over linkse samenwerking, die in verschillende vormen de PSP in allerlei kampen had verdeeld. Ondanks het uittreden van de belangrijkste pleitbezorgers voor de linkse samenwerking, had de partij niet gekozen voor een positie van isolement en haar uitgangspunten bij een beslissing over eventuele deelname aan een linkse regering duidelijk geformuleerd.

IX - Nieuwe start (1975-1982)

"De Pacifistisch Socialistische Partij is niet een geïsoleerd klubje sektariërs, zoals onze tegenstanders dat zo graag willen zien. De PSP staat midden in de sociale strijd. En wij staan daarvoor." (Bram van der Lek, 31-10-81)

Hoe dichterbij we met het schrijven van deze geschiedenis het jaar 1982 naderen, hoe moeilijker het wordt om allerlei ontwikkelingen in en buiten de PSP op hun juiste waarde te schatten. In dit hoofdstuk over de jaren 1975 zullen we daarom niet proberen een samenhangend beeld te schetsen van de gehele laatste periode, maar ons beperken tot enkele aspecten die naar onze mening het meest van belang zijn.

In de eerste plaats is het opvallend dat de PSP een nieuwe start maakte, die tot uiting kwam in een organisatorische versterking van de partij, een enorme ledengroei en na verloop van tijd in een groeiende aanhang bij verkiezingen. De interne meningsverschillen raakten meer op de achtergrond, hoewel ze niet verdwenen, en de discussies verliepen veel rustiger dan tijdens de richtingenstrijd aan het begin van jaren zeventig. Een tweede in het oog springende ontwikkeling is de opkomst of hernieuwde opbloei van enkele sociale bewegingen. Het is vooral het optreden van de 'nieuwe sociale bewegingen' die een verklaring vormt voor de groeiende aanhang van de PSP.¹

In dit hoofdstuk proberen we na te gaan wat de invloed van bewegingen als de vrouwenbeweging, de vredesbeweging, de anti-kernenergie-beweging op de PSP geweest is en welke rol op haar beurt de PSP in deze bewegingen speelde. Niet expliciet aan de orde komen de kraakbeweging, de 'derde wereldbeweging', de buurtakties in de periode en de anti-militaristische akties van bijvoorbeeld de aktiegroep Onkruid.

In het algemeen kan hierover worden gesteld dat de PSP zich sympathiek heeft opgesteld tegenover de doelstellingen van deze groepen en de meeste akties ondersteunde voorzover hun aktievormen overeenkwamen met in de PSP algemeen aanvaarde standpunten daarover. Voor de partij was vooral belangrijk dat akties geweldloos verliepen en niet zouden leiden tot isolement van de bewegingen. De PSP betrokkenheid liep altijd via twee kanalen, enerzijds werden door de partij zelf en door

haar vertegenwoordigers in parlementaire organen vooral de doelstellingen ondersteund, anderzijds namen vele PSP-leden zelf actief deel aan de bewegingen.

Alvorens bovengenoemde aspecten te behandelen is het eerst nodig aandacht te schenken aan een interne discussie over het pacifisme van de PSP. Deze discussie en het daarmee verband houdende optreden van de werkgroep Appèl in de partij, is te beschouwen als de laatste fase van de meningsverschillen en richtingenstrijd in de PSP.

1. NOGMAALS: HET PACIFISME

De inhoud van het pacifisme van de PSP was voor het laatst ter discussie geweest op het kongres in december 1967. Toen was het vooral de strijd in Vietnam, waardoor op een aantal punten het standpunt over geweld genuanceerd moest worden. Ondanks een heftige discussie, waarbij met name de radikale afdeling Amsterdam voortaan wilde afzien van een beoordeling van geweldsgebruik door bevrijdingsbewegingen, konden de aangenomen stellingen gezien worden als een bevestiging van de beginselen die in 1962 waren opgesteld. Een belangrijke toevoeging daaraan was de introductie van het begrip 'politiek pacifisme', dat door De Graaf als volgt werd omschreven:

*"Politiek pacifisme betekent, dat men in een wereld die vol is van structureel geweld, van revoluties en tegenrevoluties, streeft naar het scheppen van voorwaarden voor een minimalisering van geweld."*²

Hoewel deze uitspraak niet de status van beginsel had, fungeerde ze in latere jaren als de belangrijkste politieke leidraad voor de standpuntenbepaling van de PSP ten aanzien van de anti-imperialistische strijd.

In de periode na 1967 kwam de geweldsdiskussie in de schaduw te staan van de richtingenstrijd. Het behoud of het overboord zetten van pacifistische beginselen speelde hierin wel een rol, bijvoorbeeld op de studiekonferentie in 1969 over geweld in de samenleving ter voorbereiding van het kongres 'Links Nederland', maar tot een inhoudelijke discussie kwam het pas weer in 1975.

In april 1975 werd op het kongres in Tilburg het besluit genomen om in november een speciaal kongres aan het pacifisme te wijden. De be-

hoefte hieraan was van verschillende kanten uitgesproken, met name door enkele uitgesproken principiële pacifisten, waaronder Branderhorst en Wiebenga. Het kongres in Tilburg had bij hen de indruk gewekt dat het pacifisme

“ ... slechts een ondergeschikte plaats kreeg toegekend binnen het raam van de tactiek van revolutionaire akties, i.p.v. een principieel uitgangspunt voor alle maatschappelijk en politiek gedrag.”³

Dit kwam doordat men een groot aantal amendementen, waarin het pacifisme als gelijkwaardig naast het socialisme werd gesteld, had verworpen. In een motie, die het kongres aannam, werd toegegeven dat op basis van de kongresuitspraken een ondergeschikte plaats van het pacifisme *“verondersteld zou kunnen worden”*. Men sprak zich uit voor een speciaal kongres waar *“ondubbelzinnige beslissingen”* genomen moesten worden.

Ter voorbereiding van het kongres werd een grote kommissie ingesteld, die 25 stellingen over de PSP en het vraagstuk van het geweld publiceerde met diverse alternatieve formuleringen. De discussie in de kommissie en tijdens het kongres, dat in Zwolle plaatsvond, spitste zich vooral toe op de omschrijving van pacifisme en het op het vraagstuk van het geweld van bevrijdingsbewegingen.

Wat betreft het eerste punt ging de keuze tussen een radikaal afwijzen van het geweld als middel om politieke doeleinden te verwezenlijken of een streven naar minimalisering van het geweld, dat gemotiveerd kon zijn door *“principiële en/of praktische”* overwegingen. In feite ging het hierbij om een keuze tussen principiële geweldloosheid of ‘politiek pacifisme’. Op het kongres was een ruime meerderheid voor het laatste.⁴ In het vraagstuk van het geweld van bevrijdingsbewegingen koos het kongres daarentegen voor een meer principiële stellingname. In plaats van te spreken van volledige solidariteit, zonder een uitspraak over de gehanteerde strijdmiddelen te doen, werd met een geringe meerderheid de volgende formulering aangenomen:

“In situaties waarbij bevrijdingsbewegingen, arbeiders- en boerenorganisaties en zich tegen het imperialisme verdedigende socialistische landen met gewelddadige middelen trachten een eind aan hun onderdrukking te maken, is de PSP solidair met de onderdrukten en probeert hen met alle mogelijke niet-gewelddadige middelen te helpen. Wanneer tegen onrecht en onderdrukking re-

volutionair geweld wordt aangewend, houdt steun aan de doeleinden en strijd niet automatisch in, dat daarmee ook de gebruikte middelen worden aanvaard."⁵

De standpunten van het kongres in Zwolle konden worden beschouwd als een bevestiging van de uitspraken uit 1967. In een ander opzicht was er wel sprake van een aksentverschuiving. Met name het laten vallen van de wederkerigheid van pacifisme en socialisme als voorwaarden voor elkaar was nieuw. Nu werd alleen gesteld dat voor het minimaliseren van zowel openlijk als structureel geweld het ontstaan van een klas-senloze, socialistische maatschappij een noodzakelijke voorwaarde was. Deze verandering was uiting van een ontwikkeling in de officiële partij-visie in het midden van de jaren zeventig, waarbij de ethische aspecten van pacifisme en socialisme naar de achtergrond verdwenen en marxis-tisch getinte opvattingen meer de overhand kregen. In dezelfde tekst werd bijvoorbeeld voor het eerst het uitgangspunt opgenomen dat de geschiedenis wordt gekenmerkt door klassenstrijd.

Het speciale kongres over het pacifisme in 1975 bracht geen afsluiting van de discussies in de PSP. Vrijwel direkt na het kongres manifesteerde zich een groep 'preciezen', die een appèl wilde doen op de leden van de PSP om het pacifisme niet te laten verwateren. Volgens de werkgroep 'Appèl' waren de uitspraken uit 1975 in strijd met de beginselen van de PSP, zoals die in 1962 waren vastgesteld. Zij verwierpen de minimalis-rinsformule als beginsel en wilden handhaving van de onvoorwaardelijke afwijzing van geweld.⁶

De werkgroep zou funktioneren als de eerste toegestane tendensgroep in de PSP. Tot de deelnemers behoorden enkele vooraanstaande leden, zoals Henk Branderhorst, Paul Hoogerwerf, Hans Wiebenga, Wim Harms en Cor Hoek. Hun belangrijkste aktiviteit was het schrijven van een alternatief ontwerp voor het actieprogramma van de PSP dat in januari 1977 op het kongres in Rotterdam moest worden vastgesteld.⁷ Hun kritiek op het ontwerp van het partijbestuur had niet alleen betrekking op het gedeelte over het 'militaire apparaat', maar ook op het hoofd-stuk over 'socialistische democratie', waarin kritiek werd geleverd op het funktioneren van de parlementaire democratie en gepleit voor di- rekte democratie en een "*socialistische radenrepubliek*".

Tijdens het kongres werd het ontwerp van het partijbestuur als uitgangs-punt voor de discussie verkozen boven de tekst van Appèl, die slechts 20% van de stemmen kreeg. Wel werd een motie aangenomen waarin voor beide programma's waardering werd uitgesproken en waarin het

kongres de voorstanders van het niet gekozen ontwerp opriep de PSP trouw te blijven.⁸ Voor sommige leden van Appèl was met name het verwerpen van hun amendementen op het hoofdstuk over het 'militaire apparaat' toch reden om in de loop van 1977 voor de PSP te bedanken. De bekendste waren Henk Branderhorst, Hans Wiebenga en Wim Harms. Anderen, zoals Cor Hoek en Paul Hoogerwerf bleven lid van de partij.⁹ De werkgroep Appèl werd na het kongres opgeheven en omgevormd tot een open Werkgroep voor Ekologie, Pacifisme en Socialisme (WEPS). Van de WEPS maakten zowel leden van de PSP als niet- of ex-leden deel uit. In 1980 fuseerden de WEPS en de ANVA. Zij werken sindsdien samen onder de naam 't Kan Anders en zijn actief in de radikaal-pacifistische vleugel van de vredesbeweging.

2. PSP - VROUWEN¹⁰

Tegen het einde van de jaren zestig kwam in Nederland een nieuwe feministische golf op gang.¹¹ In oktober 1968 werd de werkgroep Man-Vrouw-Maatschappij (MVM) opgericht. MVM legde het aksent op de noodzaak van het doorbreken van rolpatronen. Daarnaast bestreed de groep vooral de formele (fiskale en juridische) diskriminatie van vrouwen. Een tweede groep die een belangrijke impuls gaf aan de heropleving van de vrouwenstrijd in Nederland was de socialistische actie-groep Dolle Mina. Dolle Mina had haar wortels in de 'Sexpol-beweging', waarbij zich vrouwen uit de SJ en "*vrouwelijke studenten die tijdens de Maagdenhuisbezetting broodjes hadden mogen smeren*" voegden.¹² Evenals bij MVM waren in Dolle Mina ook een klein aantal mannen actief.

Een belangrijke groep Dolle Mina's stelde de klassenstrijd minstens zo centraal als de vrouwenstrijd en vond dat de beweging zich vooral op arbeidersvrouwen moest richten.¹³ Nadruk werd gelegd op een hechte organisatiestructuur en konkrete eisen als gelijke betaling voor mannen en vrouwen en gratis krèches, terwijl er verder theoretische diskussies in ondoorzichtig marxistisch jargon plaatsvonden over integratie in de arbeidersbeweging. Daarnaast was er in Dolle Mina een tweede stroming, die de specifieke onderdrukking van alle vrouwen onderkende en zich verzette tegen een al te strakke organisatie. In hun akties betoonden de Dolle Mina's zich ware erfgenamen van Provo: op straat werden kondooms uitgedeeld en de openbare toiletten voor heren werden met

rose linten dichtgebonden. Op dezelfde uitdagende manier werd door hen, vrijwel vanaf het begin, de abortusstrijd gevoerd.

In de PSP werd niet onsympathiek over Dolle Mina gedacht. Dat kwam niet alleen doordat nogal wat Dolle Mina's lid waren van de PSP maar ook omdat de partij toen al bepaalde standpunten over abortus en seksualiteit had, die min of meer in de pas liepen met de ideeën van Dolle Mina.¹⁴ Bovendien was de PSP zeker niet wars van enige vorm van non-konformistisch protest. Een Dolle Mina zou later zeggen dat de PSP eigenlijk de enige partij was die hen steunde, terwijl de rest zich afzijdig hield.¹⁵

Over vrouwenemancipatie had de PSP zelf tot 1970 trouwens weinig te melden. Het beeld dat in de PSP van de vrouw bestond was over het algemeen traditioneel en vooral gericht op haar rol als huisvrouw en opvoedster van kinderen. In samenhang daarmee werd haar de ideaal-typische rol van de 'vrouw als vredesengel' toebedacht, waarin ook weer haar 'natuurlijke' verzorgende en aantrekkelijke eigenschappen werden benadrukt.¹⁶ Niet iedereen was het met deze zienswijze eens. Het partijraadslid Mia Buter-Lezer zag een duidelijke taak voor de PSP in het propageren van krèches, schoollunches en soortgelijke voorzieningen, die het de gehuwde vrouw mogelijk moesten maken om buitenshuis te gaan werken.¹⁷ Niettemin hadden deze punten een lage politieke prioriteit. Aan een aparte 'pacifistisch-socialistische' vrouwenorganisatie scheen, ook bij PSP-sters, weinig behoefte te zijn. Dat lag er onder meer aan dat het beeld dat vrouwen binnen de PSP van de partij hadden over het algemeen positief was. Ook Mia Buter-Lezer verwierp in 1964 een PSP-vrouwenbond met het volgende argument:

*"Er is in alle regionen van onze partij plaats voor vrouwen. En gelukkig is de emancipatie er al zover gevorderd dat niemand meer gelooft dat een man een bepaalde functie minder goed zal vervullen omdat hij maar een man is."*¹⁸

Toch werd het ontbreken van een vrouwenorganisatie door sommige PSP-sters om andere redenen wel eens als een gemis ervaren. Naar aanleiding van een bijeenkomst van 'Women strike for Peace' op 11 mei 1965 in Londen, deed Dora van Albada-Jensma een oproep in 'Bevrijding' *"aan de lezeressen"*. Daarin stelde ze voor een Commissie 'Vrouwen' te vormen:

"De noodzaak doet zich voor dat wij een organisatorische vorm

*moeten vinden om snel en efficiënt veel van onze vrouwelijke leden te kunnen bereiken."*¹⁹

In de PSP bleek toen echter te weinig animo te zijn voor dergelijke initiatieven.

Desalniettemin was de invloed die Dolle Mina en MVM op de PSP uitoefenden behoorlijk groot. In het hoofdstuk 'Man en Vrouw' uit het 'werkprogramma '71-'75' werden een groot aantal voorstellen gedaan die de formele ("wettelijke") diskriminatie van de vrouw moesten wegnemen en de rolbevestigende opvoeding moesten doorbreken. Verder werd er gepleit voor voorzieningen die de "*aktieve deelname aan het maatschappelijk gebeuren*" door vrouwen mogelijk moesten maken. Specifiek aan Dolle Mina ontleende eisen waren afschaffing van de betiteling 'juffrouw', vergaande kollektieve en gratis voorzieningen in het woonmilieu en het recht op (gratis) abortus op verzoek van de vrouw. Deze eisen waren stevig ingebed in de strijd voor het socialisme:

*"Het gaat er dan niet alleen om voor de vrouw een situatie te scheppen van gelijkgerechtigheid met de man, maar om de bevrijding van de mens van sociale processen die hem(!) ondergeschikt maken."*²⁰

Dit streven naar integratie van vrouwenemancipatie in de strijd voor het socialisme was een tijdlang een belangrijke reden om binnen de PSP geen aparte vrouwengroepen op te richten.

Toen er in 1973 in Amsterdam toch een vrouwengroep van de grond kwam, waren er duidelijke aarzelingen van deze aard, ook bij de deelnemende vrouwen. Ter verduidelijking van haar bedoelingen schreef de groep:

"De werkgroep vrouwen ziet zich niet als een aparte, naar buiten tredende groep zoals b.v. de Rooie Vrouwen in de PvdA, maar als een waarschijnlijk voorlopige groep die zich tot doel stelt een beter inzicht te krijgen in de positie van de vrouw en hoe die samenhangt met de maatschappelijke structuur om dat vervolgens in de PSP aan de orde te stellen. Gewerkt wordt zowel vanuit de eigen ervaringen als vanuit de bestaande marxistische en feministische literatuur.

In de groep zitten voorlopig alleen vrouwen, omdat de ervaring ons heeft geleerd dat de meeste vrouwen meer uit de verf komen wan-

*Een van de vele 'wij vrouwen
eisen' demonstraties.
(foto: M. Bosboom)*

*neer er geen goedgeschoolde, goedbedoelende mannen aanwezig
zijn waardoor we toch weer gaan luisteren in plaats van zelf uit te
zoeken hoe de zaken staan." 21*

Hoe voorzichtig ook van opzet, de groep bleek veel meer dan een 'waarschijnlijk voorlopig' karakter te hebben. Het initiatief van de Amsterdamse vrouwen vond na verloop van tijd veel weerklank bij andere vrouwen in de PSP, waaruit bleek dat het aan een belangrijke behoefte voldeed.

In de Amsterdamse vrouwengroep zaten zowel PSP-leden als niet-PSP-leden, wat kenmerkend was voor de niet stringente partijopvattingen van de vrouwen. Ook de later opgerichte groepen bleven openstaan voor niet-PSP-sters. Zeer stimulerend voor het ontstaan van nieuwe groepen waren de jaarlijkse landelijke weekenden voor PSP-vrouwen, waarvan de eerste werd georganiseerd door de Amsterdamse vrouwengroep in oktober 1975. Hoewel het aantal groepen nogal eens wisselde waren er in 1981 zo'n twintig. De plaatselijke groepen zijn altijd zelfstandig geweest in het bepalen van hun eigen werkwijze, discussie- en actiepunten. Door de PSP-vrouwen werd, mede geïnspireerd door discussies in de vrouwen-

beweging, gekozen voor een niet-hiërarchische manier van werken. In 1976 werd, vanuit de behoefte aan uitwisseling van wat er in de verschillende vrouwengroepen gebeurde en om voor andere groepen binnen en buiten de PSP beter aanspreekbaar te zijn, een landelijke coördinatiegroep opgericht. De coördinatiegroep kwam met het partijbestuur van de PSP overeen dat de PSP-vrouwen op hun eigen gebied autonoom zouden zijn en zelfstandig verklaringen mochten uitgeven. In andere gevallen werd overleg met het partijbestuur wenselijk geacht.

De PSP-vrouwen hebben zich altijd beschouwd als een deel van zowel de PSP als de vrouwenbeweging. Van meet af aan waren PSP-vrouwen betrokken bij acties van de vrouwenbeweging als geheel, bij de oprichting van het abortus-komité Wij Vrouwen Eisen en bij het Feministies-Socialisties Platform. In de abortusstrijd werd steeds gekozen voor een kompromisloze lijn ten aanzien van de eisen: 'de vrouw beslist', 'abortus uit het Wetboek van Strafrecht' en 'abortus in het ziekenfondspakket'. Toch heeft de abortusstrijd voor de PSP-vrouwen als geheel nooit echt prioriteit gehad. In hun acties waren ze meer gericht op de sociaal-ekonomische vrouwenstrijd. Toen in 1977 besloten werd om als PSP-vrouwen meer gezamenlijke activiteiten te ontplooien koos men dan ook voor het recht op arbeid voor vrouwen. Dit punt was bovendien aktueel geworden vanwege de scherper wordende ekonomische krisis, waarvan vrouwen weer als eerste de dupe dreigden te worden. Geprobeerd werd om aan de discussie over arbeidstijdverkorting, zoals die onder meer in de vakbeweging werd gevoerd, een ekstra dimensie te geven door er herverdeling van huishoudelijk werk aan te koppelen. Als eisen werden dan ook opgevoerd arbeidstijdverkorting per dag en afschaffing van het kostwinnersprincipe. Met zoveel mogelijk progressieve vrouwenorganisaties werden in een aantal plaatsen 'vrouw-en-werk'-groepen opgezet. Landelijk kwam de aktie echter niet van de grond, enerzijds doordat vanuit de Nederlandse Vrouwenbeweging, de aan de CPN gelieerde vrouwenorganisatie, een personenkomité 'Vrouwen Eisen Werk' werd opgezet, anderzijds doordat Rooie Vrouwen en vrouwen binnen de FNV de noodzaak van een landelijk komité niet inzagen. De PSP-vrouwen waren niet sterk genoeg om de aktie verder alleen te dragen, zodat ze in 1979 een zachte dood stierf.

Omstreeks dezelfde tijd kwam de gedachte naar voren dat de PSP-vrouwen zich meer met de partij bezig moesten houden. Na een aantal jaren ervaring met het werken in de PSP waren de vrouwen er sterker van doordrongen dat de partij, hoewel in principe welwillend, toch ook

door mannen en mannelijke normen werd gedomineerd. De partij moest 'gefeminiseerd' worden. Hieronder verstond men in de eerste plaats het wijzigen van de visie van de PSP in feministische richting, daarnaast wilde men meer persoonlijke manieren van omgaan met elkaar, ook in partijverband, invoeren. In het programma van 1977 was al een stap in deze richting gedaan. In het hoofdstuk 'vrouwenbevrijding', dat door de PSP-vrouwen was geschreven, werd gesteld:

*"Het patriarchaat, de feitelijke en ideologische overheersing van mannen over vrouwen is ouder dan het kapitalisme; het kapitalisme steunt op het patriarchaat en profiteert ervan. (...) Het feminisme gaat samen met de klassenstrijd; wie niet de bevrijding van de vrouw in haar/zijn actieprogramma opneemt en er daadwerkelijk mee aan de gang gaat, is geen revolutionair. Een zelfstandige vrouwenbeweging is noodzakelijk: het socialisme is een voorwaarde maar nog geen garantie voor de bevrijding van de vrouw."*²²

Verder was in het hoofdstuk opgenomen dat eigenschappen die meestal vrouwelijk worden genoemd, zoals "gevoeligheid, emotionaliteit en dergelijke"²³, geherwaardeerd moesten worden en de waardering voor prestatiedrang, zakelijkheid en rationaliteit tot de juiste afmetingen teruggebracht. Daarnaast werden vrijwel alle eisen uit het 'werkprogramma '71-'75' ten aanzien van (huis-)vrouwenarbeid en abortus onverkort gehandhaafd.

Vanaf 1978 zijn de vrouwen, mede met het oog op de strategiediskussie, doorgegaan met het ontwikkelen van hun eigen analyse en de integratie ervan in de maatschappijvisie van de PSP. De discussie spitste zich toe op twee hoofdzaken: de arbeidsverdeling naar sexe en de seksuele onderdrukking van vrouwen. Het laatste leidde tot het introduceren van nieuwe strijdterreinen, zoals verkrachting, geweld in het huwelijk en pornografie.

Door georganiseerd op te treden, slaagden de PSP-vrouwen erin om het PSP-kongres in 1980 te Leeuwarden een nieuwe, meer feministische omschrijving van socialisme te laten aannemen:

*"Socialisme betekent voor de PSP de samenleving die ontstaat door het opheffen van alle uitbuiting en onderdrukking die voortvloeien uit het kapitalisme en het patriarchaat."*²⁴

Het ging niet meer om de afschaffing van het privé-bezit van de produktiemiddelen alleen, maar ook om een herverdeling van alle betaalde, vrijwillige en huishoudelijke arbeid, zonder onderscheid tussen mannen en vrouwen.

Nieuw was eveneens de aandacht voor zogeheten 'lijfpolitieke' aspecten, van de onderdrukking van vrouwen:

*"De moederschapsideologie en het beeld van de vrouw als lust-objekt en als onmondig wezen moet worden afgebroken. Dit kan alleen wanneer het gezin als overheersende samenlevingsvorm en heteroseksualiteit als norm voor iedereen worden aangepakt."*²⁵

Deze gemakkelijk behaalde suksessen werden door veel PSP-vrouwen echter met gemengde gevoelens ontvangen. Men had de indruk dat de PSP steeds meer eisen en standpunten van de vrouwenbeweging overnam, zonder dat gebleken was dat deze op alle nivo's in de partij grondig waren doordacht en daadwerkelijk tot aktiviteit op deze gebieden zouden leiden.²⁶ Daarom werd op het kongres in Lecuwaren een resolutie ingediend, waarin werd geëist dat er een speciaal kongres over de relatie vrouwenstrijd en socialisme zou komen. Deze resolutie werd aangenomen en het kongres zal eind 1982 plaats vinden.

3. PSP EN ANTI-KERNENERGIE-BEWEGING

De opwekking van energie met behulp van kernsplijtingsproces is niet altijd een omstreden zaak geweest, ook voor de PSP niet. Het partijblad 'Bevrijding' schreef bijvoorbeeld in augustus 1958:

*"(. . .) kernenergie (zal) ons zo straks de uitweg moeten wijzen uit een steeds nijpender probleem: dat van de energieproduktie. Reeds nu zijn de konventionele krachtbronnen - steunkolen, aardolie en waterkracht - nauwelijks meer toereikend; het intensieve gebruik houdt het dreigende gevaar in dat de beschikbare wereldreserves op korte termijn uitgeput zullen blijken. Daardoor wordt de inschakeling van een nieuwe krachtbron een zaak van levensnoodzaak."*²⁷

Wel werd door Jan Snel, de schrijver van het stuk, tegelijkertijd gewezen

op de grote gevaren die aan kernenergie waren verbonden door het beschikbaar komen van de grondstof voor atoomwapens. Veel belangstelling voor kernenergie was er overigens niet. Zowel in 'Bevrijding' als in het werk van de Tweede Kamer-fractie werd er nauwelijks aandacht aan geschonken.²⁸ De houding van de PSP vormde geen uitzondering in een periode waarin een groot optimisme heerste over de zegeningen van de techniek. Al spoedig ontstonden hierover binnen de partij enige twijfels. In 1965 noemde Van der Lek het een "*tragedie van macht en verdwazing*" dat twintig jaar kernenergie en wetenschappelijke 'vooruitgang' zo weinig hadden opgeleverd. Duidelijke uitspraken voor of tegen kernenergie bevatte het artikel verder niet.²⁹

De problematiek kwam pas meer in de aandacht toen in 1969 het UCN-uraniumverrijkingsproject in Almelo van start ging. Tegen het verlenen van een bouwvergunning kwam een Overijsselse werkgroep, onder andere bestaande uit leden van de PSP, CPN en PvdA in het geweer. Zij wees op de grote stralings- en ontploffingsgevaaren van een kerncentrale en bovendien op de mogelijkheid dat de Bondsrepubliek door haar declinatie aan het project de beschikking zou kunnen krijgen over de grondstof voor kernwapens.³⁰ Het PSP-raadslid in Almelo, Jo Hendriks, en het Kamerlid Van der Spek spraken zich in 'Radikaal' echter vóór kernenergie uit omdat West-Europa alleen op die manier onafhankelijk van de Verenigde Staten in zijn energiebehoefte zou kunnen voorzien.³¹ In het Kamerdebat over de UCN-overeenkomst herhaalde Van der Spek deze stellingname, maar op grond van de gevaren voor de verspreiding van kernwapens stemde de PSP, evenals de CPN, tegen het project.³²

Ondanks de discussie over de UCN, duurde het nog enige tijd voordat de PSP zich officieel tegen het vreedzaam gebruik van kernenergie keerde. In het 'werkprogramma '71-'75' was in elk geval geen passage over dit onderwerp opgenomen en op het kongres dat het programma vaststelde was er ook niet over gediskussieerd.³³ De ommezwaai kwam in de loop van 1972. Het Noordhollandse PSP-Statelid Henk de Nie schreef in september een artikel over de zijns inziens enorme gevaren van kernenergiecentrales. Hij schetste hierin de ernstige gevolgen van eventuele ongelukken, de thermische verontreiniging door het koelwater en de onopgeloste problemen van het radio-actieve afval. Een economische toepassing was op grond hiervan onverantwoord. Een experimentele toepassing wees hij niet volledig af, maar dan was een eerste vereiste het instellen van een onafhankelijke kontroledienst, gesteund door een krachtig eigen research-apparaat.³⁴

In het verkiezingsnummer van 'Radikaal', dat op 24 november 1972

verscheen, was voor het eerst een partijstandpunt tegen kernenergie opgenomen. Het was lijsttrekker Van der Lek die dit standpunt in de campagne introduceerde. In zijn 'Milieuboekje' had hij al aandacht geschonken aan de gevaren van kernenergie voor het leefmilieu. Diskussie in partijorganen had op dat moment niet plaats gevonden. Uit het ontbreken van ieder protest, ook na afloop van de verkiezingen, mag men echter afleiden dat het standpunt tegen kernenergie niet controversieel was en door een meerderheid van de PSP aanvaard werd.³⁵ Voortaan werd in officiële standpunten van de PSP stelling genomen tegen kernenergie, bijvoorbeeld in een brochure uit december 1973 over de 'oliekrisis', waarin kernenergie onaanvaardbaar werd genoemd zolang het afvalprobleem niet was opgelost.³⁶

In het eerstvolgende programma uit 1977 werd de visie van de PSP op de energiepolitiek verder uitgewerkt en werd ook stopzetting van bestaande centrales en de UCN-fabriek geëist. Met de ontwikkeling van haar standpunt over kernenergie was de PSP de andere partijen vooruit. Alleen de PPR verklaarde zich omstreeks dezelfde tijd tegen kernenergie. Bij de PvdA en de CPN duurde dit nog enkele jaren.³⁷ Hun standpunten veranderden pas toen het buitenparlementaire verzet tegen kernenergie in de tweede helft van de jaren zeventig sterk in omvang toenam.³⁸

De eerste aanleiding tot protest van enige omvang was de zogenaamde 'Kalkarheffing', die in 1973 werd ingesteld om het Nederlandse aandeel in de bouw van de snelle kweekreaktor in het Duitse plaatsje Kalkar te financieren. De heffing bedroeg 3% van de elektriciteitsrekening van alle gebruikers en was in maart 1973, tijdens de formatie van de regering-Den Uyl, door de Tweede Kamer goedgekeurd. Alle linkse partijen stemden tegen. Om het verzet tegen de heffing te coördineren richtten leden van de Vereniging Milieudefensie en de milieugroep 'Aktie Strohalm' de Landelijke Stroomgroep Stop Kalkar op, die weigerakties op gang bracht. De Landelijke Stroomgroep en de later opgerichte lokale stroomgroepen richtten zich tevens tegen kernenergie in het algemeen. Dit in tegenstelling tot het Anti-Kalkar Comité, dat in het najaar op initiatief van de PPR door de linkse partijen was gevormd en zich uitsluitend tegen de reaktor in Kalkar keerde. De beide groeperingen zetten samen een handtekeningenactie tegen Kalkar op, waarbij, ondanks aanvankelijke tegenstand van de CPN, ook de eis dat "*de Nederlandse regering de aandacht gaat verleggen van kernenergie naar schone energie, o.a. zonne-energie*" werd gesteld. Het voorlopig hoogtepunt van de beweging was een massale demonstratie in Kalkar in 1974, waaraan

Bram van der Lek spreekt namens de PSP de eerste grote demonstratie in Kalkar toe (28 september 1974). (foto: Gert Jupijn)

10.000 mensen deelnamen. Deze was georganiseerd door het Anti-Kalkar Komité met steun van de stroomgroepen. Nadat de weigeraars van de Kalkarheffing in staat waren gesteld om hun geld in een alternatief fonds te stoppen raakte de beweging tegen de heffing echter in een impasse. Omdat de politieke partijen het niet eens konden worden over een vervolg van de actie werd het Anti-Kalkar Komité in september 1975 opgeheven.

De volgende fase in de beweging was de oprichting, nog in hetzelfde jaar, van het Landelijk Energie Komité (LEK) door PSP en PPR in samenwerking met onder meer de Landelijke Stroomgroep, de Vereniging Milieudefensie, het NIVON en de Aktie Strohalm. Het LEK spande zich in de jaren na 1975 in om de publieke opinie tegen kernenergie te mobiliseren en de beweging te verbreden. Dit streven had succes: in enkele jaren tijd nam de verontrusting over kernenergie enorm toe, zozeer zelfs, dat in opiniepeilingen een meerderheid van de Nederlandse bevol-

king zich ertegen uitsprak. Het actieve verzet kwam tot uiting in enkele grote demonstraties in 1977 en 1978. Een betoging in Kalkar, op 24 september 1977, trok 70.000 deelnemers, waaronder 10.000 Nederlanders. Het hoogtepunt was echter de demonstratie in Almelo in maart van het daaropvolgende jaar, waar 40.000 mensen tegen de uitbreiding van de UCN protesteerden. De omvang van deze akties was mede het gevolg van de strategie van het LEK, om zoveel mogelijk organisaties bij het verzet te betrekken.

Tijdens de voorbereiding waren er echter ook andere geluiden gehoord. Sommige radicale activisten vonden dat de politieke organisaties te veel invloed hadden in de beweging en pleitten voor hardere akties, die van onderop georganiseerd moesten worden door plaatselijke en autonome basisgroepen. In het verlengde van deze opstelling, die binnen de beweging aan kracht won, werd in 1980 de aktie 'Dodewaard gaat dicht' gevoerd.³⁹ Zij was opgezet vanuit de autonome basisgroepen en had aanvankelijk de bedoeling de centrale te bezetten.

De houding van het partijbestuur van de PSP ten aanzien van dit bezettingsplan was tamelijk gereserveerd. Voor de PSP stonden de volgende punten centraal: de aktiemethoden moesten geweldloos zijn, en daarmee samenhangend, de aktie moest de beweging niet isoleren maar juist versterken en verbreden. Na zich eerst afwachtend en kritisch te hebben opgesteld riep het partijbestuur, gevolg gevend aan een verzoek van de partijraad, de PSP-leden op om actief mee te doen met de voorbereidingen van de Dodewaard-aktie. Ze werden opgewekt zich in de discussie te keren tegen het idee van een bezetting, omdat deze onvermijdelijk tot een konfrontatie met de politie zou leiden. In de aanloop tot de aktie werd hierover ook intern in de PSP stevig gediskussieerd. Mede door de actieve inzet van PSP-leden in basisgroepen werden de plannen inderdaad gewijzigd en besloot men tot een geweldloze blokkade. De PSP gaf aan deze aktie haar volledige steun.

Na afloop van de Dodewaard-aktie was er een situatie ontstaan, waarin PSP-leden actief waren in beide stromingen binnen de anti-kernenergiebeweging, het LEK op landelijk nivo en de basisgroepen op plaatselijk nivo. Tussen beide organisatievormen deed de PSP geen keuze. Men had enerzijds waardering voor de basisgroepen vanwege hun besluitvormingsmodel, dat uitging van een direkte en grote invloed van alle betrokkenen bij de akties. Daarnaast werd echter ook gewezen op de noodzaak van een sterke landelijke coördinatie door een permanente organisatie als het LEK. Een succesvolle strijd tegen kernenergie moest

zowel op plaatselijk als op landelijk nivo gevoerd worden.⁴⁰

Terugblikkend op de ontwikkeling van de anti-kernenergiebeweging valt te konstaten dat de PSP hierbij in een vroeg stadium was betrokken. Dit leidde, evenals bij de PPR, tot een algemene stellingname tegen kernenergie, nog voordat de beweging een grote omvang kreeg. De betekenis van de PSP lag vooral op het buitenparlementaire vlak, via haar deelname in het LEK en de inbreng van haar leden in de plaatselijke groepen. In het parlement was de bijdrage van de partij, met name door de geringe omvang van de fractie, minder belangrijk. Hier waren het vooral de PPR en in mindere mate D'66, die een grote rol speelden.

4. PSP EN VREDESBEWEGING

Nadat de ban-de-bom-beweging in 1968 bij gebrek aan aktieperspektieven was verlopen, bleef het lange tijd stil rond de vredesbeweging. Er vonden alleen enkele kleinere akties plaats, waarvan die tegen de vervanging van de Starfighter in 1975 niet onvermeld mag blijven. In de loop van 1977 zou echter een nieuwe opleving komen, die vooral te maken had met de bekendmaking door de Amerikaanse president Carter van plannen voor de produktie van een nieuw kernwapen, de neutronenbom. Door de toegenomen aandacht bij de Nederlandse bevolking voor de gevaren van radio-aktieve straling, een 'wapenfeit' van de anti-kernenergiebeweging, kon het verzet tegen de introductie van nieuwe kernwapens massale vormen aannemen. Het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) en de Initiatiefgroep Stop de Neutronenbom (Stop de N-bom) waren de voornaamste motoren achter het protest.

Het IKV ontstond eind 1966 vanuit de kerken. De eerste jaren van zijn bestaan verrichtte het voornamelijk bewustwordingsaktiviteiten binnen het kader van een jaarlijkse 'vredesweek', waarbij telkens thema's uit de oost-west en noord-zuid verhoudingen centraal gesteld werden. Na tien jaar op deze manier te hebben gewerkt konkludeerde het IKV dat er weinig veranderd was: ondanks de ontwapeningsbesprekingen ging de wapenwedloop gewoon door. Na een grondige evaluatie van de anti-kernwapenbewegingen van de jaren zestig, startte het IKV daarom in 1977 de campagne "*Help de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland*". Hiermee moest de discussie over kernwapens nieuw leven in worden geblazen, ditmaal echter in brede kring en met een beperkte doelstelling, namelijk:

*"een verzoek van de Nederlandse regering aan de Amerikaanse regering om zijn kernwapens weg te halen van Nederlands grondgebied."*⁴¹

Voordat men de straat op ging werd er eerst gediskussieerd, met zoveel mogelijk mensen en over zo haalbaar mogelijke eisen. Het IKV begon een lange mars door de instituties om de 'veiligheidselite' van binnenuit te ondermijnen. In deze strategie paste een organisatie bestaande uit plaatselijke kernen, die startend vanuit de kerken, langzamerhand de brede basis zou opleveren, die de anti-kernwapenbeweging nodig had om effectieve politieke druk te kunnen uitoefenen.

Tegelijk met de IKV-kampagne werd vanuit de CPN de actie 'Stop de N-bom' opgezet. Het doel hiervan was dat zoveel mogelijk mensen zich uitspraken tegen één wapen: de neutronenbom. Door te kiezen voor een handtekeningenactie en een personenkomité kon de kommunistische leiding op de achtergrond blijven en kreeg men toch de medewerking van mensen uit andere partijen en organisaties. Dit leverde, mede dankzij de inspanningen van de IKV-kernen, in een half jaar tijd 1,2 miljoen handtekeningen op en, mede door druk van de kerken op het CDA, zelfs een Kameruitspraak tegen de N-bom.⁴²

In tegenstelling tot de ban-de-bom-beweging van de jaren zestig ging het initiatief tot de nieuwe vredesactie niet uit van de PSP en moest de partij dus positie kiezen. In het voorjaar van 1977 gaf het partijbestuur een verklaring uit waarin de campagne van het IKV werd toegejuicht, hoewel men zich de beperktheid ervan realiseerde daar discussies over de NAVO en eenzijdige ontwapening buiten beschouwing bleven. Toch raadde het partijbestuur de afdelingen aan de IKV-akties te steunen, zich zo mogelijk aan te sluiten bij de IKV-kernen of zo'n kern in overleg met het IKV op te zetten. Dit werd gemotiveerd met de overweging dat *"de actie van het IKV een langlopend perspectief (biedt) en zij offensiever (is) dan een CPN-stop-de-neutronenbom-actie omdat ze zich richt tegen alle kernwapens."*⁴³ Naast bezwaren tegen het beperkte karakter van Stop de N-bom waren er in het partijbestuur ernstige bezwaren tegen de overheersing door de CPN: *"Alles wordt door de CPN beslist, anderen mogen meewerken (handtekeningen ophalen, affiches verkopen)."*⁴⁴ Het afwijzen van de 'Stop de N-bom'-strategie leverde een stevige aanvaring op met de CPN, vooral toen de PSP een sticker uitbracht met de tekst *'ban de A t/m Z bom'*. Overigens was dit geen beletsel voor vele PSP-leden om actief mee te doen aan de actie tegen de neutronenbom.

Vanaf 1970 organiseert de plaatselijke PSP regelmatig een demonstratie in de legerplaats 't Harde, waar kernwapens liggen opgeslagen. Ook automobilisten worden over dit gevaarlijke feit geïnformeerd.

De PSP leverde als partij een belangrijke bijdrage aan de manifestatie tegen de neutronenbom in november 1977, maar bij latere acties tegen de 'modernisering' van kernwapens werden personenkomité's steeds afgevoerd en koos men nadrukkelijk voor samenwerkingsvormen die uitgingen van organisaties. De demonstraties tegen het 'Navo-dubbelbesluit'⁴⁵ in december 1979 en 21 november 1981 werden op deze wijze georganiseerd.

Dat de IKV-strategie om tot een breed protest tegen de kernwapens te komen had gewerkt bleek uit de overweldigende opkomst tijdens de 21-november-demonstratie. Met 400.000 deelnemende mensen was dit verreweg de grootste betoging ooit in Nederland gehouden. Het aandeel van PSP-leden in de voorbereiding van deze actie was aanzienlijk.

Tevens was een groot deel van haar aanhang opgekomen. Uit een opinieonderzoek onder de demonstranten bleek ruim 20% van hen PSP te stemmen, een opmerkelijk hoog aantal vergeleken met de andere linkse partijen.⁴⁶ De oplevende vredesbeweging was op haar beurt één van de belangrijkste factoren voor de weer groeiende aanhang van de PSP na 1977.

Ook op een meer direkte manier was de groei van de vredesbeweging van invloed op de partij. Vanaf februari 1977 funktioneerde in het partijbestuur een speciale politiek sekretaris voor vredesvraagstukken. Het aanstellen van deze funktionaris, die tot taak had het stimuleren en koordineren van de PSP-aktiviteiten op dit terrein, was mede beïnvloed door het optreden van de werkgroep Appèl. Na verloop van tijd kwamen in verschillende afdelingen PSP-vredesgroepen tot stand, vooral in de aanloop tot de 21-november-demonstratie. Rond 1980 kwam bovendien het denken over 'een derde weg voor Europa', onafhankelijk van de machtsblokken, weer meer naar voren, een erfenis uit de jaren vijftig die nog weinig aan aktualiteit had ingeboet.

5. ORGANISATIE EN LEDENGROEI

Nadat de interne meningsverschillen over de koers van de PSP in 1975 goeddeels achter de rug waren, kon opnieuw gewerkt worden aan de versterking van de organisatie van de partij.⁴⁷ De organisatorische voorstellen die in 'Socialisme zonder omwegen' (1973) waren gedaan, werden nu voor een groot deel tot uitvoering gebracht. Vooral in de landelijke organisatie werden verbeteringen doorgevoerd. Het partijbestuur werd uitgebreid met een groot aantal politiek sekretarissen, die verantwoordelijk waren voor specifieke deelterreinen. Op verschillende van die terreinen werden ook landelijke themagroepen opgericht. Het belang van dergelijke themagroepen was gelegen in de mogelijkheid ervaringen van individuele PSP-leden in allerlei bewegingen uit te wisselen en voor de PSP bruikbaar te maken.

Het partijblad 'Radikaal', vanaf januari 1978 opnieuw 'Bevrijding' geheten, werd een meer naar buiten gericht orgaan. Voor discussies en mededelingen werd een intern orgaan opgericht, dat sinds februari 1978 tweewekelijks is verschenen.

Andere verlangens waren de reaktivering van het Wetenschappelijk Buro

en een systematische aanpak van de scholing. Aan dit laatste was gedurende tien jaar weinig meer gedaan, vooral door het grote verloop binnen het actieve kader. Vanaf 1975 kwamen scholings- en jongeren-activiteiten van politieke partijen in aanmerking voor subsidie. Door de PSP werd dit aangegrepen om in 1975 de Stichting Vorming en Scholing op te richten. Door de inzet van betaalde krachten was het mogelijk de scholing professioneler op te zetten. De eerste belangrijke activiteit was de uitgave van de cursus 'Socialisme, theorie en beweging', die een beknopt en overzichtelijk beeld gaf van de ontwikkeling van de socialistische theorievorming en de geschiedenis van de arbeidersbeweging. Vooral bij de afdelingen bleek de behoefte hieraan groot: er werden veel scholingsgroepen gevormd en zo'n 6000 exemplaren van de cursus verkocht. Verder deed men veel aan voorlichting ter verbetering van de organisatie en werd een groot aantal dokumenten en brochures gepubliceerd met actuele en achtergrondinformatie over voor de PSP belangrijke onderwerpen. Sinds 1978 wordt bovendien het scholingstijdschrift 'Socialistisch Perspektief' uitgegeven.

In 1973 was het toenmalige Wetenschappelijk Buro van de PSP aan financieel wanbeheer ten onder gegaan. De behoefte aan wetenschappelijke ondersteuning van het beleid bleef echter bestaan. Een grotere financiële armslag van de partij en subsidie van de overheid maakten het mogelijk het Wetenschappelijk Buro in 1979 nieuw leven in te blazen. Er kwamen projecten over het economisch structuurbeleid (selektieve nationalisatie) en de democratisering van de energiesector. In 1981 werd een nota gepubliceerd over het overheidsbeleid inzake steun aan bedrijven, getiteld 'Noodwet bedrijven in moeilijkheden', die te zijner tijd in een wetsvoorstel op dit gebied moet uitmonden. In 1982 is een onderzoek naar strategieën van vredesbewegingen gestart, waarin ook aandacht besteed zal worden aan alternatieve veiligheidssystemen.

Eveneens met behulp van subsidie van de overheid werd in 1976 opnieuw een eigen jongerenorganisatie opgericht, de PSP-jongerengroepen (PSPjg). Net als de vroegere PSJW was de PSPjg formeel onafhankelijk van de partij. Men ontplooië activiteiten op vele gebieden, waarvan jongerenhuisvesting, jeugdwerkloosheid, betutteling en dienstplicht de belangrijkste waren. In 1977 en 1981 werd in het kader van de verkiezingen een eigen jongerenprogramma uitgebracht, dat overigens in grote trekken overeenkwam met het PSP-programma. Tussen de jongeren en hun moederpartij groeide in 1981 een zekere verwijdering. De jongeren waren in toenemende mate van mening, dat de autonomie op hun eigen terrein onvoldoende was en dat de PSP hun standpunten onverkort zou

De grote demonstratie op 21 november te Amsterdam tegen het NAVO dubbelbesluit. (foto: Paul Babeliowsky)

moeten overnemen als partijstandpunt. Bovendien gingen de jongeren, hierin sterk beïnvloed door radicale delen van de kraakbeweging en anti-kernenergiebeweging, pleiten voor hardere aktiemiddelen en begonnen geweldloosheid van ondergeschikt belang te vinden. Dit leidde tot toenemende tegenstellingen met de PSP.⁴⁸

Een geheel nieuwe ontwikkeling was tenslotte het ontstaan van homogroepen binnen de partij. De oprichting van de PSP-homo's vond plaats in oktober 1978 en kan gezien worden als een uitvloeisel van de verhevigde emancipatiestrijd van homoseksuelen in de tweede helft van de jaren zeventig. Binnen de PSP hebben de homo-groepen, evenals de PSP-vrouwen, een autonome positie verworven. Zij houden zich zowel bezig met de beïnvloeding van de partijstandpunten op hun gebied, als met activiteiten naar buiten, zoals bijvoorbeeld de oprichting van een monument ter nagedachtenis aan de vervolging van homoseksuelen in de Tweede Wereldoorlog.

Naarmate de partij na 1975 beter beter georganiseerd raakte en naar buiten het beeld van de PSP als ruziënde partij afnam, werd haar aantrekkingskracht groter. Dat bleek bij de verkiezingen in 1977 nog niet direkt tot elektorale winst te leiden, maar wel tot een sterke groei van het ledental. In de periode tussen 1966 en 1977 had het aantal leden steeds vier à vijfduizend bedragen, maar vervolgens trad alleen al in 1977 bijna een verdubbeling op.⁴⁹ Behalve de al genoemde factoren hebben de opleving an de strijd tegen kernenergie en kernwapens, alsmede de teleurstelling over het beleid van de regering Den Uyl waarschijnlijk een belangrijke rol gespeeld.

Het laatste motief gold in elk geval voor een groep leden van de PPR rond het ex-Kamerlid Pier van Gorkum. Midden 1976 maakte de 'Werkgroep Radikale Politiek', zoals de groep zichzelf noemde, de overstap naar de PSP om "*de linkse vleugel in de Nederlandse politiek meer elan re geven.*"⁵⁰

In de sociale samenstelling van de ledenaanwas trad niet zoveel verandering op. De gegevens die hierover bekend zijn, wijzen uit dat 80% van de nieuwe leden jonger was dan 30 jaar en ongeveer 45% jonger dan 23 jaar. Het aantal nieuwe vrouwelijke leden bedroeg iets minder dan 40% van het totaal. Het aandeel van scholieren en studenten was hoog (ca. 50%), terwijl het aantal nieuwe leden dat tot de 'lagere beroepsgroepen' behoorde omstreeks 10% bedroeg. De meeste nieuwe leden waren niet eerder politiek actief en slechts een zeer klein deel was eerder lid van een andere partij. De resultaten van een (gebrekkige) steekproef uit het totale ledenbestand in 1978 wezen in dezelfde richting.⁵¹

Met de groei van het ledental nam ook het aantal afdelingen toe. In 1975 telde de PSP 95 afdelingen, januari 1982 waren dat er 142. Door de stijgende contributieopbrengsten kon ook de huisvesting van de partij worden verbeterd. Dit was dringend nodig door de groei van het landelijk partijapparaat. In augustus 1979 betrok de PSP een nieuw partijgebouw, dat in elk geval wat betreft omvang de nieuwe start van de PSP treffend symboliseerde.

Ondanks de verbetering en uitbreiding van de organisatie bleven nog wel knelpunten bestaan. Het partijbestuur somde in 1979 een aantal van de problemen op: het gebrek aan kennis en vaardigheid en de onvoldoende ontwikkeling van de politieke visie, de vrijblijvendheid en het gebrek aan kader. Als oplossingen werden voorgesteld verdere professionalisering, wetenschappelijke aanpak, scholing en meer aandacht voor het konkrete politieke werk op landelijk nivo. Afdelingen zouden de leden intensiever bij het politieke werk moeten betrekken, de discussie met

niet-PSP leden moeten bevorderen en de PSP verder openstellen voor vele bevolkingsgroepen door de bestrijding van *"incrowdtendenzen en studentikoze sfeertjes"*.⁵²

Daarbij kwam de behoefte aan een duidelijker visie op de rol van de PSP in de strijd voor het socialisme. Het enige strategiestuk van de PSP, het 'Analyse en Beleidsplan', dateerde uit 1971 en was aan vernieuwing toe. In de zomer van 1979 publiceerde het partijbestuur een ontwerpstrategiestuk onder de titel 'Demokratische machtsvorming voor het socialisme'.

De strategie voor de socialistische beweging als geheel werd in het stuk als volgt omschreven:

*"in de huidige situatie moeten socialisten en hun organisaties zich inzetten voor samenwerking tussen de uiteenlopende sociale bewegingen die tegen vormen van onderdrukking en uitbuiting op verschillende terreinen strijden. Zo kan een 'sociaal blok' worden gevormd dat door zijn breedte in staat is de machthebbers te verslaan."*⁵³

De allereerste taak moest zijn om op het terrein van de staatsinstellingen macht te ontwikkelen, waarbij de linkse partijen gezamenlijk zouden moeten streven naar linkse meerderheidsbesturen op alle nivo's van vertegenwoordiging. Een intense wisselwerking met de bevolking was hiervoor een eerste vereiste; de strijd voor directe belangenbehartiging moest voortdurend in verband worden gebracht met verdergaande socialistische doeleinden. De taak van de PSP in de socialistische beweging moest allereerst zijn om, als sterke socialistische partij naast de PvdA, de kapitulationeigingen van de sociaal-demokratie voor de burgerlijke partijen tegen te gaan. Tenslotte werd het socialisme opgevat als 'meer dan alleen andere produktieverhoudingen':

*"Het socialisme dat wij voorstaan krijgt juist zijn gestalte in de strijd voor vrede, democratie en de opheffing van alle vormen van onderdrukking."*⁵⁴

Op deze tekst, die ter discussie stond op het kongres in 1979 te Maastricht, kwam nogal wat kritiek. Uit de stroom van amendementen werd duidelijk dat de visies binnen de PSP op de (on)wenselijkheid van het dragen van bestuursverantwoordelijkheid en de daarmee samenhangende verhouding tussen parlementair en buitenparlementair werk uiteen-

*De groei van de PSP maakte ook de
behuizing van het landelijke
partijapparaat in Amsterdam enkele
malen te krap.*

*Boven het eerste partijgebouw aan de
Bloemgracht 55, waar de PSP van 1960
tot 1968 zetelde. (foto: gemeente
Amsterdam) Van 1968 tot 1979 diende
Kerkstraat 445 als partijgebouw (foto
rechts). Vanaf 1979 is de PSP
gehuisvest in de Nieuwe Looierstraat
45. (foto onder)*

liepen. Bovendien ontbrak *"een integrale visie met betrekking tot vrouwenbevrijding op alle maatschappelijk terreinen"*.⁵⁵ De verwachte botsing op het kongres bleef echter uit: met 3941 stemmen voor en 3704 stemmen tegen werd, tegen het dringende advies van het partijbestuur in, besloten het 'strategiestuk' voorlopig de status van 'diskussiestuk' te geven. Dit moest dienen als nuttige voorstudie om op niet al te lange termijn een echt PSP-strategiestuk vast te kunnen stellen.⁵⁶

Tot een incident kwam het wel over de houding van het partijbestuur in aanzien van de 'wilde' Rotterdamse havenstaking in de zomer van 1979. Een geringe meerderheid in het partijbestuur had de staking niet officieel willen steunen en een verklaring uitgegeven van die strekking. Door tussenkomst van de partijraad werd die verklaring later ingetrokken. Het kongres in Maastricht sprak nogmaals zijn ongenoegen uit over deze gang van zaken door het beleidsverslag van de politiek dekretaris voor sociaal-ekonomische zaken op dit punt af te keuren.⁵⁷

De discussie over de strategie van de PSP werd, na het kongres in Maastricht, beter georganiseerd en zou in 1983 opnieuw op een kongres aan de orde moeten komen.

6. VERKIEZINGEN: DIEPTEPUNT EN HERSTEL

Zoals reeds vermeld, viel de groei van het aantal leden van de PSP in 1977 niet samen met een groei van het electoraat. In de jaren na 1973 had de partij een linkse oppositie gevoerd tegen de regering-Den Uyl en er steeds op gewezen dat een socialistisch beleid onmogelijk samen met rechtse partijen tot stand kon komen.

In de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen in mei 1977 werd deze lijn voortgezet. De centrale leuze *"Nu kiezen linkse mensen PSP voor een werkelijk socialistische politiek"* gaf de verwachtingen van de partij goed weer. Organisatorisch verliep de campagne moeizaam. Het propagandamateriaal en het verkiezingsprogramma waren pas zeer laat beschikbaar. Een lichtpunt was het feest dat op 16 april werd gevierd ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van de PSP en dat door zo'n 2500 mensen werd bezocht.

De uitslag van de verkiezingen betekende een zege voor de PvdA en een zeer slecht resultaat voor de andere linkse partijen. De PvdA haalde met 33,8% (53 zetels) het beste resultaat in haar geschiedenis, terwijl PPR

en CPN ieder 1,7% haalden. De PSP verloor van de kleine linkse partijen nog het minst, maar hield met 0,9% van de stemmen nog slechts één zetel in de Tweede Kamer over. Over de oorzaken van dit verlies schreef het partijbestuur in haar verslag over deze periode:

*"Ondanks alle teleurstellingen is overigens de algemene indruk dat de genoemde (organisatorische, schr.) tekortkomingen nauwelijks van invloed zijn geweest op de verkiezingsuitslag. Veel bepalender was het feit dat wij geen 'antwoord' hadden op de vraag Den Uyl of Van Agt. Dat dat volgens ons niet de juiste vraag was heeft uiteraard weinig geholpen."*⁵⁸

De regeringsvorming stond centraal bij de verkiezingen en de onderwerpen waarop de PSP zich doorgaans profileerde (bewapening, milieu, democratisering) speelden geen rol van betekenis. Het kader van de PSP verwerkte de kater echter snel. Zo sprak Van der Spek met het hem kenmerkende enthousiasme en doorzettingsvermogen op de treurige uitslagenavond de historische woorden: *"mijn zetel wankelt, maar ik wankel niet"*.⁵⁹ Vanwege de voortgaande ledengroei en met de verkiezingen van 1978 in het vooruitzicht zag men nog een duidelijk perspectief voor de PSP.

Na een langdurige en moeizame formatie kwam er tenslotte geen nieuwe PvdA/CDA coalitie tot stand, maar werd een CDA/VVD regering gevormd, onder leiding van Van Agt. Dit kabinet zou het, tegen de verwachting van velen in, de volle periode uithouden.

Bij de verkiezingen voor Provinciale Staten in maart 1978 was het algemene beeld ongeveer gelijk aan het jaar daarvoor, met uitzondering van een lichte winst (3%) voor het CDA. Voor de PSP betekende de uitslag een zeker herstel. Landelijk werd een percentage van 1,3% geskoord, een stijging van 0,4%, hetgeen evenals in 1974 vier Statenzetels opleverde. De Gemeenteraadsverkiezingen in mei 1978 bevestigden de groei in aanhang. Vooral in enkele plaatsen met actieve PSP-afdelingen werden goede resultaten behaald, bijvoorbeeld in Bussum (7,8%), Amsterdam (5,5%), Leiden (5,4%) en Nijmegen (4,7%).

In 1979 ging men voor de eerste keer naar de stembus om rechtstreeks een Europees Parlement te kiezen. In de PSP was men van oudsher nooit erg enthousiast geweest over de Europese Gemeenschap. Over de vraag of Nederland dan uit de EEG zou moeten treden waren de meningen echter verdeeld. De eis tot uittreden uit de EEG werd voor het eerst opgenomen in het PSP-actieprogramma uit 1977. Over de Europese ver-

Amsterdamse PSP leden demonstreren voor het RAI-congrescentrum, waar de PvdA haar verkiezingscongres hield en o.a. besloot zich te distancieren van de IKV-leuze (26 februari 1981). (foto: ANEFO)

kiezingen werd hierin gesteld, dat zij “alleen maar een propagandafunctie voor de kapitalistische superstaat” hebben.⁶⁰ In de PSP moest daarom heel wat discussie gevoerd worden over de vraag of de partij nu wel of niet mee moest doen aan deze verkiezingen. Uiteindelijk werd door het kongres in november 1977 in Den Haag besloten wel deel te nemen.⁶¹ Enerzijds vanwege de noodzaak om ook op Europees niveau een tegenmacht te vormen, anderzijds vanwege de mogelijkheid om in een verkiezingskampagne de PSP-opvattingen over de EEG te kunnen laten doorklinken. Verder werd door het kongres besloten te streven naar een samenwerkingslijst met CPN en PPR. Zo’n samenwerking lag voor de hand vanwege de hoge kiesdrempel (4% van de stemmen). Door de houding van CPN en PPR mislukte dit streven echter.⁶² Het gevolg hiervan bij de verkiezingen was dat geen van deze drie partijen een zetel kon halen. Wel boekte de PSP met 1,7% van de stemmen opnieuw een vooruitgang en haalde voor het eerst sinds 1971 evenveel stemmen als CPN en PPR.

Bij de Kamerverkiezingen in 1981, na vier jaar regering Van Agt/Wiegel, zette de groei van de PSP zich voort en kon de partij zich herstellen van de klap van 1977. De grote verliezer van deze verkiezingen werd de PvdA, die er in de oppositie niet in was geslaagd een inspirerend alternatief te bieden. Toen de PvdA zich terwille van haar lijsttrekker bovendien distantieerde van de IKV-leuze "*de kernwapens de wereld uit, om te beginnen uit Nederland*", werd de PSP voor veel linkse mensen een logische keuze.

De PSP haalde uiteindelijk 2,1% van de stemmen, hetgeen goed was voor drie zetels. Deze werden bezet door Fred van der Spek, Andrée van Es, het eerste vrouwelijke Kamerlid voor de PSP, en Wilbert Willems. Ook CPN en PPR haalden drie zetels. Het verlies van de PvdA kwam behalve aan 'klein links' grotendeels ten goede aan D'66, die van 8 naar 17 zetels sprong.

De winst van de PSP bleek bij nadere analyse van de resultaten voor maar liefst 41,7% te bestaan uit mensen, die in 1977 op de PvdA hadden gestemd. Tezamen met de nieuwe kiezers (20,3%) vormden zij bijna tweederde deel van de winst. Aan de andere kant bleek de PSP ook weer stemmen te verliezen aan de PvdA. Van de aanhang uit 1977 stemde in 1981 weer 20,2% op de PvdA. Deze grote uitwisseling van kiezers met de PvdA, die de uitwisseling met andere partijen verre overtrof, was niet alleen kenmerkend voor de verkiezingen van 1981, maar gold ook voor eerdere verkiezingen, voorzover daar uit verkiezingsonderzoeken gegevens over bekend zijn. Andere kenmerken van het PSP-elektoraat in de jaren zeventig waren een opvallend grote aanhang onder jonge kiezers en een sterke concentratie van aanhang in de grote steden.⁶³

Een linkse parlementaire meerderheid, waarop was gehoopt, werd, ook als men D'66 meetelt, niet gehaald. De mogelijkheid hiervan was uit opiniepeilingen, die in de loop van 1980 waren gehouden, zo nu en dan gebleken. Voor de PSP was dat aanleiding om op het kongres in Leeuwarden in november 1980, een resolutie aan te nemen waarin de bereidheid werd uitgesproken om, bij een linkse meerderheid, met PvdA, PPR, CPN en D'66 te onderhandelen over de vorming van een linkse regering. Aan eigen deelname daaraan verbond de PSP een aantal scherpe voorwaarden van programmatische en procedurele aard. Verder stelde de resolutie dat de PSP bereid was een regering van andere linkse partijen te 'gedogen' als men zelf een regeringsprogramma niet zou kunnen onderschrijven. Een voorwaarde voor steun aan een links minderheidskabinet tegen pogingen van rechtse partijen het ten val te brengen was dat het beleid "*niet strijdig is met verlangens van de arbeidersbeweging en stap-*

Fred van der Spek was in 1981 lijsttrekker voor de PSP bij de Tweede Kamerverkiezingen. Op de foto neemt hij deel aan een door de PSP georganiseerd symposium op 19 april onder het motto '30 jaar Beatrix? - de nadagen van de monarchie'. Rechts de uitgever Rob van Genneep. (foto: ANEFO)

*pen naar het socialisme en ontwapening niet belemmert.*⁶⁴

Een andere overweging die aan de resolutie ten grondslag lag, was de slechte uitslag bij de verkiezingen van 1977. Het bij voorbaat uitsluiten van regeringsdeelname door de PSP, zoals toen was gebeurd, werd door velen geïnterpreteerd als een standpunt dat stemmen zou kosten.

Hoewel er veel kritiek was op de ontwerpresolutie, kregen de amendementen die tegen de resolutie werden ingediend verrassend weinig steun in Leeuwarden. De kritiek spitste zich vooral toe op de rol van de PvdA, de onvermijdelijke partner in een linkse regering, die gekenmerkt zou worden door haar onvermogen maatregelen te nemen die tot een fundamenteel ander systeem leiden. Een tweede belangrijk punt was dat deelname aan een regering geen zin had wanneer men niet verzekerd zou zijn van een breed maatschappelijk draagvlak van vakbeweging en andere sociale bewegingen.⁶⁵

De voorwaarden waaronder de PSP zelf aan zo'n regering zou willen deelnemen waren overigens zo scherp dat PvdA en D'66 al voor de ver-

kiezingen lieten weten er weinig van te verwachten. De inhoud van een programmakkoord zou volgens de PSP vooral getoetst moeten worden aan het perspectief *"de politieke en economische macht in handen te brengen van de meerderheid van de bevolking"*. Konkreet betekende dit dat er tastbare stappen gezet moesten worden op het gebied van:

- "a) democratische zeggenschap over de investeringen;*
- b) socialisatie van de belangrijkste produktiemiddelen;*
- c) democratisering van de maatschappij op alle nivo's;*
- d) ontwapening en een anti-imperialistische politiek, onder meer tot uiting komend in het uittreden uit de NAVO."*⁶⁶

Deze eisen, die al in 1975 door het kongres te Tilburg werden geformuleerd, zijn kenmerkend voor de opstelling van de PSP. Hoewel de aksenten en uitwerkingen van deze doelstellingen van tijd tot tijd kunnen verschillen, loopt er een duidelijke rode draad door een kwart eeuw pacifistisch-socialistische politiek.

Een belangrijke noviteit op het kongres in Leeuwarden was de aanname van de volgende stelling:

*"Socialisme houdt voor de PSP juist een radikale democratisering en feminisering van de gehele maatschappij in."*⁶⁷

Daarmee werd aan de drie poten van de PSP-visie, socialistische productieverhoudingen, democratisering op alle nivo's en ontwapening, een vierde, feminisering, toegevoegd.

Noten

HOOFDSTUK I VOORGESCHIEDENIS

- 1 Lucas van der Land, *Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij* (Amsterdam, 1962), p.157.
- 2 Van der Land, pp.32 en 89.
- 3 Van der Land, p.89. De gegevens overlappen gedeeltelijk. In het vervolg spreken wij steeds over de eerste 100 leden, hoewel de gegevens slechts betrekking hebben op de 89 leden, die hebben gereageerd op de enquête.
- 4 Max Perthus, *Henk Sneevliet. Revolutionair Socialist in Europa en Azië* (Nijmegen, 1976), pp.348, 370, 371; cijfers bij benadering.
- 5 In die tijd meestal aangeduid als Communistische Partij Holland (CPH).
- 6 Paul Lucardie, *The New Left in the Netherlands (1967-1977)* (ongepubliceerde dissertatie, Toronto, 1980), p.119.
- 7 Henk Sneevliet in een brief aan Henriëtte Roland Holst (26-4-33), geciteerd bij Perthus, p.337.
- 8 Voor een illustratie hiervan zie Derk Ploeger en Cathrien Ploegers-Eimers, *Dagelijks leven in de vrij-socialistische beweging in Groningen door henzelf verteld* (Groningen, 1979).
- 9 Gernot Jochheim, *Antimilitaristische Aktionstheorie Soziale Revolution und Soziale Verteidigung* (Frankfurt/Assen), 1977), pp.183 e.v. 'Zur Biographie von Bart de Ligt'.
- 10 *Bevrijding* was het orgaan van de Bond van Religieuze Anarcho-Communisten (BRAC), die zich in 1932 omdoopte tot Bond van Anarcho-Socialisten (BAS).
- 11 Jochheim, p.238.
- 12 Hierin zaten verder de BAS, het NAS en de IAMV.
- 13 Jochheim, pp.473 e.v.
- 14 Hans Berendsen en Rik Weeda, *Uit de Vonk zal de Vlam oplaaien* (Groningen, 1980).
- 15 *De Vonk*, 4e jg no. 1 (1944), geciteerd bij Berendsen en Weeda, p.109.
- 16 ANVA-pamflet 'Aan hen die de vrede willen dienen' (juli 1944).
- 17 Zie voor achtergronden van het optreden van Kuijper 'Jan Janze: een vergeten groothed', *De Nieuwe Stem* (juni 1961).
- 18 Adriaan Dorleijn, *De Christelijk-Democratische Unie* (ongepubliceerde dokt. skriptie, Groningen, 1976).
- 19 'Christelijk-Democratische Unie, De Partij voor Christelijk vooruitstrevende politiek' (z.j.), aanwezig op IISG.
- 20 Dorleijn, bijlage F.
- 21 Harm van Houten, 'Kent Gij de CDU?' (z.j.), p.2, aanwezig op IISG.
- 22 *Idem*, p.3.
- 23 'Politiek program van de Christelijk-Democratische Unie', Dorleijn, bijlage F.
- 24 Dorleijn, pp.25-27.
- 25 *Nieuwe Wereld*, 5-6-54
- 26 *De Socialistische Stem*, 18-2-50
- 27 *Keesings Historisch Archief*, p.6645B.

- 28 L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel I, Voorspel* (Den Haag, 1969), p.57.
- 29 J. J. Buskes, *Hoera voor het leven* (Amsterdam, 1959), pp.148 e.v.
- 30 J. de Graaf (red.), *Handboek voor de vredesbeweging* (Den Haag, 1954), p.274
- 31 *Militia Christi*, 1-1-49.
- 32 *Militia Christi*, 12-7-58.
- 33 Zie voor een uitgebreide beschrijving van het — eerste — SDC: C. H. Wiedijk, *Sam de Wolff en het ontstaan van het Sociaal Democratisch Centrum in de Partij van de Arbeid* (Haarlem, 1971). Een analyse van de weerstand tegen de oprichting van de PvdA geeft Paul Denekamp, *Van SDAP naar PvdA. Hoe groot was het verlies* (doktoraalskriptie, Amsterdam, 1982).
- 34 De motieven voor het opzeggen van het lidmaatschap van de PvdA bij de eerste 100 leden staan vermeld bij Van der Land, pp.90 e.v.
- 35 *Het Parool*, 31-1-59.
- 36 'Naar een Socialistisch Nederland, ontwerp-beginselprogramma van de CPN', zoals geciteerd in *De Weg naar de Vrede*, dec. 1952/jan. 1953.
- 37 Aantal stakingsdagen vermeld bij Ger Harmsen en Rob Reinalda, *Voor de bevrijding van de arbeid* (Nijmegen, 1975), p.428.
- 38 Intellectuelen in brede zin bedoeld; Anet Bleich en Max van Weezel, *Ga dan zelf naar Siberië* (Amsterdam, 1978), p.9.
- 39 Bleich en Van Weezel, pp.154-157.
- 40 Ron Leijser, *Socialisme zonder atoombom* (Bussum, 1976), p.14.
- 41 *Nieuwe Wereld*, mei 1956.
- 42 Manifest zoals geciteerd in een brief van Heersink, Van der Linden, Meijer, Rigters en Roorda (de meerderheid van het bestuur van de Soc. Unie) aan Lankhorst, okt. 1957, archief PSP.
- 43 *Nieuwe Wereld*, 23-12-53.
- 44 *De 3e Weg*, maart 1956.
- 45 Peter Lankhorst, *De vredesbeweging De Derde Weg* (ongepubliceerde dokt. skriptie, Amsterdam, 1973).
- 46 De Graaf (red.), p.226.
- 47 *Vredesactie*, maart 1952.
- 48 Mondelinge mededeling van Nagel (29-1-82). Donkersloot bedankte eind 1957 voor de PvdA en werd toen lid van de PSP.
- 49 J. de Graaf, 'Dan maar op blote voeten', *Vrij Nederland*, 15-11-51.
- 50 Lankhorst, pp.38 en 39.
- 51 *De Nieuwe Stem*, nov. 1953.
- 52 Lankhorst, p.40.
- 53 *Socialisme en Democratie*, juli/aug. 1952.
- 54 *De Waarheid*, 10-5-52.

HOOFDSTUK II DAKLOZEN ONDER DAK (1955-1957)

- 1 *De 3e Weg*, jan./feb. 1954.
- 2 *De 3e Weg*, feb. 1955.
- 3 *De 3e Weg*, april 1955.
- 4 *De 3e Weg*, jan./feb. 1954.

- 5 Notulen db-PvdA, 9-12-55, archief PvdA 1955/56.
- 6 Brief van het 'Daklozenberaad' aan de PvdA, 30-11-56, geciteerd bij Van der Land, pp.148, 149.
- 7 Interview met Van der Land, 16-11-81.
- 8 Zie noot 6.
- 9 Notulen db-PvdA, 3-2-56, archief PvdA 1955/56.
- 10 Brief van de PvdA aan het 'Daklozenberaad', 9-2-56, geciteerd bij Van der Land, p.149.
- 11 Van der Land, p.150.
- 12 Oproep 'Actiegroep', zie Bijlage 1. Gegevens over 'Actiegroep' in hoofdzaak uit Van der Land, pp.20, 21 en interviews met Brandsen (27-8-81), Redeker (11-9-81), Koopmans (18-9-81) en Riemens (2-9-81).
- 13 Stembiljet en beschrijvingsbrief voor oprichtingskongres PSP, 26 en 27 jan. 1957.
- 14 Interviews Van der Spek (14-8-81) en Burggraaf (25-9-81).
- 15 Van der Land, p.23. Ledenlijsten PSP t/m 31-12-56 en 16-2-57. De afdelingen waren Friesland, Groningen, Arnhem, Utrecht, Aalsmeer, Amsterdam, Haarlem, Hilversum, Den Haag en Rotterdam.
- 16 Van der Land, hoofdstuk VI 'De eerste honderd leden'.
- 17 Van der Land, p.30.
- 18 'Beginselprogram Pacifistisch Socialistische Partij' (1957), volledige tekst in Bijlage 2. De niet geannoteerde citaten in het volgende zijn hieruit afkomstig. De redevoeringen zijn afgedrukt in *Bevrijding*, feb. 1957.
- 19 Van der Land, p.19.
- 20 Interviews Riemens, 2-9-81 en 30-11-81.
- 21 Onder de eerste honderd leden waren tien leden van de Wereldfederalisten, een beweging die ijvert voor een wereldregering. Deze eis was in de eerste jaren van de PSP een belangrijk programmapunt.
- 22 Politiek program van de Christelijk-Democratische Unie, Dorleijn, bijlage F.
- 23 Van der Land, p.42.
- 24 Interviews met De Graaf (1-10-81), Van der Spek (14-8-81) en Wiebenga (29-9-81).
- 25 *Bevrijding*, mei 1957.
- 26 *Idem*.
- 27 *Bevrijding*, sept. 1957.
- 28 Van der Land, p.12.
- 29 Deze naam was een suggestie van Piet Schut, die de eerste hoofdredakteur van *Bevrijding* (PSP) was.

HOOFDSTUK III DE EERSTE STAP (1957-1959)

- 1 Jaarverslag PSP 1958.
- 2 Jaarverslag PSP 1957.
- 3 'Nieuwe Wegen' (1957).
- 4 Voorlopig memorandum over actie en propaganda van de PSP, exemplaar met aantekeningen van Nico van der Veen (ongedateerd).
- 5 Jaarverslag PSP 1957.
- 6 Aalsmeer (27 leden) was ten tijde van de oprichting de gemeente — na Amsterdam — met het grootste aantal leden. De verklaring hiervoor was de aanwezigheid van

- een groep Bellamy-aanhangers aldaar.
- 7 Rapport van de commissie inzake advies tot eventuele deelname aan de Provinciale Statenverkiezingen in 1958, 22-7-57.
 - 8 'De eerste stap'. Actieprogramma voor de winteractie in de provincie Noord-Holland 1957-1958.
 - 9 Deze leuze was bedacht door De Graaf en werd gebruikt als motto voor een openbare vergadering van de afdeling Amsterdam op 19-9-57 (*Bevrijding*, okt. 1957).
 - 10 In 'Documentatie en Nieuws', no. 2, kaderblad van de PSP, werd een groot aantal lokale bladen genoemd, waarin artikelen over de PSP waren verschenen.
 - 11 Manifest 'straaljagers of scholen' (1958).
 - 12 *Bevrijding*, april 1958.
 - 13 *Het Parool*, 27-5-58.
 - 14 *Bevrijding*, juni 1958. De resultaten waren als volgt: Amsterdam, Haarlem, Wormerveer en Zaandam (twee zetels); Blaricum, Hilversum, Groningen, Leeuwarden, Opsterland, Westzaan, Velsen, Wormer en Weesp (één zetel); Aalsmeer, Den Haag, Lochem, Vlaardingen, Zutphen, Zwolle, Hoorn, Hillegom, Nieuwer-Amstel, Uithoorn en Utrecht (geen zetel).
 - 15 *Tijd en Taak*, 5-1-57.
 - 16 *Vredesactie*, april 1958.
 - 17 Leijser, p.19. Zie verder Kerst Huisman, *Ban de bom. De beweging tegen kernwapens. 1960-1969* (Amsterdam/Zwolle, 1981), hoofdstuk 2 'De ban-de-bom-beweging in het buitenland'.
 - 18 *Paraat*, 24-10-60.
 - 19 'Wat kwam uit de ideeënbus der democratie' (1957), aanwezig op IISG.
 - 20 *Vrij Nederland*, 17-1-59. Bent U van oordeel, dat Nederland deel uit moet maken van de NATO? ja 77%, nee 12%, geen mening 11%. Vraag 20: Acht U de kans groot dat wij een derde wereldoorlog zouden overleven? groot 17%, klein 69%.
 - 21 A. van Braam, 'Misnoegen der middengroepen', *Socialisme en Democratie* (sept. 1958). In dezelfde richting wijst een onderzoek uit Haarlem: 'Analyse van de uitslagen van de verkiezingen van de Gemeenteraad in Haarlem in 1958', rapport van het Nederlandsch Economisch Instituut, Afdeling Regionaal Onderzoek. Zie voor Amsterdam *Bevrijding*, juni 1958.
 - 22 'De atoombom en de PvdA', pamflet verspreid door de PvdA aan de vooravond van de Statenverkiezingen in Noord-Holland in 1958, archief PSP-Haarlem.
 - 23 *Het Vrije Volk*, 27-3-58.
 - 24 *Het Vrije Volk*, 29-3-58.
 - 25 Interview Riemens, 2-9-81. *Het Parool*, 26-10-62.
 - 26 *Het Vrije Volk*, 21-5-58.
 - 27 Leijser, pp.22, 23; *Haagse Post*, 23-11-74.
 - 28 *Doorbraak*, mei 1958.
 - 29 *Bevrijding*, 1-4-61 en *Het Parool*, 24-3-61.
 - 30 Brief De Graaf, 2-11-81. Hij herinnerde zich aanmeldingen voor de PSP, waarin werd verwezen naar de berichtgeving van *Het Vrije Volk* en de *VARA*.
 - 31 *Bevrijding*, oudjaar 1957.
 - 32 Michel Pablo en Fritjof Tichelman, *Geschiedenis van de Vierde Internationale* (uitgave Kommunistenbond Proletarismes Links, z.p., z.j.), p.51.
 - 33 *De 3e Weg*, maart II, 1957.
 - 34 *De Volkskrant*, 23-5-59, hoofdartikel van Romme.

- 35 *Paraat*, 5-12-59.
- 36 Leijser, p.25.
- 37 J. Engels, *Voor een strijdend socialisme* (z.p., 1967), p.112. Engels werd in 1964 lid van de PSP, Den Breejen al in 1961 (*Bevrijding*, 19-12-62).
- 38 H. Verheij, 'Stop de bestedingsbeperking', *Politiek en Cultuur*, XVIII, no. 2 (feb. 1958), p.51.
- 39 Notulen adviesraad en hoofdbestuur (hb) PSP, 18-10-58.
- 40 Zie voor de Nederlandse Vredesraad ook hoofdstuk IV.
- 41 *Het Parool*, 11-3-59 en schriftelijke mededeling Redeker, 22-1-82.
- 42 *Handelingen der Staten Generaal, Tweede Kamer* 1959-60, deel I, p.28. Zitting 29-9-59.
- 43 Arnold Koper, 'Het XXste Congres van de CPSU en de geblokkeerde destalinisatie van de CPN (1956-58)', *Komma*, II, no. 2(sept. 1981).
- 44 *De Brug*, sept. 1958.
- 45 Zie de brochure 'De CPN in oorlogstijd' (1958). De hele affaire is uitvoerig beschreven door W. Gortzak, *Kluiven op een buitenbeen* (Amsterdam, 1967).
- 46 Interviews Redeker (11-9-81), Brandsen (27-8-81) en Riemens (2-9-81).
- 47 *Bevrijding*, 5-2-59.
- 48 Verslag BAV-PSP, 2 en 3 mei 1959.
- 49 Notulen adviesraad PSP, 17-1-59.
- 50 Notulen hb-PSP, 22-2-59.
- 51 Jaarverslag PSP 1958.
- 52 *Bevrijding*, 8-4-59.
- 53 Hans Bovenkerk was lid geweest van OSP en RSAP. Verder had hij in de redactie gezeten van de socialistische bladen *Fundament* en *De Vlam*.
- 54 *Bevrijding*, 8-4-59.

HOOFDSTUK IV SOCIALISME ZONDER ATOOMBOM (1960-1965).

- 1 Zie bijvoorbeeld het verslag van het weekend over pacifisme op 23 en 24 september 1962, *Bevrijding*, 5-10-62.
- 2 *Bevrijding*, 14-4-60; onderstreping door de schrijvers.
- 3 *Richtlijnen*, dec. 1960, pp.6, 7.
- 4 *Richtlijnen*, feb. 1961, pp.7, 8.
- 5 *Bevrijding*, 1-12-61.
- 6 *Medelingenblad P.S.P. Afdeling Amsterdam*, nov. 1961; *Het Parool*, 26-10-62.
- 7 'Gemeente- en Provincieprogram Pacifistische Socialistische Partij' (1962).
- 8 *Bevrijding*, 12-11-62.
- 9 'Samenvatting van de belangrijkste beginselen van de Pacifistisch Socialistische Partij' (1962). De niet geannoteerde citaten in het voorafgaande komen hieruit. Later is de tekst herdrukt zonder het woord 'samenvatting' in de titel.
- 10 'Verklaring inzake West-Guinea' (okt. 1958), hb-PSP.
- 11 Notulen db-PvdA, 23-6-60, archief PvdA, 1960/61.
- 12 Oproep tot actie van de 'kommissie tot voorbereiding van passief verzet', 19-6-60.
- 13 Zie over de actie *Bevrijding*, 12-8-60 en Huisman, p.11.
- 14 Zie bijvoorbeeld *Bevrijding*, 9-12-60, verklaring hb-PSP.
- 15 *Bevrijding*, 31-11-60 en 31-11-61; brochures '4 Franse officieren spreken' (1960) en 'Ook uit uw naam?' (1961).

- 16 *Bevrijding*, 31-7-59, 5-12-59, 24-9-60.
- 17 Notulen hb-PSP, 28-9-59.
- 18 Zie over het Angola-komité Piet Buytels, *15 jaar Angola Comité*. Studiecentrum voor vredesvraagstukken, cahier no. 9, nov. 1977; interview met Bosgra en To van Albada, *De Nieuwe Linie*, 24-3-76; mondelinge mededeling van Bosgra en To van Albada, 26-2-82.
- 19 Archief Maria Snethlage, aanwezig op IISG; Wim Meyer, 'In Memoriam Maria C. J. Snethlage', *Bevrijding*, 1-5-79.
- 20 Huisman, p.30. Veel gegevens in deze paragraaf zijn ontleend aan dit boek.
- 21 Interview Hoepelman, 24-8-81; 'Grondslag' van het Comité 1961 voor de vrede (jan. 1962), in archief Van der Wal-Svensson, aanwezig op IISG.
- 22 De andere organisaties waren de Haarlemse groep Anti-atoom-actie, de Doopsgezinde Vredesgroep, de Federatie van Vrije Socialisten, de Quakers, de Internationale Vrouwenorganisatie voor Vrede en Vrijheid, Socialistisch Perspectief en de Nationale Stichting Propaganda Federale Wereldregering.
- 23 Notulen AV-PSP, 15 en 16 april 1961, uitspraak Bruggeman. Notulen en orgaan van Comité 1961 voor de Vrede (1961-1968), studiezaalmappen IISG.
- 4 Notulen partijbestuur (pb)-PSP, 23-3-63. Sinds 1962 werd de naam hoofdbestuur veranderd in partijbestuur, en adviesraad in partijraad (pr).
- 25 Paul de Groot, 'Vooraan in de strijd tegen de reactie', *Politiek en Cultuur*, XIX, no. 2 (feb. 1959), p.58.
- 26 De Jonge, p.145.
- 27 *Vredesactie*, okt. 1962, geciteerd bij Huisman, p.52. De laatste zin is een verwijzing naar de gewoonte van het Comité ieder jaar zijn naam te veranderen: eerst 'Comité 1961 voor de Vrede', later 'Comité 1962 voor de vrede', enz. Vanaf 1964 was de naam 'Comité voor de vrede 1961', of ook wel genoemd 'Comité voor de vrede'.
- 28 Huisman, p.41. Leden van Comité 29 november 1962 waren Arthur en Rudolf de Jong en de PSP-leden Sietse Bosgra, mej. J. R. Muller, Cees le Pair en Fries de Vries.
- 29 *Bevrijding*, 9-8-63; persbericht Comité 29 november 1962.
- 30 Gegevens over deze aktie uit Huisman, pp.49, 50; *Bevrijding*, 21-7-63 en interviews Amptmeyer (3-10-81), Hoepelman (24-8-81), De Wolf (28-1-82).
- 31 Gegevens over de organisatie van de PSP zijn afkomstig uit het interview met mw. Van der Veen-Woelders, 20-7-81.
- 32 Henk Branderhorst, Overzicht Samenstelling PSP (1963). De hier vermelde gegevens zijn afkomstig van *alle* aanmeldingsformulieren vanaf de oprichting, dus inclusief de enkele honderden, die inmiddels hadden bedankt.
- 33 *Bevrijding*, 5-6-62 en 7-4-62.
- 34 *Bevrijding*, 21-5-63.
- 35 *Bevrijding*, 21-6-63.
- 36 'Mr. G. H. Slotemaker de Bruine, Drees en Vos hebben hun eerste liefde verraden', *Vrij Nederland*, 9-8-69; Bram van der Lek, Slotemaker de Bruine (interview), *Radikaal*, 23-1-69; *Parlement en Kiezer 1963-1964* (Den Haag, 1964); Interviews met Cor Hoek (2-10-81), Hoogerwerf (26-1-82) en Hoepelman (24-8-81).
- 37 Van der Land, p.9.
- 38 *Bevrijding*, 7-4-62.
- 39 *Haagse Post*, 14-4-62.
- 40 *Bevrijding*, 7-4-62.
- 41 'Is de PSP wel zo vredelievend en socialistisch?', uitgave CPN (1961). Eerder schreef

- Rinus Haks twee artikelen in 'Politiek en Cultuur' over 'Vier jaar praktijk van de PSP'. Op grond van de grote gelijkenis tussen deze artikelen en de brochure lijkt het waarschijnlijk dat Haks de voornaamste auteur van deze brochure was. *Politiek en Cultuur*, XXI (1961), no. 3 (maart) en 4 (april).
- 42 *De Waarheid*, 20-4, 22-4, 27-4, 29-4 en 10-5-61. Enkele koppen waren 'Na mei 1940 barstte de Duitse bom in Lankhorsts partij', 'Ook PSP-propagandist Janze onderhandelde met De Quay-Eindhoven'.
- 43 Interview Van der Horst, 22-9-81; over Frits Kief en Bernard van Tijn, mondelinge mededeling Bernard van Tijn, 2-3-82; over Dirk Schilp, mondelinge mededeling Aad de Rooze, de toenmalige voorzitter van de afdeling Amsterdam, 4-3-82.
- 44 Zie over de groep-Goulooze het boek van Ger Harmsen, *Daan Goulooze. Uit het leven van kommunisten* (2e gewijzigde druk, Nijmegen, 1980). Interviews met Dankaart (21-1-82) en Smulders (23-11-81). De aanmeldingsbrief van Harmsen is afgedrukt in *Bevrijding*, 24-10-64.
- 45 De 'Fabian Society' was een socialistische vereniging uit Engeland, die vooral in het begin van deze eeuw grote invloed had op de ontwikkeling van het socialisme. De 'Fabians' waren duidelijk niet marxistisch en pleitten voor geleidelijke hervormingen op basis van gemeenschapsbewustzijn en gelijkheidsidealen.
- 46 De gegevens over de ISSS zijn ontleend aan Ger Harmsen, 'De actualiteit van het Marxisme', *ISSS-berichten*, no. 30 (1962), pp.7-11 en Henk Hoogen, 'ISSS- een terugblik', *idem*, no. 55 (april 1968), pp.3, 4.
- 47 *Bevrijding*, 24-10-64.
- 48 *Bevrijding*, 24-10-64; verder interviews met Smulders (23-11-81) en Van der Horst (22-9-81).
- 49 'Verkiezingsprogramma Werkprogramma der P.S.P. 1963-1967'
- 50 Cijfers ter beschikking gesteld door Lucardie: in 1958 (10%) en in 1963 (21%) en 1964 (25%).
- 51 *Bevrijding*, 2-12-58.
- 52 *Bevrijding*, 22-4-61.
- 53 Notulen hb-PSP, 11-10-58.
- 54 Henk Branderhorst, Overzicht Samenstelling PSP (1963).
- 55 Ongedateerd schrijven, archief PSP-1963, no. 4.
- 56 Verslag konferentie 16 en 17 nov. 1963, notulen db-PSP, 20-12-63.
- 57 Harmsen en Reinalda, pp.368, 369.
- 58 Algemene Nederlandse Bedrijfsbond voor de Metaalnijverheid en Elektrotechnische Industrie, voorloper van de Industriebond-NVV.
- 59 Extra nummer van *Bevrijding*, oktober 1963.
- 60 *Bevrijding*, 6-11-63.
- 61 Notulen db-PSP, 17-1-64.
- 62 Artikel Hoepelman, *Bevrijding*, 6-7-61.
- 63 Geciteerd bij Igor Cornelissen, 'Paul de Groots overwinning op de "Speidelknechten"', *Vrij.Nederland*, 22-1-66. Hans Speidel was een generaal van de NAVO, die ook onder Hitler generaal was geweest.
- 64 Verklaring pb-PSP, *Bevrijding*, 1-6-61. Over deze gesprekken verder de interviews met Hoepelman (24-8-81) en Hoogen (toen SWP; 26-3-81). Het voorstel van de SWP was: 1e PSP'er, 2e SWP'er enz.
- 65 Zie bijvoorbeeld Gortzak, *Bevrijding*, 29-1-66 of het interview met hem in *De Volkskrant*, 23-12-65.

- 66 *Bevrijding*, 3-1-66.
- 67 Rede op verkiezingskongres PSP, 5-2-66.
- 68 Notulen pb-PSP, 26-6-66.
- 69 *De Waarheid*, 10-5-69.
- 70 Brief aan alle afdelingen, 14-2-66.
- 71 Verslag politiek sekretaris PSP, AV 1965, p.3.

HOOFDSTUK V OPGANG EN TELEURSTELLING (1965-1968)

- 1 J. Th. J. van den Berg en H. A. A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek* (Alphen a/d Rijn, 1974), pp.40 e.v.; H. Daalder, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (Assen, 1974).
- 2 'PROVO', jongerentijdschrift ter vernieuwing van het anarchisme, pamflet 25 mei 1965, afgedrukt in Huisman, bijlage III, pp.80, 81.
- 3 Bernard de Vries 'Provo van binnenuit', in F. E. Frenkel (red.), *Provo, kanttekeningen bij een deelverschijnsel* (Amsterdam, 1966), p.21.
- 4 *Radikaal*, 11-5-67.
- 5 *Bevrijding*, 9-7-66 en 24-9-66.
- 6 Notulen pb-PSP, 4-3-66.
- 7 C. E. van der Maessen, 'Kiezers op drift', *Acta Politica*, II, (1966/67) no. 3, p.173.
- 8 Nota P. P. de Bruin, dec. 1965; met ingang van de Tweede Kamerverkiezingen in 1967 zou de kiesgerechtigde leeftijd verlaagd worden tot 21 jaar.
- 9 De WAS, die in het begin van de jaren vijftig niet erg aansloeg onder studenten, leidde tot 1958 een slapend bestaan. In 1958 zou ze echter, onder invloed van de nieuwe opbloei van de beweging tegen de kernproeven in de atmosfeer, weer actief worden.
- 10 *Bevrijding*, maart II, 1960. Brandsen en Redeker waren zelf afkomstig uit Nieuwe Koers.
- 11 Zie ook: Jelle Zijlmans, *Een geschiedenis van de socialistische jeugd van Nederland, 1960-1972* (ongepubliceerde skriptie Amsterdam, 1977).
- 12 Mondelingen mededeling van Ton Koster (de laatste voorzitter van de PSJW), 8-12-81, en van Ron Leijser (lid laatste landelijk bestuur), 6-4-82. Er was wel besloten tot liquidatie maar om financiële redenen is dat nooit doorgegaan.
- 13 Notulen gesprek SJ/Politeia met PSP, 13-12-1967.
- 14 Zie voor de geschiedenis van de vrijheidstrijd in Zuid-oost Azië: Jan Pluvier, *Vietnam, Laos, Cambodja* (Nijmegen, 1975). Het Tonkin-incident was de aanval op een Amerikaans spionageschip in Noord-Vietnamese wateren.
- 15 *Bevrijding*, 9-5-64.
- 16 *Bevrijding*, 10-10-64.
- 17 *Bevrijding*, 20-2-65.
- 18 *Bevrijding*, 20-3-65.
- 19 *Bevrijding*, 21-10-65; *Radikaal*, 17-11-67.
- 20 De film was een kollage van authentiek Amerikaans en Vietnamees beeldmateriaal met commentaar van de PSP.
- 21 Zwartboek Vietnam, 2de druk (1965), p.43.
- 23 *Idem*.
- 24 Huisman, pp.63 e.v.

- 25 Zie over de SVB hoofdstuk VII. De volledige lijst van aanwezige groeperingen is als volgt: de kommunistische organisaties ANJV, Pericles en OPSJ; PSJW, Comité 29 november 1962, Politeia, SJ, SOK (Socialistische Ontmoetings Kernen) en SVB.
- 26 Huisman, pp.63; zie ook Ruud Stapel, *De Vietnambeweging in Nederland, de eerste aktieperiode, 1964-1969* (ongepubliceerde doktoraalskriptie, Nijmegen 1982).
- 27 Stapel, hoofdstuk II 'Verbreiding van het protest'.
- 28 Huisman, p.82, bijlage IV. Leden van de 'Actiegroep Vietnam' waren o.a. Otto Boetes, Sagar Boerlage, Tine Hofman, Bosgra, Bruggeman, Regtien en Roel van Duyn.
- 29 *Haagse Post*, 23-11-74.
- 30 *Bevrijding*, 10-9-66. Koppejan was hoofdinspekteur bij de Amsterdamse politie.
- 31 Notulen pb-PSP, 4-6-66.
- 32 Bij de eerste indiening in september 1966 waren er 30.000 handtekeningen, op 28 oktober 1966 was het aantal gestegen tot 60.000. Openbaar bericht Vietnampetitionement, 28-10-66.
- 33 *Radikaal*, 1-5-67.
- 34 *Radikaal*, 25-5-67.
- 35 Cirkulaire pb-PSP, 10-7-67.
- 36 *Radikaal*, 31-8-67; *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, Buitengewone Zitting 1967*, 21ste vergadering, pp.683, 684 en 699.
- 37 *De Telegraaf/Het Nieuws van de Dag*, 24-10-67; *Het Parool*, 25-10-67.
- 38 Notulen pb-PSP, 27-8-66; *Bevrijding*, 27-8-66.
- 39 Henk Branderhorst in *Radikaal*, 11-5-67.
- 40 Notulen pb-PSP, 6-1-68.
- 41 Deze demonstratie in Amsterdam was georganiseerd door het zogeheten 'Moratorium Comité', *Radikaal*, 30-10-69 en 13-11-69.
- 42 Brief aan de afdelingen van politiek sekretaris Gert Jan Harbers (28-4-72). ARJOS = Anti Revolutionaire Jongeren Organisatie.
- 43 Zie noot 42, brief Harbers.
- 44 'Links opgesteld' (1968).
- 45 Voorlopige konklusie Lankhorst n.a.v. bespreking tussen pb en fractie op 19 juni 1965. Al in 1961 had Nico van der Veen een soortgelijk standpunt in de Tweede Kamer laten horen, *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer 1960-61*, deel I, p.1037.
- 46 *Bevrijding*, 22-2-64.
- 47 *Bevrijding*, 31-7-65.
- 48 *Bevrijding*, 20-11-65.
- 49 *Bevrijding*, 9-10-65. Het parlement moest middels een speciale wet haar goedkeuring aan het huwelijk geven.
- 50 Tekst in *Bevrijding*, 9-10-65. Het aantal handtekeningen is gebaseerd op een uitspraak van Minister-president Cals tijdens het Kamerdebat, *Friese Koerier*, 23-11-65.
- 51 *Het Parool*, 25-10-65, onlangs herdrukt in *Vrij Nederland*, 8-9-79.
- 52 *De Waarheid*, 17-7-65.
- 53 *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer*, 1965-66, p.495.
- 54 *Politiek en Cultuur*, XXVI, no. 12 (dec. 1965), p.566, aanhalingstekens in het origineel.
- 55 *Bevrijding*, 24-12-65, Kerstnummer.

- 56 Rede Wiebenga op AV-PSP, 5-2-66; brief Cor Hoek, 6-1-66.
- 57 Zijlmans, pp.59 e.v. De letter 'R' stond voor Republiek.
- 58 Ten opzichte van 1962 verloren de linkse partijen 5% en ten opzichte van 1963 2,2%, *Bevrijding*, 26-3-66.
- 59 *Bevrijding*, 9-4-66.
- 60 Verslag pb-PSP, eerste kwartaal 1966, p.1.
- 61 Wam Vermeer, *De PSP van de zachte g. Ontstaans- en ontwikkelingsaspecten van de PSP in Brabant en Tilburg in de periode 1962-1972* (Tilburg, 1979), pp.13, 14.
- 62 *Bevrijding*, 26-3-66.
- 63 Overzicht ledencijfers, bijlage 3.
- 64 Algemeen beleidsverslag pb-PSP voor AV 1966, p.3.
- 65 AV-PSP 1966-8, voorstel overgenomen door pb.
- 66 Nota pb-PSP, 23-4-66.
- 67 Notulen kie. vakbeweging PSP, 11-12-65.
- 68 Herziene nota pb-PSP over vakbeweging, dec. 1965.
- 69 Gevestigde bonden: NVV, NKV, CNV en OVB. Kategorale bonden zijn bonden die niet bij een landelijke vakcentrale georganiseerd zijn. Ze waren in die tijd vooral te vinden in de bouw, in de havens, bij de spoorwegen en het hoger personeel.
- 70 *Radikaal*, 5-1-67.
- 71 AV-PSP 1966, stuk 4a.
- 72 Het kongres verwierp de voorlopige begroting van het pb, die een tekort vertoonde van f 66.000,— op een totaal van f 120.000,—.
- 73 *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer*, 1966, p.158 (11-10-66), p.263 (13-10-66).
- 74 Notulen pb/pr-PSP, 5-11-66; zie ook het interview met Van der Spek in *Vrij Nederland*, 21-1-67.
- 75 'PSP-programma 1967-1971', p.33.
- 76 *Bevrijding*, 17-12-66.
- 77 *De Nederlandse Kiezers in 1967*, Sociaal-Wetenschappelijk Instituut van de Vrije Universiteit, afdeling Politicologie, Amsterdam/Brussel, 1967, pp.15, 18, 25.
- 78 *Radikaal*, 16-2-67.
- 79 Nota voor pb-PSP, 25-2-67.
- 80 *Radikaal*, 1-5-67.
- 81 Zie bijlage 3.

HOOFDSTUK VI LINKS NEDERLAND EN PAK (1965-1971)

- 1 Van den Berg en Molleman, p.119.
- 2 Bertus Boivin, Herman Hazelhoff, Bert Middel, Bob Molenaar, *Een verjongingskuur voor de Partij van de Arbeid. Opkomst, ontwikkeling en betekenis van Nieuw Links* (Deventer, 1978), p.88, 89.
- 3 Boivin e.a., p.87.
- 4 Fred van Ginneken, *De PPR van 1968 tot en met 1971* (Breda, 1976), pp.6 e.v.
- 5 Interview Van der Lek, 21-10-80.
- 6 'Links Opgesteld', (1968).
- 7 *Radikaal*, 22-12-67.
- 8 *Het Parool* geciteerd in *Radikaal*, 22-12-67. De stemverhouding was 2304 tegen en

- 1586 voor.
- 9 *Radikaal*, 4-1-68.
 - 10 *Radikaal*, 6-6-68.
 - 11 *Idem*; notulen pb-PSP, 13-5-68 en 8-6-68.
 - 12 *Radikaal*, 20-6-68; *Vrij Nederland*, 22-6-68 art. M. van Amerongen.
 - 13 Notulen AV-PSP 1968, p.5.
 - 14 *Vrij Nederland*, 22-6-68; bedankbrief H. Branderhorst (archief 1968 no. 202 pb 6-7-68): '*Nu hoe langer hoe meer lieden in de PSP het pacifisme als oud vuil in de hoek regen en aan het socialisme een interpretatie wordt gegeven die ik als sektarisch - zo niet reaktionair - afwijs, kan ik niet langer deel uitmaken van de partij*'.
 - 15 *Radikaal*, 20-6-68.
 - 16 *Rooddruk voor morgen* (1968), p.105.
 - 17 Ontwerp-analyse door Guus van Schöll (1968), archief PSP-1968, no. 223.
 - 18 Interviews met Wiebenga (29-9-81) en Smulders (23-11-81).
 - 19 *Rooddruk voor morgen*, p.106.
 - 20 *Idem*, p.102.
 - 21 *Idem*, p.101.
 - 22 'Herbert Marcuse was een Duits-Amerikaans filosoof, die vooral bekend werd door zijn boek *De eendimensionale mens* (eerste uitgave Boston, 1964; Nederlandse vertaling Bussum, 1968). Zijn opvattingen hielden in grote lijnen in dat in de westerse maatschappij alleen allerlei niet in het systeem geïntegreerde 'randgroepen' (studenten, intellectuelen) in staat waren tot werkelijk revolutionair verzet. De arbeiders waren als konsumptieslaven geheel vastgeketend aan de kapitalistische maatschappij.
 - 23 Binnen de Vierde Internationale heeft in 1965 een splitsing plaats gevonden. Een gedeelte onder leiding van Michael Pablo wilde zich vooral richten op de strijd in de Derde Wereld en noemde zich de 'Revolutionair-Marxistische tendens'. Daar tegenover stond een groep met Ernest Mandel, die zich vooral op de West-Europese arbeidersstrijd oriënteerde. Theo Wiering zat eerst bij de 'Pablisten' maar stapte na 1970 over naar de 'Mandellianen'. (Bron: Pablo en Tichelman, p.53; interview Riethof, 4-10-81).
 - 24 AV-PSP 25-10-69, Algemeen Beleids Verslag (ABV) p.4.
 - 25 Interviews Riethof (4-10-81) en Smulders (23-11-81).
 - 26 'Proeve van een basis-programma' (1969), p.7.
 - 27 Amendement SJ-Amsterdam en PSP-Amsterdam, door kongreskommissie overgenomen, 'Amendementen, proeve van een basisprogram, ter discussie op het kongres Links Nederland' (1969).
 - 28 Verslag en Resolutie Kongres 'Links Nederland', *Radikaal*, 15-5-69; interviews met Riethof (4-10-81) en Wiebenga (29-9-81).
 - 29 Geschreven door Menno Poldervaart, door de aanwezigen met 39 tegen 17 stemmen overgenomen als basis voor discussie, Kommissie Links Nederland, verslag eerste konferentie, 23-8-69.
 - 30 Interviews met Erik Meijer (11-10-80) en Smulders (23-11-81).
 - 31 *Radikaal*, 25-9-68; Van den Berg en Molleman, pp.124, 125, 140, 141.
 - 32 Brief PPR aan PvdA, 1-9-68, aanwezig in archief PSP-1969, no. 242.
 - 33 Brief pb-PSP, 7-9-68.
 - 34 Nota Cor Hoek voor vergadering pb-PSP, 12-10-68.
 - 35 Beleidsverslag pb voor AV-PSP, 25-10-69; zie ook nota Cor Hoek, 5-6-69.

- 35 Lijst van ingekomen stukken pb-PSP, 7-12-68; notulen pb-PSP, 7-9-68; circulaires pb-PSP, 6-2-68 en 23-12-68.
- 36 Interview met Van der Spek in *Trouw*, 7-2-69.
- 37 *Progressief Akkoord*, verklaring 25 maart 1969; zie verder artikel Noordewier, *Radikaal*, 29-5-69.
- 38 Brief, 6-6-69; ondertekenaars waren o.a. Van der Spek, Boetes, Verdooren, Noordewier en Fries de Vries.
- 39 *Radikaal*, 29-5-69.
- 40 Verklaring pb-PSP, 19-6-69.
- 41 Notulen pb/pr-PSP, 30-8-69. Het voorstel-Van der Spek werd aangenomen met 24 stemmen voor en 16 tegen.
- 42 *De Volkskrant*, 1-9-69; mondelinge mededeling De Roode, 22-2-82.
- 43 Pb/pr-PSP, 20-9-69.
- 44 Brief Vogt, archief PSP, 1968 no. 395; *Radikaal*, 2-10-69.
- 45 *Radikaal*, 2-10-69.
- 46 *Idem*.
- 47 *Radikaal*, 16-10-69.
- 48 *Radikaal*, 30-10-69; *Het Parool*, 27-10-69; interview Hoogerwerf, 26-1-82.
- 49 Kongresstukken AV-PSP, 26-9-70 (Amsterdam), ABV, p.2.
- 50 Pr-PSP, 10-1-70.
- 51 *Radikaal*, 26-3-70.
- 52 *Socialisme en Democratie*, juli/aug. 1970.
- 53 Besluitenlijst db-PSP, 15-6-70.
- 54 *Radikaal*, 1-10-70; *De Volkskrant* 28-9-70; *De Tijd* 28-9-70.
- 55 Resolutie AV-PSP 1970, in *SVS-Bulletin*, no. 27 (aug. 1980). De voornaamste auteur was Riethof, die de formulering 'structuurhervormingen in anti-kapitalistische zin' had overgenomen van Mandel (interview Riethof, 25-1-82).
- 56 Zie voor de standpunten van de SJ en de Vierde Internationale: *Radikaal*, 4-1-68.
- 57 Zie bijlage 3.
- 58 Dit gold o.a. voor de afdelingen Groningen, Den Haag en Rotterdam en het gewest Limburg. Zie voor Groningen: *Strijdschrift*, uitgave van de PSP-afdeling Groningen (april 1977) en voor de andere: Beleidsverslag pb-PSP, 1970.
- 59 Omschrijving van P. L. van Enk, *Trouw*, 6-8-69.
- 60 *Radikaal*, 24-7-69. Interviews met drie Noordhollandse Statenleden uit die tijd: Boerlage (15-7-81), Hoogerwerf (26-1-82) en De Wolf (29-1-82).

HOOFDSTUK VII BUITENPARLEMENTAIRE PROTEST (1965-1971)

- 1 Zie Wim van Noort, 'PSP en sociale bewegingen', *Socialistisch Perspektief*, no. 13 (dec. 1981) pp.17-18.
- 2 *Bevrijding*, 31-7-65 en 4-12-65.
- 3 *Bevrijding*, 6-3-65.
- 4 *Nieuw Utrechts Dagblad*, 19-12-62.
- 5 Cor Hoek, 'Streekplannen, welvaart of welzijn', *Bevrijding*, 15-2-63.
- 6 Interview Hoepelman, 24-8-81; verslag secretaris sekte Vertegenwoordigende Lichamen, 1-3-62 tot 1-9-63.
- 7 'Gemeente- en Provincieprogram van de PSP', zoals vastgesteld op AV-PSP van

- oktober 1965, pp.8-12.
- 8 'PSP-programma 1967-1971', pp.20-21.
 - 9 Egbert van Tellegen, 'Onstaan en ontwikkeling van de Nederlandse milieuactie', *Intermediair*, 2 en 9 februari 1979; Voorlopig programma PPR, *Radikalenkrant*, no. 2, 1968.
 - 10 Wim Aay, Auke Bijlsma, Frits van Mooi, Nel Steinfors, 'Wat deden de politieke partijen in de Tweede Kamer aan de Milieuverontreiniging', *Interlinks*, no. 10 (nov. 1970).
 - 11 *Radikaal* 3-7-1968, Hans Geraets, 'Dobbelman, een verdeelde coalitie tegen een wasmiddelen fabrikant' in 'Lokale economie beweging in Nijmegen', thema-nummer van *Wetenschap en Samenleving*, 1981 no. 9.
 - 12 *Radikaal*, 3-4-68.
 - 13 *Radikaal*, 14-8-68.
 - 14 'Anti-Progil', uitgave van het comité tegen de vestiging van Progil (z.j.), p.14.
 - 15 Walther Kok, Cees Meijer, Gerard van Ruiten, *Protest tegen Progil een onderzoek naar de achtergronden en uitwerking van een protest* (Groningen 1971), p.75 en interview Boerlage 15-7-1981.
 - 16 Kok, e.a., p.103; enquête *De Telegraaf/Nieuws van de Dag*, 13-5-69.
 - 17 Kok, e.a., p.106 en p.139, noot 4.
 - 18 Kok e.a., p.138, noot 3.
 - 19 Kok, e.a., p.19.
 - 20 Egbert Tellegen, Jaap Willems (red.), *Milieu-actie in Nederland* (z.p., 1978).
 - 21 Mondelinge mededeling Ed van Dalsum, lid pb-PSP (1973-1977), 23-3-82; 'Marbon en de mensen'; nota aan de Amsterdamse Gemeenteraad door het raadslid Huib Riethof, opgesteld in overleg met SOWA-werkgroep milieuhygiëne (Amsterdam, 1972).
 - 22 Harmsen en Reinalda, p.378.
 - 23 Tom de Greef, Bert Vuysje, 'Het verhaal van een emancipatie. Tien jaar Studentenvakbeweging', *Haagse Post*, 30-6-1973.
 - 24 'Verkiezingsprogramma Werkprogramma der P.S.P. 1963-1967', p.23.
 - 25 Ger Harmsen, 'Tegen arbeiderisme en sociologisme', *Te Elfder Ure*, XVIII (1971), no. 9 en 10, p.472.
 - 26 Hugo Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse Studentenbeweging 1963-1973* (Amsterdam 1978), pp.113 e.v.
 - 27 Zie over Tilburg: Vermeer, p.16; over Groningen: interview Zanen (ex-Gronstra-bestuurder), 6-9-81; over Nijmegen: Jan Schopman, *Kritiese Universiteit* (Nijmegen, 1974), pp.94, 95.
 - 28 *Radikaal*, 20-6-68.
 - 29 *Radikaal*, 29-5-69.
 - 30 Kijne, p.120; J. M. den Uyl, 'De smalle marge van democratische politiek', *Socialisme en Democratie*, aug. 1970, pp.299-319.
 - 31 Zie over de invloed van de CPN in de ASVA: Paul Damen, 'Vakbond en Voorhoede', *Machiavelli Mededelingen Bulletin*, VIII, no. 1 (jan. 79).
 - 32 'Wat zei de PSP' (z.j.), p.15.
 - 33 Zie 'Huurakties', brochure van de PSP-afdeling Nijmegen (mei/juni, 1970); *Radikaal*, 8-5-1968, 20-6-1968 en 6-11-1968. Interviews Boerlage (15-7-81), Riethof (4-10-81) en De Wolf (29-1-82).
 - 34 *Radikaal*, 9-3-73.

- 35 *Radikaal*, 14-5-70.
- 36 Nota aanvaard in pb-PSP, 23-6-70.
- 37 *Elseviers Weekblad*, 19-9-71.
- 38 Huisman, p.70.
- 39 *De Groene Amsterdammer*, 10-10-70.
- 40 Kra'ket-Bulletin no. 1: verklaring pb-PSP, 31-10-70.
- 41 *Radikaal*, 1-10-70.
- 42 *Idem*.
- 43 *Radikaal*, 18-2-71.
- 44 Huisman, p.70.
- 45 Ger Harmsen, *Hammer of aambeeld* (Amsterdam, 1979), p.93.
- 46 'Analyse en Beleidsplan' (1972, herdruk 1976), p.20.

HOOFDSTUK VIII RICHTINGENSTRIJD (1971-1973)

- 1 Interview Van der Horst, 22-9-81.
- 2 Brief Hans Alles e.a., 29-12-1970.
- 3 Zijlmans, p.55; *Révolte* no. 7.
- 4 'Terug naar de politieke werkelijkheid! Voorwaarts naar het Socialisme' (1971), p.1.
Onderstreping door de schrijvers.
- 5 Interview Van der Horst, 22-9-81.
- 6 *Radikaal*, 27-5-71; verklaring pb-PSP, 23-5-71.
- 7 *Vrij Nederland*, 29-5-71.
- 8 *Radikaal*, 14-10-71.
- 9 Bandopname van de toelichting van Brandsen op het PSP-kongres te Groningen (23 en 24 okt. 1971), geciteerd in een brief van het partijbestuur aan alle leden, 23-12-71.
De motie van de afdeling Rijswijk tegen het tendensrecht werd met 152 tegen 74 stemmen aangenomen. In de loop van 1975 werd in de PSP een beperkte vorm van tendensrecht toegestaan. Leden uit verschillende afdelingen kregen toen de gelegenheid om ter voorbereiding van een kongres eigen bijeenkomsten te houden en een tendensgroep te vormen. Optreden buiten de partij werd niet toegestaan en na afloop van het desbetreffende kongres moest de tendensgroep weer worden onthouden. (Statuten en Huishoudelijk Reglement van de PSP, 1979, artikel 55).
- 10 *Nieuwsblad van het Noorden*, 25-10-71. Burggraaf kreeg 2999 stemmen en De Wolf en Van der Horst samen 940.
- 11 *De Volkskrant*, 17-1-72; *Trouw*, 17-1-72.
- 12 Interview Van der Horst, 22-9-81; interview met Theo Wiering in *Klassenstrijd*, 2-6-79.
- 13 Brief van de sekretaris van het pb-PSP D.P. Baas, 18-3-72; verslag D. P. Baas voor AV-PSP 1972: 70 leden verlies, waarvan 29 geroyeerd.
- 14 'Nota van verweer' van Erik Meijer, 23-11-71. Hij werd eind 1973 weer gekozen in het pb-PSP.
- 15 Zie Harmsen, 'Tegen arbeiderisme en sociologisme'.
- 16 'Analyse en Beleidsplan' (1972, herdruk 1976), p.12; met het klassieke partijmodel werd de traditionele organisatievorm van politieke partijen bedoeld.
- 17 'Analyse en Beleidsplan', pp.19, 24.
- 18 Zie voor verdere gegevens Peter Kruijzinga, *PSP en vakbeweging* (ongepubliceerde

skriptie, Nijmegen, 1982).

- 19 *Radikaal*, 18-8-72, interview Zanen (6-9-81), interview Riethof (25-1-82).
20 Werkprogramma '71-75 PSP', p.69.
21 *Radikaal*, 29-9-72.
22 *Radikaal*, 19-9-72; ronde tafel-gesprek, 17-10-81.
23 *Radikaal*, 24-11-72. 'Beknopt verslag van de bespreking gevoerd op maandag 30 oktober 1972 tussen het overlegorgaan van de Progressieve Drie en een delegatie van de PSP', archief T. J. Zanen.
24 Notulen extra vergadering pb-PSP, 9-11-72; notulen pr-PSP, 11-11-72.
25 *Radikaal*, 24-11-72.
26 Interviews met Frank Köhler (27-1-81), Van der Spek (25-9-81) en Zanen (6-9-81).
27 Zie het interview met Hoogerwerf in *Radikaal*, 6-4-73.
28 Ronde tafel-gesprek, 17-10-81; interviews met Zanen (6-9-81) en Smulders (23-11-81).
29 Notulen pb-PSP, 13-1-73.
30 Kongresstukken BAV-PSP te Haarlem (17-3-73); *Radikaal*, 23-3-73; *Het Parool*, 19-3-73; *De Volkskrant*, 19-3-73, *Trouw*, 19-3-73.
31 Kongreskrant AV-PSP te Tilburg (19 en 20 april 1975), p.3B. Deelname van de PSP als gewoon lid van het POO was in 1973 nog niet mogelijk omdat D'66 zich daartegen verzette.
32 *Radikaal*, 13-10-73. De volgende niet-geannoteerde citaten zijn hieruit afkomstig.
33 'PSP een partij om mee te werken?' (okt. 1974), p.B8.
34 *Idem*.
35 Verklaring aanwezig in archief PSP-1974, no. 367.
36 *Radikaal*, 7-12-73.
37 *Radikaal*, 15-3-74; *Vrij Nederland*, 30-3-74. In alle gevallen deed de CPN hieraan niet mee.
38 Kongreskrant AV-PSP te Tilburg (19 en 20 april 1975).
39 'Kapitalisme en olie' (dec. 1974), p.15.
40 Zie bijvoorbeeld de woedende open brief van Van der Lek aan Den Uyl in *Radikaal*, 31-7-74.
41 Zie de kongresuitspraken van de AV-PSP te Tilburg, gepubliceerd als 'De PSP en de samenwerking van links' (SVS-PSP, 1976), p.11 en het 'Aktieprogramma PSP 1977-1981', pp.6, 7.
42 *Radikaal*, 11-9-74; *De Tijd*, 8-6-74.
43 Uitnodigingsbrief in 'PSP een partij om mee te werken?', bijlage 13. Interview Burggraaf, 25-9-81.
44 *De Nieuwe Linie*, 11-9-74.
45 Notulen pr-PSP, 14-9-74; 'PSP een partij om mee te werken?', p.B11.
46 'PSP een partij om mee te werken?', p.E5.
47 'De Amsterdamse wethouderskweszie', *On(s) Genoegen* (intern orgaan van de PSP), no. 3 (1975); *Radikaal* no. 21, nov. 1974; interview Riethof (25-1-82). Riethof trad af als wethouder naar aanleiding van de affaire rond een bom aanslag op een metrostation in februari 1974. Ben W van Amsterdam — met uitzondering van Roel van Duyn (PPR) — stelden hiervoor in een verklaring de aktiegroep Nieuwmarkt verantwoordelijk. Riethof nam enkele dagen later afstand van deze verklaring, waarna hij door de rest van het college vanwege zijn scherpe kritiek op burgemeester Samkalden werd gedwongen ontslag te nemen.

- 48 *De Tijd*, 22-11-74; *Trouw*, 19-11-74.
- 49 'PSP een partij om mee te werken?', p.E5; verklaring aanwezig in archief PSP-1974, no.92.
- 50 *Radikaal*, no. 21, nov. 74; zie verder voor dit kongres *Haagse Post*, 30-11-74; *Trouw*, 25-11-74 en *De Volkskrant*, 25-11-74.
- 51 Kwartaaloverzichten aantal leden PSP 1974; bijlage 3.
- 52 'De PSP en de samenwerking van links' (1976), p.8.
- 53 *Idem*, p.9.

HOOFDSTUK IX NIEUWE START (1975-1982)

- 1 De laatste jaren is het begrip 'nieuwe sociale bewegingen' nogal ingeburgerd als verzamelnaam voor verschillende vormen van buiten-parlementaire actie. Hieronder kunnen vallen de vredesbeweging, de vrouwenbeweging, de kraakbeweging, de anti-kernenergiebeweging, en anti-militaristische groeperingen als Onkruid. Als gemeenschappelijke kenmerken van deze bewegingen worden vooral genoemd een nogal anti-parlementaristische inslag, een losse organisatievorm en een sterke nadruk op de strijd onderop. Wij verwerpen het *brede* gebruik van dit begrip, omdat het in zijn vaagheid voorbij gaat aan belangrijke verschillen zowel tussen als binnen de genoemde bewegingen. Bovendien is het begrip historisch onjuist: al voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er bijvoorbeeld een vrouwenbeweging en een vredesbeweging.
- 2 'Links Opgesteld', p.9.
- 3 Motie Henk Branderhorst, Hans Wiebenga en Wim Harms namens de afdelingen Velsen, Arnhem, Huizen, Hoogezand, Aalsmeer, Weesp en Apeldoorn, aangenomen op AV-PSP, 19 en 20 april 1975.
- 4 De stemverhouding was 2219 tegen 1460; *Radikaal*, 27-12-75.
- 5 'De PSP over het vraagstuk van het geweld' (1976), p.8; schrijffout in het origineel.
- 6 Open brief 'Appel', *On(s)Genoegen*, 1976 no. 1.
- 7 *On(s)Genoegen*, 1976 no. 3.
- 8 *Radikaal*, 31-1-77.
- 9 Brief Wiebenga, 7-12-77.
- 10 Deze paragraaf is voornamelijk gebaseerd op conceptbijdrages van Liesbeth van der Veen, 'De PSP en de rol van vrouwen vanaf de oprichting tot circa 1970', en van Pieter Rol over de periode na 1970, en op een ronde-tafel-gesprek met PSP-vrouwen op 30-1-82. Verder hebben we gebruik gemaakt van: Titia Bos en Pieter Rol 'De PSP wordt niet na één kongres feministisch wakker', *Feminisme en politieke macht* (Amsterdam, 1982), pp.58-67.
- 11 Een eerdere feministische golf manifesteerde zich rond de eeuwwisseling en streed niet name voor vrouwenkiesrecht en het recht op arbeid buitenshuis.
- 12 Anja Meulenbelt, Joyce Outshoorn en Selma Leydesdorff, 'Feminisme in Nederland, 1968-1975', *Te Elfder Ure*, no. 20, (1975), p.610. De Sexpol-beweging, waaraan de namen van Wilhelm Reich en Reimut Reiche verbonden zijn, was in de jaren dertig in Duitsland ontstaan. Ze verbond een Freudiaanse visie op seksualiteit met een radikaal-socialistische politieke analyse. In Nederland had de beweging in de jaren zestig wat aanhang onder studenten en jongeren uit de SJ.
- 13 Illustratief is de titel van de eerste Dolle Mina-brochure: 'Een rebelse meid is een

- parel in de klassenstrijd' (Amsterdam, 1970).
- 14 In 1967 had de PSP legalisering van abortus in haar programma opgenomen, 'PSP-programma 1967-1971', p.23. Haar visie op het gebied van sexualiteit was overgenomen van de NVSH. Zie: 'Rapport over het bevolkingsvraagstuk, uitgebracht door de commissie bevolkingsbeleid van de Pacifistisch Socialistische Partij' (Leiden, mei 1964; tweede herziene uitgave: Amsterdam, december 1966). De auteur van het hoofdstuk over 'De betekenis van geboortenregeling voor individu en gezin', waarin de opvattingen over sexualiteit neergelegd waren, was André Kemmink, een actief lid van PSP en NVSH. Mondelinge mededeling Kemmink, 31-3-82.
 - 15 *Vrij Nederland*, 15-3-80.
 - 16 'Is de vrouw een vredesengel?', PSP-radio-uitzending 13-3-61.
 - 17 *Richtlijnen*, april 1963.
 - 18 *Bevrijding*, 20-6-64.
 - 19 *Bevrijding*, 17-4-65.
 - 20 'Werkprogramma '71-'75 PSP', p.27.
 - 21 *Radikaal*, 1-2-74.
 - 22 'Aktieprogramma PSP 1977-1981', p.27.
 - 23 *Idem*.
 - 24 'Verkiezingsprogramma PSP 1981-1985', p.7.
 - 25 *Idem*.
 - 26 Door de PSP werd in 1981, bij de behandeling door de Tweede Kamer van de CRM-begroting, een motie tegen sexueel geweld ingediend. De motie, waarin de regering werd gevraagd de bestrijding van het geweld van mannen tegen vrouwen (verkrachting, pornografie, geweld binnen het huwelijk, ongewenste intimiteit op het werk en geweldsvormen in de gynaecologie) tot een beleidsprioriteit te maken, werd met ruime meerderheid aangenomen. *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer*, zitting 1980/1981, no. 14, pp.2613 e.v.
 - 27 *Bevrijding*, aug. 1958.
 - 28 In 1960 heeft er wel een 'Commissie Atoomenergie' bestaan in de partij, maar over haar activiteiten is weinig bekend; Verslag bijeenkomst Cie. Atoomenergie, 9-11-60.
 - 29 *Bevrijding*, 31-7-65.
 - 30 *Radikaal*, 29-5-69 en 24-7-69.
 - 31 *Radikaal*, 26-6-69 en 30-10-69.
 - 32 *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer*, Zitting 1970/1971, dl.4, pp.3097 en 3190.
 - 33 'Werkprogramma '71-'75 PSP', verslag AV-PSP 9 en 10 januari 1971, *Radikaal*, 7-1-71 en interviews met Hoek (2-10-81) en Van der Lek (21-10-81).
 - 34 *Radikaal*, 1-9-72.
 - 35 Mondelinge mededeling Van der Lek, 11-12-81.
 - 36 'Kapitalisme en olie', p.8.
 - 37 Prof. dr. I. Lipschits (ed.), *Verkiezingsprogramma's* (Den Haag, 1977), p.31 (CPN), p.97 (PPR), p.178 (PvdA) en *idem*, (Den Haag 1981) p.66 (CPN), p.310 (PvdA). Verder CPN-pamflet voor de verkiezingen van het Europees Parlement, 1979, aanwezig in PSP-archief.
 - 38 Wim Combrink en John Hontelez, 'Ontstaan en ontwikkeling van de anti-kernenergie beweging', *Socialistisch Perspektief* no.3 (april 1979), pp.14-33.
 - 39 *Met je hoofd in de wolken. Dodewaard gaat dicht, oktober 1980* (z.p., 1981).

- 40 Notulen pb-PSP sektie Extern, 2-7-80; pb-PSP, 12-7-80; pb-PSP sektie Extern, 22-7-80; pr-PSP, 23-8-80; pb-PSP sektie Extern, 3-9-80; *On(s)Genoegen*, 6-9-80 en *Bevrijding*, 13-9-80; 'De visie van de PSP op energie' (1981), p.37.
- 41 IKV — 'Vredeskrant', 1977, p.3.
- 42 Motie Terlouw (D'66), waarin de Kamer uitsprak 'dat de produktie van het N-wapen ongeveest is' en de regering uitnodigde 'dit standpunt aan de regering van de Verenigde Staten over te brengen'. *Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, Zitting 1977/1978*, 14.953 no. 5.
- 43 Brief aan de afdelingen, 21-9-77.
- 44 Notulen pb-PSP, 15-10-77.
- 45 In december 1979 besloot de Navo zowel tot modernisering van het westerse kernwapenarsenaal als tot onderhandelingen met de Sovjet-Unie over beperking ervan.
- 46 De PvdA scoorde 30%, de PPR en de CPN beide 10%, gegevens ontleend aan *Bevrijding*, 20-1-82.
- 47 Zie: 'Hoe ziet de PSP eruit?' (1980), pp.12-17 en 'Statuten en Huishoudelijk Reglement van de PSP' (1979).
- 48 'Jongerenprogramma PSP'g', 1981, *Jonggenoege*n, feb. 1982.
- 49 Zie bijlage 3.
- 50 *Trouw*, 9-6-76; verklaring PSP en Werkgroep Radikale Politiek, 8-6-76.
- 51 Deze cijfers zijn gebaseerd op de aanmeldingsformulieren van nieuwe PSP-leden tijdens de verkiezingskampagnes in 1972 (25-8 tot 28-11), en 1977 (april, mei) en het hele jaar 1973. Het onderzoek naar het totale ledenbestand was helaas gebaseerd op een te kleine steekproef. Met de nodige voorzichtigheid vermelden we hieruit nog de volgende gegevens. Het 'gemiddelde' PSP-lid in 1978 had een hoge opleidingsgraad (bijna 80% heeft een HBO- WO-opleiding, of studeert er nog voor), was niet godsdienstig (85%), lid van de VPRO (51%) of VARA (21%) en las de volgende bladen: *De Volkskrant* (64%), *Vrij Nederland* (35%) en *De Groene Amsterdammer* (29%). Bron: Resultaten van een steekproef onder 286 PSP-leden.
- 52 *On(s) Genoegen*, no. 47 (6-11-79), p.B32.
- 53 *On(s) Genoegen*, no. 39 (10-8-79), p.126.
- 54 *Idem*, p.128.
- 55 'Verslag 34e kongres PSP, 1 en 2 dec. Maastricht', p.23; amendementen K057 en K058.
- 56 *Idem*; het voorstel van het pb de tekst als 'voorlopig werkdokument' te bestempelen kwam toen niet meer in stemming.
- 57 *Bevrijding*, 15-9-79; notulen pb-PSP, 8-9-79; notulen pr-PSP, 29-9-79; 'Verslag 34e kongres, 1 en 2 dec. Maastricht', p.7.
- 58 *On(s) Genoegen*, no. 6 (okt. 1977), ABV feb.-okt. 1977.
- 59 Van der Lek was in 1977 lijstaanvoerder en Van der Spek stond op de tweede plaats.
- 60 'Aktieprogramma PSP 1977-1981', p.56.
- 61 *Radikaal*, 24-12-77. De stemverhouding was als volgt: voor deelname 3037 stemmen en voor een aktieve boykot 1871 stemmen.
- 62 *Bevrijding*, 12-5-79.
- 63 Frans Janssen, 'Wie stemt er nou PSP', *Socialistisch Perspektief*, no. 7 (mei 1977), pp. 26-34 en Frans Janssen, 'De kiezers van de PSP in 1981', *Idem*, no. 12 (okt. 1981), pp.8-14.
- 64 Resolutie aangenomen op AV-PSP te Leeuwarden, 22 en 23 november 1980.

- 65 *On(s) Genoegen*, no.74 (1-11-80), pp.3-6.
- 66 *On(s) Genoegen*, no.62 (17-5-80), p.3.
- 67 'Verkiezingsprogramma PSP 1981-1985', p.7.

Bijlagen

Actiegroep tot vorming van een Partij op Anti-militairistische en Socialistische Grondslag

Amsterdam, November 1956.

L.S.,

Nu na de tweede wereldoorlog steeds duidelijker blijkt, dat de wereldeenheden niet naderbij komt maar daarentegen de tegenstellingen steeds groter worden, terwijl een rechtvaardige verdeling van de welvaart nog zeer veel te wensen overlaat en in plaats van een duurzame vrede voortdurend oorlogsdreiging heerst, demonstreert zich de onvolledigheid der politiek van de bestaande partijen steeds openlijker.

Een aantal personen, individueel zowel als uit verschillende groeperingen, hebben zich nu beraden, welke maatregelen te nemen zijn om de stem van het radicale socialisme en pacifisme in ons land te doen horen. Zij hebben in eerste instantie getracht om via de bestaande politieke partijen dit geluid in het parlement te laten doordringen. Het bestuur van de Socialistische Unie wees een poging tot samenwerking van de hand. Aan het bestuur van de Partij v. d. Arbeid werd eind 1955 de vraag voorgelegd of deze partij bereid zou zijn op haar kandidatenlijst voor de komende Kamerverkiezingen één lid, waarvan verwacht kon worden, dat het met bedoelde beginselen zou instemmen, op een verkiesbare plaats te stellen, en daarnaast het recht te verlenen een tweede kandidaat voor een niet verkiesbare plaats aan te wijzen voor wie dan propaganda zou kunnen worden gevoerd, opdat deze dan eventueel door voorkeurstemmen gekozen zou kunnen worden. Men meende op deze wijze versnippering tegen te gaan en een wezenlijke verbetering van de democratie in te voeren, omdat dan de minderheidsstandpunten ook tot hun recht zouden komen. Hoewel de besprekingen met de delegatie van het bestuur van de Partij v. d. Arbeid in goede harmonie verliepen, werd het voorstel later door Partijbestuur en Partijraad van de Partij v. d. Arbeid eenstemmig verworpen, omdat men het niet juist achtte indien door de leden van de P. v. d. A.-Kamerfractie verschillende meningen geuit zouden worden. Bestuur en Partijraad vonden het voldoende waarborg voor de vrije meningsuiting, wanneer iemand als

b.v. Dr. Buskes e.a. de gelegenheid kregen in „Het Vrije Volk“ van hun pacifistische inzichten te doen blijken. Ook deze weg werd dus afgesloten.

Derhalve bleef geen andere mogelijkheid over dan met vereende krachten te proberen een nieuwe partij in het leven te roepen. Zo werd dan ook op 30 juni 1956 te Utrecht de „Actiegroep tot vorming van een partij op 'anti-militaristische en socialistische grondslag' gesticht.

Met opzet werd niet op genoemde datum terstond een partij opgericht, omdat men meende, dat een dergelijke stap eerst verantwoord zou zijn na een grondige voorbereiding van Beginselverklaring, Statuten enz. en met de zekerheid van een voldoende aantal leden bij de oprichting.

Thans zijn wij in het stadium gekomen, dat wij grotere bekendheid aan het streven van deze actiegroep kunnen geven. Een ontwerp beginselprogram is zover gereed, dat wij het binnenkort aan de leden der Actiegroep kunnen voorleggen. Zij kunnen dan hun visie daarop kenbaar maken vóórdat de oprichtingsvergadering plaats vindt. ¹⁾

Onze nieuwe organisatie (waarvoor wij nog geen definitieve naam hebben gekozen) stelt zich tot taak aan een vernieuwing van ons volksleven mee te werken.

Een geestelijke en morele vernieuwing, doordat wij duidelijk willen maken, dat de verhoudingen tussen individuen en groepen niet op macht dienen te worden gebaseerd doch op liefde en recht. Angst dient vervangen te worden door vertrouwen en verdeeldheid door samenwerking.

Een sociale vernieuwing, omdat wij de gelijkwaardigheid van alle mensen erkennen en wij de maatschappij zó opgebouwd willen zien, dat de klassen werkelijk verdwijnen.

Een economische vernieuwing, doordat we de arbeid terwille van de winst willen vervangen door arbeid die voorziet in de behoeften, door economische gelijkheid voor allen en door volledige medezeggenschap van alle werkers in alle ondernemingen.

Wij vertrouwen, dat deze nieuwe organisatie voor een belangrijk deel van ons volk een perspectief op een betere toekomst zal openen. Daarom roepen wij U op om met ons de strijd aan te binden tegen oorlog, oorlogstoerusting, ontbering en de belangrijkste oorzaak hiervan: het kapitalistische winststelsel. Allerwege ontmoeten wij sympathie en steun. Uw medewerking mag niet ontbreken!

Bedenk, dat vele vroegere, welgemeende pogingen om tot een nieuwe vooruitstrevende partij te komen, gestrand zijn op de weifelende houding van diegenen, die wel sympathiek stonden tegen-

over deze pogingen, doch te lang de kat uit de boom bleven kijken in plaats van hem er uit te halen!

Vraagt inlichtingen. Of beter nog: **MELDT U AAN ALS LID!!**

Het dagelijks bestuur:

Ir. H. J. VAN STEENIS, voorzitter

Ir. P. SCHUT, vice-voorzitter

H. J. LANKHORST, secretaris

J. N. DAALDER, penningmeester

P. EYGENHUIS.

- 1) Het oprichtingscongres zal op 26 en 27 januari 1957 te Amsterdam worden gehouden.

AANBEVELING.

Ondergetekenden verklaren hierbij de pogingen van voornoemde actiegroep, om te komen tot een pacifistische socialistische partij, te steunen en roepen ook hunnerzijds een ieder op aan deze actie deel te nemen.

Dr. L. E. W. van Albada	Leeuwarden	B. Mulder	Groningen
A. Bakker	Eindhoven	Dr. O. Noordenbos	Amsterdam
A. van Bentveld	Rotterdam	C. Oderkerk	Santpoort
Ds. J. Blonet	Dedemsvaart	Ds. R. H. Oldeman	Zandvoort
J. Brandsen	Amsterdam	S. Polak	Scheveningen
Mej. Dra. C. M. Burger	Haarlem	A. A. Redeker	Amsterdam
Mevr. M. W. C. Cohen Stuart-Franken	Bennekom	J. W. E. Riemens	Amsterdam
Mevr. C. Defais-v. Dyck	Baarn	Ds. P. J. de Ridder	Kollum Fr.
Prof. Dr. J. de Graaf	De Bilt	Mevr. M. Selier-Slosser	Amsterdam
A. R. G. Heesterman	Amsterdam	G. A. Sevink	Eindhoven
Mevr. S. C. A. Hessing-Melchior	Rotterdam	Ir. R. Sieders	Oss
Mevr. N. v. Hinte-Prins	Utrecht	A. G. v. d. Spek	's-Gravenhage
A. J. Holgen	Amsterdam	Ds. Kr. Strijd	's-Hertogenbosch
C. Houwaard	Rotterdam	A. C. Swaters	Gorinchem
J. Huitema	St. Anna-Parochie	W. v. d. Vaart	Haarlem
C. Inja	Baarn	Dr. Victor E. van Vriesland	Amsterdam
T. Koerts	's-Gravenhage	P. van Vuure	Rotterdam
W. Koopmans	Hilversum	J. J. Wentink	Amsterdam
D. H. Meynen	's-Gravenhage	Mr. H. van Wijk	Haarlem

Ondergetekende wonende te
aan de no., geeft zich
hierbij op als lid van de Actiegroep tot vorming van een partij op
anti-militaristische en socialistische grondslag. Aan contributie
voor het 2e halfjaar 1956 is een bedrag groot f (min.
f 2,50) door hem/haar overgeschreven op postrek. 194240 t/n
Actiegroep te Amsterdam.

Plaats datum

Handtekening

Inzenden aan de Secr. H. J. Lankhorst, Fr. v. Mierisstraat 87,
Amsterdam-Z.

Beginselprogram

PACIFISTISCH
SOCIALISTISCHE
PARTIJ

Beginsclprogram

VERANTWOORDING

Na de tweede wereldoorlog wordt het steeds meer duidelijk, dat de wereldeenheid niet naderbij komt, maar dat de tegenstellingen groter worden, dat de rechtvaardige verdeling van de aardse goederen niet beter wordt, dat er nog steeds geen duurzame vrede is, integendeel, dat de oorlogsdreiging niet van de lucht is. Hieruit blijkt de onmacht en het gebrek aan visie van de bestaande politieke partijen.

Politiek dakloze socialisten en anti-militairisten hebben zich beraden op de vraag, op welke wijze de stem van het pacifisme, niet alleen als uiting van zedelijke verontrusting, doch geruggesteund door een radicale, socialistische politiek, in het parlement gehoord kan worden.

Omdat wij tot eigen partijvorming pas over wilden gaan, als geen enkele andere democratische mogelijkheid overbleef, hebben wij allereerst getracht dit streven te verwezenlijken met behulp van die bestaande politieke partijen, wier programma's het meest met onze doelstellingen overeenkwamen. Het bestuur van de Socialistische Unie wees een poging tot samenwerking van de hand. Aan het bestuur van de Partij van de Arbeid werd eind 1955 de vraag voorgelegd of deze partij bereid zou zijn op hun kandidatenlijst voor de komende kamerverkiezing één lid op een verkiesbare plaats te zetten, dat geacht kon worden met onze beginselen in te stemmen en daarnaast ons het recht te geven een tweede kandidaat voor een niet-verkiesbare plaats aan te wijzen, waarvoor wij dan propaganda konden voeren, zodat deze eventueel met voorkeurstemmen gekozen zou kunnen worden.

Wij meenden op deze wijze versnippering tegen te gaan en een wezenlijke verbetering van de democratie in te voeren, omdat op deze wijze minderheidsstandpunten ook tot hun recht zouden komen. Wij hadden voldoende vertrouwen in de wervingskracht van ons beginsel, om daarbij aanvankelijk met een vertegenwoordiging van 2 % genoeg te nemen. Als deze beginselen zonder partijdisciplinaire restricties uitgedragen mochten worden, meenden wij de verdere ontwikkeling met vertrouwen tegemoet te kunnen zien.

Hoewel de bespreking met de delegatie van het bestuur van de Partij van de Arbeid in goede harmonie verliep, ontvingen wij na korte tijd bericht, dat Partijbestuur en Partijraad beide ons voorstel van de hand wezen, omdat zij het politiek onjuist vonden dat door de leden van hun tweede-kamer-fractie

verschillende meningen geuit zouden worden en dat zij het voldoende waarborg voor de vrije meningsuiting vonden, als b.v. iemand als ds. Buskes gelegenheid kreeg om in Het Vrije Volk een pacifistisch geluid te laten horen.

Pas nadat deze pogingen mislukt waren en nadat de Socialistische Unie zich uit de verkiezingen had teruggetrokken, besloten wij in juni 1956 tot oprichting van een nieuwe partij, die aan de volgende kamerverkiezingen zal deelnemen en waarin wij alle radicale, democratische, socialistische en pacifistische krachten willen samenbundelen.

27 jan. 1957.

Beginselverklaring

De Pacifistisch Socialistische Partij staat een radicale vernieuwing van ons volksleven voor.

1. Een geestelijke vernieuwing: wij willen duidelijk maken dat de verhoudingen tussen individuen en groepen niet op macht dienen te worden gebaseerd, maar op liefde en recht. Wij willen angst vervangen door vertrouwen en verdeeldheid door samenwerking.
- 2e. Een sociale- en economische vernieuwing: wij erkennen de gelijkberechtigtheid van alle mensen (wat mede tot uiting te brengen is in de economische gelijkheid van allen en in de volledige medezeggenschap van alle werkers in de ondernemingen) en willen de maatschappij zo opbouwen, dat de klassen werkelijk verdwijnen.

Een op deze wijze functionerende staat, die gebaseerd is op de beginselen vrijheid, gelijkheid en broederschap en daaraan een concrete inhoud geeft, kan door zijn beroep op het Amerikaanse en Russische volk een bindend element worden, dat voorwaarde is voor de politieke ontspanning en dat grondslag kan zijn voor één wereldregering.

Aan de nieuwe concrete vormgeving van deze aloude idealen en de bevordering daardoor van meer menselijk geluk, dienen alle mensen die zich van hun verantwoordelijkheid bewust zijn gezamenlijk te werken.

Uitgaande van deze visie en in het besef dat de mensen niet als op zichzelf staande individuen, maar in gemeenschap met en medeverantwoordelijkheid voor elkaar in deze wereld hebben te leven, verenigen de leden van de Pac. Soc. Partij zich op grond van de volgende beginselverklaring:

DEMOCRATIE

Wij achten geestelijke vrijheid in de ruimst mogelijke zin één

van de voornaamste pijlers van de democratie.

Wij verwerpen zowel op staatkundig als op economisch terrein elk autoritair stelsel en zullen daarom trachten een juiste toepassing van de democratie op elk terrein te bereiken.

Zowel in ambtelijke organen als in de ondernemingen zullen alle volwassen medewerkers een volledige medezeggenschap hebben binnen het raam van algemene regelen, die worden gesteld door langs democratische weg tot stand gekomen hogere organen.

VERWERPING VAN GEWELD

Wij verwerpen geweld als middel ter oplossing van geschillen, zowel op internationaal gebied als tussen de verschillende maatschappelijke groepen van één volk. Wij weigeren daarom de militaire paraatheid als factor voor het verkrijgen van een juiste verhouding tussen de volkeren te aanvaarden en keren ons tegen elke bewapening en in het bijzonder tegen de bewapeningswedloop en militaire blokvorming. Wij keren ons met kracht tegen de verdoving van de gewetens die ontstaat door angst, haat en oorlogspsychosen.

Ook de aanvaarding van geweld als middel om sociale revoluties te bewerkstelligen en de daarmee gepaard gaande leer dat het doel de middelen heiligt, verwerpen wij principieel en praktisch.

VOLKERENGEMEENSCHAP

Wij staan een wereldorde voor, waarin alle mensen dezelfde rechten en plichten hebben, ongeacht ras, nationaliteit, sexe, godsdienst, wereld- en levensbeschouwing, en waarin de hoogste macht door een federale wereldregering wordt uitgeoefend.

Wij achten het een onrustbarend verschijnsel, dat het verschil in levensstandaard tussen verschillende volkeren — in het bijzonder tussen de in het verleden of de thans nog gekoloniseerde volkeren enerzijds en de West-Europese en de Noord-Amerikaanse volkeren anderzijds — nog steeds groter wordt. De samenwerking van de technisch ontwikkelde gebieden met de technisch achtergebleven gebieden, om deze laatsten de achterstand — zo snel als voor hen sociaal en cultureel verantwoord is — te doen inlopen, is een ereschuld en een verplichting van menselijke solidariteit en een onmisbaar bestanddeel van de nieuwe strijdwijze voor een vreedzame wereld.

ANTI-KOLONIALISME

Wij verwerpen het politieke en economische imperialisme en iedere vorm van kolonialisme, d.w.z. het bestuur van het ene volk over het andere, als zijnde in strijd met de menselijke waardigheid, de zelfverantwoordelijkheid en de gerechtigheid. Menselijkheid, rechtvaardigheid en vrijheid zijn de positieve zedelijke waarden, waarvoor de strijd tegen het kolonialisme gevoerd wordt.

Tevens zien wij het kolonialisme als één van de belangrijkste oorzaken van de ongelijkheid in welvaart tussen de volkeren, hetgeen opnieuw ernstig de spanningen verhoogt, waarom wij het principieel en praktisch verwerpen.

NATIONALE RECHTSORDE

De bevordering van de ontplooiing tot eigen persoonlijkheid en verantwoordelijkheid van alle leden der samenleving, ieder overeenkomstig eigen aanleg en mogelijkheden, voorzover niet strijdig met de belangen van de gemeenschap, achten wij noodzakelijk.

Ter handhaving van de door de gemeenschap gemaakte wetten zal de Staat over een politiekorps beschikken.

Voor de behandeling van hen die ingevolge botsing met de wetten kortere of langere tijd buiten de gemeenschap geplaatst moeten worden, zal worden uitgegaan van een systeem van heropvoeding en niet van vergelding. In verband hiermede zullen de gevangenen e.d. worden vervangen door inrichtingen, die volgens dit beginsel worden ingericht en bestuurd.

Het particuliere eigendom zal — voorzover dit in de persoonlijke sfeer valt en dient voor volledige ontplooiing van de mens — door de overheid worden beschermd.

Vererving zal niet mogelijk zijn, met uitzondering van binnen de persoonlijke sfeer vallende goederen.

ECONOMISCH LEVEN

Wij stellen ons op het standpunt, dat een economisch stelsel, waarbij enkelingen of groepen voordeel putten uit de arbeid van anderen, verwerpelijk is. Wij streven naar een samenleving waarin de produktiemiddelen, grond, huizen, transport-, bank- en verzekeringswezen aan de gemeenschap behoren.

Alle ondernemingsvormen, wier doel is winst te maken, dienen te worden afgeschaft.

Alle arbeid dient gericht te zijn op de bevrediging van de rechtvaardige behoeften van allen en daarom behoren de ondernemingen dienst aan de gemeenschap ten doel te hebben. Zij zullen ware werkgemeenschappen worden, waarin ieder een volledige medezeggenschap heeft.

De regeling van produktie en consumptie dient in handen van de gemeenschap te komen.

Bezitsvorming dient te worden beperkt tot die goederen en objecten, welke uit eigen gespaard geld zijn verkregen en die uitsluitend dienen tot persoonlijk gebruik, gebruik door eigen gezin, of die gerekend kunnen worden te behoren tot de persoonlijke liefhebberij.

RECHTSORDE VAN DE ARBEID

Arbeid ten behoeve van de samenleving behoort zowel tot de rechten als tot de plichten van haar leden. Zij wordt beloond zonder aanzien des persoons.

Arbeid, die de samenleving of het individu schade berokkent, dient te worden vermeden of bestreden. De duur van de dagelijkse arbeid dient bepaald te worden door het belang van de gemeenschap.

De verder voortschrijdende beperking van de arbeidsduur dient vergezeld te gaan van de intensieve vorming van de opgroeiende mens. De ontwikkeling van het verantwoordelijkheidsbesef, als ook de kunst van de vrijetijds-besteding moet daarbij een vooraanstaande plaats innemen.

SOCIALE VOORZIENINGEN

Wij achten het treffen van sociale voorzieningen op ruime schaal noodzakelijk, opdat iedereen, die door omstandigheden buiten zijn schuld zich geheel of gedeeltelijk buiten de gemeenschap geplaatst zou voelen, daarvan toch een volkomen gelijkwaardig lid kan zijn.

Een redelijke bestaansmogelijkheid zal aan een ieder worden gegarandeerd.

VERZUILING

Wij achten de steeds om zich heen grijpende verzuiling een ernstig gevaar voor ons volksbestaan en terugdringing van deze verzuiling door onderling overleg is daarom noodzakelijk.

Wij staan een nationale radio- en televisie-omroep voor, waarin zoveel mogelijk alle schakeringen tot hun recht komen. Wij zijn daarom voorstanders van een schoolbestel hetwelk

door overleg tussen de onderscheidene bevolkingsgroepen moet worden bereikt.

Zowel uit democratische overwegingen als op grond van de gewetensvrijheid dient de vrije keuze en de medezeggenschap van de ouders in het onderwijs van hun kinderen gegarandeerd te worden.

GEZIN

De bescherming van het gezinsleven zal tot de plicht van de gemeenschap behoren.

CULTUUR-ONDERWIJS-OPVOEDING

De cultuur is onvervreemdbaar eigendom van en moet derhalve toegankelijk zijn voor alle leden van de gemeenschap. De ontwikkeling van de cultuur en de culturele verheffing dienen door de overheid bevorderd te worden.

Het onderwijs is het belangrijkste middel, dat de gemeenschap heeft om zich verder te ontwikkelen. Het zal over de gehele linie kosteloos zijn en worden verstrekt aan een ieder naar de mate, waarin men daartoe door zijn of haar aanleg geschikt is.

Het onderwijs zal niet alleen gericht zijn op het bijbrengen van kennis, maar ook op karaktervorming en op het verdiepen van inzicht en sociaal besef, zodat het werkelijk bijdraagt aan de ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid.

Het onderwijs zal er op gericht moeten zijn het verlangen bij de jeugd naar vrede in de wereld te bevorderen.

De lichamelijke opvoeding zal een wezenlijk deel van het onderwijs moeten zijn.

Waar gebleken is, dat karaktervorming, saamhorigheidsgevoel en groei van de persoonlijkheid in gunstige zin worden bevorderd door de vrije jeugdvorming in het z.g. „derde milieu“, dienen ontplooiingsmogelijkheden voor de jeugdbeweging te worden geschapen en in stand gehouden.

VOLKSGEZONDHEID EN VOLKSHUISVESTING

In het belang van een zo hoog mogelijk op te voeren volksgezondheid behoren de algemene gezondheidszorg alsmede geneeskundige behandeling en verzorging over de gehele linie ten dienste van alle leden van de volksgemeenschap te staan.

Het recht van elk lid van de samenleving op een huisvesting, die aan redelijke en zedelijke eisen voldoet, is onvervreemdbaar. De overheid zal hiervoor de nodige voorzieningen treffen.

Huisvesting zal niet voor exploitatie gebruikt mogen worden.

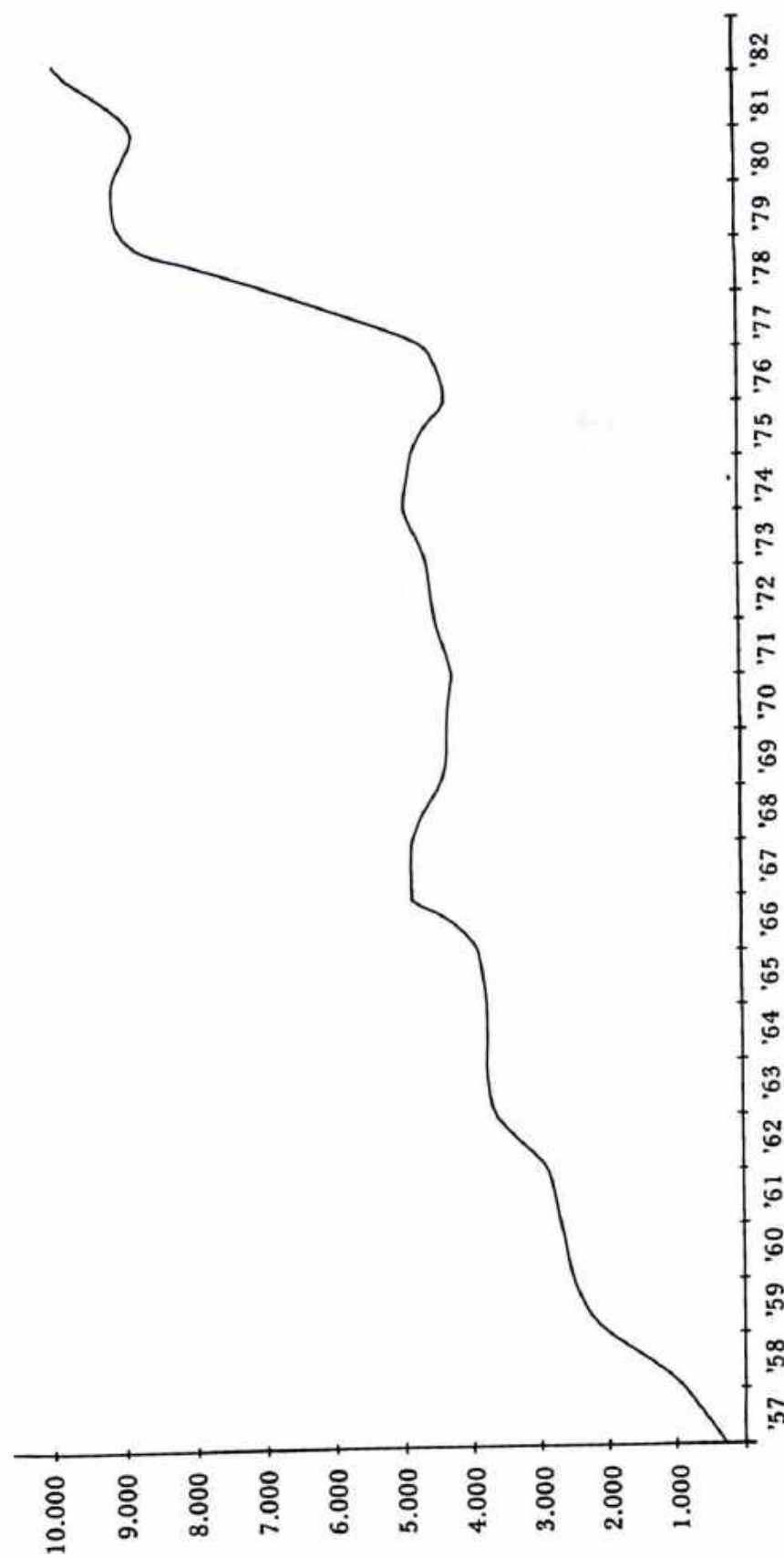
OVERZICHT LEDENCIJFERS (1 januari 1975 - 31 december 1981)

jaar	beginstand per 1/1	bedankt	afgevoerd ¹	nieuw	eindstand per 31/12
1957	308	53	—	603	858
1958	858	101	—	1229	1986
1959	1986	45 ²	—	556 ²	2497
1960	2497	45 ²	—	248 ²	2700 ²
1961	2700 ²	32 ²	—	184 ²	2852
1962	2852	91 ²	—	863 ²	3624 ²
1963	3688 ³	215 ²	—	313 ²	3786
1964	3786	338 ⁴	42 ⁴	373 ⁴	3779
1965	3779	444 ⁴	70 ⁴	623 ⁴	3888
1966	3888	455	45	1469	4857
1967	4857	512	68	572 ⁴	4849
1968	4849	733	109	455	4462
1969	4462	616	88	567	4325
1970	4325	363 ⁴	204 ⁵	470 ⁴	4228 ^{4,6}
1971	4228 ^{4,6}	698 ⁴	286 ⁵	1201	4445
1972	4445	481 ⁴	353	970 ⁴	4581
1973	4581	507 ⁴	252	1049 ⁴	4871
1974	4871	660	462	1053	4802
1975	4802	673 ⁴	262 ⁵	466	4333 ^{4,6}
1976	4333 ^{4,6}	370 ⁴	286 ^{4,5}	866	4543
1977	4543	400	172	2535	6506
1978	6506	447	248	2986	8797
1979	8797	703 ⁴	411 ⁴	1335 ⁴	9018 ⁴
1980	9018	718	547 ⁵	950	8703 ⁶
1981	8703 ⁶	641	534 ^{4,5}	2103 ⁴	9631

Bron: Kwartaaloverzichten Partijburo PSP
(met dank aan Frans Janssen)

- Noten:*
- 1 Deze categorie omvat
 - a) wanbetalers
 - b) zonder adres vertrokken
 - c) overleden
 - 2 Cijfers bij benadering
 - 3 Per 1 februari 1963
 - 4 Gekorrigeerd voor foutieve optellingen in de kwartaaloverzichten
 - 5 Gewogen gemiddelde over twee jaar
 - 6 Gekorrigeerd voor afvoering van wanbetalers (zie noot 5)

Grafiek ledengroei (1 januari 1957 - 31 maart 1982)

Tabel uitslagen voor Tweede Kamer,
Provinciale Staten en Europees Parlement 1945 - 1982 (percentages)

	TK '46	PS '46	TK '48	PS '50	TK '52	PS '54	TK '56	PS '58	TK '59	PS '62
PSP								0.6	1.8	3.0
PvdA	28.3	25.8	25.6	25.7	29.0	29.4	32.7	28.7	30.3	29.9
CPN	10.6	11.4	7.7	6.8	6.2	5.3	4.7	4.1	2.4	2.9
PPR										
KVP	30.8	31.4	31.0	31.6	28.7	31.5	31.7	32.9	31.6	32.5
ARP	12.9	12.5	13.2	12.3	11.3	10.9	9.9	9.8	9.4	9.2
CHU	7.8	9.7	9.2	10.5	8.9	9.8	8.4	9.4	8.1	8.9
CDA										
SGP	2.2	2.2	2.4	2.3	2.4	2.2	2.3	2.2	2.2	2.1
GPV				0.6	0.7	0.7	0.7	0.8	0.7	0.7
RPF										
D'66										
VVD	6.4	6.4	8.0	8.5	8.8	8.8	8.8	11.4	12.2	10.0
DS'70										
BP								0.1	0.5	0.2
Overige	1.0	0.6	2.9	1.7	4.0	1.4	0.8	0.0	0.8	0.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Bron: Centraal Bureau voor Statistiek

Noot: Naast de partijen in bovenstaande tabel namen aan vele verkiezingen nog een aantal andere, meestal zeer kleine partijen deel.

Ter linkerzijde waren dit: Revolutionair Communistische Partij (RCP) in 1948 en 1950 (0.1 en 0.0%)
Socialistische Unie in 1950, 1952 en 1954 (0.2, 0.3 en 0.2%)
Bruggroep in 1959 (0.6%)
Socialistische Partij (SP) in 1977, 1981 en 1982 (0.3, 0.3 en 0.6%)

De Internationale Kommunisten Bond (IKB) en de Kommunistische Eenheidspartij Nederland (KENml) namen aan dezelfde verkiezingen als de SP deel, maar dit leverde slechts enkele honderdsten van een procent op.

TK '63	PS '66	TK '67	PS '70	TK '71	TK '72	PS '74	TK '77	PS '78	EP '79	TK '81	PS '82
3.0	5.0	2.9	1.9	1.4	1.5	1.3	0.9	1.3	1.7	2.1	2.9
28.0	23.4	23.6	23.2	24.7	27.3	29.5	33.8	33.8	30.4	28.3	21.7
2.8	2.7	3.6	4.4	3.9	4.5	3.5	1.7	1.6	1.7	2.1	2.7
			2.4	1.8	4.8	5.3	1.7	1.5	1.6	2.0	2.3
31.9	30.1	26.5	23.7	21.9	17.7						
8.7	8.7	9.9	8.9	8.6	8.8						
8.6	9.7	8.2	8.4	6.3	4.8						
						30.9	31.9	35.0	35.6	30.8	33.4
2.3	2.1	2.0	2.6	2.3	2.2	2.4	2.1	2.2	2.2	2.0	2.5
0.8	0.8	0.9	1.1	1.6	1.8	1.7	1.0	1.3	1.1	0.8	1.1
							0.6	0.5		1.2	1.4
		4.5	7.7	6.8	4.2	1.1	5.4	5.2	9.0	11.0	8.3
10.3	10.0	10.7	12.1	10.4	14.5	19.0	17.9	16.9	16.4	17.3	22.2
				5.3	4.1	1.5	0.7	0.1			
2.1	6.7	4.8	1.7	1.1	1.9	3.1	0.8	0.5			
1.5	0.8	2.4	1.9	1.9	1.9	0.7	1.5	0.1	0.3	2.4	1.5
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Zetelverdeling in de Tweede Kamer 1946-1981

	1946	1948	1952	1956	1959	1963	1967	1971	1972	1977	1981
PSP					2	4	4	2	2	1	3
PvdA	29	27	30	50	48	43	37	39	43	53	44
CPN	10	8	6	7	3	4	5	6	7	2	3
PPR								2	7	3	3
	(39)	(35)	(36)	(57)	(53)	(51)	(46)	(49)	(59)	(60)	(53)
KVP	32	32	30	49	49	50	42	35	27		
ARP	13	13	12	15	14	13	15	13	14		
CHU	8	9	9	13	12	13	12	10	7		
CDA	(53)	(54)	(51)	(77)	(75)	(76)	(69)	(58)	(48)	49	48
SGP	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3
GPV						1	1	2	2	1	1
RPF											2
D'66							7	11	6	8	17
VVD	6	8	9	13	19	17	17	16	22	28	26
DS'70								8	6	1	
	(6)	(8)	(9)	(13)	(19)	(17)	(24)	(35)	(34)	(36)	(43)
BP						3	7	1	3	1	
Overige		1	2					2	1		
	100	100	100	150	150	150	150	150	150	150	150

Bron: CBS

Noot: De getallen tussen haakjes geven de som van de zetels van enkele grotere blokken van partijen.

Lijst van Kamerleden en voorzitters van de PSP

Eerste Kamer

Fred van der Spek	1963-1967	Otto Boetes	1967-1969
Max van Pelt	1963-1971	Henk Lankhorst	1969-1971
Hein van Wijk	1966-1974	Joop Vogt	1977-1981

Tweede Kamer

Nico van der Veen	1959-1962	Piet Burggraaf	1963-1967
Henk Lankhorst	1959-1969	Fred van der Spek	1967-1977, 1978-heden
Onno Noordenbos	1962-1963	Hans Wiebenga	1967-1972
Gerard Slotemaker		Bram van der Lek	1967-1971, 1972-1978
de Bruine	1963-1967	Henk Gortzak	1969-1971
Wim Meijer	1963	Andrée van Es	1981-heden
Hans Bruggeman	1963-1967	Wilbert Willems	1981-heden

Voorzitters

Henk van Steenis	1957-1959	Hans Wiebenga	1965-1969
Hannes de Graaf	1959-1960	Piet Burggraaf	1969-1973
Piet Burggraaf	1960-1963	Paul Hoogerwerf	1973-1975
Gerard Slotemaker		Lambert Meertens	1975-1981
de Bruine	1963-1964	Bram van der Lek	1981-heden
Joop Vogt	1964-1965		

Register

- Aalders, Ben 154
 Actiegroep Vietnam 107-108, 110-112, 172
 Actiegroep tot Vorming van een Partij op
 Anti-Militairistische en
 Socialistische Grondslag 13, 43-44
 Actie Informatie Algerije 76, 172
 Actiekomit  tegen 4%
 huurverhoging 164-165
 Aga Electrozuur 155
 Agt, Andries van 225, 227
 Albada, To van 76
 Albada-Jensma, Dora van 205
 'Algemeen Handelsblad' 35
 Algemeen Nederlands Jeugdverbond (ANJV) 79, 197, 113
 Algemene Nederlandse Metaalbewerkers Bond (ANMB) 91
 Algemene Nederlandse Vredes Actie (ANVA) 14, 20, 25, 38, 53, 79, 82, 204
 Algemene Studenten Vereniging Amsterdam (ASVA) 107, 108, 159, 162
 Aktie Strohmalm 157, 212, 213
 Aktiegroep Nijmegen 154
 Amsberg, Claus von 114-115
 'Analyse en Beleidsplan' 149, 172-173, 180-184, 188, 222
 Angola-Komité 76-78, 83, 172
 Anti-Atoombom Actie (AAA) 53
 Antifo, zie: Revolutionair Eenheidsfront tegen Fascisme en Oorlog
 Anti-Kalkar Komité 212-213
 Anti-Revolutionaire Jongeren Organisatie (Arjos) 113
 Anti-Revolutionaire Partij (ARP) 21, 22, 109, 113, 118, 122, 127-128, 139, 191
 Appèl 201, 203-204, 218
 Arbeiders Jeugd Centrale (AJC) 27
 Atlantisch Pact, zie: Noord Atlantische Verdrags Organisatie
 Bakker, A 42
 Bakker, Marcus 109, 115, 116, 117
 Ban-de-bank-aktie 166
 Beatrix 114, 115, 117, 119, 124
 Bentveld, D van 32, 40
 Berg, Toon van den 90, 91
 Bescherming Bevolking (BB) 56
 'Bevrijding' (BRAC) 17, 51
 'Bevrijding' (PSP) 15, 50, 51, 52, 62, 64, 68, 70, 72, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 103, 104, 105, 106, 114, 115, 117, 151, 152, 158, 164, 205, 210, 211, 218
 Biesheuvel, Barend 162, 175, 184
 Blok, Jan 158
 Boerboom, Wim 130, 131, 133-136, 176
 Boerenpartij 118, 122, 126
 Boerlage, Saar 100, 109, 154, 155, 165
 Boetes, Otto 108-110, 147
 Bogaers, P. 128
 Bond van Christen Socialisten (BCS) 20
 Bond van Dienstplichtigen (BVD) 168
 Bond van Religieuze Anarcho-Communisten (BRAC) 18
 Bosgra, Sietse 76, 77, 104, 107, 108
 Bouman, K.F. 108
 Bovenkerk, Hans 70, 86, 124, 151, 152
 Bovenkerk, Jan 151
 Branderhorst, Henk 84, 96, 98, 129, 131, 194, 202, 203, 204
 Brandsen, Bertus 66
 Brandsen, Jan 43, 44, 53, 68, 94, 100, 174, 178
 Brautigam, Gerda 117
 Breejen, Arie den 64, 88
 Brink, Jurjen ten 155
 Brinkman, Laurens 103
 'De Brug' 66, 93-94
 Bruggeman, Hans 79, 83, 85, 117
 Brug-groep 66, 67
 Bruin, Piet de 99, 100

- Burggraaf, Piet 85, 87, 142, 179, 188, 190, 194, 195, 196, 198
 Buskes, ds J.J. 21, 22, 25, 35, 39, 42
 Buter sr., Rien 79, 108
 Buter-Lezer, Mia 205
- Cals, J.M.L.Th. 106, 122
 Campaign for Nuclear Disarmament (CND) 58, 82
 Carter, Jimmy 215
 Christelijk Democratische Unie (CDU) 14, 20-23, 27, 48, 87
 Christelijk Democratische Volks Partij (CDVP) 23
 Christelijk Historisch Unie (CHU) 23, 106, 118, 127
 Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) 90
 'De Christen-Democraat' '22
 Christen-Democratisch Appèl (CDA) 216, 225
 Cole, G.D.H. 88
 Colijn, H 21
 Comité 1961 voor de Vrede 79-83, 108, 110
 Comité 29 november 1962 83, 104, 107, 110
 Comité Stil Protest 108
 Comité tegen raketbases in Nederland 65
 Comité tegen de vestiging van Progil (anti-comité) 156
 Comité-Vietnam 109-112, 172
 Commissie Vorming (PSP) 57, 73
 Committee of 100 58, 82, 83
 Communistische Partij Nederland (CPN) 14, 15-16, 17, 26-30, 32, 38, 55, 60, 64-67, 75, 79-82, 83, 87, 88, 89, 92, 94-95, 100, 106, 107, 108, 109-110, 113, 114, 115-117, 118, 127, 151, 152, 153, 156, 159, 162, 163, 171, 172, 174, 190, 196, 208, 211, 212, 216, 225, 226, 227
 'Cuba-bulletin' 78, 172
- Daalder, Jaap 44
 'De Dageraad' 17
 Daklozenberaad 13, 25, 26, 32, 40-44
 Dankart, Co 88, 109, 136, 190, 198
 Dankert, Piet 109
 Degenkamp, JTh 109
 Delfgauw, B 110
 Democraten '66 (D'66) 109, 113, 123-124, 126, 127, 129, 130, 133, 137, 139, 142, 146, 153, 156, 157, 162, 171, 174, 185, 186, 190, 197, 215, 227, 228
 Democratisch Socialisten '70 (DS'70) 124, 184
 'Demokratische machtsvorming voor het socialisme' (strategiestuk PSP) 222-223
 Dennendal 192
 Derde Weg 13, 14, 20, 32, 33-37, 38-42, 44, 47, 53, 79
 'De 3e Weg' 36, 37
 Dodewaard 214
 Dolle Mina 149, 172, 204-205, 206
 Domela Nieuwenhuis, Ferdinand 16, 17
 Donkersloot, Nico 35, 62
 Doopsgezinde Vredesgroep 53
 'Doorbraak' 61
 Drees sr., Willem 55, 67, 75
 Duyn, Roel van 82, 98, 99, 168
- Eenheids Vak Centrale (EVC) 30, 66, 90
 Eenheids Vak Centrale-1958 (EVC-1958) 66
 Engels, Jacq. 64, 88, 90, 99
 ENKA 184
 Es, Andrée van 227
 Europees Parlement 225-226
 Europese Gemeenschap (EEG) 225-226
 Eygenhuis, Piet 44
- Fabian Society 88
 Federatie van Jongerengroepen in de PvdA (FJG) 83, 113, 129, 133, 156
 Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV) 208
 Federatie van Vrije Socialisten 53

Feministies-Socialisties Platform 208

Gaay Fortman, Bas de 186

Gaitskell H.T.N. 58

Gandhi, Mahatma 17

Gelder, W.H.E. van 164

Geloofsgemeenschap van Christen-
Antimilitaristen Kerk en Vrede,
zie: Kerk en Vrede

Genootschap der Vrienden-Quakers
53, 108

Goedhart, Frans 29

Gorkum, Pier van 221

Gortzak, Henk 66, 93, 94-95, 122,
142, 198

Goulooze, Daan 88

Graaf, Hannes de 79, 104, 178, 201

'De Groene Amsterdammer' 30

Groenendaal, Herman 17

Groep-Aarden 128, 162

Groot, Paul de 65, 66, 80

Haasbroek, Nico 121

Haex, J.C.E. 168

Harms, Wim 203, 204

Harmen, Ger 88, 89, 172, 198

Have, Jo ten 79

Heesterman, Aad 43

Hendriks, Jo 211

Hervormde Synode 83

Hoek, Cor 95, 130, 131, 135, 137,
138, 152, 203, 204

Hoepelman, Jo 75, 93, 152

Hoogen, Henk 94

Hoogerwerf, Paul 188, 191, 195,
203, 204

Horst, Rein van der 88, 176, 177, 179

Houten, Harm van 21

Hulp aan Vietnam 113

Industriebond NVV 175, 184

'In plaats van oorlog' 168

Interkerkelijk Vredesberaad (IKV)
215-217, 227

Internationale Anti-Militaristische

Vereeniging (IAMV) 17, 20

Internationale Kommunisten Bond
(IKB) 179

International Institute for Socialist
Studies (ISSS) 88-89, 93

Irene 114

Janze, Jan 22, 51

Johnson, Lyndon B 110

Jong, Inne de 104

Jong, Jan de 94

Jong, Piet de 127, 162, 175

Jongerencomitee Vrede-en
Zelfbeschikking voor Vietnam 107

Jongeren Vredes Actie (JVA) 16, 18-20

Kabouter 82, 99

Kadt, Jaques de 37

Kalkar 212-213, 214

't Kan Anders 204

Katholieke Volkspartij (KVP) 63, 68,
97, 106, 109, 113, 118, 119, 122, 123,
127-128, 191, 192

Keerpunt '72 186

Kemmink, André 122

Kerk en Vrede 13, 14, 20, 23-26, 42, 53,
61, 79

Kief, Frits 39, 88, 89

Kircz, Joost 176

Koekoek, Boer 118

Komingform 34

Komité Jongeren voor Vietnam 113

Komité R 117

Komité Zuidelijk Afrika 78

Kommissie Buitenlands Beleid
(PSP) 104

Kommissie Vakbeweging (PSP)
90-91, 120-121

Kommissie Volkshuisvesting (PSP) 164

Kommissie tot Voorbereiding van passief
verzet (PSP) 75

Kommunistenbond Proletaries
Links 179

Kommunistiese Eenheidsbeweging
Nederland (KEN) 162, 175, 176

Koopmans, Wim 43

- Kooymans, P.H. 109
 Kra'ket 149, 167-170, 171
 Kritiese Universiteit 159
 Kuijper, Abraham 20
- Labour Party 39, 58
 Lammers, Han 194
 Land, Lucas van der 14, 42, 44-47, 50, 51
 Landelijk Energie Komité (LEK) 213, 214, 215
 Landelijke Organisatie van leden van de PSP in Vertegenwoordigende Lichamen (LOVL) 57, 119, 152
 Landelijk Overleg Grondraden (LOG) 162-163
 Landelijke Stroomgroep Stop Kalkar 212, 213
 Lankhorst, Henk 22, 25, 33, 44, 45, 52, 56, 68, 73, 85, 104, 114, 122, 135, 147-148, 164
 Lee, Kenneth 108
 Leeuw, Rein van der 109
 Lek, Bram van der 75, 91, 100, 104, 119, 121, 122, 131, 144, 153, 161, 185-186, 191, 192, 200, 211, 212
 Lenin, 66, 130, 181
 Ligt, Bart de 17, 18
 'Links' 158
 'Links Nederland' 126, 133-136, 141, 161, 176, 201
 'Links Opgesteld' 128-129
 Lucardie, Paul 16
 Luns, Joseph 110
 Lynx 187
- Maagdenhuis 140, 159, 161
 Man, Hendrik de 27
 Man-Vrouw-Maatschappij (MVM) 149, 204, 206
 Marcuse, Herbert 159
 Marx, Karl 27
 Marijnen, V.G. 106
 Medisch Comité Vietnam (MCV) 112-113
 Meis, Fré 162
- Meijer, Erik 88, 136, 141, 176, 179
 Meijer, Wim 57, 85, 88
 Mierlo, Hans van 137
 'Het Milieuboekje' 153, 212
 'Militia Christi' 25
 Mobil Oil 151, 154, 155
- 'Naar een nieuwe rechtvaardiger maatschappij' 185
 Nabrink, Gé 40
 Nagel, Willem 35
 Nak, Piet 108-110, 112
 Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS) 15, 88
 Nationale Kraakdag 166
 Nederhorst, GM 115
 Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuur vriendenwerk (NIVON) 150, 213
 Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) 150, 156
 Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) 97, 127
 Nederlands Syndicalistisch Vakverbond 53
 Nederlands Verbond van Huurdersorganisaties (NVH) 166
 Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) 29, 90-91, 120, 175, 184
 Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming (NVSH) 53
 Nederlandse Vredesraad (NVR) 36, 65, 79-82
 Nederlandse Vrouwenbeweging (NVB) 208
 Neyts, Frits 94
 Nie, Henk de 211
 'Nieuwe Koers' 61
 'De Nieuwe Stem' 30
 'Nieuwe Wegen' 52
 'De Nieuwe Wereld' 32
 Nieuw Links 124, 126-129, 133, 153, 171
 Nieuwmarkt 195
 Nixon, Richard 112, 113
 'Noodwet bedrijven in moeilijkheden' 219

Noord Atlantische Verdrags Organisatie
(NAVO) 28, 29, 34, 47, 48, 59,
64, 80, 83, 106, 144, 185,
186, 216, 217, 229

Noordenbos, Onno 17, 56, 72
Noordewier, Dik 91, 147-148, 164

Oderkerk, G. 43

Onafhankelijke Commissie voor
Vredeswerk (OCV) 32

Onafhankelijke Socialistische Partij
(OSP) 14-16, 18, 26, 50

Onafhankelijk Verbond van Bedrijfs
organisaties (OVb) 53, 90-92,
120, 121

Onkruid 200

'Oosterhesselen-groep' 174, 187,
190, 194-198

'Pacem in Terris' 118

Pacifistisch-Socialistische Jongeren
Werkgroepen (PSJW) 100-102, 219

Pair, Cees de 104

'Het Parool' 29, 35, 36, 57, 110

Partij van de Arbeid (PvdA) 13, 14, 22,
23, 25, 26-28, 29, 30, 32, 33, 35,
38-43, 50, 55, 57, 58, 60-64, 67, 70, 75,
78, 79, 83, 85, 86, 87, 88, 97, 100,
106, 109, 113, 115, 117, 118,
122, 123, 124, 126-127, 130,
133, 136, 137-141, 142, 144,
146, 152, 153, 156-157, 158, 159,
162, 168, 171-172, 174, 176, 181,
185, 186, 190, 192, 194, 196, 197,
198, 211, 212, 224, 225, 227, 228

Pelt, Max van 85, 88

Pericles 158

Permanent Overleg Orgaan (POO)
188, 191, 192, 197, 198, 199

Pieterse, Herman 176

Politeia 88, 100, 102, 158

'Politiek en Cultuur' 64

Politieke Partij Radikalen (PPR) 124,
126-128, 129, 130, 137-138, 140,
142, 146, 153, 156, 157, 162,
163, 171, 174, 185, 186, 190,

192, 197, 212, 213, 214, 224,
226, 227.

'Populorem Progressio' 118

Postma-Oort, LH 57

Prins, A 109

'Proeve van een basis-programma'
134-135

Progil 154-157

Progressief Akkoord (PAK) 129,
137-145, 146, 162, 181, 186

Proletaries Links (PL) 174, 175-179,
180, 181

Pronk, Carlos 31-34, 40

Provo 82, 97-99, 102, 108, 117, 153,
156, 158, 204

PSP-homo's 220

PSP Jongerengroepen (PSP jg)
219-220

PSP Vrouwen 206-210, 220

'Radikaal' 98, 110, 121, 129, 130, 141,
144, 161, 178, 194, 211, 218

Redeker, Ad 44, 53, 61, 68, 100, 164

Regtien, Ton 107, 158, 162

Reiziger, Han 121

Reuter, Frits 66, 94

Révolte 176

Revolutionair Communistische Partij
(RCP) 62

Revolutionair Eenheidsfront tegen
Fascisme en Oorlog (Antifo) 15, 18

Revolutionair Socialistische Arbeiders
Partij (RSAP) 14-16, 19

Revolutionair Socialistische Partij
(RSP) 14-16, 18

Rhijn, N. van 112

'Richtlijnen' 73

Riemens, Johan 33-34, 37, 40, 42, 45,
51, 68, 73

Riethof, Huib 107, 134, 158, 180, 184,
188, 194, 195, 198

Roland Holst, Henriëtte 17, 18, 19

Romein-Verschoor, Annie 115

Romme, C.P.M. 61

Roode, Aad de 137

'Rooddruk voor morgen' 131-133,
146, 187

Rooie Vrouwen in de PvdA 206, 208
Roorda, Gerrit 32, 57
Ruygers, Geert 106

Scheps, Johan 42
Schilp, Dirk 19, 32, 88, 164
Schmelzer, Norbert 113, 122, 127
Schöll, Guus van 131, 146
Schurer, Fedde 21, 22, 61-62
Schut, Pict 14-15, 32, 38, 40, 43, 44, 50, 70
Schut, V.G. 168
Schuurman, Erik 75
Schuyt, W.J. 109, 110
Selier-Slosser, Mira 44
Slotemaker de Bruine, Gerard 85, 106
Smulders, Peter 88, 90, 91, 130-131, 133, 188, 190, 194, 198
Sneevliet, Henk 15, 16
Snel, Jan 164, 210
Snethlage, Maria 57, 68, 73, 78, 88
Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) 14, 15-16, 21, 22, 26-28, 32, 50
Sociaal Democratisch Centrum (SDC) 27, 39, 62-64, 88, 158
Sociaal-Economische Commissie PSP (SEK) 184
'Socialisme en Democratie' 144
'Socialisme, theorie en beweging' 219
'Socialisme zonder omwegen' 172-173, 188-189, 218
Socialistische Jeugd van Nederland (SJ) 79, 83, 100, 102, 108, 117, 129, 133, 135, 146, 156, 204
'Socialistisch Perspectief' (SDC) 62, 64
'Socialistisch Perspectief' (PSP) 219
Socialistische Unie (Soc. Unie) 13, 14, 25, 31-34, 38-43, 57, 85
Socialistische Werkers Partij (SWP) 67, 71, 79, 88, 92-95
Spek, Fred van der 32, 57, 68, 85, 88, 109, 115, 122, 139, 140, 141, 192, 194, 196, 211, 225, 227
Stalin, 15, 28, 29, 66
Steenis, Henk van 13, 40, 42-45, 50, 52, 68, 69, 70, 166

Steijger, Joop 115
Stichting Vorming en Scholing PSP (SVS) 219
Stop de Neutronenbom 215, 216
Strijd, Krijn 37
'De Strijder' 21, 22
Studenten Vakbeweging (SVB) 107, 158
Suurhoff, J.G. 87
Suys, Jef 36-37
Swanley, John 108
Swaters, A.C. 32, 42

'De Telegraaf' 110, 115, 167
'Tien over Rood' 124, 126, 153
Trotski, Leo 15, 176
'Tijd en Taak' 61
Tijn, Bernard van 39, 88, 89, 115

Ultra Centrifuge Nederland (UCN) 211, 212, 214
Uyl, Joop den 144, 151, 162, 168, 175, 191-192, 212, 224, 225
Uylenburg, Tine 79

Veen, Nico van der 53, 68, 79
Velde, Rudi van der 158
Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers 53
Verdooren, Paul 130-131, 136, 176, 179
Verenigde Naties (VN) 22
Vereniging van Arbeiders Radio Amateurs (VARA) 62
Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten 150
Vereniging van Dienstplichtige Militairen (VVDM) 168
Vereniging Milieudefensie 157, 212, 213
Vereniging Nederland-Indonesië 25
Verhey, Harry 64, 156
Vermeer, Evert 42, 61, 62
Vierde Internationale 62, 133-134, 146, 176, 179
'Vietnam-bulletin' 108
Vinkenoog, Simon 121

- Visser, Arie 82
 Visser, S. 78
 'De Vlam' 19, 30, 31, 36, 62, 88
 Vogt, Joop 135, 141
 Volkelkomité 79
 Volkenbond 22
 'De Volkskrant' 35
 Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) 55, 61, 67, 106, 118, 127, 225
 Vondeling, Anne 122
 'De Vonk' 19, 20, 30
 Vorrink, Koos 27, 35
 'Vredesactie' 20
 Vries, Bernard de 98
 Vries, Fries de 104
 Vrouwen Eisen Werk 208
 'De Vrije Gedachte' 53
 'De Vrije Katheder' 30
 'Het Vrije Volk' 29, 35, 42, 61, 62, 70, 97
 'Vrij Nederland' 59
 Vrijzinnig Democratische Bond (VDB) 22, 27

 'De Waarheid' 35, 37, 87, 94, 116
 Wagenaar, Gerben 66, 94
 Wal-Svenson, Inge van der 79
 'Wat te doen?' 129, 187
 Werkgroep Antimilitaristische Studenten (WAS) 100
 Werkgroep van Christen Radikalen 127-128, 133
 Werkgroep voor Ekologie, Pacifisme en Socialisme (WEPS) 204
 Werkgroep Informatie Cuba 78, 172
 Werkgroep Radikale Politiek 221
 'Werkprogramma '71-'75' 206, 209, 211
 Wertheim, W.F. 104
 West Europese Unie (WEU) 29
 Wetenschappelijk Buro PSP (WB) 187-188, 218, 219
 Wiebenga, Hans 94, 95, 96, 118, 119, 122, 130, 131, 135, 140, 141, 142, 185-186, 190, 196, 202, 203, 204
 Wiegel, Hans 227
 Wiering, Theo 133-134, 176
 Willems, Wilbert 227

 Wolf, Wim de 79, 88, 99, 176, 179
 Wolff, Sam de 64
 'Een woning voor iedereen' 164
 Wijk, Hein van 18, 57
 Wij Vrouwen Eisen (WVE) 208

 Zandvoort, Chris 166
 Zanen, Teun Jan 184, 185, 188, 190, 196
 Zoest, Aart van 109, 112
 'Zwartboek Vietnam' 104-105

Afkortingen

AAA	Anti-Atoombom Actie
AJC	Arbeiders Jeugd Centrale
ANJV	Algemeen Nederlands Jeugd Verbond
Antifo	Revolutionair Eenheidsfront tegen Fascisme en Oorlog
ANVA	Algemene Nederlandse Vredes Actie
Arjos	Anti-Revolutionaire Jongerenorganisatie
ARP	Anti-Revolutionaire Partij
ANMB	Algemene Nederlandse Metaalbewerders Bond
ASVA	Algemene Studenten Vereniging Amsterdam
BB	Bescherming Bevolking
BCS	Bond van Christen Socialisten
BRAC	Bond van Religieuze Anarcho-Communisten
BVD	Bond van Dienstplichtigen
CDA	Christen-Democratisch Appèl
CDU	Christelijk Democratische Unie
CDVP	Christelijk Democratische Volks Partij
CHU	Christelijk Historische Unie
CND	Campaign for Nuclear Disarmament
CNV	Christelijk Nationaal Vakverbond
CPN	Communistische Partij Nederland
D'66	Democraten '66
DS'70	Democratisch Socialisten '70
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EVC	Eenheids Vak Centrale
FJG	Federatie van Jongerengroepen in de Partij van de Arbeid
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging
IAMV	Internationale Anti-Militaristische Vereniging
IKB	Internationale Kommunisten Bond
IKV	Interkerkelijk Vredesberaad
ISSS	International Society for Socialist Studies
JVA	Jongeren Vredes Actie
KEN	Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland
KVP	Katholieke Volks Partij
LEK	Landelijk Energie Comité
LOG	Landelijk Overleg Grondraden
LOVL	Landelijke Organisatie van leden van de PSP in Vertegenwoordigende Lichamen
MCV	Medisch Comité Vietnam
MVM	Man-Vrouw-Maatschappij
NAM	Nederlandse Aardolie Maatschappij
NAS	Nationaal Arbeids Secretariaat
NAVO	Noord Atlantische Verdrags Organisatie
NIVON	Nederlands Instituut voor Volksontwikkeling en Natuurvriendenwerk
NJN	Nederlands Jeugdverbond voor Natuurstudie
NKV	Nederlands Katholiek Vakverbond
NVB	Nederlandse Vrouwenbeweging

NVH	Nederlands Verbond van Huurdersorganisaties
NVR	Nederlandse Vredesraad
NVSH	Nederlandse Vereniging voor Sexuele Hervorming
NVV	Nederlands Verbond van Vakverenigingen
OCV	Onafhankelijke Commissie voor Vredeswerk
OSP	Onafhankelijk Socialistische Partij
OVB	Onafhankelijk Verbond van Bedrijfsorganisaties
PAK	Progressief Akkoord
PL	Proletaries Links
POO	Permanent Overleg Orgaan
PPR	Politieke Partij Radikalen
PSJW	Pacifistisch-Socialistische Jongeren Werkgroepen
PSPjg	PSP-jongerengroepen
PvdA	Partij van de Arbeid
RCP	Revolutionair Communistische Partij
RSP	Revolutionair Socialistische Partij
RSAP	Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiders Partij
SDC	Sociaal-Democratisch Centrum
SEK	Sociaal-Economische Kommissie PSP
SJ	Socialistische Jeugd van Nederland
Soc. Unie	Socialistische Unie
SVB	Studenten Vakbeweging
SVS	Stichting Vorming en Scholing PSP
SWP	Socialistische Werkers Partij
UCN	Ultra Centrifuge Nederland
VARA	Vereniging van Radio Amateurs
VDB	Vrijzinning Democratische Bond
VN	Verenigde Naties
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
VVDM	Vereniging van Dienstplichtige Militairen
WAS	Werkgroep Antimilitaristische Studenten
WB	Wetenschappelijk Buro PSP
WEPS	Werkgroep voor Ekologie, Pacifisme en Socialisme
WEU	West Europese Unie
WVE	Wij Vrouwen Eisen

LIJST VAN INTERVIEWS

Herman Amptmeyer 3-10-'81
 Saar Boerlage 15-7-'81
 Jan Brandsen 27-8-'81
 Hans Bruggeman 11-8-'81
 Piet Burggraaf 25-9-'81
 Mia Lezer 27-10-'81
 Wim Combrink 24-11-'81
 Co Dankkaart 21-1-'81
 Ben Eerhard 11-9-'81
 Henk Gortzak 12-2-'82
 Hannes de Graaf 1-10-'81
 Ger Harmsen 3-11-'81
 An Hoek-Feenstra 2-10-'81
 Cor Hoek 2-10-'81
 Jo Hoepelman 24-8-'81
 Henk Hoogen 26-3-'81
 Paul Hoogerwerf 26-1-'81
 Rein van der Horst 22-9-'81
 Frank Köhler 27-1-'81

Wim Koopmans 18-9-'81
 Lucas van der Land 16-11-'81
 Bram van der Lek 21-10-'80
 Erik Meijer 11-10-'80
 Wim Meijer 15-10-'81, 16-8-'81
 Frits Neyts 3-10-'81
 Ad Redeker 11-9-'81
 Johan Riemens 2-9-'81, 30-11-'81
 Huib Riethof 4-10-'81, 25-1-'82
 Peter Smulders 23-11-'81
 Nel Snel-Warries 27-10-'81
 Fred van der Spek 14-11-'80, 14-8-'81,
 25-9-'81
 Krijn Strijd 27-11-'81
 Jopie van der Veen-
 Woelders 20-7-'81
 Hans Wiebenga 29-9-'81
 Wim de Wolf 29-1-'82
 Teun-Jan Zanen 6-9-'81

Ronde-tafel-gesprek over de oprichting en de periode 1957-1967 op 10-10-'81 met Jan Brandsen, Hannes de Graaf, Johan Riemens, Fred van der Spek, Jopie van der Veen-Woelders en Joop Vogt.

Ronde-tafel-gesprek over de jaren 1967-1982 op 17-10-'81 met Paul Hoogerwerf, Bram van der Lek, Lambert Meertens, Peter Smulders, Fred van der Spek en Hans Wiebenga.

Ronde-tafel-gesprek over de PSP-vrouwen op 30-1-'82 met Titia Bos, Gerda Bosdriesz, Dicky Dieben, Marianne Passchier, Pieterrol en Karin Spaink.

VERANTWOORDING ILLUSTRATIES

De illustraties waarbij in het onderschrift geen bron vermeld staat, zijn afkomstig uit het PSP-archief of welwillend ter beschikking gesteld door partikulieren. Ondanks de nodige naspeuringen was het niet mogelijk om van alle illustraties de bezitters van het copyright te achterhalen. Eventuele rechthebbenden, die niet voor deze uitgave zijn benaderd, worden verzocht zich in verbinding te stellen met het Wetenschappelijk Buro PSP, Postbus 700, 1000 AS Amsterdam.

"De enige ideologie, die de PSP inspireren kan, is die van de bevrijding van de mens. Dit humanisme kan gevoed en gekleurd worden door marxistische, christelijke, radikaal democratische en anti-autoritaire of nog andere bronnen, als het maar een bewegende ideologie blijft". Aldus één van de oprichters van de PSP. Dit citaat geeft aan waarom de PSP nu al 25 jaar lang een vernieuwende factor is in de Nederlandse politiek. Wars van dogmatisme en kleurloze compromissen.

ONTWAPENEND, geschiedenis van 25 jaar PSP is een bijdrage aan een nog tamelijk onbeschreven blad van de geschiedenis van de na-oorlogse politiek in Nederland. Van een politieke partij die al vanaf 1957 pleit voor een 'socialisme zonder atoombom'. Onafhankelijk van NAVO en Warschau-pakt.

"Oer Nederlands dragen we blij een splinter tot de Kamer bij", zo begroette het sociaal-demokratische dagblad Het Vrije Volk spottend in 1959 het eerste verkiezingssukces van de PSP. Nu, na 25 jaar, blijkt de PSP op tal van terreinen een voortrekkersfunctie te hebben gehad. Een functie die nog steeds wordt vervuld.

De PSP blijkt uit het goede hout te zijn gesneden.

ONTWAPENEND beschrijft de rol van de PSP in een bewogen periode. Koude oorlog, anti-imperialistische strijd, buitenparlementaire acties, jongerenprotest, feminisme, interne discussies en de dilemma's van links: het zijn deze herkenningpunten die de ontwikkeling van de PSP markeren. Waardoor één dikke, rode draad loopt: de strijd voor socialisme en vrede.

